

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Науковий журнал

Зареєстрований у міжнародних наукометричних базах та відкритих базах даних:
InfoBase Index (IBI), Academia.edu, SelectedWorks bepress, International Scientific Indexing (ISI)

Подано заявку на визначення індексу цитування:
Scientific Journal Impact Factor (SJIF), General Impact Factor (GIF)
<http://generalimpactfactor.com/searchresults.php>

Том 5

Київ

2017

Міністерством юстиції України прийнято рішення про державну реєстрацію журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика» (наказ № 277/5 від 01.02.2016) Свідоцтво сер. КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016

РЕЦЕНЗЕНТИ

Фінклер Юрій Едуардович – доктор філологічних наук, професор
(*Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне, Україна*)
Кузнєцова Тетяна Василівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
(*Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна*)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Холод О.М. – акад. МАНПО, д-р філол. н., проф. (Україна) – науковий редактор;
Холод Г.Я. – канд. філол. н., доц. (Україна) – науковий і літературний редактор;

Бартошек А. – д-р соц. н., проф. (Польща); **Бутиріна М.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Владимиров В.М.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Галич В.М.** – д-р філол., проф. (Україна); **Городенко Л.М.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Горошко О.І.** – д-р соц. н., д-р філол. н., проф. (Україна); **Грядюшко О.О.** – канд. філол. н., доц. (Білорусь); **Двіведі Р.** – д-р філос. у галузі соціології (Індія); **Демченко С.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Ельбесхаузен Х.** – д-р проф. (Данія); **Зражевська Н.І.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Іванов В.Ф.** – д-р філол., проф. (Україна); **Ільганаєва В.О.** – д-р іст. н., проф. (Україна); **Мінеллі М.** – д-р філос. у галузі філології (США); **Почепцов Г.Г.** – д-р філол. н., проф. (Україна); **Синовець О.** – д-р філос. у галузі соц. і соц. ком. (Польща); **Фінклер Ю.Е.** – д-р філол. н., канд. соц. н., проф. (Україна); **Хроми Я.** – д-р соціол. н., проф. (Чехія); **Чекмишев О.В.** – д-р н. соц. ком., проф. (Україна); **Яблоновська Н.В.** – д-р філол., проф. (Україна).

С 72 Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. [наук. і літ. ред. Г.Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. – Т. 5. – К., 2017. – 142 с.

Том 5 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, презентовані авторами чотирьох країн світу (Німеччини, Польщі, Росії й України) під час роботи другого Міжнародного симпозіуму «Соціальні комунікації: результати досліджень» (25 березня 2017 року, м. Київ, Україна).

Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікацій білінгвів, соціальних комунікацій в педагогіці й методиці викладання.

Окрім фахівців із соціальних комунікацій, матеріали будуть цікавими для психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

Редакція журналу не несе відповідальність за достовірність посилань і не завжди поділяє точку зору авторів.

ЗМІСТ

Стор.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Бартошек Адам (м. Катовіце, Польща) АВТОРИТАРИЗМ НОВОЇ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ ЧИ "ГАРНА ЗМІНА"? Польська політика в порочному колі конфліктів поколінь <i>(польською мовою)</i>	5
Горошко Олена Ігорівна (м. Харків, Україна), Чевордов Юрій Анатолійович (м. Харків, Україна) ПОЛІТИКА 2.0 У ДІЇ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР).....	16
Холод Олександр Михайлович (м. Київ, Україна) ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНЖИНІРИНГУ	26

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Борецький Віталій Васильович (м. Вінниця, Україна) ДЕКЛАРУВАННЯ Й АРГУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ АГРЕСІЇ НА МАТЕРІАЛІ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЕРСІЇ ГАЗЕТИ «СЕГОДНЯ» ЗА 2014 – 2016 рр.	40
Галич Валентина Миколаївна (м. Львів, Україна) МИСТЕЦЬКА КРИТИКА ПИСЬМЕННИКА-ЕМІГРАНТА ВІТАЛІЯ БЕНДЕРА В КООРДИНАТАХ ДОБИ	46
Кліщ Алла Вікторівна (м. Запоріжжя, Україна) ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В ПРЕСОВІЙ СПАДЩИНІ ПРЕДСТАВНИКІВ III ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ	58
Пацтва Божена (м. Катовіце, Польща) ЕТНІЧНІ МЕДІА ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В ПОЛЬЩІ <i>(польською мовою)</i>	63
Холод Ганна Ярославівна (м. Київ, Україна) СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ В “КІНО-ГАЗЕТИ” (1930) ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАВНИЦТВА “УКРТЕАКІНОВИДАВ”	73

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Бузулук Ольга Степанівна (м. Луцьк, Україна) РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА СКЛАДОВА ЇХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ	80
Єжижанська Тетяна Сергіївна (м. Київ, Україна) РОЛЬ PR-КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИДАВНИЦТВА.....	87
Кузнецова Олена Дмитрівна (м. Львів, Україна) КОМУНІКАТИВНИЙ ІНТЕНТ-АНАЛІЗ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ.....	93
Почапська Оксана Іванівна (м. Кам'янець-Подільський, Україна) БІНАРНІ КОНЦЕПТИ «СВІЙ» – «ЧУЖИЙ»: СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ В ПОБУДОВІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З АУДИТОРІЄЮ В ЧАСОПИСІ «СУРМА»	100

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ БІЛІНГВІВ

Кучуков Христо (г. Магдебург, Німеччина)

Юзева Вера (м. Берлін, Німеччина)

ТЕОРІЯ РОЗУМУ Й РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКІ ДВОМОВНІ ДІТИ (*англійською мовою*) 106

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕДАГОГІЦІ Й МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ

Курдюмова Ірина Михайлівна (м. Москва, Росія)

ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ Й РОЗВИТОК УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У
ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (*російською мовою*)..... 122

Фіголь Надія Миколаївна (м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО ДИСКУРСУ 129

Вимоги до оформлення статей для публікації

в науковому журналі «Соціальні комунікації: теорія і практика» 135

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 007 : 304 : 001

AUTORYTARYZM NOWEJ ELITY WŁADZY CZY "DOBRA ZMIANA"?

Polska polityka w błędnym kole generacyjnych konfliktów.

Bartoszek Adam

(Katowicach, Polska)

Celem tych rozważań jest wyjaśnienie dynamiki konfliktu politycznego w Polsce pod rządami Prawa i Sprawiedliwości. Nowa elita władzy wykorzystuje dominację w Parlamencie dla przeprowadzenia autokratycznych decyzji, osłabiających instytucje demokratycznej kontroli władzy wykonawczej. Siły opozycji oskarżają rządzącą partię o autorytaryzm a obywatele organizują komitety obrony demokracji (KOD). Autor proponuje interpretację zakładającą, że walka polityczna w Polsce toczy się o ważniejsze wartości niż materialne korzystanie z apanaży władzy.

Podstawą do zrozumienia jej dynamiki jest metoda badania dyskursu opinii społecznej z teoretyczną podstawą w kategorii antropologii polityki wskazane w słowach kluczach. Za patologię komunikacji społecznej w demokratycznym systemie, odpowiada mechanizm imitacyjnej rywalizacji i poszukiwanie kozła ofiarnego w narracjach politycznych. Narracje te stały się pełne odwołań do stereotypów, do dychotomicznych i manichejskich podziałów na swoich i obcych. Tekst wskazuje na nowy trop podziałów w elitach politycznych. Chodzi o różnice pokoleniowe i czerpanie legitymizacji swojej władzy z dziedziczenia tradycji przedwojennej elity ziemieńsko-inteligenckiej. Była ona emanacją etnicznego patriotyzmu i narodowego katolicyzmu.

Teza diagnozy: pokolenie pogrobowców ziemieńsko-inteligenckiej prawicy przejmuje zablokowane w czasach komunizmu i pierwszych latach transformacji kategorie kolektywnej narracji, które służą jej do uprawomocnienia jej suwerennej władzy. Czy autorytaryzm obozu władzy, budujący nowy nepotyzm i klientelizm, doprowadzi do oczyszczenia kultury politycznej Polaków z nacjonalistycznych iluzji – to pytanie o efekty obecnej funkcjonowania obecnego reżymu.

Słowa kluczowe: obywatelska frustracja, rywalizacja mimetyczna, język agresji, sanacja państwa, post-zemieński patriotyzm, konserwatywna prawica, populizm, auto-legitymizacja elity władzy.

1. Wstęp

Procesy polityczne zachodzące obecnie w Polsce, po objęciu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość, są poważnym wyzwaniem poznawczym. Styl retoryki politycznej i decyzje liderów tej partii uzasadniają m.in. łamanie procedur w uchwalaniu ustaw, prawny paraliż pracy Trybunału Konstytucyjnego, zerwanie standardów służby cywilnej w obsadzie stanowisk w instytucjach publicznych. Ujawniają one autorytaryzm nowej elity władzy, która rządząc samodzielnie Parlamentem definiuje te procesy jako "dobrą zmianę". Mają one zapewnić suwerenność polskiej polityce, zabezpieczyć interesy Polaków w Unii Europejskiej oraz godne życie obywateli z najsłabszych socjalnie środowisk.

Styl rządzenia w Polsce narzucony przez ośrodek władzy skupiony wokół Jarosława Kaczyńskiego. Lidera bez formalnej pozycji w rządzie i bez konstytucyjnej odpowiedzialności za swoje decyzje, które pospiesznie legitymizują premier i prezydent. Środowiska opozycji i komentatorzy medialni, obserwując jak hegemon parlamentarnej sceny politycznej narzuca rozwiązania polityczne i personalne zaprzeczające kryteriom fachowości i bezstronności nominatów dowodzą, że jest to klasyczne dzielenie owoców władzy między swoich popleczników. Krytycy wskazują głównie na przejmowanie władzy dla czerpania korzyści z jej sprawowania oraz zawłaszczanie środków rządzenia w celu legitymizowania panowania reżimu, posługującego się instrumentalnie narodowo-katolicką retoryką. Uzasadnianie jej jako "dobrej zmiany" opiera się w praktyce na eliminowaniu ludzi dawnej ekipy, odpowiedzialnych za złe rządzenie państwem. Eliminowanie osób nominowanych przez Platformę Obywatelską wraz z PSL, a przede wszystkim zerwanie z ludźmi związanymi z postkomunistycznym układem politycznym III RP, stanowi jawnie deklarowany cel tej polityki. Jej ocenianie jako autorytarny populizm, okazuje się ideowo bezskuteczne. Ugrupowanie Prawo i Sprawiedliwość odwołuje się do niepodległościowo-patriotycznej retoryki, obiecując sanację polskiej polityki na gruncie ochrony chrześcijańskich tradycji naszego narodu i prawdziwej suwerenności względem wielkich sąsiadów, narzucających Polsce swoje interesy (niemiecką dominację ekonomiczną w Unii Europejskiej i imperialne cele władztwa we wschodniej Europie putinowskiej Rosji).

Publiczność polityczna, bliska ugrupowaniom opozycyjnym i wartościom liberalno-wolnościowym, w działaniach prawicowo-narodowego obozu PiS dostrzega ograniczanie zasad demokratycznego uprawiania polityki. Opozycja, nie ma parlamentarnej siły zdolnej powstrzymać mechaniczne przyjmowanie ustawowych zmian bez liczenia się z merytoryczną argumentacją. Nie znajduje żadnych skutecznych kanałów dla parlamentarnego oddziaływania na wolę rządzących. Obywatele zainteresowani wpływem na rzeczywistość, ludzie dotknięci dynamiką zmian, oraz wzburzeni niechęcią polityków prawicy do słuchania racji innych niż ich własne, zorganizowali liczne protesty. Poczynając od debat na forach społecznościowych poprzez demonstracje uliczne, kręgi potępiające narzucony styl prowadzenia polityki doprowadziły do powstania Komitetu Obrony Demokracji. W wielu ośrodkach regionalnych odbywają się już regularnie wiece KOD, gromadzące kilku- lub kilkunastotysięczne tłumy ludzi przekonanych o dążeniu rządzących do kontrolowania społeczeństwa niedemokratycznymi metodami w celu narzucania obywatelom konserwatywnego światopoglądu, legitymizującego obecną władzę.

Łatwość polaryzacji wokół walki o środki rządzenia i dostęp do korzyści z pełnienia stanowisk objętych nomenklaturą politycznego mianowania – zasada łupu dla zwycięzców kampanii wyborczych – została utrwalaona już wcześniej. Społeczeństwo obserwowało liczne praktyki nepotyzmu i partyjniactwa poprzedniego suwerena w parlamencie, czyli koalicji PO i PSL. Polaryzacja ta była wzmacniana wieloletnią wojną propagandowo-medialną, jaką toczyły rządy Donalda Tuska i Ewy Kopacz z liderami PiS-u, a w szczególnym stopniu z Jarosławem Kaczyńskim. Mechanizmy tej retorycznej "wojny polsko-polskiej" opisywane są najczęściej jako język propagandy i medialnego spektaklu. Od czasu utraty rządów przez PiS w roku 2007 – gdy przerwano dwuletnią kampanię budowania IV RP – polityka stała się doświadczeniem frontowym, wymagającym reorientacji języka ideologii lustracji i budowania nowej energii do odzyskania władzy. Konsekwentne narracje polityków PiS, wzmacnianie były słusznym opozycyjnym krytycyzmem oraz obyczajowym moralizatorstwem, tak zwanych "niepokornych dziennikarzy".¹ A szczególnie ikoniczne wykorzystanie "Tragedii Smoleńskiej"² dla wzbudzenia jedności zwolenników tezy o zamachu na Prezydenta Lecha Kaczyńskiego, krystalizowały polityczny język polskiej prawicy. Pytanie brzmi jak zrozumieć dynamikę tych procesów, wychodząc poza panujące stereotypy myślenia politycznego?

2. Dyskurs bezradnej opozycji z obywatelską frustracją - metoda analizy

Sprawdzanie istoty problemu do kwestii języka politycznej propagandy zdecydowanie nie wydaje się nam trafne. Oto, bowiem przykład pogłębionych akademickich analiz dyskursu politycznego w Polsce z tamtego okresu, zawarty w książce z 2010 roku, pt. *Język IV Rzeczypospolitej* zawiera rozważania autorów i redaktorów nad "powrotem nowomowy i zagrożeń dla demokracji i pluralizmu? czy możemy się przed tym ewentualnym zagrożeniem bronić? Jak mówi się dzisiaj o wartościach i jak piętnuje się przeciwników?"⁽¹⁾. Tymczasem czołowi reprezentanci nauki i "niepokornego" dziennikarstwa, wspierający Prawo i Sprawiedliwość, rozbudowali narracje kierujące jednostronnie zarzuty o polityczną pogoń za rentą i wyprzedaż polskich interesów narodowych przez postkomunistyczny układ interesów, zbudowany w systemie III RP.³

¹ To środowisko publicystów skupione wokół prawicowych mediów, które zdefiniowało swoją misję na łamach tygodnika "DO RZECZY" – patrz nr 1 z 3 lutego 2013 roku <http://natemat.pl/48133,do-rzeczy-pokazuje-pierwsza-okladke-dziennikarze-niepokorni-wracaja>.

² Chodzi o katastrofę samolotu z oficjalną delegacją władz RP na uroczystości w Katyniu i śmierć 96 osób z prezydentem Lechem Kaczyńskim dn. 10 kwietnia 2010 roku.

³ W szczególnym stopniu wyróżnia się pseudo-naukowa publicystyka Andrzej Zybortowicza, budującego socjologiczne diagnozy "układu" i zakulisowych gier interesów w powiązaniu z argumentowaniem ad personam o nieuczciwości i nieodpowiedzialności liderów Platformy Obywatelskiej. Jej celem - jego zdaniem - była ochrona postkomunistycznego układu zawłaszczania zasobów gospodarczych kraju i wyprzedaż narodowych interesów. Patrz A. Zybortowicz w rozmowie z Joanną Lichoćką, III RP Kulisy

Podobnie, jak spotkania polityków obu zwalczających się stron w studiach telewizyjnych i coraz bardziej stronicze przekazy mediów, również liczne diagnozy akademickie okazały się analizami adresowanymi głównie do własnej publiczności. Należy przyjąć tezę, że brak dialogu oponentów i racjonalnego porządkowania struktur odpowiedzialnych za symboliczne eskalowanie konfliktów nie jest przypadkowy.

W swoim podejściu zastosuję metodę analizy dyskursu, dla diagnozy dynamiki świadomości społecznej, za pomocą kryteriów zaczerpniętych z teorii antropologii polityki.

Otóż w analizach języka polskiej polityki dostrzegam upadek racjonalności debaty publicznej, który jest rezultatem zderzenia się dwóch form ekspresji opinii społecznej. Wyróżniam mianowicie opinię publiczną, jako uporządkowanej rzeczowo i formalnie dyskusję polityków i ekspertów, od dyskursów opinii obywatelskiej. A opinie obywatelskich kręgów budowane są na cząstkowym egzystencjalnym doświadczeniu i poczuciu zagrożeń własnego interesu, konstruowanych w nieformalnych kręgach przez dyskurs prowadzony w języku potocznym. Ludzie jako obywatele komentujący doskwierającą im rzeczywistość nasycają własne opinie emocjonalno-wartościującą argumentacją i spontanicznym przyjmowaniem wygodnych klisz pojęciowych oraz kolektywnych symboli związanych z obroną swojego egzystencjalnego statusu.⁽²⁾ Problemem polskiej debaty o rządzeniu państwem jest to, że dominująca "kultura nieufności" (deficyty zaufania do innych ludzi i kapitału społecznej kooperacji)⁽³⁾ łączy się z brakiem bezpieczeństwa obywatelskiego ludzi doświadczających niskiej sprawności instytucji państwowych w egzekwowaniu prawa, oraz marnej jakości usług publicznych. W efekcie każda krytyka rządzących jest retorycznie odbierana jako potwierdzenie powszechnych odczuć o ich oderwaniu się od społeczeństwa i służeniu swoim własnym interesom. Kluczowe okazało się przejście w ostatnich latach liderów opinii publicznej na poziom dyskursu opinii obywatelskiej, dla aktywizowania kolektywnych emocji i populistycznych klisz propagandowych. Dominowanie takiej argumentacji w mass mediach ułatwiło ich orientowanie się na spektakl, zamiast rzeczowej debaty. Wzmacnia to rozbudowa mediów społecznościowych, dających nośne forum dla spontanicznych i agresywnych narracji wyrażających społeczne lęki elektoratu.

Kłęska w ostatnich wyborach sparaliżowała lewicowe koalicje o postkomunistycznej proveniencji. Skuteczny atak Kościoła Katolickiego i polskiej prawicy na ideologię gender robił solidarność społeczną obywateli z potrzebami mniejszości kulturowo-obyczajowych. Zagrożenia migracją uchodźców z arabskich krajów Islamu zaktywizowało ksenofobiczne nastroje wielu środowisk i wzmogło resentymy opinii obywatelskiej. Krytyka błędów liberalnej polityki społeczno-gospodarczej i nadużyć władzy za rządów Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego stała się swoistym alibi dla konserwatywno-narodowego środowiska obecnej parlamentarnej większości. Służą im za usprawiedliwienie dyktowania opozycji własnych rozwiązań i ograniczenia debaty nad treściami uchwalanych ustaw do formalno-regulaminowych rytuałów.

Większość obywateli doświadczając chaosu debaty publicznej ulega, w warunkach transformacyjnego szoku, politycznej anomii. Opinia obywatelska wyraża dezorientację, alienację z wartości "dobra wspólnego" i niezadowolenie z własnego udziału w korzyściach ze zmian, jakie uzyskują cyniczni zwycięscy egoistycznej rynkowej i społecznej rywalizacji. Lech Szczegółła zdiagnozował ów fenomen kumulacji barier obywatelskiego uczestnictwa, rodzący bierność a nawet apatię polityczną większości Polaków.⁽⁴⁾

3. Reprodukacja politycznego konfliktu i jego wspólnotowa kumulacja

Poszukajmy podstawowych mechanizmów, mogących wyjaśnić nam dynamikę działań na naszej scenie politycznej w bardziej dojrzały sposób, niż przedstawia się ona *vox populi*. Populizm wykorzystuje demagogię jedności interesów narodu i upraszcza rzeczywistość wskazując wrogów ludu. W szczególnie sposób piętnuje się skorumpowanych liderów i zepsute rządy elit, nieprawomocnie wyniesionych do władzy przez zakulisowe porozumienia z zewnętrznymi "obcymi" siłami.

Agresywna polityczna komunikacja zwalczających się narracji PIS i PO, którą przez szereg lat intensywnie prowadzono w mass mediach oraz w Parlamencie, upraszcza wizję celów polityki. Zamieniła się ona w pozbawione odpowiedzialności za kulturę słowa i chęć zrozumienia racji oponentów, wzajemne insynuowanie braku godności oraz moralności w używaniu narzędzi władzy. Obserwując to, wciąż rozpoznajemy objawy, bez wyjaśnienia powodujących je przyczyn. Patologią komunikacji społecznej w demokratycznym systemie jest to, że narracje polityczne stały się pełne dychotomicznych i manichejskich podziałów na swoich i obcych; nadużywania terminologii wojennej, dla akcentowania walki słusznych racji z niesłusznymi; etykietowanie innych, uznawanych za niegodnych moralnie do współzrządzenia; poszukiwanie ukrytych sił związanych z wrogimi narodowej kulturze ideologiami: globalizmu, kosmopolityzmu, liberalizmu i relatywizującego tradycyjne wartości rodziny genderyzmu.⁽⁵⁾

Najtrafniej genezę kumulowania się wrogości i proces polaryzacji sceny politycznej, przenoszący konflikt o władzę do sfery symbolicznej, opisuje Rene Girard w teorii mimetycznej rywalizacji prowadzącej do definiowania kozła ofiarnego⁽⁶⁾. Zdaniem tego antropologa społecznego, konflikty kumulujące się w efekcie

naśladowczej rywalizacji ulegają zrytualizowaniu i odrywają się od rzeczywistego przedmiotu sporu. Skutkuje to oderwaniem się dyskusji od realnych strategii rządzenia i kierowanie całej medialnej energii na oskarżenia rywali i wyłanianie ukrytych wrogów naszej społeczności. Uczestniczące w nich strony rozbudowują wzajemną podejrzliwość i kierują agresję na rywali, jako reprezentantów sił zła odpowiedzialnych za chaos moralny, który ogarnia wspólnotę.⁽⁷⁾

Rytualizacja przekazu uaktywniającego stereotypy zagrożeń i obrazy "obcych", jako spiskujących wrogów, ustanawia silne więzi zwolenników symbolicznie zjednoczonej wspólnoty ("prawdziwych Polaków" i patriotów głoszących na PiS, lub zwolenników "normalności" i "nowoczesności" połączonych pragmatyzmem PO). Liderzy zdobywający władzę, tak symbolicznie legitymizując własne działania, nie muszą przejmować się falą negatywnych komentarzy wrogich sobie (ich zdaniem) publicystów, czy reprezentantów licznych środowisk społecznych i zawodowych zaniepokojonych np. jednostronnym procedowaniem ustaw i łamaniem procedur kluczowych dla demokratycznego ładu prawnego. Dziś liderom PiS brak dobrej woli do powstrzymywania tryumfalizmu swoich współpracowników w zawłaszczaniu środków rządzenia. Ujawnia się to szczególnie przy decyzjach o zmianach kadrowych w urzędach i instytucjach zaufania publicznego. Zakładam w mojej analizie, że rządzącej dla "dobrej zmiany" elicie nie chodzi o proste realizowanie partyjnych interesów, o zwykły podział stanowisk i odsuwanie ludzi związanych z przegranym obozem władzy (PO i PSL). Dyskutowanie o problemach generowanych kolejnymi decyzjami kierownictwa Prawa i Sprawiedliwości z punktu widzenia łamania ogólnych ram demokratycznego procedowania, nie wnosi istotnych treści do oceny motywacji działania środowiska skupionego wokół prezesa Jarosława Kaczyńskiego.

Płonne są nadzieje na wewnętrzny obiektywizm Prezydenta RP Andrzeja Dudy w ocenie naruszeń procedur i bezskuteczne próby nakłaniania go, jako arbitra do samodzielnego i pro-konstytucyjnego interpretowania pospiesznie redagowanych ustaw. Jego "głuche milczenie", jako ustrojowego strażnika Konstytucji na opozycyjne głosy i napomnienia autorytetów prawa oraz nauki, nie może być interpretowane jedynie jako służalcza zależność względem woli politycznego patrona. Wyjdźmy stanowczo od tezy, że przesłanki polityki realizowanej przez prawicowe siły wykraczają poza osobisty autorytaryzm ich lidera i imputowany jego obozowi motyw rewanżu a nawet rozliczeniowej zemsty. Odpowiedzmy sobie na pytanie - w jakim stopniu podstawy motywacji realizatorów programu "dobrej zmiany" ugruntowane są na wizji narodowego, wspólnego dobra? Gdzie w tej perspektywie odnajdziemy klucze do zrozumienia mechanizmów gry politycznej, która toczy się w naszym kraju?

4. Mimetyzm – triumf czystej polityki i elityzm jako droga do sanacji wspólnoty

Wychodząc od teorii mimetycznej rywalizacji przejrzymy koncepcje wyjaśniające grę polityczną oponentów, nie w kategoriach rozliczania z meandrów biografii, zasług i win czołowych reprezentantów Prawa i Sprawiedliwości, ani nawet w poszukiwaniu prawdy o politycznych interesach koniunkturalnych akolitów "prawicowego jakobinizmu". Samo skojarzenie z jakobinizmem czynimy tu jednak ważnym punktem odniesienia, ponieważ sanacja moralna, wdrażana drogą "dobrej zmiany", legitymizowana jest dyktowaniem parlamentowi woli narodu, przez ugrupowanie uznające siebie za jego najlepszego reprezentanta. W efekcie fundamentalistycznie definiowanego pola konfliktu ("dobra" z reprezentantami "antypolskiej" – "złej polityki") uzasadniania się praktyki stosowania politycznej siły i instrumentalizację prawa w imię obrony suwerenności narodu.

Teorie identyfikowania wroga w polu politycznym wskazują, że tradycyjna wizja sprawiedliwości oznacza zabezpieczenie interesów własnej społeczności etnicznej. Jej nowoczesną emanację stanowi naród - wspólnota połączona więziami braterstwa krwi i uniwersalnym wyobrażeniem dobra ojczyzny, sankcjonowanego przez ofiary życia przodków oraz wiarę w teologiczne oparcie jej politycznych liderów w wartościach religijnych i w historycznych źródłach narodowej kultury. Jak pisze Edward Karolczuk współczesne narody i państwa nie istnieją bez nacjonalizmu a *nacjonalizm "jest trudny do oceny w kategoriach moralnych - jest on "historyczną formą sprzecznych interesów i walk", a zarazem jest wewnętrznie sprzeczny" /.../ trudno oddzielić patriotyzm od nacjonalizmu, czy też odróżnić łagodną formę nacjonalizmu, obronną, od nacjonalizmu przesadnego, agresywnego.*"⁽⁸⁾ Jednak zaostrzające się sprzeczności rywalizacji między państwami narodowymi a siłami globalizacji dają nowoczesnym i sprawnie zarządzanym krajom wyższy udział w transnarodowym transferze kapitałów i polityczno-gospodarczych korzyści. Część polskiej klasy politycznej definiuje swój kraj, jako politycznie zależy i konsekwentnie eksploatowany przez wielkie korporacje. Jest to pokłosie historycznej traumy, pielęgnowanej od jałtańskiej konferencji, kiedy zwycięscy alianci oddali nasz narodowy los w komunistyczną domenę Stalinowi.

Polaryzacja stron zaangażowanych w imitacyjne (naśladowcze) formy rywalizacji politycznej neguje społeczne rytuały instytucjonalizujące konflikty klasowe a wzmacnia roszczenia stron do wyłączności ideowych racji. Polityka pochłania coraz silniej swoich adwersarzy, dążących do wzajemnej dyskredytacji. Ekspozuje się konfliktową wizję świata społecznego, unaocznia egoizmy i aspołeczne motywacje oponentów, niweczy organiczną solidarność społeczną i prowadzi do poczucia alienacji ze wspólnego dobra. Jest to swoista stereotypizacja kryzysu, identyfikowanego jako efekt działania jednej strony konfliktu interesów.

Ludzie doświadczając społecznej anomii - tj. rozpadu wartości łączących ich z innymi, pod presją ekonomicznego przymusu (poczucia alienacji z bezpieczeństwa i osobistej wolności) spontanicznie kwestionują panującą regulację systemu politycznego. Spotkania doświadczających anomii reprezentantów warstw społecznych, osób wykluczanych z transformacyjnych korzyści, z politykami pozbawionymi władzy rodzi napięcie dające możliwości ideologicznej transformacji niezadowolonych w gniew i bunt pokrzywdzonych mas. Badania Jacka Bielińskiego nad powiązaniem poczucia anomii i alienacji w polskiej strukturze społecznej wskazują na istotne łączenie się alienacji i fatalizmu w zbiorowości robotników, osób bezrobotnych, rolników oraz emerytów i rencistów. Natomiast odczuwanie wysokiego poziomu anomii w stosowaniu norm życia zbiorowego charakteryzuje osoby nadzorujące pracę innych (brygadzystów i kierowników, oraz właścicieli firm i menadżerów wyższego i średniego szczebla)⁽⁹⁾. Uproszczenie komunikacji politycznej i jej rytualizacja poprzez agresywne moralizowanie i sięganie do toposów obrazujących historycznych wrogów (rosyjskich komunistów, putinowski imperializm, europejski dyktat niemieckich interesów, wrogię polskiemu narodowi i Kościołowi Katolickiemu zachodnie mody, ideologię "gender") staje się drogą do porozumienia ludzi prawicy, popadających w poczucie anomii z obywatelami doświadczającymi fatalizmu i alienacji w konserwatywnych kręgach wyborczego elektoratu.

Powstaje nowa przestrzeń do definiowania narodowo-katolickiej wspólnoty politycznej. W transformacyjnej Polsce religia nigdy nie przestawała być zwornikiem zbiorowych wyobrażeń a jej przedstawienia organizowane wokół osoby papieża Jana Pawła II miały powszechny zasięg. Papież JP II spełniał rolę strażnika symbolicznej jedności duchowej narodu i zrytualizował chrześcijańską wspólnotę kulturową ogółu Polaków. Jego odejście osłabiło tę wspólnotę a przenikliwe ostrzeżenia filozofa moralnego wielkiej "Solidarności" ks. Józefa Tischnera stały się jeszcze bardziej aktualne. Obserwował on rozpad solidarnościowej wspólnoty również z winy ludzi Kościoła, którzy zamiast dialogu z myślącymi krytycznie liberalnymi indywidualistami monologują, upolityczniając religię jako chrześcijańską ideologię.⁽¹⁰⁾ Pisał już w 1997 roku *"Kiedyś byliśmy przekonani, że Bóg nawiedził Polskę, dziś rośnie wątpliwość, czy Bóg pamięta o Polsce. A może Polacy nie chcą o Bogu pamiętać? Mieliśmy czas euforii i mamy czas przygnębienia. Skąd taki przeskok? ... Przyczyną główną wydaje się problem w ł a d z y. W głąb naszej wiary wkroczyła polityka. Staliśmy się konkurentami w wyścigu po panowanie. Walczymy o nie tylko z dawnymi przeciwnikami światopoglądowymi, ale również między sobą"*.⁽¹¹⁾

Postrzeganie tej rywalizacji zmienia się diametralnie wśród oponentów porozumienia elit "Solidarności" z postkomunistami przy "okrągłym stole". Zarzuty o tajne porozumienia z autorami stanu wojennego, generałami W. Jaruzelskim i Cz. Kiszczakiem oraz kwestionowanie przywództwa prezydenta Lecha Wałęsy (agenta "Bolka"), dzieli elity III Rzeczypospolitej na prawicowych jastrzębi - konserwatystów broniących suwerennej katolickiej Polski, oraz chadecko-liberalnych pragmatyków rządu - skierowanego ku integracji kraju z Unią Europejską. Wyrzeczenia liderów NSZZ Solidarność poniesione dla osłony reformy Balcerowicza i krytyka zmian za czasów solidarnościowego rządu Jerzego Buzka stworzyły nową dynamikę konfliktów socjalnych i różnic dzielących zwycięzców od przegranych transformacji⁽¹²⁾. Polityka rozwoju kraju wspartego funduszami pomocowymi z UE dała okazję rządowi SLD i Platformie Obywatelskiej wraz z PSL do budowania oligarchicznych i nepotycznych sieci interesów. Chociaż już w pierwszym okresie prywatyzacji posocjalistycznych zakładów pracy zarejestrowano czerpanie korzyści z sieci powiązań także przez partię Jarosława Kaczyńskiego Porozumienie Centrum i jego osobiste otoczenie. Transformacyjne elity po każdej stronie sceny politycznej III RP sięgały po środki rządu i apanaże władzy. Spór toczył się jednak w przestrzeni symbolicznej z innego powodu, niż same materialne owoce rządu. Tropów do uchwycenia jego istoty należy poszukiwać w uzurpowaniu sobie przez różne środowiska prawicowe predestynacji do dziedziczenia spuścizny moralnej i suwerenności politycznej po przedwojennej II Rzeczypospolitej Polskiej. W takim kontekście polityczna rywalizacja staje się grą określaną przez moralne zasługi przodków dla wspólnoty narodowej, których spadkobiercy są swoistą "arystokracją" ducha, licytując się patriotyzmem z nieprawomocnymi bo "postkomunistycznymi" rządami. To sobie przypisują poczucie misji, honoru oraz godność uobecniające historyczne zasługi dawnych pokoleń obrońców prawdziwej polskości i suwerenności naszego państwa.

5. Teoria wymiany elit a generacyjne meandry rywalizacji w polskiej polityce

Uzyskiwanie legitymizacji do rządu następuje na dwóch poziomach instytucjonalnym i personalnym. Max Weber w klasycznym definiowaniu prawomocności władzy jej źródłami czyni tradycję dziedziczenia uprawnień, oraz przekonanie obywateli o legitymizacji rządu przez konstytucyjne prawo. Trzecią drogą do konsensusu dla rządów uprawnionej elity jest budowanie charyzmatycznych atrybutów jej liderów / lidera. Konstruowanie takich narracji w warunkach mimetycznego chaosu, medialnego rywalizowania o uwagę wyborców za pomocą spektakli i ideologicznej retoryki, zamiast rzeczowego dialogu, zdaje się służyć obu walczącym stronom. Polaryzują one scenę polityczną, niweczą rangę opinii drobnych sił i pozapolitycznych zbiorników opinii publicznej (jak je opisuje K. Deutsch) a milcząca większość – jak wskazuje E. Noelle-Neumann – zaczyna przychylić się do intensywnie powtarzanych półprawd i oskarżeń godzących zawsze ostrzej w rządzące ugrupowanie.⁽¹³⁾

Imitacyjna polityczna rywalizacja pogłębia kryzys mimetyczny i polaryzuje motywacje jego adwersarzy do wzajemnego zwalczania się. Polityzacja debaty publicznej i opinii obywatelskich upraszcza obrazy rzeczywistych uwarunkowań procesów społeczno-ekonomicznych. W takich warunkach przydatne stają się proste, klasyczne schematy definiowania mechanizmów władzy, bowiem elita ją sprawująca sięga po tradycyjne środki rządzenia – to jest czystą siłę, uzasadnianą wolą decydentów. To lider wspólnoty jako jej założyciel (lub patronomiusz) różnicuje uprawnionych do współdziałania i ludzi niegodnych do partnerstwa w procedowaniu politycznym.

Mechanizmy identyfikowania "kozła ofiarnego" przez elity rządzące oraz elity dążące do przejęcia władzy są znane z pism Machiavellego a socjologicznie opracowane przez Vilfredo Pareto. Ich zdaniem w funkcjonowaniu każdego organizmu politycznego znaczenie przekonania ludu, tłumu, mas społecznych stanowi bazę dla władzy klasy rządzącej. Ta zawsze zmierza do użycia impulsywnych sił (rezyduów) i ich pozornych racjonalizacji (derywatów – hasła, stereotypów, sloganowych odwołań do autorytetów i aksjologicznych powszechników) po to, aby "rządzeni byli utrzymywani w posłuszeństwie za pomocą swoich własnych uprzedzeń" do przeciwników rządzącej elity⁽¹⁴⁾. Teoria rekrutacji elit w wersji Pareto wskazuje na konieczność stosowania podziałów służących kooptacji do aparatu rządzenia ludzi wrażliwych na argumenty siły i ideologii, jak też dostrzegających nowe szanse realizowania własnych interesów. Każdej elicie, dla uzyskania władzy, potrzebna jest zarówno siła jak i przebiegłość w jej maskowaniu.⁽¹⁵⁾ M. Stefaniak zauważa, cytując: "Pareto wskazuje, że prawie wszystkie rewolucje były dziełem arystokracji, szczególnie jej podupadłej części, nie zaś ludu"⁽¹⁶⁾.

Specyficznym problemem legitymizacji władzy w polskiej polityce jest zerwanie ciągłości arystokratycznych struktur społecznych, pozbawiające zakorzenienia jej w tradycji oraz liczne środowiskowe walki różnych generacji o przywództwo, toczone wewnątrz rządzących elit. W gruncie rzeczy już od czasów II Rzeczypospolitej mamy do czynienia ze swoistą plutokracją, która operuje siłą wobec swoich parlamentarnych i pozaparlamentarnych oponentów, tworzących polityczne koterie dążące do sprawowania rządów. Marszałek Józef Piłsudski, po zamachu majowym 1926 roku ogłasza program sanacji kraju, owocujący m.in. eliminowaniem jałowych sporów z wrogiem mu opozycją przez internowanie jej liderów w Berezie Kartuskiej⁽¹⁷⁾. Jest on paradoksalnie wzorcem i dla prezydenta Lecha Wałęsy – marzącego o rządzeniu dekretemi i dla rządzącego nieformalnie Prezydentem oraz Radą Ministrów Jarosława Kaczyńskiego – nazywanego "naczelnikiem".

Mechanizm obarczania winą innych grup i zbiorowości za kryzysowe sytuacje w życiu publicznym (zaistniałe w wyniku politycznej rywalizacji elit i dominacji ich oligarchicznych interesów) a wskazywanych elektoratowi jako siły obce i wrogie ludowi, znajduje liczne przykłady w polskiej historii najnowszej. Marek Woźniak – nawiązujący do teorii R. Girarda wskazuje, że liczne są przywoływania "kozłów ofiarnych" w kryzysowych okresach PRL dla legitymizacji kolejnych elit władzy partii komunistycznej. W 1956 roku próbując zrzucić z siebie obciążenie stalinizmem nowe elity wskazywały na żydowskie pochodzenie ubeckich funkcjonariuszy a następnie aby obalić I sekretarza KC W. Gomułkę grupa "partyzantów" M. Moczara również korzystała z wzbudzania nastrojów antysemityzmu i czystek marcowych w 1968 roku.⁽¹⁸⁾ W walkach tych partyjnych frakcji chodziło jednak o bardziej podskórne procesy wewnętrznego różnicowania się kręgów aspirujących do przywództwa i rządzenia państwem. Już u korzeni walki o pozycję w partyjnej władzy komuniści sowieccy umocowani przez Stalina, walczyli z komunistami pochodzącymi z przedwojennych szeregów KPP. Władysław Gomułka był oskarżany i więziony za "odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne", co jako pozytywnie naznaczone przez stalinowców dało mu poparcie społeczne w październiku 56 roku. Manipulowanie ludźmi pracy było w socjalizmie naturalną cechą komunistycznej propagandy. Ale wewnętrzne konflikty na szczytach partyjnej nomenklatury skrzętnie ukrywano i nie wciągano otwarcie całego społeczeństwa do walki politycznej frakcji o władzę w państwie. Frakcje te miały swoje wyraźne pokoleniowe i środowiskowe zakorzenienie. Kręgi komunistycznych elit nieustannie rywalizowały o uzyskanie politycznego przywództwa w Komitecie Centralnym i biurze politycznym partii. Na konfliktach jednych korzystali inni. W szczególnie sposób zręcznością wykazał się Edward Gierek. Reprezentując krąg komunistów z reemigracji, angażował się w działania frakcji tzw. "moczarowców" i solidaryzował się z "antysyjonistycznymi": czystkami w aparacie władzy. Ale w 1968 roku zorganizował na Górnym Śląsku masowe wiece poparcia dla W. Gomułki, wybijając się na pozycję głównego rozgrywającego wśród I sekretarzy PZPR. Sam skutecznie współdziałał w odsunięciu go od władzy w 1970 roku⁽¹⁹⁾ Jak pisze komentator tych zdarzeń "Wraz z Gomułką i ludźmi z jego najbliższego otoczenia ze sceny politycznej odchodzili starzy działacze, nierzadko jeszcze z przeszłością KKP-owską, którzy w młodości swoje przywiązanie do komunizmu poświadczali działalnością konspiracyjną (w czasie wojny także walką zbrojną), a nierzadko dłuższym lub krótszym pobytem w więzieniu. Na ich miejsce przychodzili młodszy działacze ukształtowani już w Polsce Ludowej, przeważnie w szkole politycznego myślenia spod znaku ZMP. Dla nich już nie "rewolucyjną czujność" czy "walka klas", lecz pragmatyzm był hasłem dnia."⁽²⁰⁾ Później sam E. Gierek doświadczył zakulisowych intryg frakcji S. Kani i W. Jaruzelskiego, co opisywał w "Przerwanej dekadzie", rozgoryczony internowaniem w 1981 roku w noc stanu wojennego.

Co nam mówią te przykłady o obecnych czasach i o sposobach komentowania swojej pozycji przez opozycyjne strony sceny politycznej? Okazuje się, że argumenty związane z rodowodem i pochodzeniem oraz

powiązaniami środowiskowymi są dla naszych polityków podstawowymi kryteriami selekcji do wewnętrznych kręgów partyjnych a szczególnie do ich przywódczego rdzenia. W szczególny sposób moralizatorskie etykietowanie medialnych i politycznych przeciwników za kariery nomenklaturowe ich rodziców w PRL, oraz za rozwijane interesy biznesowe wsparte na postkomunistycznych sieciach, eksponują prawnicy publicyści.⁽²¹⁾ Joanna Lichocka dopytuje m.in. o to pisowskiego działacza, historyka i socjologa Andrzeja Zybertowicza – cytując *"Elity III RP to w znacznym stopniu przedłużenie elit utworzonych w Polsce po 1945 roku. # Nie przeczę, że istnieje zjawisko więzi polityczno-towarzystwo-rodziny przetykanych siecią progenituralną. Chodzi zresztą faktycznie nie tyle o poszczególne przypadki, ale o obraz całości. Otóż całość, moim zdaniem, nie jest tak jednolita i mroczna, jak to się niekiedy twierdzi. Pewni ludzie się do siebie dopasowywali, ustawili kadrowo osoby ze swojego środowiska, a inni - przychodzący "z zewnątrz" - się do nich dopasowywali, gdy byli dostatecznie ulegli, awansowali przez kooptację."*⁽²²⁾

Powyższe mechanizmy nie są w niczym nadzwyczajne. Opisuje je szczegółowo Vilfredo Pareto w teorii kooptacji elit. Tym bardziej, że ich przejawy są jaskrawo widoczne również w nepotyzmie i paternalizmie prawniczych ugrupowań w ramach PiS. Znacznie ważniejsze jest dla nas to, że współcześnie te tradycyjne procesy przenikania się ludzi ze środowisk starego i nowego porządku stają się kryteriami do wzajemnego etykietowania. Dlaczego jednak w szczególnym stopniu posługują się nim środowiska konserwatywnej prawicy? Jakie są powody tego, że zamiast rzeczowego obywatelskiego dialogu na argumenty w demokratycznym i pluralistycznym społeczeństwie uruchamiają oni medialny reguł odbierania czci, godności i kwalifikacji ludziom dawnej lewicy oraz skalanych złym rządzeniem Polską liderów Platformy.

6. Pisowska elita – pogrobowcy "Katynia" w patriotycznej rekonkwiesci państwa

Wyjaśnienia racjonalności praktyk rządzenia, władzy uzurpujającej sobie posłannictwo sanacji krajowej polityki, należy oprzeć na ontologicznym podłożu. Jeżeli w polskiej polityce jest ono definiowane w kategoriach generacyjnych, to trzeba dostrzec jedną szczególnie istotną perspektywę. Stanowi ją historyczny fakt zerwania ciągłości społecznych struktur rządu przez eksterminację większości elit II Rzeczypospolitej w czasie II wojny i niszczenie ludzi bohatersko walczących o ojczyznę przez stalinowski system prześladowań długo po wojnie. Szczególnie symbolicznym i głębokim doświadczeniem biograficznym było dochodzenie do prawdy członków rodzin oficerów i funkcjonariuszy państwa polskiego pomordowanych w Katyniu oraz w innych miejscach ubeckiej kaźni "wyklętych" patriotów. Ukształtowany w wielu polskich domach antykomunistyczny resentyment, ożywiany był od dziesięcioleci przez katolickie nauczanie o bezbożności sowieckiej władzy, również nie wyjaśni nam dostatecznie dynamiki dzisiejszego politycznego sporu. Nie jest to bowiem spór światopoglądowy. W gruncie rzeczy ludzie Platformy Obywatelskiej także reprezentują głównie prawniczo-chadecki lub ludowo-chrześcijański światopogląd. Kluczową różnicą między obiema stronami sporu w władzę jest to, że liderzy PiS już od czasu Porozumienia Centrum i rządu Jana Olszewskiego domagali się lustracyjnej weryfikacji kadr państwowych, aby usunąć ludzi współpracujących z aparatem bezpieczeństwa Polski Ludowej. Ten fakt jako grzech pierworodny, ma dla konserwatywnej prawicy symboliczne znaczenie. Czego dowodem jest korzystanie z usług szeregu osób mających taką kartę w swej biografii, ale przydatnych i wiernych polityce prezesa J. Kaczyńskiego.

Najważniejszym czynnikiem konstruującym dynamikę naszej obecnej polityki jest strategia przywracania do władzy zablokowanej w okresie komunizmu i post-solidarnościowym (film "Nocna zimna") generacji ludzi związanych ze środowiskami przedwojennych elit szlachecko-ziemiańskich. Są oni wspierani przez uformowane konserwatywnym nauczaniem Kościoła (polityczną nowomową radia Maryja) katolicko-patriotyczne środowiska ludowe i inteligentne. Są to ludzie w różnym wieku, ale przeżywający swoiste wspólne doświadczenie biograficzne. Owo przeżywanie jest celowo i instrumentalnie zrytualizowane a zyskuje na znaczeniu ze względu na osławianie "tragedii smoleńskiej" – definiowanej jako zamach (a nawet mord polityczny) na patriotycznego męża stanu Prezydenta Lecha Kaczyńskiego.

Również to wydarzenie, celebrowane poprzez miesięcznice i kolejne rocznice śmierci 98 pasażerów samolotu lecącego na uroczystości do Katynia 10 kwietnia 2010 roku, jest przez oponentów PiS traktowane jako czysto polityczny spektakl. Ma on ukrywać współwinę za organizacyjny bałagan i techniczny pośpiech w planowaniu tej podróży, a także wymuszanie lądowania samolotu w skrajnie niekorzystnych warunkach pogodowych.

Uważam, że kluczem do odczytania tej ewidentnej ofiary z najlepszych reprezentantów elity kraju, wynikającej z mimetycznej rywalizacji liderów PiS i PO o polityczną władzę, jest katolicka eschatologia wpisana w polską narodową historię. Dla patrioty wierzącego głęboko w Bożą wolę i łaskę opiekuńczą Maryi – *Jasnogórskiej patronki i królowej Polski*, jedynie zamach jest dającym się zrozumieć wyjaśnieniem smoleńskiej tragedii. *"Inni szatani musieli tam być czynni"*⁴, bowiem zło niespodziewanej śmierci szlachetnych wysłanników narodu na katolickie uroczystości ku czci pomordowanych w Katyniu ojców i dziadków nie mogło być wypadkiem, wynikłym z czysto technicznych przyczyn. Doświadczenie religijne Polaków rytualizuje katolickie

⁴ Takie słowa wypowiadał na wiecach "smoleńskich" Jarosław Kaczyński

obrzędy wokół pomyślności Ojczyzny, zawierzonej Maryi Pannie - Bożej matce. Jest ona wzywana modlitewnym pozdrowieniem przez wszystkich zaangażowanych słuchaczy Radia Maryja. Dla tej modlitewno-politycznej wspólnoty, podobnie jak dla hierarchów Kościoła Katolickiego w Polsce, jedynie sakralizacja śmierci pasażerów prezydenckiego T124M jako heroicznej ofiary życia, nadaje sens przeżywanym wierzeniom. Uroczysty wawelski pochówek prezydenckiej pary Lecha i Marii Kaczyńskich staje się nowym założycielskim aktem, mobilizującym do walki z ukrytym wewnętrznym złem i "obcym spiskiem". Zmywa on też z liderów Prawa i Sprawiedliwości piętno współwiny i współodpowiedzialności. Temu posłużą też retoryczne konstrukcje "prawdziwych ekspertów" powoływanych przez PiS od "wyjaśniania" przyczyn smoleńskiej katastrofy – czyli zamachu. Skuteczność tej narracji dla uzyskania wyborczego zwycięstwa wcale nie zatrzyma dążeń konserwatywnej prawicy i Jarosława Kaczyńskiego przed odrzuceniem wszystkich innych wyjaśnień. Katastrofa w Smoleńsku będzie poszlakowo "udowodniona", jako zamach z tezami o zatarciu przez jej współsprawców wielu istotnych dowodów.

Jednym z najważniejszych kreatorów takiej wizji jest Antoni Maciarewicz wiceprzewodniczący PiS i obecny minister obrony narodowej. Jego konserwatywno-narodowy światopogląd ogniskuje postawy nowej elity politycznej rządzącego establishmentu. W niedawnych wywiadach w Radiu Maryja i w Telewizji Trwam, krytykując protesty KOD-u, stwierdził, że manifestujący to – *"część dawnych elit, które przywłaszczyły sobie Polskę przez ostatnie 25 lat"*. Część z nich *"to kontynuacja aparatu komunistycznego - bezpośrednio ci ludzie, albo ich najbliżsi" /.../ Teraz krzyczą, że odbiera się Polsce wolność słowa. To nieprawda, nikomu nie odbiera się wolności słowa, wręcz odwrotnie - przywraca się wolność słowa większości narodu, która była tego pozbawiona. Mamy do czynienia z rodzajem buntu części dawnych elit przeciwko narodowi, przeciwko ludowi, który wygrał wybory*⁽²³⁾ – podkreślił minister obrony. Najważniejsze są jego słowa określające autoidentyfikację swojego obozu politycznego - cytuję dalej: *"Wielki front patriotyczny skupiony wokół PiS tworzą ludzie, którzy przez dziesięciolecia walczyli, których rodzice "gnili w więzieniach" i byli skazywani na kary śmierci. /.../ Demokracja została wywalczona dzięki wysiłkowi narodu, Kościoła i tych, którzy ginęli"*.⁽²⁴⁾

Z jego wypowiedzi można wprost odczytać to, co diagnozuję jako główną determinantę procesu politycznego w Polsce. Mianowicie przejęcie władzy przez spadkobierców przedwojennego pokolenia szlachecko-inteligenckich patriotów, oznacza powrót do paternalistyczno-wspólnotowego rozumienia polityki. Jako pogrobowcy ziemiańskiej i sanacyjnej elity z II RP uznają oni swe roszczenia do restytucji suwerennej władzy narodowej. Legitymizują je tradycyjnymi wartościami katolickiego ładu publicznego i gospodarczą zapobiegliwością patronującej społeczeństwu elity, której skład wyznaczają poprzez naznaczanie osób jako godnych honoru lub pozbawionych zdolności do patriotycznej troski o ojczyznę. Ów konserwatywny ziemiański model wartości wiąże się silnie z ideą gospodarowania zasobami narodowymi, co w szczególnym stopniu wyraża się w trosce elit PiS o zatrzymanie ziemi i lasów państwowych w polskich rękach.⁽²⁵⁾ Partia ta domaga się na przykład renacjonalizacji gruntów granicznych, sprzedanych spółce z obcym kapitałem wraz z Polskimi Kolejami Linowymi. Wybitny prawicowy pisarz i eseista Jarosław Marek Rymkiewicz, szermujący oskarżeniami oponentów prawicy o sprzedajność i wpisywanie się w oligarchiczne tradycje zdrady narodowych interesów, marzy o Polsce silnej w Europie jak za jagiellońskich czasów kiedy to suwerenny Sarmata handlował z zyskiem mitycznym zbożem⁽²⁶⁾.

Jest to zatem dyskurs anachroniczny w nowoczesnym modelu proceduralno-konsensualnym polityki. Konserwatywna moralnie pro-katolicka polityka nie godzi się na legitymizowanie koncesjonowanej suwerenności państwa, łączącej dynamikę interesów własnego kraju z wewnętrznym oddziaływaniem innych państw i ponadnarodowych struktur gospodarczych, oraz z swobodnym transferem idei, osób i multikulturowych stylów życia, regulowanych wzorcami samorealizacyjnego konsumpcjonizmu i świeckiego lub religijnego permisywizmu. Suwerenna i senioralna polityka orientuje się na autorytet patrona – lidera wspólnoty etnicznej, narodowej. Jego charyzma i wola tworzy dynamikę wewnątrz systemową. Kluczowe dla wspólnotowo-religijnej formuły rządzenia jest przywoływanie tradycyjnych toposów więzi moralnej łączącej uprawnione elity i jej członków wyróżnionych zadaniami służby publicznej. Są to kody paternalistycznej moralności wyrażane hasłami Bóg – Honor – Ojczyzna. Najważniejsze w takim tradycyjnym politycznym układzie władzy jest prawo przodownika, czy naczelnika seniora, do potwierdzania godności moralnych u członków rządzącej elity i aspirantów do pełnienia urzędów. Odzyskiwanie kontroli moralnej nad strukturami państwa nadaje uprawomocnienie całej elicie i określa suwerenność państwa jako narodowej wspólnoty. Patriotyzm deklarowany jest weryfikowany wewnątrz nomenklaturowych hierarchii, staje się tym samym narzędziem paternalistycznych transferów i politycznego klientelizmu kosztem kryteriów merytokratycznych w obsadzaniu urzędów. Dyktat kadrowy jest fundamentem suwerenności decydenta w tradycyjnym modelu sprawowania władzy.

Patrząc z opisanego wyżej punktu widzenia dostrzegamy szersze uwarunkowania strategii rządzenia nowej – "choć starej mentalnie" – generacji w polskiej polityce. Konserwatywne założenia uzdrawiania narodowego rozwoju Polski opierają się paradoksalnie na potencjałach uzyskanych przez postalinowską realpolitik w PRL. Komunistyczną władzę narzucająca jednolitość etniczną, spójność kulturową społeczeństwa i terytorialną zwartość naszego państwa. Stan ten ułatwia obecne religijno-narodowe uwspólnotowienie władzy i narzucanie ogółowi

rządów w imieniu narodu, dryfujące zdaniem Jadwigi Staniszkis w kierunku "infantylnego dyktatorstwa". Jednakże ten infantylizm w autorytarnym stosowaniu narzędzi władzy łącznie z aktywizowaniem elektoratu przez rytualizację kultu bohaterów historii i patriotów walki z sowieckim systemem "żołnierzy wyklętych", "pomordowanych w Katyniu" i "ofiara Smoleńska", w zasadniczym stopniu nie jest populistycznym cynizmem. Praktyki te mają stanowić kontynuację rządów konserwatywnej postziemiańskiej elity i być historycznym przeskokiem – nad skutkami czasów niesuwerennych reżimów – do prawdziwie narodowej polityki.

Nie jest łatwe zrozumienie rytualistyczno-patriotycznych pobudek prawicowo-katolickiej elity rządzącej obecnym Parlamentem, bez uwzględnienia ideowych traum i generacyjnego resentymentu jej liderów. Analitycznie zorientowana na budowanie strategii rządzenia nowoczesnym państwem, profesor Jadwiga Staniszkis nie zauważyła, że misją centrum politycznego PiS nie jest dążenie do rozwoju pluralistycznego i pokapitalistycznego społeczeństwa, wkomponowanego w Unię Europejską. Stąd jej krytyka obecnego rządu PiS trafiła w próżnię a sama została zdefiniowana jako wroga nastawiona, kolaborująca z mediami dawnego układu a nawet obciążano ją współpracą z komunistycznym aparatem⁽²⁷⁾. Misja ta jest *a rebour* historycznym ale i anachronicznym odtwarzaniem walki o suwerenność narodowej substancji.

Dowodem na dziedziczenie międzygeneracyjnej mentalności dominującej w dzisiejszej elicie władzy, a obecnej w prawicowym dyskursie doby międzywojennej są analizy przemówień sejmowych Laury Polkowskiej. Zauważa ona znaczącą zmianę stylistyki i frazeologii przemówień politycznych po 1926 roku. Sanacyjna elita władzy w zasadniczo intensywniejszym stopniu odwoływała się do kategoryzowania polskość swoich oponentów, identyfikowała swoje działania z Polskim narodowym interesem i legitymizowała swoje czyny deklarowanym dobrem Polaków. Otóż dzisiejsza pisowska prawica stosuje te same klisze autoidentyfikacji i etykietowania przeciwników, będących powodem tragicznej sytuacji kraju. Dlatego właśnie należy ich odsunąć od uprawnień aby nie niszczyli fundamentów dobra wspólnego, które w naszym państwie jest dobrem Polaków i przekazem wartości narodowo-religijnych w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Jak pisze L. Polkowska "...współczesna prawica w dużym stopniu czerpie wzorce językowe z dawnych wystąpień prawicowych /.../ Zdziwiająca jest, że o wielu sprawach – mimo bardzo wyraźnej odmienności sytuacji, w której znajduje się nasz kraj – dzisiejsi politycy mówią w taki sam sposób jak posłowie kilkadziesiąt lat temu"⁽²⁸⁾.

Czy na pewno jest to zadziwiające? Jeśli istotą tożsamości i misją polityczną obecnej prawicowej elity skupionej w PiS jest rekonkwista suwerenności kraju a definiowanie jego problemów polega na eksponowaniu zagrożeń przez obce kulturowo siły i wrogi Polakom etnicznie interesy sąsiadów, to mamy rozwiązany paradoks przez *a rebour* powrót do zablokowanej na kilka dziesięcioleci nacjonalistyczno-patriotycznej narracji. Otóż tak jak w czasie II Rzeczypospolitej sanacyjne władze, warunkach wieloetnicznego oraz zróżnicowanego kulturowo i socjalnie kraju, odczuwały presję nacjonalizmów i faszystacji Europy. W reakcji na nią sanacyjny reżim aktywizował autorytarną politykę patriotycznej polskiej edukacji, odwołując się do stanowych podziałów i narodowych uprzedzeń Polaków. Współcześnie "prawdziwi patrioci" PiS orędują na rzecz suwerennej Polski w warunkach realpolitik, pod presją europejskiej biurokracji domagającej się respektowania równych warunków dla ponadnarodowych podmiotów gospodarczych i multikulturowych wolności jednostek. Co więcej, presja inwestorska zagranicznych korporacji na struktury samorządowe oraz na rynek pracy i konsumpcji powoduje zagrożenia dla wielu krajowych przedsiębiorstw. Walka interesów ekonomicznych oraz patologie skomplikowanego systemu danin publicznych i sądownictwa ujawniają słabości kapitałowe polskiego rynku i formalizm oraz biurokratyzację administracji. Populistyczne hasło, że Unia Europejska i liberalny kapitalizm "krzywdzą Polaków" w naszym własnym kraju, jest przez szerokie kręgi elektoratu uznawane za oczywistą prawdę. Rzadko bowiem w naszym mono-etnicznym społeczeństwie pytamy siebie – czy prawo i zasady rynkowe krzywdzą tu tylko Polaków, a nie wszystkich polskich obywateli – niezależnie od ich narodowości? Jednak negatywy kapitał nieufności do prawa i organów państwa dyktuje większości z nas anomijne przekonanie o nierównym traktowaniu Polaków w stosunkach z innymi nacjami. Dostrzeżenie paradoksu w takiej stereotypizacji konfliktu interesów socjalnych i przenoszeniu go na poziom krzywdy wspólnoty etnicznej, nie jest dostępne w języku narodowo-katolickiej prawicy. Ona bowiem czerpie profity ze wzmacniania resentymentów i stereotypów nawiązując w propagandzie do historycznych krzywd, jakie Polacy doznali do faszystowskich Niemiec, sowieckiej Rosji i zdradzieckich aliantów. Jednak dzisiaj wyrównywanie takich rachunków na poziomie konfliktu interesu narodowego jest anachroniczne. Ale właśnie to stanowi sprężynę ideowej aktywności rządzącej Polska elity Prawa i Sprawiedliwości. Jest to równocześnie motywacja decydująca o ksenofobicznym i anachronicznym kodzie jej kultury politycznej. Kultura ta jest "pogrobowcem" mentalności cechującej przedwojenną narodowo-chrześcijańską prawicę oraz jej ziemiańskie zaplecze polityczne.

7. Zamiast zakończenia

Legitymizowanie władzy obecnej elity politycznej poczuciem jej liderów, że są spadkobiercami prawdziwej patriotycznej tradycji Polski i autentycznymi wyrazicielami suwerennego narodowego interesu, stanowi swoisty typ przedstawienia zbiorowego - samo utwierdzający się kod kulturowy. Nie ma bowiem innej formy legitymizacji panowania w polskiej polityce, która ugruntowywała by jej liderów na bazie tradycji.

Zerwanie ciągłości struktur społecznych, rozbitcie i rozproszenie przedwojennej arystokracji i ziemiaństwa oraz następstwo różnych pokoleń rządzącej nomenklatury w okresie władzy komunistycznej a następnie postkomunistycznego systemu III RP, wciąż blokowało środowiska elit dziedziczących sanacyjne i niepodległościowe tradycje Polskiego Narodu.

Wspólnota pod rządami patrona narodowej sprawy oraz Kościoła katolicki, czerpią energię do panowania nad suwerenem politycznym (narodem) przez wzajemną legitymizację. Kod etnicznej polityki konserwuje podział na pańskie oraz kościelne elity i lud objęty ich patronatem. Ten folwarczny patriotyczny związek ludu, pana i plebana stanowi zwornik obecnej struktury rządu w Polsce i przyczynę jej politycznej infantylizacji. Co można czynić, jeśli nie należy się do prawicowej i nacjonalistycznie uaktywnionej części elektoratu? Patrząc, jak patron PiS buduje swoją charyzmę i jak się ona będzie wyczerpywać pod presją społecznych oczekiwań i trudności z wypełniania rozbudowanych obietnic. Klisze suwerenności muszą zostać naświetlone przez dopływ naturalnego powietrza i wywołane w płynnej materii społeczno-gospodarczej, oraz zakonserwowane w uchwyconym egzystencjalnym doświadczeniu obywateli. Będzie ono zarówno dla rządzących – pierwszego prawomocnego pokolenia polskiej polityki XXI wieku – oraz dla wierzącego w patriotyczną sprawę jego elektoratu, sprawdzianem jakości ideowych motywacji i sprawności we wdrażaniu „uczciwych” i pomocnych Polakom reguł prawno-ekonomicznych. Należy dać patriotycznie wzbudzonej fali szansę na spełnianie się ludzkich nadziei, ale też trzeba pilnować granicznych zasad demokratycznej partycypacji ogółu obywateli w korzyściach. A w szczególnym stopniu należy upominać się o poszanowanie, przez rządzący reżim ich praw do wolności i do bezpieczeństwa, niezależnie od numerowania naszej Rzeczypospolitej jako III, IV czy V RP. Oznaczać to będzie trwanie w nadziei na oczyszczenie kultury politycznej Polaków z nacjonalistycznych iluzji i oswojenie narodowej mitologii przez pogłębiającą się krytyczną samowiedzę o fundamentalnych wartościach dobra wspólnego, o zasadach łączenia wszystkich obywateli w solidarną wspólnotę i pobudzenie obywatelskiego zaangażowania w ich odpowiedzialną realizację.

Spis literatury

1. *Język IV Rzeczypospolitej*, Red. M. Czerwiński, P. Nowak, R. Przybylska. Wydawnictwo UMCS Lublin 2010, 5 p.
2. A. Bartoszek, *Obywatele i mass media w dyskursie publicznym- przyczynek do socjologii komunikacji politycznej*, w: *Język IV Rzeczypospolitej...*, 90-91 pp.
3. Syndrom "kultury nieufności" zdefiniował Piotr Sztompka w pracy *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Wyd. Znak, Kraków 2007, 292 i n p.
4. L. Szczegółka. *Bierność obywateli. Apatia polityczna w teorii demokratycznej partycypacji*, Wyd. Elipsa, Warszawa 2013.
5. J. Sieradzan, *Język propagandy PRL a języków mediów III i IV RP. Niektóre aspekty psychologiczne i magiczno-religijne*, w: *Media w Polsce. Pierwsza władza IV RP?* pod red. M. Sokołowski, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, 11 p.
6. R. Girard, *Kozioł ofiarny*, Wyd. Łódzkie, Łódź 1987 i 1991.
7. R. Girard, *Początki kultury*, Wyd. Znak, Kraków 2006, s. 66-79, 147 i n.
8. E. Karolczuk, *O wrogu. Szkice filozoficzno-historyczne*, Wyd. Książka i Prasa, Warszawa 2010, s. 196.
9. J. Bieliński, *Między anomią a fatalizmem. Regulacja społeczna w Polsce w okresie zmiany systemowej*, Wyd. NOMOS, Kraków 2013, s. 211.
10. J. Tischner, *W krainie schorowanej wyobraźni*, Wyd. Znak, Kraków 1997, 299-231 pp.
11. Tamże, 206 p.
12. Patrz analizy Davida Osta, *Kłęska Solidarności*, Wyd. Muza, Warszawa 2007.
13. Mechanizm funkcjonowania opinii tłumu jako "milczącej większości" opisuje Elisabeth Noelle-Neumann w książce pt. *Spirala milczenia. Opinia społeczna - nasza skóra społeczna*, Wyd. Zysk i S-ka, Kraków 2004.
14. Małgorzata Stefaniak, *Teoria elit Vlfreda Pareto*, Wyd. UMCS, Lublin 2001, 138 p., autorka cytuje V. Pareto, z *Uczucia i działania*, Wyd. PWN, 1994, 289-301 pp.
15. Tamże, 140-141 pp.
16. Tamże, 143 p.
17. W. Śleszyński, *Obóz odosobnienia w Berezach Kartuskich 1934-1939*, Wyd. IH UW Białystok 2003 - był on przeznaczony dla osób, "których działalność lub postępowanie daje podstawę do przypuszczenia, że grozi z ich strony naruszenie bezpieczeństwa, spokoju, lub porządku publicznego" - 7 p.
18. W 1956 roku - jak pisze ten autor - "Zdaniem K. Kersten frakcja konserwatywna PZPR zakładała zdławienie kryzysu przy użyciu siły sprzęgniętej z demagogią populistyczną i kryptosemicką, dla otumanienia społeczeństwa wykorzystującą m.in. wypróbowaną metodę kozłów ofiarnych. Zbitka zbrodnie stalinowskie - Żydzi, miała skierować emocje społeczne w łóżyska antysemityczne. Podobnie A. Paczkowski tłumaczy wydarzenia Marca 68: Przez cały kraj przetaczała się fala (...) masowych seansów nienawiści w urzędach; potępiano syjonizm, ale często domagano się też usunięcia jego nosicieli. Ten nurt marca miał cele nader doraźne: chodziło o (...) eliminację części starej elity i rewizjonistów oraz wszelkiej maści liberalistów. Przy czym pojęcia syjonista, rewizjonista, liberalista, slugus imperializmu utożsamiane były wszystkie z tym samym - wszędobylskim żydostwem". M. Woźniak, *Między antropologią a historią; mechanizm kozła ofiarnego w narracji historycznej*. W: "Kultura i Historia" nr 1/ 2001, Wyd. UMCS Lublin, 109 p.

19. Adam Bartoszek, *Funkcjonowanie społeczno-gospodarze Górnego Śląska w okresie PRL*, w: Dla władzy obok władzy przeciw władzy. Postawy robotników wielkich ośrodków przemysłowych w PRL, red. J. Neja, Wyd. IPN, Warszawa 2005, s. 76.
20. Tamże.
21. Opracowanie pod kierunkiem nauczyciela historii pt. *Od marca do grudnia czyli zmierzch i upadek Gomułki* - na www szkoły średniej <http://zseii.edu.pl/archive/dydaktyka/historia/kl3/16.htm>
22. Najczytelniejszym tego przykładem jest książka D. Kani, J. Targalskiego i M. Marosza, *Resortowe dzieci. Media*. Wyd. Fronda, Warszawa 2013.
23. A. Zybertowicz, *III RP. Kulisy systemu*. Wyd. Słowa i Myśli, Warszawa 2013, 268 p.
24. Podaję według relacji internetowej dostępnej na stronach Wirtualnej Polski <http://wiadomosci.wp.pl/wiadomosc.html?wid=18093125&kat=1342&title=Antoni-Macierewicz-nie-odbiera-sie-wolnosci-slowa-przywraca-sie-wolnosc-slowa&ticaid=1166c8> (pobrano 15.01.2016 r.)
25. Tamże.
26. Przywołuję to treści z analizy poglądów J.M. Rymkiewicza jako poety "dobrej zmiany", pt. *Jakiś mały rozlew krwi* - opublikowanej przez Michała Olszewskiego w "Gazecie Wyborczej" nr 2-3 stycznia 2016, p.16.
27. patrz tekst pt. *Lustrują i grzebią w życiu prywatnym prof. Staniszkis. Tak płaci za nazwanie ekipy Kaczyńskiego "infantylną dyktaturą"* na stronach www - <http://natemat.pl/166663,wierni-pis-lustruja-i-grzebia-w-zyciu-prywatnym-prof-staniszkis-tak-placi-za-nazwanie-ekipy-kaczynskiego-infantylna-dyktatura> (pobrano 04.02.2016).
28. L. Polkowska, *Język prawnicy*, Wyd. UKSW, Warszawa 2015, 272 p.

Бартошек Адам, доктор соціологічних наук, професор
(Сілезький університет, м. Катовіце, Польща)

АВТОРИТАРИЗМ НОВОЇ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ ЧИ "ГАРНА ЗМІНА"? Польська політика в порочному колі конфліктів поколінь

Мета цих міркувань – пояснити динаміку політичного конфлікту в Польщі під владою закону й справедливості. Нова правляча еліта використовує домінування в парламенті для виконання самовільних рішень, підриває інститути демократичного контролю виконавчої влади. Опозиційні сили звинувачують правлячу партію в авторитаризмі й закликають громадські комітети організувати захист демократії (КОД).

Автор *передбачає*, що політична боротьба в Польщі йде за більш важливі цінності, ніж матеріальні статки від посадових переваг. Основою для розуміння його динаміки є метод тестування дискурсу громадської думки з теоретичним обґрунтуванням категорій антропологічної політики, зазначеної в ключових словах. Для патології соціальної комунікації в демократичній системі, що відповідає механізму імітації суперництва й цапів-відбувайлів у політичних наративах. Ці розповіді наповнені посиланнями на стереотипи, маніхейські дихотомії й розподіл на «своїх» і «чужих». Текст вказує на новий розподіл треків у політичній еліті. Йдеться про відмінності між поколіннями й наслідки легітимності своєї влади від постдворянсько-інтелігентської еліти, яка наслідує довоєнні традиції. Це була еманация етнічного патріотизму й національного католицизму.

Теза-діагноз: генерація могильників прав поміщицької інтелігенції замкнена в комуністичній епосі й перших роках перехідного періоду в описових колективних категоріях, які служать їй для узаконення своєї верхньої влади. Чи авторитаризм правлячого табору, будівництво нової сімейності й клієнтелізму приведуть до очищення політичної культури поляків із націоналістичними ілюзіями? – це питання про вплив поточного функціонування нинішнього режиму.

Ключові слова: громадянське розчарування, міметичне суперництво, мова агресії, санація держави, post-noblesse патріотизм, консервативне праве угруповання, популізм, само-легітимізація еліти влади.

Adam Bartoszek

AUTHORITARIANISM OF THE NEW RULING ELITE WHETHER "GOOD CHANGE"? Polish politics in the vicious circle of generational conflicts.

Explaining dynamics of political conflict in Poland under the ruling party and they opponents is an aim of these deliberations. The new ruling elite is using the dominance PiS party (Law and Justice) in the Polish Parliament for conducting autocratic decisions for weakening law institutions of the democratic control on the executive power. Political opposition leaders accusing PiS as form of power authoritarianism and by citizens are establishing committees for defence of the democracy (KOD). The author's interpretation assuming that the political strife in Poland is taking place for important values than using material emoluments.

The method for understanding here the discourse of the public opinion is the theoretical base categories from anthropology of politics and they indicated are in the keys words. A mechanism of imitative rivalry and seeking the scapegoat in political narrations are responsible for pathological changes of the social communication in the democratic system. These narrations became full of appeals to stereotypes for dichotomous and Manichaeian distributions on one's good and of the strangers people. The text is pointing at the new track of divisions in the political elites. One's power means the generation gap and drawing the legitimization from inheriting of traditions the pre II world war noblesse-intelligentsia elite. She was emanation of the ethnic patriotism and the national Catholicism.

Thesis of the diagnosis: the generation of epigones of the landowning-intellectual right wing polish elites is taking over categories blocked in times of the communism and first years of the transformation of the collective narration which are using now to authorize the sovereign power for her. Whether authoritarianism of the new power camp, building the same nepotism and klientelism like in the past or will lead for cleaning off the political culture of Poles by nationalist illusions – it is a question about real power effects of the conservative regime.

Keywords: civil frustration, mimetic rivalry, the language of aggression, sanitation of the State, post-noblesse patriotism, conservative right groupment, populism, self-legitimization of the power elite.

УДК 316.3 + 007 : 304 : 001 + 004.9

ПОЛІТИКА 2.0 У ДІЇ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)

Горошко О.І.,
Чевордов Ю.А.

(м. Харків, Україна)

Стаття присвячена дослідженням політичних комунікацій у соціальному вебі, які отримали назву політики 2.0, що й склало об'єкт аналізу цієї праці, а її предметом було обрано особливості соціологічних та політологічних досліджень цих комунікацій.

Базовим методом дослідження було обрано теоретичний аналіз, яким було встановлено стан наукових робіт у цій галузі й окреслено основні проблемні місця, які потребують подальшого вивчення на кількісному та якісному рівнях. Зазначимо, що соціальні медіа генерують потужні потоки трафіку й постійно збільшують свою привабливість і стають найпоширенішими інструментами взаємодії політичних акторів зі своїм електоратом. Однак при вивченні впливу соціальних медіа на сучасні політичні комунікації залишається й ряд маловивчених або зовсім не вивчених моментів. Вкрай мало є досліджень, спрямованих на вивчення мотиваційної складової, чому саме інтернет-користувачі обирають цю мережу. Залишається відкритим і питання конвертації онлайн-політичних дій і закликів в оффлайн та в реальну політику, нез'ясовано й питання про те, чим є соціальні медіа? Чи є вони всього лише інструментом, таким собі засобом фасилітації політичного процесу між виборцями, чи вони породжують особливу соціальність, яка, народжуючись в онлайні, починає впливати вже й на реальні політичні події, що відбуваються в справжньому політичному житті суспільства. Необхідно більш ретельно вивчити й те, яким чином і якою мірою політичні комунікації за допомогою соціальних медіа відчують вплив контексту: культурного середовища, у якому ці комунікації відбуваються, а також вплив соціальних, політичних, культурних і психологічних аспектів цих комунікацій.

Ключові слова: політика 2.0, соціальні медіа, соціологічний вимір, Фейсбук.

1. Вступ

Поступово з розвитком мережі інтернет та зростанням кількості її користувачів, вплив Глобальної павутини на всі соціальні комунікації, включаючи політичні, стає все відчутнішим. Крім того, саме використання мережі інтернет підсилює й віртуалізацію всього нашого життя, включаючи політику. Ця віртуалізація створює якусь особливу соціальність, без якої наше життя стає практично немислимим. І зараз уявити сучасну політику без використання мережі інтернет практично неможливо: політики ведуть свої твіттери і фейсбуки, пишуть блоги, робота будь-якого партійного офісу не можлива без інтернет-представництва, а сучасну політичну партію практично не можна уявити без власного сайту. Один із найефективніших способів фандрайзингу реалізується також за допомогою Глобальної павутини. Природно, це пов'язано з повсюдним розвитком інтернет-технологій у світі. Зараз (до 30 червня 2016 рік) налічується близько 3 611 375 813 інтернет-користувачів, що означає, що майже половина (49,2%) жителів Землі має доступ до інтернету [1]. Настільки глибоке вплетіння інтернет-практик у наше життя не може не бути пов'язаним із розвитком інтернет-концепцій, оскільки кожна концепція привносить свої особливості й практики використання Глобальної павутини.

Так, на початковому етапі розвитку інтернет-технологій або веб 1.0 інтернет використовувався як якесь віртуальне представництво, офіс, у якому викладалася певна інформація й була можливість відправити інформаційний запит. Функції інформування та презентації тут виходили на перший план.

У веб 2.0 з появою нового інтерактивного веба, коли взаємодія стала однією з основних функцій, а автор і читач контенту змогли об'єднатися в одній особі, принципи роботи з мережею істотно змінилися. Це і становить *об'єкт* нашого дослідницького інтересу та аналізу.

Предметом аналізу стали особливості політичних комунікацій у другому вебі або те, що зараз прийнято називати *соціальними медіа* або *соціальним Інтернетом*. Отже, який його вплив у сучасній українській політиці і яким є цей соціальний політичний веб у дії?

2. Методи дослідження

Базовим методом дослідження було обрано теоретичний аналіз, яким було встановлено стан наукових робіт у цій галузі й окреслено основні проблемні місця, які потребують подальшого вивчення на кількісному та якісному рівнях. Зазначимо, що дана робота є частиною програмного дослідження щодо ефективного використання соціальних медіа українськими політиками, здійснюваного методом контент-аналізу профілів політиків у соціальних медіа, проведення експертних глибинних інтерв'ю з ними, а також методів візуального аналізу графічної інформації, представленої в соціальних медіа.

3. Результати й обговорення

У другому десятилітті XXI століття як глобальна тенденція позначився перехід від статичного сайту до соціальних мереж, які стали найпопулярнішими інтернет-сервісами. Вони генерують потужні потоки трафіку й постійно збільшують свою привабливість. Перш ніж перейти до безпосереднього опису впливу соціальних медіа на політичні комунікації, зауважимо, що під терміном «соціальні медіа», або «соціальний веб», мається на увазі використання всіх інтернет-технологій, які працюють у рамках концепції веб 2.0 [2]. Під політикою 2.0 розуміють усі політичні комунікації, реалізовані за допомогою інтернет-технологій веб 2.0 [3].

Інтернет і соціальні медіа кардинально змінили комунікативні стратегії роботи політичних акторів зі своїм електоратом. Політики, їхні штаби й фактично всі особи, задіяні в політичному просторі, зараз працюють під досить сильним впливом тієї обставини, як доставити потрібне повідомлення в правильне місце й час. Інтернет, включаючи соціальні медіа, є одним з найефективніших інструментів для досягнення цього [4; 5; 6].

У розробку й підтримку політичних кампаній у соціальних медіа вкладається все більше ресурсів, включаючи фінансові. Так, за прогнозами Нью-Йорк Таймс, у 2016 році на політичну рекламу в соціальних медіа витратили на 13.5% більше порівняно з 2015 роком [7].

Крім того, наявність політичних акторів у соціальних медіа надає їм певну легітимність в очах електорату. Наприклад, дві третини дорослого населення США використовує соціальні медіа як першоджерело для збирання новинної й будь-якої іншої інформації, у тому числі й політичному житті [7].

Сьогодні відсутність персонального профілю в соціальних медіа або певної події в них опосередковано свідчить про те, що люди й подія поза соціальних медіа залишаються й поза досяжністю в більшості випадків і для свого електорату. Такі громадські рухи, як Black Lives Matter або Occupy Wall Street, значно збільшили свої групи підтримки, поєднуючи свою онлайн-активність у соціальному вебі з проведенням кампаній і демонстрацій у реальному житті з їх підтримкою в традиційних ЗМІ.

Використання соціальних медіа в політичних комунікаціях створює велику прозорість цих комунікацій і робить їх ніби постійно «підзвітними» в очах виборців. Вони забезпечують більш глибокий рівень зв'язку між політичними акторами та їх електоратом, коли буквально кожен меседж у соціальних медіа (або твіт, або оновлення статусу на Фейсбуці) може бути прочитаний усіма інтернет-користувачами у світовому масштабі.

Аналіз літературних даних показує, що 39% виборців у США втягуються в політичну кампанію через соціальні мережі. Саме соціальні мережі стали основним інструментом для фандрайзингу, проведення політичних опитувань і встановлення рейтингів, підписання петицій, створення груп як підтримки, так і протестних [8]. Наприклад, у вересні 2015 року на Твіттері був запущений хештег *\$Cashtag*, що дозволяє будь-якому користувачеві інтернету пожертвувати гроші безпосередньо на будь-яку політичну кампанію або організацію. У 2012 році президенту Обамі вдалося зібрати понад 504 млн доларів на проведення своєї президентської кампанії [9, с. 115].

Вважається, що під час вивчення політичних комунікацій із точки зору соціологічного аналізу успішно може бути використана концепція «публічної сфери» Юргена Хабермаса [10; 11]. Саме цей учений говорив про місце, де всі члени спільноти можуть виробляти спільний політичний порядок денний «поза зоною досяжності» економіки або ж державних структур [11, с. 350-353]. Зауважимо, що, хоча дана концепція й вибудовувала ідеальну модель для політичних комунікацій у суспільстві, вона не змогла пояснити, яким чином слід взаємодіяти політикам і громадським організаціям усередині самого суспільства.

пільства. Вони повинні стати їх частиною, щоб дійсно підтримувати ці політичні комунікації. В ідеальному варіанті ефективні політичні комунікації вимагають участі трьох ключових гравців: політичних акторів, медіа та громадськості. При цьому політикам слід доносити свої меседжі до громадськості як безпосередньо, так і через медіа. Одночасно від ЗМІ вимагається, щоб доставлена громадськості інформація надходила від державних джерел і була надійною. А пересічні громадяни повинні бути досить активними в перевірці цієї інформації, її джерел, у спілкуванні з представниками ЗМІ та в доведенні потрібної інформації до ЗМІ в тому числі. І на всю інформацію, що поставляється таким способом, слід адекватно реагувати всім учасникам цього комунікативного процесу. Якщо ж комусь із пересічних громадян захочеться отримати доступ до суспільно значимої інформації, то він повинен бути полегшений усіма можливими способами. Крім того, у громадськості повинна завжди бути можливість зустрітися зі своїми політичними обранцями поза виборчими дільницями або адміністративними установами. Також повинні бути полегшені всі політичні бар'єри для пересічних громадян, якщо вони вирішать приєднатися до політичного процесу як його актори, а відсутність зв'язку або джерел не повинна заважати громадянам брати участь у політичному житті та висловлювати свою точку зору. Будь-який громадянин, навіть той, хто раніше не брав ніякої участі в політиці, повинен мати можливість вступити в діалог із владою. Природно, що деякі громадяни можуть мати більш сильні політичні інтереси й витратити набагато більше часу й ресурсів на те, щоб їх точка зору була почута. І це цілком прийнятно наряду з тим, що в будь-якого члена суспільства повинна бути можливість стати його лідером думки. Поряд із тим, що має бути якомога менше бар'єрів для участі в політичних комунікаціях, має бути й менше перешкод до вступу в будь-яку політичну організацію. І суспільство, яке сприяє всебічній фасилітації політичних комунікацій, має дозволяти й заохочувати своїх співгромадян до участі в політичному порядку денному, його безпосередньому виробленню, до створення громадських організацій, що сприяють розвитку політичного діалогу в суспільстві в цілому. І в такому суспільстві будуть створені всі умови, щоб усі ідеї політичного порядку денного були втілені в життя [10, с. 2-3].

Щодо розробки теоретичних основ використання соціальних медіа в політичних комунікаціях застосовує увагу адаптивно-структурна теорія (англ.: adaptive structuration theory) [12; 8].

В основі цієї теорії лежить передумова, що для того, щоб підтримувати взаємодію та комунікацію, різні соціальні групи (системи) адаптують під себе інформаційні технології (структури) [8]. Ця теорія розглядає взаємовідношення між суспільством і технологіями або між структурою й системою як двосторонній обмін, який підштовхує суспільство до певних змін. Структура включає як саме середовище, так і наслідок соціальних взаємодій, а система – це ті самі кошти (канали), якими поширюється інформація. У цій теорії передбачається, що важливо не тільки те, як відбувається обмін між технологіями, але й те, як саме ці технології використовуються. Саме користувачі технологій устанавлюють «порядок денний» або те, як вони отримують і відправляють будь-який вид інформації. Таким чином, ця теорія показує, як розвиток і прориви в інформаційних технологіях й інструментах змінюють організаційні структури. Цю теорію застосовують для аналізу використання й проникнення технологій нових [12] і соціальних медіа в суспільстві [8]. Вона показала свою дієвість при вивченні взаємодії між трьома основними складовими сучасного суспільства: соціальними структурами, людськими взаємодіями й розвиненими ІКТ. Якщо застосувати цю теорію безпосередньо до аналізу такого популярного сервісу соціальних медіа, як соціальні мережі, то стає очевидним, що соціальні мережі – це перш за все інструменти з передачі інформації від однієї соціальної групи до іншої. По-друге, ця інформація не просто передається тільки в одну сторону, вона постійно циркулює від системи до структури й назад. По-третє, із розвитком соціальних мереж (і їх комунікативного дизайну (функціоналу)) відбувається збільшення їх взаємопроникнення в структуру, а це впливає у свою чергу на всю соціальну структуру й викликає в ній зміни [Там же, 2].

Так, вивчення використання сервісу мікроблогів Твіттер під час проведення кампанії з виборів до палати конгресу штату Вірджинія показало, що політики використовують переважно цей сервіс для трьох основних комунікативних функцій: *мотивації* (шляхом правильно наданої інформації), *активізації* та *диференціації* [8].

Також під час вивчення того, як політичні кампанії й актори використовують соціальні медіа, була розроблена *теорія інновації* (англ.: theory of innovation). У рамках даної теорії передбачається, що соціальні медіа створюють простір для введення позитивних, децентралізованих комунікацій, ефективно вбудовуючи новий діалог із цільовою аудиторією, створюючи нову парадигму для громадської участі в демократичних процесах [13].

Є також і *теорія нормалізації* (англ.: theory of normalization), у якій вважають, що онлайн політичні комунікації просто дублюють офлайн, наприклад, стратегічний контроль за кампанією, пріоритети кандидатів або негатив у політичному процесі [14].

Якщо підійти до практичного вивчення впливу соціальних медіа на політичний процес, то методами, що найбільше використовуються, є контент-аналіз, а також класифікаційний аналіз дій або закликів до них у соціальних медіа (внутрішні та зовнішні комунікації, фандрайзинг, заклик до дії, створення спільноти певної спрямованості та інше) [15; 16; 17]. Використовуються візуальні методи аналізу графі-

чної інформації, а також аналіз відео- та аудіоматеріалів [18; 19].

Для аналізу ефективності використання соціальних медіа в політичному процесі часто використовуються моніторингові методи, які поділяються на внутрішню статистику сервісів Facebook Streaming API або Twitter Search API і зовнішні методи аналізу даних, які відстежують інформацію за ключовими словами, URL-адресами, за основними акторами й лідерами думок у даній сфері, установлення трендів у політичному порядку денному [20]. Дуже важливе значення для основних політичних гравців (акторів) у цій царині має *репутаційний менеджмент* і *менеджмент вражень* [21; 20], який дозволяє безпосередньо виміряти ступінь впливу акторів на політичний процес, зокрема їх вплив на свій електорат виключно через соціальні медіа шляхом поширення меседжів і думок швидко й практично повсюдно.

Також під час аналізу контенту соціальних медіа часто використовуються підходи зі встановлення порядку денного, ключових і найбільш хвилюючих електорат і суспільство в цілому тем, очікуваних трендів у політичному порядку денному, змін у громадській думці щодо того чи іншого питання, а також конотативний аналіз коментарів, коли найбільш важливим є емоційне забарвлення повідомлень і важливо встановити переважне ставлення до тієї чи іншої політичної події або думки [22; 23]. Іноді використовується так званий *структурний підхід*, коли важливо з'ясувати ступінь впливу того чи іншого користувача соціальних мереж на політичний дискурс, виявити лідерів думок і ключових політичних гравців особливо з протилежного табору. Тут досліджується саме структура цих міжособистісних відносин у соціальних медіа [24]. Досить часто в роботах у цій сфері використовуються й гібридні методи аналізу даних, засновані на якісно-кількісному підході до аналізу інформації [20]. Наприклад, після аналізу конотативного забарвлення коментарів у соціальних мережах можна застосувати аналіз виділення ключових тем, за якими йде негативний відгук, і визначити ключових користувачів, які його поширюють.

Дослідження, проведене Інгеніто [25], показало, що сьогодні десятки тисяч політичних розмов у соціальних медіа проходять поруч, «за рогом», але у світовому масштабі. Люди обговорюють, дискутують, сперечаються про політичний порядок денний, про те, що вони вважають найбільш релевантним і цікавим «тут і зараз». Саме в цьому полягає один із найважливіших факторів впливу цих самих медіа на сучасний політичний процес.

Отримані дані по використанню соціальних медіа в політичних комунікаціях показують, що вони при їх правильному використанні є потужним інструментом для консолідації, мотивації й активації електорату або своєї цільової аудиторії. Вони забезпечують безпосередній, прямиий контакт між політиком і суспільством, допомагають його позиціонуванню та відбудовуванню власної комунікативної стратегії від свого безпосереднього політичного суперника, збільшують фінансову базу й вербують нових прихильників, скорочуючи комунікативну дистанцію між політиком та його електоратом. І якщо використовувати соціальні медіа ефективно, то це консолідує підтримку саме первинної ланки своїх прихильників, чого раніше було досить складно досягти через традиційні ЗМІ й передвиборчі зустрічі з виборцями віч-на-віч.

Штігліц і Данг-Хуан, розробляючи аналітичний каркас для використання соціальних медіа в політиці, підкреслюють, що зараз для всіх політичних інститутів украй важливо постійно відстежувати, збирати, аналізувати й візуалізувати політично релевантну інформацію, що розміщується в соціальних медіа [20]. Зараз стали говорити також про *модальності персональної публікації* або *презентації* (англ.: *personal publishing modality*) [26].

Одночасно роль і ставлення громадян до політичних подій, їх громадянська активність «підтримується» або, навпаки, «гальмується» соціальними медіа, що є також одним із пріоритетних напрямів дослідницьких інтересів [9].

У поданій нижче таблиці ми наводимо дані з використання соціальних мереж у політичних комунікаціях (див. таб. 1).

Із цієї таблиці стає зрозуміло, яка частина громадян залучена в політичні комунікації в соціальних мережах у цілому й становить зрозумілою перевага саме соціальних мереж у сфері політики.

Одним із найпопулярніших інструментів, що використовується в політичних комунікаціях, у соціальних медіа, є мережа Фейсбук. Цьому сприяє ряд факторів, але основні – це популярність мережі у світовому масштабі, тобто стабільно протягом десятка років вона є найпопулярнішою соціальною мережею у світі, зручність комунікативного дизайну й той факт, що, по суті, ця мережа є мережею лідерів думок у тій чи іншій сфері суспільного життя у світовому масштабі.

Фейсбук було засновано в 2004 році Марком Цукербергом і його сусідами по гуртожитку під час навчання в Гарвардському університеті. Спочатку веб-сайт був доступний тільки для студентів Гарвардського університету, потім реєстрація відкрилася для всіх університетів м. Бостона, а далі й для студентів інших навчальних закладів США з електронною адресою в зоні домена .edu. Починаючи з вересня 2006 року сайт став доступний для всіх користувачів Глобальної павутини віком від 13 років з адресою електронної пошти, яка потрібна для підтвердження реєстрації на комунікативному сервісі. За даними на листопад 2015 року, у Фейсбук зареєстровано близько 1 515 204 150 млрд. користувачів, по Україні кількість прихильників цієї мережі становить близько 4 600 000 чоловік [27]. Яким же чином працює даний сервіс і що робить його таким привабливим для користувачів?

Таблиця 1

Політична активність громадян у соціальних мережах

№	Назва активності	% користувачів мережі, які її здійснюють	% усіх дорослих інтернет-користувачів, які це робили
1.	Ставлять «подобається» чи просують політичний контент інших користувачів	38%	23%
2.	Заохочують інших голосувати	35%	21%
3.	Розміщують свій політичний контент або коментують політичний контент у цілому	34%	20%
4.	Роблять перепости чужого політичного контенту	33%	19%
5.	Закликають інших брати участь у політиці або в рішенні інших нагальних соціальних проблем, які вважає важливими для себе	31%	19%
6.	Розміщують гіперпосилання на політичний контент	28%	17%
7.	Входять до груп за інтересами у сфері політики або працюють над власним політичним порядком денним	21%	12%
8.	Стежать за інформацією, що розміщується лідерами думок, політиками, кандидатами виборчих кампаній та інше	20%	12%
9.	Загальна кількість усіх тих, хто відповів позитивно на запитання, що займається чимось і перерахованого вище	66%	39%

Наведено за: [7].

Багато політичних гравців (партії, політики, їх політтехнологи) оптимізують свої комунікативні стратегії й перетворюють свої акаунти у Фейсбуці на систему своєрідного управління «взаємовідносинами з клієнтами» (англ.: CRM – Customer Relationship Management). Оскільки мережа Фейсбук орієнтована на спілкування, основним завданням тут стає вибудовування відносин, комунікативна активність, формування групи однодумців або подальша консолідація свого електорату.

Фейсбук надає можливість «легкого і безпосереднього спілкування» між політиком і його електоратом. Мережа дозволяє миттєво встановлювати контакти з потенційними прихильниками й зміцнювати особисті стосунки з електоратом. Коли користувачі заходять на профіль політика або сторінку партії, політичного об'єднання, тієї чи іншої суспільної групи чи ініціативи, вони опиняються в колі прихильників або опонентів, супротивників, і тут ключовим постає питання довіри до інформації, що розміщується тим чи іншим політичним актором у даній мережі.

Переваги соціальної мережі Фейсбук для просування політичних партій, брендів, окремих політиків величезні. Вона дозволяє значно підвищити їх впізнаваність, попрацювати над іміджем, репутацією, поширити найбільш дієву й актуальну інформацію. Тут ви також можете отримати безпосередній і швидкий, іноді майже миттєвий зв'язок зі своїми виборцями, дізнатися їхню думку про ту чи іншу політичну подію, відгуки про переваги і недоліки тієї чи іншої акції або законопроекту й більш чітко визначити свою цільову аудиторію. Також Фейсбук дозволяє миттєво встановлювати особистий контакт із потенційною цільовою аудиторією й зміцнювати особисті стосунки з прихильниками.

Комунікативна сила мережі Фейсбук (як і будь-якої іншої мережі) – це можливість створити своєрідну глобальну дошку для вираження не тільки свого порядку денного, але й для висловлювання думок і позицій своїх виборців, противників, прихильників, інших політичних акторів. Ви можете відповідати безпосередньо на їх коментарі, розставляти свої емоційні акценти та інше. І від того, яким чином Ви взаємодієте зі своєю аудиторією, відповідаєте або не можете відповісти або не бажаєте, а якщо відповідаєте, то викликаєте ви довіру чи ні своїми відповідями у вашій аудиторії, як Ви реагуєте на результати опитувань громадської думки, політичні рейтинги, законодавчі ініціативи та соціальні питання, багато в чому залежить успішність усієї політичної кампанії й вашого власного просування як політика вже в реальному житті [10].

Активне використання мережі Фейсбук у політичних комунікаціях почалося приблизно з 2006 року. Саме в цьому році адміністрація мережі ввела опцію «Пульс виборів» – певний сектор, де всі кандидати в конгрес або сенат США могли вести свої офіційні профілі. До кінця 2006 року 32% кандидатів у сенат країни й 50% на пост губернаторів штатів мали свої персональні профілі в цій мережі [Там же]. Вивчаючи вибори в Данії в 2006 році, УТС показує, що саме мережа Фейсбук дозволяє достукатися навіть до тієї групи людей, які не дуже цікавляться політикою [28]. Якщо на коментарі користувачів політик реагує, то це сприймається дуже позитивно.

Кушин і Кітченер вивчали, як використовується Фейсбук в онлайн-дискусіях виборців [29]. Їх

дані показали, що саме комунікативний майданчик Фейсбуку є найбільш легітимним місцем для ведення політичних дебатів і може ефективно використовуватися для досягнення консенсусу щодо найбільш гострих питань.

Заслугове на увагу й дослідження, проведене Баумгартнер і Морісом (Baumgartner and Morris 2010) [30] щодо залучення молоді в політичні комунікації через Фейсбук. На основі опитування користувачів мережі Фейсбук (3 500 інформантів) у віці від 18 до 24 років було встановлено, що під час проведення попередніх виборів (англ.: caucuses) у штаті Йова (США) саме ця мережа служила для них основним джерелом політичних новин, хоча й не залучала дуже активно до іншої політичної діяльності (наприклад, працювати волонтером під час виборчої кампанії) [30; 31].

Однак саме президентські кампанії Барака Обама 2008 і 2012 років показали всю міць, силу та ефективність використання соціальних медіа в боротьбі за головний пост у державі [32; 9].

Геродімос і Джустінуссен для ілюстрації успішності фандрайзингової кампанії Барака Обама 2008 і 2012 років пропонують наступну таблицю (див. таб. 2).

Таблиця 2.

Онлайнова кампанія Барака Обама 2012 року в порівнянні з 2008 роком

	2008	2012
Онлайнові пожертвування від прихильників Обама	2.4 мільйони	32 мільйони
Включаючи пожертвування менше 200 доларів	45% від загального числа	67% від загального числа

(там само, [с.115])

Так, на основі аналізу постів дворічної стрічки ведення Фейсбуку трьома основними претендентами на президентський пост у США в 2008 році Бараком Обамою, Хілларі Клінтон і Джоном Маккейном і впливу фейсбук-комунікацій на реальний політичний дискурс уже в онлайні вчений зробив висновок, що в принципі ця платформа консолідує всі комунікативні політичні потоки, сприяє зміцненню довіри до кандидатів і формуванню політичного порядку денного як якогось онлайн-політичного дискусійного клубу. У роботі Жанга й співавторів [33] під час вивчення аналогічних питань на матеріалі Фейсбуку й МайСпейс показано, що саме ці соціальні мережі сприяють міжособистісній комунікації громадян, їх залученню в громадські ініціативи та політичний процес.

У ряді робіт було також показано, що саме Фейсбук допомагає кандидатам на президентський офіс мобілізувати й згуртувати тисячі своїх прихильників [10]. Навіть до того, як Барак Обама оголосив про свою участь у виборчій президентській кампанії 2008 року, його група в мережі Фейсбук налічувала близько 50 000 прихильників, а інша група «Барак Обама (Один мільйон підтримки за Барака (англ.: One Million Strong for Barack))» набрала 200 000 прихильників менше ніж за три тижні [10, с. 9].

У роботі Геродімоса й Джастінуссена розглядається президентська кампанія Барака Обама 2012 року крізь призму використання у Фейсбуці кнопки «Подобається», або, як метафорично це вказали самі автори в назві своєї роботи, «Фейсбук кампанія «Обама 2012», або політичні комунікації за часів «лайка» [9]. Учені вивчали використання комунікативного потенціалу мережі (кнопок «подобається», «поділитися» і «коментувати») як комунікативних інструментів для висловлення власної політичної думки рядовими громадянами країни. Проведений статистичний і контент-аналіз за двомісячний період ведення Обамою президентської кампанії (аж до самого дня виборів у листопаді 2012 року) показав, що Фейсбук використовується перш за все як засіб власного просування зверху – вниз з акцентом на особистісні характеристики Обама, а також як ефективний інструмент для стратегічного управління своїми виборцями (мотивувати їх до безпосередніх дій), а не як засіб інформування штабом Обама первинних політичних осередків і громадян щодо своєї діяльності або для спільного вироблення свого політичного бренду. Одночасно дослідження показало, що прихильники Обама брали участь досить вибірково у виробленні основних меседжів його політичної кампанії й більше «працювали» із меседжами (постами), орієнтованими на політичний порядок денний і менше на просування або позиціонування певних політичних акторів або слоганів (там само, [113]).

Порівнюючи президентські кампанії 2012 року Мітта Ромні й Барака Обама, Бронштейн робить висновок, що основна перевага так званої «емпатійної політики» (англ.: fandom politics) над традиційною – це те, що вона не схвалює розчарування, прояви песимістичних поглядів і забезпечує емоційну підтримку, тобто кандидату легше отримати підтримку від своєї цільової аудиторії, якщо він або вона викликають симпатію [34, с. 185].

Було встановлено також, що емоційні звернення кандидатів викликають набагато більшу підтримку й відповідну реакцію, ніж пости описового або констатуючого характеру й позаамериканського політичного контексту [35; 36].

При цьому цікаве спостереження було зроблено Ліллекером і Джексоном на підставі аналізу чотирьох президентських політичних кампаній у різних країнах: сайти кандидатів швидше використовуються для просування кампанії, а не для консолідації свого електорату й залучення його до процесу побудови демократії [13].

У багатьох дослідженнях також зазначалося, що на вербальну поведінку й реакції комунікантів дуже впливає алгоритм видачі інформації (тобто те, що в тебе показується в стрічці поновлення, а саме від кого і які пости ви зможете прочитати). Як правило, видається інформація від людей, які поділяють із тобою певні погляди й цінності, що створює ілюзію правильності й підтримки виключно однієї точки зору або декількох. Протилежні погляди та думки опонентів набагато рідше потрапляють у видачу інформації Фейсбуком без особливих попередніх налаштувань профілю або спеціального моніторингу мережі щодо постів певних політичних акторів, наприклад, політичних конкурентів [37].

4. Висновки

Комунікативна сила мережі Фейсбук полягає в тому, що вона надає можливість політичним гравцям створити своєрідну глобальну дошку для вираження не тільки свого порядку денного, але й для висловлювання думок і позицій своїх виборців, противників, прихильників, інших політичних акторів. Вона також створює безпосередній зв'язок зі своїм електоратом та надає постійну можливість почути кожного: опонента, супротивника, пересічного громадянина. І від того, яким чином політик взаємодіє зі своєю віртуальною аудиторією, відповідає, або не може відповісти, або не бажає, а якщо відповідає, то викликають його відповіді довіру чи ні в його аудиторії, як він реагує на результати опитувань громадської думки, політичні рейтинги, законодавчі ініціативи та соціальні питання, багато в чому залежить успішність його політичної кампанії та просування як політика вже в реальному житті.

Однак при вивченні впливу мережі Фейсбук на сучасні політичні комунікації залишається й ряд маловивчених або зовсім не вивчених моментів.

Так, украй мало є досліджень із вивчення мотиваційної складової, чому саме інтернет-користувачі вибирають цю чи іншу мережу [9, с. 117].

Залишається відкритим і питання конвертації онлайн-політичних дій і закликів в офлайн і їхнього втілення в реальне політичне життя [3].

Також залишається нез'ясованим і питання про те, чим є соціальні медіа? Чи є вони всього лише інструментом, таким собі засобом фасилітації політичного процесу між – і до – виборцям, або породжують особливу соціальність, яка, народжуючись в онлайні, починає впливати вже й на реальні політичні події, що відбуваються в реальному політичному житті суспільства.

Необхідно й більш ретельно вивчити те, яким чином і якою мірою політичні комунікації за допомогою соціальних медіа відчувають вплив контексту: культурного середовища, у якому ці комунікації відбуваються, а також вплив соціальних, політичних, культурних і психологічних аспектів цих комунікацій [9, с. 117].

Засновник мережі Фейсбук Марк Цукерберг якось вивів *modus operandi* для цього простору комунікацій: «Білка, яка вмирає перед вікнами вашого будинку, викликає у вас набагато більше емоцій, ніж смерті численних людей від голоду в Африці» [38, с. 296]. Тому під час вивчення ролі цієї мережі особливо в політичних процесах необхідно розглядати значимість співпереживання й цінностей громадянського суспільства й усього демократичного процесу в цілому. Такі дослідження ще не розпочато.

Список літератури

1. Internet Users in the World by Regions. June 2016 [Electronic resource] // Internet World Stats. – Electronic data. – Mode of acces : www.internetworldstats.com/stats.htm (viewed on September 20, 2016). – Title from the screen.
2. Горошко Е. И. Эффективность социального веба в организационных коммуникациях (на примере использования социальной сети Фейсбук) / Е. И. Горошко, О. П. Никитенко // Инновационные технологии бизнес-коммуникаций: стратегии и тактики. Материалы международной научно-практической конференции. Серия «Коммуникативные исследования». – 2011. – Вып. 7. – С. 39–49.
3. Goroshko O. Politics 2.0: Global Perspectives and Local Realities / Е.И. Горошко // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : Воронежский государственный ун-т : Издательский дом Алейниковых. – 2010. – Вып. 8. – С. 64–104.
4. Baldwin-Philippi J. Using technology, building democracy: How political campaigns' uses of digital media reflect shifting norms of citizenship : Doctoral dissertation / Jessica Baldwin-Philippi ; Northwestern University. – Evanston, IL, 2012. – 264 с.
5. Carlisle J. E., Patton R.S. Is Social Media Changing How We Understand Political Engagement? An Analysis of Facebook and the 2008 Presidential Election / J. E. Carlisle, R.S Patton // Political Research Quarterly. – 2013. – Vol. 66. – No. 4 – P.883-895.

6. Wadhwa V. Social Media's Role in Politics [Electronic resource] / V. Wadhwa // *The Washington Post*. – Electronic data. – Mode of access : http://www.washingtonpost.com/national/on-innovations/social-medias-role-in-politics/2012/01/25/gIQAQvZgdQ_story.html (viewed on September 16, 2012). – Title from the screen.
7. James D. (2016). How Social Media is Changing Political Campaigns [Electronic resource] / D James // *Global Risk Insights*. – Electronic data. – Mode of access : <http://globalriskinsights.com/2016/03/how-social-media-is-changing-political-campaigns/> (viewed on September 20, 2016). – Title from the screen.
8. Caplan J. Social Media and Politics: Twitter Use in the Second Congressional District of Virginia / J. Caplan // *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*. – Vol. 4. – No. 1. – 2013 – P.5–14.
9. Gerodimos R., Justinussen, J. (2015). Obama's 2012 Facebook Campaign: Political Communication in the Age of the Like Button / Roman Gerodimos, Jákup Justinussen // *Journal of Information Technology & Politics*. – 2015. – Vol. 12. – No. 2. – P.113–132.
10. Westling M. Expanding the Public Sphere: The Impact of Facebook on Political Communication / Mike Westling. – UW – Madison, 2007. – 13 p.
11. Habermas J. The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964) / Jürgen Habermas, Sara Lennox, Frank Lennox // *New German Critique*. – 1974. – No. 3. – P. 49–55.
12. DeSanctis G. Capturing the Complexity in Advanced Technology Use: Adaptive Structuration Theory / Gerardine DeSanctis, Marshall Scott Poole // *Organization Science*. – 1994. – Vol. 5. – No. 2. – P. 121–147.
13. Lilleker D. G. Political campaigning, elections and the Internet / Darren G Lilleker, Nigel A. Jackson. – London : Routledge, 2011. – 239 p.
14. Larsson A. O. 'Rejected bits of program code': Why notions of 'politics 2.0' remain (mostly) unfulfilled / Anders Olof Larsson // *Journal of Information Technology & Politics*. – 2013. – Vol. 10. – No. 1. – P. 72–85. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/19331681.2012.719727>, accessed 31 March 2016.
15. Aharony N. Twitter Use By Three Political Leaders: An Exploratory Analysis / Noa Aharony // *Emerald Online Information Review*. – 2012. – Vol. 36. – No. 4. – P. 587–603.
16. Smith A. Social Networking Sites and Politics. [Electronic resource] / Aaron Smith, Lee Rainie // *Pew Research Center*. – Electronic data. – Mode of access : http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2012/PIP_SNS_and_politics.pdf (viewed on September 16, 2016). – Title from the screen.
17. Golbeck J. Twitter Use by US Congress / Jennifer Golbeck, Justin M Grimes, Anthony Rogers // *Journal of the American Society for Science and Technology*. – 2010 – Vol. 61. – No. 8. P. 1612–1621.
18. Rieke LaChrystal D. The Impact of YouTube on US Politics / LaChrystal D. Rieke. – Lanham : Lexington Books, 2014 – 218 p.
19. *Encyclopedia of Social Media and Politics* / [ed. K. Harvey]. – Thousand Oaks, California : SAGE Publications, Inc, 2014. – 1640 p.
20. Stieglitz S. Social media and political communication: a social media analytics framework / Stefan Stieglitz, Linh Dang-Xuan // *Social Network Analysis and Mining*. – 2013. – Vol. 3. – No. 4. – P. 1277–1291.
21. Zeng D. Social Media Analytics and Intelligence / Daniel Dajun Zeng, Hsiu-Chin Chen, Robert Lusch, Shu-Hsing Li // *IEEE Intell Syst*. – 2010. – Vol. 25. – No. 6 – P. 13–16.
22. Liu B. *Web Data Mining: Exploring Hyperlinks, Contents, and Usage Data* / Bing Liu. – Heidelberg : Springer, 2011. – 624 p.
23. Liu B. Sentiment Analysis: A Multi-Faceted Problem / Bing Liu // *IEEE Intell Syst*. – 2010 – Vol. 25 – No. 3. – P. 76–80.
24. *Handbook of Social Network Analysis* / [Eds. J. Scott, P. Carrington]. – London : SAGE Publications Ltd, 2011. – 640 p.
25. Ingenito D. Democracy in the 21st Century: Social Media and Politics – Global Village or Cyber-Balkans? / David Ingenito. – Los Angeles, University of Southern California. – USC Digital Library. – 2010. – 71 p.
26. Kaplan A. M. Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media / Andreas M. Kaplan, Michael Haenlein // *Business Horizons*. – 2010. – Vol. 53. – No. 1. – P. 59–68.
27. Internet Users in Europe November 2015 [Electronic resource] // *Internet World Stats*. – Electronic data. – Mode of acces : <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe> (viewed on September 20, 2016). – Title from the screen.
28. Vitak J. It's Complicated: Facebook Users' Political Participation in the 2008 Election / Jessica Vitak, Paul Zube, Andrew Smock, Caleb T.Carr, Nicole Ellison, Cliff Lampe // *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. – 2011. – Vol. 14. – No. 3. – P. 107–114.
29. Kushin M. Getting Political on Social Network Sites: Exploring Online Political Discourse on Facebook [Electronic resource] / Matthew J. Kushin, Kelin Kitchener // *First Monday*. – Electronic data. – 2009. – Vol. 14. – No. 11.– Mode of access : <http://firstmonday.org/article/view/2645/2350> (viewed on September 20, 2016). – Title from the screen.
30. Baumgartner J. MyFaceTube Politics: Social Networking Web Sites and Political Engagement of Young Adults / Jody C. Baumgartner, Jonatan S. Morris // *Social Science Computer Review*. – 2010 – Vol. 28. – No. 1. – P. 24–44.
31. Utz, S. The (Potential) Benefits of Campaigning via Social Network Sites / Sonja Utz // *Journal of Computer-Mediated Communication*. – 2009. – Vol. 14. – No. 2. – P. 221–243.
32. Robertson S.P. Off the Wall Political Discourse: Facebook Use in the 2008 U.S. Presidential Election / Scott P. Robertson, Ravi K. Vatrpu., Richard Medina // *Information Polity*. – 2010. – Vol. 15. – N0. 1, 2. – P. 11–31.
33. Zhang W. The Revolution Will be NetworkedThe Influence of Social Networking Sites on Political Attitudes and Behavior / Weiwu Zhang, Thomas J. Johnson, Trent Seltzer Shannon L. Bichard // *Social Science Computer Review*. – Vol. 28. – No. 1. – P. 75–92.
34. Bronstein J. Like me! Analyzing the 2012 presidential candidates' Facebook pages / Jenny Bronstein // *Online Information Review*. – 2013 – Vol. 37. – No. 2. – P. 173–192.

35. Brader T. Striking a Responsive Chord: How Political Ads Motivate and Persuade Voters by Appealing to Emotions / Ted Brader // *American Journal of Political Science*. – 2005. – Vol. 49. – No. 2. – P. 388–405.
36. Katz J. The Social Media President: Barack Obama and the Politics of Digital Engagement / James E. Katz, Michael Barris, Anshul Jain. – Basingstoke, UK : Palgrave Macmillan, 2013. – 215 p.
37. Pariser E. The Filter Bubble: What The Internet Is Hiding From You / Eli Pariser. – New York : Penguin Press, 2011. – 304 p.
38. Kirkpatrick D. The Facebook effect: The Inside Story of the Company that is Connecting the World / David Kirkpatrick. – London : Simon and Schuster, 2010. – 384 p.

References

1. Internet World Stats (2016). "Internet Users in the World by Regions. June 2016", available at www.internetworldstats.com/stats.htm (accessed September 20, 2016)
2. Goroshko, O. I. & Nikitenko, O.P. (2011). "The effectiveness of Social Web in Organizational Communication (The Use of Facebook Social Network)", *Proceedings of the International Research Conference "Innovative Technologies of Business Communication: Strategies and Tactics"*, Moscow, 15 November 2011, NIU HSE, Moscow, pp. 39-49.
3. Goroshko, O. (2010). "Politics 2.0: Global Perspectives and Local Realities", in Kashkin, V.B. (Ed.), *Jazyk, Komunikatsiya yu Sotsyal'naja Sreda [Language, Communication and Social Environment]*, Vol.8, Voronezh State University, - The Aleinikov Printing House, Voronezh. - pp. 64-104.
4. Baldwin-Philippi, J. (2012), *Using Technology, Building Democracy: How Political Campaigns' Uses of Digital Media Reflect Shifting Norms of Citizenship*, PhD diss. (Social sci.), Northwestern University, Evanston, IL, 264 p.
5. Carlisle, J.E. & Patton, R.S. (2013), "Is Social Media Changing How We Understand Political Engagement? An Analysis of Facebook and the 2008 Presidential Election", *Political Research Quarterly*, vol. 66, no. 4, pp. 883-895
6. Wadhwa, V. (2012), "Social Media's Role in Politics", *The Washington Post*, available at: http://www.washingtonpost.com/national/on-innovations/social-medias-role-inpolitics/2012/01/25/gIQAQvZgdQ_story.html (accessed 16 September 2016).
7. James, D. (2016), "How Social Media is Changing Political Campaigns", *Global Risk Insights*, available at: <http://globalriskinsights.com/2016/03/how-social-media-is-changing-political-campaigns/> (accessed September 20, 2016)
8. Caplan, J. (2013), "Social Media and Politics: Twitter Use in the Second Congressional District of Virginia", *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, vol. 4, no1, pp. 5-14.
9. Gerodimos, R. & Justinussen, J. (2015). "Obama's 2012 Facebook Campaign: Political Communication in the Age of the Like Button", *Journal of Information Technology & Politics*, vol. 12, no. 2, pp. 113-132.
10. Westling, M. (2007), *Expanding the Public Sphere: The Impact of Facebook on Political Communication*, UW – Madison, 13 p.
11. Habermas, J., Lennox, S. & Lennox; F. (1974), "The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)", *New German Critique*, no. 3, pp. 49-55.
12. DeSanctis, G. & Poole, M. S. (1994), "Capturing the Complexity in Advanced Technology Use: Adaptive Structuration Theory", *Organization Science*, vol. 5, no.2, pp. 121-147.
13. Lilleker, D. G. & Jackson, N. A. (2011), *Political Campaigning, Elections and the Internet*. Routledge, London, UK, 239 p.
14. Larsson, A. O. (2013), "'Rejected Bits of Program Code': Why Notions of 'Politics 2.0' Remain (Mostly) Unfulfilled", *Journal of Information Technology & Politics*, vol. 10, no. 1, pp. 72-85.
15. Aharony, N. (2012), "Twitter Use By Three Political Leaders: An Exploratory Analysis", *Emerald Online Information Review*, vol. 36, no. 4, pp. 587-603.
16. Smith, A. & Rainie, L. (2012), "Social Networking Sites And Politics", *Pew Research Center*, available at: http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2012/PIP_SNS_and_politics.pdf. (accessed 16 September 2016).
17. Golbeck, J., Grimes, J. M. & Rogers, A. (2010), "Twitter Use by US Congress", *Journal of the American Society for Science and Technology*, vol. 61, no. 8, pp. 1612-1621.
18. Ricke, LaChrystal D. (2014), *The Impact of YouTube on U.S. Politics*, Lexington Books, Lanham, 218 p.
19. Harvey, K. (Ed.) (2014), *Encyclopedia of Social Media and Politics*, SAGE Publications, Inc, Thousand Oaks, California, 1640 p.
20. Stieglitz, S. & Dang-Xuan, L. (2013), "Social media and political communication: a social media analytics framework", *Social Network Analysis and Mining*, vol. 3, no 4, pp. 1277-1291.
21. Zeng, D., Chen, H., Lusch, R. & Li, S. (2010), "Social Media Analytics and Intelligence", *IEEE Intell Syst*, vol. 25, no. 6, pp. 13-16.
22. Liu, B. (2011). *Web Data Mining: Exploring Hyperlinks, Contents, and Usage Data*, Springer, Heidelberg, 622p.
23. Liu, B. (2010), "Sentiment Analysis: A Multifaceted Problem", *IEEE Intell Syst*, vol. 25, no. 3, pp. 76-80.
24. Scott, J.& Carrington, P. C. (Eds). (2011), *The SAGE Handbook of Social Network Analysis*, SAGE Publications Ltd, London, 640 p.
25. Ingenito, D. (2010), *Democracy in the 21st Century: Social Media and Politics: Global Village or Cyber-Balkans?* Los Angeles, University of Southern California, USC Digital Library, 71 p.
26. Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010), "Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media", *Business Horizons*, vol. 53, no. 1, pp. 59-68.

27. Internet Stats and Facebook Usage in Europe November 2015 Statistics (2015). Retrieved from <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>. (accessed 16 September 2016).
28. Vitak, J., Zube, P., Smock, A., Carr, C.T., Ellison, N. & Lampe, C. (2011), "It's Complicated: Facebook Users' Political Participation in the 2008 Election", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, vol. 14 no. 3, pp. 107-114.
29. Kushin, M. & Kitchener, K. (2009), "Getting Political on Social Network Sites: Exploring Online Political Discourse on Facebook", *First Monday*, vol. 14, no.11, available at: <http://firstmonday.org/article/view/2645/2350> (accessed September 20, 2016).
30. Baumgartner, J. C., Morris J. S. (2010), "MyFaceTube Politics: Social Networking Web Sites and Political Engagement of Young Adults", *Social Science Computer Review*, vol. 28, no. 1, pp. 24-44.
31. Utz, S. (2009), "The (Potential) Benefits of Campaigning via Social Network Sites", *Journal of Computer-Mediated Communication*, vol. 14, no. 2, pp. 221-243.
32. Robertson, S.P., Vatrupu, R. K. & Medina, R. (2010), "Off the Wall Political Discourse: Facebook use in the 2008 U.S. Presidential Election", *Information Polity*, vol. 15, no.1,2, pp. 11-31.
33. Zhang, W., Johnson, T.J., Seltzer, T. & Bichard, S. (2010), "The Revolution Will be Networked: The Influence of Social Networking Sites on Political Attitudes and Behavior", *Social Science Computer Review*, vol. 28, no.1, pp 75-92.
34. Bronstein, J. (2013). "Like me! Analyzing the 2012 Presidential Candidates' Facebook Pages", *Online Information Review*, vol. 37, no.2, pp. 173-192.
35. Brader, T. (2005), "Striking a Responsive Chord: How Political Ads Motivate and Persuade Voters by Appealing to Emotions", *American Journal of Political Science*, vol. 49, no. 2, pp. 388-405.
36. Katz, J., Barris, M., & Jain, A. (2013), *The Social Media President: Barack Obama and the Politics of Digital Engagement*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK, 215 p.
37. Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*, Penguin Press, New York, 304 p.
38. Kirkpatrick, D. (2010), *The Facebook Effect: The Inside Story of the Company that is Connecting the World*, Simon and Schuster, London, UK, 384 p.

Горошко Елена Игоревна, Чевордов Юрий Анатольевич.

ПОЛИТИКА 2.0 В ДЕЙСТВИИ (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД)

Статья посвящена исследованию политических коммуникаций в социальном интернете, которые получили название политики 2.0, что и составило *объект анализа* этой работы, а ее *предметом* были избраны особенности социологических и политологических исследований этих коммуникаций.

Базовым *методом исследования* был выбран теоретический анализ, которым было установлено состояние научных работ в этой области и очерчены основные проблемные места, которые требуют дальнейшего изучения на количественном и качественном уровнях. Отметим, что социальные медиа генерируют мощные потоки трафика и постоянно увеличивают свою привлекательность, становятся самыми распространенными инструментами взаимодействия политических акторов со своим электоратом. Однако при изучении влияния социальных медиа на современные политические коммуникации остается и ряд малоизученных или вовсе не изученных моментов. Крайне мало существует исследований по изучению мотивационной составляющей, почему интернет-пользователи выбирают эту сеть. Остается открытым и вопрос конвертации онлайн-политических действий и призывов в оффлайн, в реальную политику, невыясненным является вопрос о том, что представляют собой социальные медиа? Или они являются всего лишь инструментом, неким средством фасилитации политического процесса между избирателями, или порождают особую социальность, которая, рождаясь в онлайн, начинает влиять уже и на реальные политические события, происходящие в настоящей политической жизни общества. Необходимо тщательно изучить и то, каким образом и в какой мере политические коммуникации с помощью социальных медиа испытывают влияние контекста: культурной среды, в которой эти коммуникации происходят, а также влияние социальных, политических, культурных и психологических аспектов этих коммуникаций.

Ключевые слова: политика 2.0, социальные медиа, социологическое измерение, Фейсбук.

Goroshko O. Ig., Chevordov Yu. A.

POLITICS 2.0 IN ACTION (SOCIOLOGICAL APPROACH)

The article examines the political communication in the social web, which is called *politics 2.0*. Namely this topic presents the object of this work and its subject covers monitoring of research in sociology and political studies. Social media generate powerful flows of traffic and continuously increase their appeal to the masses. Step by step they present the most widespread and powerful tools of interaction for politicians with their electorate. However, when studying the effect of social media on current political communication there are many weak points or unresolved problems at all.

There are very few studies on the motivational part or why Internet users choose that or this social media software. The question how to convert online political actions and appeals into offline is still open. The question is also undecided about what is the role of the social media in modern politics? Are they just a tool, one of the tools for facilitating the political process between politicians and their citizenry or do they generate a specific sociality which, appearing online, affects the real political events in our society? It should study more thoroughly the effects of such factors as social, political, cultural and psychological aspects of communication on politics 2.0.

Keywords: politics 2.0; social media; sociological research; Facebook.

УДК 007 : 304 : 001

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНЖИНІРИНГУ

Холод О.М.

(м. Київ, Україна)

Проблема вивчення полягає в тому, що є відсутня проблема формування методологічних підвалин дослідження процесів соціальних комунікацій в Україні (і світі також). Згадана проблема ґрунтується на різних поглядах представників Київської школи соціальних комунікацій Г. Почепцова й В. Різуна, що спричиняє появу різних тлумачень і розпорошує можливу єдність у формуванні єдиного концептуального теоретико-методологічного підходу до вивчення процесів соціальних комунікацій.

Метою дослідження є пошук спільного й розбіжного в концептуальних підходах згаданих дослідників до вивчення процесів соціального інжинірингу в межах наукової галузі «Соціальні комунікації», формулювання власної концепції й постулатів соціального інжинірингу.

Методи дослідження: опис, який допомагає зафіксувати значимі деталі концепцій трьох згаданих дослідників; метод аналогії, завдяки якому встановлюються подібності й розбіжності згаданих концепцій; метод аналізу і синтезу, що дозволило відповідно розчленувати розуміння соціального інжинірингу на складові частини й з'єднати виділені для аналізу частини в єдину систему.

Результати дослідження

Автор детально виклав основні положення концепцій соціального інжинірингу дослідників Г. Почепцова й В. Різуна, а також запропонував власне бачення соціального інжинірингу. За результатами порівняльного аналізу сформулював постулати соціального інжинірингу, які пропонує вважати аксіомами й орієнтуватися на них під час здійснення подальших досліджень фахівцями із соціального інжинірингу, соціальних комунікацій і комунікаційних технологій.

Висновки: результати дослідження дозволили констатувати, що концепції соціального інжинірингу, запропоновані Г. Почепцовим, В. Різуним й О. Холодом, мають більше спільного й мають можливість бути об'єднаними в постулатах соціального інжинірингу.

Ключові слова: соціальний інжиніринг, соціальні комунікації, Г. Почепцов, В. Різун, О. Холод, постулати соціального інжинірингу.

1. Вступ

У дослідженнях фахівців із соціальних комунікацій усе частіше декларується відсутня проблема відсутності методологічних підвалин дослідження процесів соціальних комунікацій як в Україні, так і у світі. Згадана проблема ґрунтується на різних поглядах представників Київської школи соціальних комунікацій Г. Почепцова [4–7], В. Різуна [8–11] і частково М. Хилька, В. Корнеєва, що спричиняє появу різних тлумачень, інтерпретацій і розпорошує можливу єдність у формуванні єдиного концептуального теоретико-методологічного підходу до вивчення процесів соціальних комунікацій. Згадану проблему побіжно обговорюють і зарубіжні дослідники, зокрема G. Tremblay [30].

Згадана проблема пов'язана з такими важливим науковими (див. п.п. 1–3 далі) і практичними (див. п.п. 4–6 далі) завданнями:

- 1) формування сталої й верифікованої концепції соціального інжинірингу;
- 2) уточнення значення терміна «соціальний інжиніринг»;
- 3) верифікація кореляції між поняттями «соціальний інжиніринг» і «соціальні комунікації»;
- 4) виокремлення конкретних верифікованих (практично перевірених) ознак процесів соціального інжинірингу;

- 5) цілеспрямоване «вмонтування» у свідомість суспільства потрібних ініціатору ознак процесів соціального інжинірингу для підвищення ефективності впливу;
- 6) визначення інструментів контролю за практичною реалізацією процесів соціального інжинірингу.

Аналіз стану розробки проблеми й виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми.

2. Постановка проблеми

Метою дослідження є пошук спільного і розбіжного в концептуальних підходах згаданих дослідників до вивчення процесів соціального інжинірингу в межах наукової галузі «Соціальні комунікації», формулювання власної концепції й постулатів соціального інжинірингу.

Методи дослідження: опис, який допомагає зафіксувати значимі деталі концепцій трьох згаданих дослідників; метод аналогії, завдяки якому встановлюються подібності і розбіжності згаданих концепцій; метод аналізу й синтезу, що дозволило відповідно розчленувати розуміння соціального інжинірингу на складові частини й з'єднати виділені для аналізу частини в єдину систему; метод узагальнення як установлення загальних властивостей і ознак соціального інжинірингу; метод аналогії, який надав можливість знайти подібні і розбіжні ознаки в уявленнях трьох науковців про соціальні комунікації в межах наукової галузі «Соціальні комунікації».

3. Результати дослідження

Георгій Георгійович Почепцов – один із ключових дослідників проблем комунікаційного інжинірингу й ідей соціальних комунікацій в Україні. До праць автора, у яких він аналізує процеси соціальних комунікацій, слід віднести «Комунікаційний інжиніринг» (2008) [4], «Соціальний інжиніринг: соціо- та психотехніки» (2010) [6].

До авторства Г. Почепцова також відноситься й стаття «Соціальні комунікації і нові комунікативні технології» (2010). Аналіз останньої статті свідчить про те, що Г. Почепцов вважає соціальні комунікації такими, що «налаштовані на управління соціальними системами, маючи для цього як короткотривалий (тактичний), так і довготривалий (стратегічний) інструментарій».

Більш детальне тлумачення терміна «соціальні комунікації» Г. Почепцов подає в іншій праці й називає їх не наукою, а видом «соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо (не соціальний інжиніринг є складовою соціальних комунікацій, а принципово – соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу).

У праці «Соціокомунікації і соціосистеми» Г. Почепцов називає соціальні комунікації «соціокомунікаціями» і пропонує визначення соціальних комунікацій у такому формулюванні: «соціокомунікації, або соціальні комунікації, є об'єднуючим поняттям для всіх комунікацій соціосистеми – приватних і публічних. Будь-яка комунікація сприяє соціалізації, оскільки збільшує область загальних знань і дій людей» [6].

Дослідник визначає завдання, які повинні виконувати соціокомунікації, і перераховує їх:

- «утримувати існуючий стан соціосистеми;
- переводити соціосистеми в новий стан;
- активувати або блокувати певні параметри соціосистеми» [6].

На думку Г. Почепцова, соціокомунікації необхідно диференціювати на два типи:

- 1-ий тип – «синхронні (у межах одного покоління);
- 2-й тип – діахронні (пов'язані з минулим)».

До першого типу автор відносить комунікації між живими, до другого типу – між живими і мертвими (наприклад, книги й інші комунікативні продукти, що були створені в минулому) [6].

За твердженням Г. Почепцова, між соціальними комунікаціями, комунікативним інжинірингом і соціальним інжинірингом є зв'язок. У своїй праці «Комунікативний інжиніринг: теорія і практика» (2008) Г. Почепцов, за словами видавця, повідомляє про те, що комунікативний інжиніринг «спрямований на доставку потрібних смислів заданим цільовим аудиторіям» [4]. Такими можуть бути й «революційні смисли, які здатні трансформувати суспільство, як це не раз бувало в історії людства..., можуть бути й заспокійливі смисли, які ми бачимо, наприклад, у «мильній опері» й деяких інших розважальних жанрах». Слід згадати про те, що Г. Почепцов вважає соціальні комунікації не наукою, а видом «соціальної (гуманітарної) інженерії» (яка не існує без комунікації) [4].

Слід убачати в комунікативному інжинірингові вид соціального інжинірингу. На думку фахівців із видання «Альтпрес», комунікативний інжиніринг є новою «спеціалізацією в області комунікативних наук». Також автори впевнені, що комунікативний інжиніринг є різними способами «побудови комунікативних мереж для вирішення соціальних, військових, політичних, дипломатичних, економічних завдань» [4]. Таким чином, соціальні комунікації автором пов'язуються з комунікативним інжинірингом. Різниця між соціальними комунікаціями й комунікативним інжинірингом не обговорюється Г. Почепцовим.

Оскільки соціальні комунікації реалізуються завдяки соціальнокомунікаційним технологіям, необхідно аналізувати їхні різні види, групи й типи. До одного з частотних, активно використовуваних типів соціальнокомунікаційних технологій Г. Почепцов відносить ті, що спрямовані на пропаганду. У трьох частинах, опублікованих 2016 року на сайті «Mediasapiens.kiev.ua» [5], Г. Почепцов описує 15 соціальнокомунікаційних технологій, спрямованих на ведення пропагандистської й інформаційної війни. Дослідник пропонує такий перелік соціальнокомунікаційних згаданих технологій:

- 1) руйнування інформаційного монополізму;
- 2) перерозподіл інформаційної ваги ігроків;
- 3) створення керованих масових єдностей;
- 4) керування сприйняттям;
- 5) керування героїкою;
- 6) керування ворогами;
- 7) маніпуляція джерелами інформації;
- 8) керування парадоксальністю;
- 9) керування каналом комунікації;
- 10) керування фреймами;
- 11) керування розважальністю;
- 12) керування сакральністю;
- 13) керування технологіями для здійснення пропаганди;
- 14) керування історією;
- 15) керування за допомогою великих масивів інформації [5].

Перелічені нові технології, на думку Г. Почепцова, «дозволяють порушувати інформаційний порядок, який вже склався» під час здійснення нових соціальних комунікацій. До того ж, як вважає дослідник, «у голові людини є еквівалентність інформаційної й фізичної картини світу», і «саме тому зміни в інформаційному уявленні вона автоматично переносить на реальність» [5]. Звідси виникають зміни соціальних комунікацій, залежні від змін в уявленнях людей, що у свою чергу знаходиться в прямій залежності від змін у реальному світі.

Соціальні комунікації здійснюють соціальний інжиніринг. На думку Г. Почепцова, «структура (економіка) інформації відрізняється від структури (економіки) знань. Якщо інформація може базуватися на одному спостереженні, то знання потребують більшого числа спостережень» [5]. Дослідник підсумовує: «кожна маніпуляція намагається подати свою інформацію як знання» [5]. Г. Почепцов яскраво ілюструє тезу декількома прикладами соціальнокомунікаційних технологій. Оскільки реклама «закладає свою інформацію в мозок споживача, щоб «увімкнути» її в момент потреби, що виникає», спрацьовує те, що дослідник називає «перехід»: «реклама зубної пасти на екрані – бренд полочки в супермаркеті». Цікавим слід вважати зауваження Г. Почепцова: «за два тижні джерело інформації стирається з пам'яті й перетворюється з інформації на знання» [5]. Таким чином соціальні комунікації (завдяки рекламі) конструюють поведінку споживача (іншими словами, здійснюють соціальний інжиніринг споживача).

Так само соціальні комунікації можуть створювати потрібний дискурс. Така думка ілюструється прикладом Г. Почепцова, який пригадує пропагандистський інструмент (технологію) радянських часів. У маловідомій газеті, наприклад, в Індії, подається інформація як знання про певний предмет обговорення. Через деякий час радянські авторитетні газети передрукують ідеологічно потрібний (і заздалегідь підготовлений) матеріал з індійської газети з посиланням на джерело. Жодного обману немає: реально є індійська газета, яка подала інформацію про певний дискурс, а радянські інформаційні агентства лише передрукували таку інформацію. У наведеному прикладі спостерігається маніпуляція з джерелом, що Г. Почепцов називає маніпулятивною технологією. Після обробки отриманої з індійської газети інформації радянська влада приймає відповідне рішення, оскільки дискурс того вимагає. Г. Почепцов вдало зазначає, що інтернет створює множинність джерел і є масовим говорінням, оскільки «викинути» в інтернеті свою думку сьогодні коштує досить дешево [5].

Цікавим ефектом сьогодні в інтернеті є тролінг, який дозволяє будь-кому «конструювати» (здійснювати соціальний інжиніринг) реальність за власним бажанням, записуючи «потрібні» думки (застосовувати соціальні комунікації) заради подразнювання вдаваного опонента під час віртуальної розмови-суперечки. Троль (той, хто здійснює тролінг як стимулювання суперечок) створює своїми неістинними аргументами неістинну інформацію про «реальність», наприклад, перекручуючи факти історії. «Жертва», або «м'ясо» (той, хто втягується в обговорення з тролем і має протилежну точку зору), прагне «вивести на чисту воду» троля, але перебуває непомітно для себе в ірреальному світі спалюваних фактів, завдяки яким троль створив неправдиву інформацію. Соціальний інжиніринг відбувається на очах у троля і його жертви завдяки соціальним комунікаціям, які реалізуються за допомогою соціальнокомунікаційної технології тролювання [5].

У межах соціального інжинірингу Г. Почепцов розглядає метод блокування раціональності, який

він називає «керування парадоксальністю» [5]. Здійснюється такий метод (варто його називати «соціальнокомунікаційна технологія») завдяки введенню в реальність неочікуваних тактик, моделей поведінки тих, від кого очікували лише традиційно налаштовані консервативні соціальні комунікації. Г. Почепцов наводить приклад, коли під час «перестройки» радянські керівники вирішили припинити глушіння західних радіостанцій. У зв'язку із цим було необхідно на екранах телебачення «запустити» нові молодіжні проекти, аби «притягнути» увагу молоді до парадоксально нового телепродукту й відволікти їх від слухання «ворожих голосів» із Заходу. Молодь періоду «перестройки» не очікувала появи досить несподіваної на той час телепрограми «Взгляд», ведучі яких сміливо й критично виступали проти застійних соціальних процесів в економіці, політиці, науці, культурі й спорті тощо. Несподіваність мала парадоксальний характер ще й тому, що телепрограма «Взгляд» починалася за півгодини до півночі й завершувалася близько другої години ночі. До виходу телепрограми все телемовлення в СРСР припинялося о 23.30–24.00. Г. Почепцов, аналізуючи соціальнокомунікаційну технологію керування парадоксальністю, зауважує: «Виходить, що парадоксальність людини, факту, теорії захоплює нас і не дає можливості увімкнути критичне мислення» [5]. Саме завдяки описаній соціальнокомунікаційній технології «Управління парадоксальністю» у пізньому СРСР відбувалася спроба здійснення соціального інжинірингу.

Згадуючи соціальні практики в галузі пропаганди за часи СРСР, Г. Почепцов зауважує, що комунікація була здатна виконувати роль інструменту трансформації суспільства. Але за часи СРСР ще не було дигітальної (від англ. digital – цифровий) інформації, яка розповсюджується електронними пристроями (гаджетами). Дослідник указує на те, що пропагандистам слід узяти на озброєння швидкість сприйняття користувачами-читачами дигітальної інформації й швидкість прийняття рішення тими, хто сприймає дигітальний текст. Г. Почепцов пропонує технології, побудовані на дигітальних каналах розповсюдження інформації, називати керуванням каналом комунікації (ККК), «коли певні типи меседжів можуть подаватися одним каналом, інші – іншим» [5].

Соціальний інжиніринг фіксується на рівні подавання інформації в різних форматах-фреймах. Г. Почепцов ілюструє соціальнокомунікаційну технологію керування фреймами й називає її «метод керування фреймами» (метод КФ). Суть дії згаданої технології соціального інжинірингу полягає в тому, що в медіа споживачеві інформації пропонують епізодичну інформацію (за Г. Почепцовим, – «епізодичний фрейм»), яка має певний дискурс, системне пояснення (за Г. Почепцовим, – тематичний фрейм). В епізодичному фреймі аудиторія «бачить» лише фрагмент реальності й не має можливості відтворити причини й наслідки такого фрагменту. Винним у негативному фрагменті реальності виявляється конкретний суб'єкт. Коли ж медіа подає тематичний фрейм, винним у наявності негативних епізодичних фреймах стає соціальна інституція, держава насамкінець. Саме тому, підсумовує Г. Почепцов, пересічному реципієнтові демонструють переважно епізодичні фрейми, які не є системою, які не дозволяють ув'язати багато епізодичних фреймів у єдине ціле, у єдину систему [5]. Застосування соціальнокомунікаційної технології керування фреймами є продуктивною для будь-якого політичного режиму, метою якого є керування суспільством, диктат влади.

Аналізуючи роль і вплив технологій соціальних мереж на прийняття рішень, що змінюють суспільство, Г. Почепцов зазначає: «Техніка перестає бути всього лише технікою, коли від неї починають залежати вчинки й мотивації людей» [5]. Дослідник уточнює свою думку: «Якщо наявність тієї чи іншої технології починає впливати на політичні рішення, більш того, може призводити до зміни режиму в країні, це свідчить про те, що є зв'язка «технічне + політичне», що, посилюючи те, що іменується технічним, ми можемо отримувати політичні результати» [5]. Отже, конструювання політичного (соціального) залежить від технічного (технологій), які автор убачає в соціальних мережах (наприклад, «Фейсбук», «Вконтакте», «Твиттер» тощо). Застосування соціальнокомунікаційних технологій соціальних мереж дозволить владі здійснювати ефективний контроль над суспільством, «будувати» (інженірувати) суспільство.

У справі соціального інжинірингу важливу роль виконує вміння керувати минулим. Г. Почепцов описує соціальнокомунікаційну технологію керування минулим (КМ), посиляючись на думку історика Фамі, який свого часу був активним учасником Арабської весни. Фамі на прикладі Угорщини, яку він називає країною «з такою складною історією», ілюструє думку про те, що будь-яка країна могла б відшукати у своїй історії момент, коли вона не була «забруднена ні комунізмом, ні нацистською окупацією, ні громадянською війною» [5]. Такий момент, стверджує історик Фарі, може стати як «об'єднуючий інструментарій, на якому побудують свої надії на майбутнє» [5]. Отже, керування минулим як соціальнокомунікаційна технологія може, на думку Г. Почепцова, ефективно використовуватися пропагандистами для соціального інжинірингу.

Г. Почепцов у багатьох своїх наукових працях і популяризаторських статтях для медіа підкреслював і продовжує акцентувати увагу на тому, що соціальні комунікації завдяки соціальнокомунікаційним технологіям є інструментарієм для соціального інжинірингу.

Послідовно після знакових, на наш погляд, праць Г. Почепцова виходять праці В. Різуна, який зро-

бив вагомий внесок у становлення й розвиток наукової галузі «Соціальні комунікації» в Україні.

В. Різун запропонував принципи й положення потенційної теорії соціальних комунікацій. Основні положення містяться в широковідомих статтях «До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці» [9], «Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій» [8; 10], а також «Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії)» [11].

В. Різун запропонував розглядати соціальні комунікації як «таку систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення й підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності» [9]. На думку автора, така діяльність «спрямована на розробку, впровадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами» [9]. В. Різун зазначає, що, «з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціальнокомунікаційні інститути, служби, а з іншого – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії» [9]. Дослідник вважає, що згадані ним комунікації є «соціально маркованими, бо передбачають взаємодію із соціально визначеними групами людей» [9]. В. Різун переконаний у тому, що «соціальні комунікації утворюються за законами спілкування, але, як і будь-які технологічні речі, передбачають використання наукових знань про спілкування та про все, що використовується для організації суспільнокомунікаційної справи» [9].

У праці «Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій» В. Різун робить акценти й розглядає такі ключові питання.

1. Соціальні комунікації слід вивчати як практичну справу, що належить до «сфери соціальної інженерії (соціального інжинірингу)» [10].

2. Соціальні комунікації необхідно розглядати як засоби ефективного зв'язку між соціальними інститутами.

3. Проектування й впровадження соціальних комунікацій є «справою соціального інжинірингу» [10].

4. Соціальні комунікації є штучно витворені, «науково визначені шляхи, способи, засоби, принципи взаємодії, що утворюють комунікаційні мережі, призначені для забезпечення зв'язків у суспільстві» [10].

5. Соціальні комунікації є роботою, що має «виробничо-технологічні форми», які передбачають наявність «комунікаційної індустрії у державі та на міждержавному рівні». Така індустрія, на думку В. Різуна, «тягне за собою підготовку кадрів, організацію умов праці, передбачає менеджмент комунікаційної діяльності, а також розвиток системи професійних знань про цю справу» [10].

6. В. Різун вважає, що слід визнати соціальноінженірне вчення про «налагодження соціальних комунікацій, тобто наявність соціальнокомунікаційної справи» [10].

7. Соціальні комунікації включені до соціальної інженерії.

8. Соціальні комунікації не є науками про комунікацію, але про «історію (виникнення й розвиток) учення про соціальні комунікації, значення того виду соціальноінженерної справи, яку ми й назвали соціальнокомунікаційною». Соціальні комунікації є науками про «власне соціальні комунікації як продукт соціальнокомунікаційної справи» [10].

9. На думку В. Різуна, соціальні комунікації мають можливість вивчати цілий перелік об'єктів. До таких автор відносить одинадцять, шість із яких наводяться далі: «комунікаційна діяльність соціальних інститутів та форми й види інституціалізації комунікаційної діяльності соціальних інститутів»; «соціальнокомунікаційні системи (мережі), їх функціонування, особливості, розвиток, оптимізація, модернізація»; «соціальнокомунікаційний продукт, його форми та види»; «технології виготовлення, збереження та дистрибуції соціальнокомунікаційного продукту»; «засоби соціальної комунікації»; «форми та методи модернізації й оптимізації соціальнокомунікаційної справи» [10].

10. Соціальні комунікації, упевнений В. Різун, слід вважати зняряддям, і підтверджує свою позицію думкою О. О. Леонтєва, який вважав, що «мовлення не заповнює собою всього «діяльнісного» акту» [1].

11. Науки про соціальну комунікацію не можуть функціонувати, заявляє з упевненістю В. Різун, без «даних сучасної загальної, спеціальної, теоретичної й прикладної комунікативістики» [8].

12. За заявою В. Різуна, соціальнокомунікаційна інженерія й науки про неї потребують нині систематизації знань.

13. Між комунікативістикою й соціальними комунікаціями є плутанина в поняттях і термінах, що їх означають.

14. В. Різун вважає, що слід принципово розрізнити такі види спілкування, як персональне, масове й соціальне. На думку дослідника:

– *персональне спілкування* виступає в «ролі функції людини як суб'єкта й використовується на операціональному, а не дієвому чи діяльнісному рівні її активності» [8];

– *масове спілкування* «має не персональний, а публічний характер», воно одновекторне, має суб'єктно-об'єктний характер і «піднімається вже до рівня системи дій» [8];

– *соціальне спілкування*, як занотовує В. Різун, «більш організований і технологічно обумовлений вид комунікації»; це діяльність, що «спрямована на встановлення та підтримання соціального зв'язку в суспільстві» [8].

В. Різун пропонує здійснити «мета-аналіз» для «систематизації комунікаційних знань». У такій справі є принциповим, на думку автора, «розмежування термінів «соціальна (суспільна) комунікація» та «соціальні (суспільні) комунікації». Дослідник наполягає на думці про те, що «необхідно кваліфікувати й соціальні комунікації як автономну справу, про яку може бути наука, яка не дублює комунікативістики, а використовує її». У зв'язку із зазначеним В. Різун пропонує «соціальнокомунікаційну справу» назвати соціальнокомунікаційним інжинірингом, або теорією та історією соціальнокомунікаційного інжинірингу. Соціальні комунікації дослідник пропонує назвати «соціальнокомунікаційні мережі» чи «соціальнокомунікаційні системи» [8].

Вживання слова «комунікація» в однині, на думку В. Різуна, має смисл тоді, коли йдеться про власне спілкування як природну, властиву людям функцію взаємодії, обміну інформацією. У множині слід, як вважає В. Різун, вживати термін «комунікації» лише тоді, коли спілкування розглядається як справа, коли обговорюються питання організації соціальних зв'язків. Варто, як пропонує дослідник, диференціювати поняття «матеріальні комунікації» (технічне з'єднання, наприклад, між будинками) і поняття «соціальні комунікації» (дія, взаємодія й відносини між елементами суспільства, соціальними елементами) як різні види інжинірингу – матеріального та духовного.

Виходячи з викладеного, В. Різун вважає, що термін «соціальна комунікація» в однині може вживатися у двох значеннях, а саме:

- 1) «соціальна комунікація як різновид соціальних комунікацій»;
- 2) «соціальна комунікація... як різновид публічного спілкування, що є окремим видом суспільно-культурної діяльності й лежить в основі соціальних комунікацій» [8].

Запропонована В. Різуну диференціація тлумачень терміна «соціальна комунікація» й уживання згаданого терміна в однині й множині повинні бути покладені в основу класифікації наук, що стосуються комунікації. Дослідник зауважує, що такий поділ «не є завершеним і достатнім» [8].

Аналізуючи проблеми методології досліджень соціальних комунікацій, В. Різун вважає, що «організація наукових досліджень у галузі соціальних комунікацій спирається на ідею проектування та конструювання соціальних мереж у системі соціального інжинірингу в частині, яка стосується комунікаційної взаємодії як виду соціального зв'язку». Методологія наукової галузі «Соціальні комунікації» формується, на думку В. Різуна, «на такій сукупності понять, тверджень, принципів, способів, які стосуються прямо чи опосередковано «об'єднання» соціуму за допомогою спілкування» [8].

За твердженнями В. Різуна, для вивчення соціальних комунікацій може бути актуальним соціальнокомунікаційний підхід. Автор убачає суть методологічного підходу до вивчення соціальних комунікацій у «фіксації, моніторингу, описі, аналізі й інтерпретації даних у системі понять соціальнокомунікаційного інжинірингу, а точніше – із точки зору того, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [8]. На думку В. Різуна, комунікаційні об'єкти в соціальному вимірі повинні вивчатися з позицій таких методологічних положень:

- 1) «фіксація досліджуваного об'єкта в природній для нього системі суспільних координат (зв'язок із соціальною групою, фахом, віком, освітою, переконаннями, вірою тощо)» [8];
- 2) «спостереження за досліджуваним об'єктом у соціальних умовах» [8];
- 3) «експериментування з досліджуваним об'єктом у реальних або лабораторно відтворених соціальних умовах» [8];
- 4) «опис результатів спостережень чи експериментів відносно соціально заданих параметрів» [8];
- 5) «аналіз результатів досліджень у соціально заданому контексті»;
- 6) «соціально зорієнтована інтерпретація результатів аналізу».

В. Різун акцентує увагу на тому, що включення, наприклад, журналістикознавства й бібліотекознавства до наукової галузі «Соціальні комунікації» передбачає аналіз об'єктів і предметів дослідження «як особливих засобів соціальної інженерії» [8].

Разом із тим слід, на думку В. Різуна, урахувати, що реалізація соціальної інженерії може здійснюватися лише за допомогою технологічних процесів, технологій. Дослідник декларує: «...Успіх справи в організації соціальнокомунікаційних мереж великою мірою залежить від тих науково визначених шляхів, способів, принципів, знарядь, об'єктів та технік впливу, які й становлять основу тієї чи іншої техно-

логії» [8]. Автор вважає, що для соціальних комунікацій соціальнокомунікаційні технології є найважливішим об'єктом досліджень.

Дослідник В. Різун аналізує поняття «суспільна комунікаційна система», маючи на увазі «модель організації праці» і технологічну систему, «яка включає певну соціальну структуру як носія функцій комуніканта, об'єкт (суб'єкт) впливу – комуніката та засоби впливу (медіа тощо)» [8].

Свої погляди на соціальні комунікації В. Різун висловив у статті «Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії)» (2012).

Автор вважає, що комунікація як явище є самодостатнім об'єктом дослідження. Виділення такого об'єкта дослідження відбулося завдяки різним наукам. І саме тому, на переконання В. Різун, досі відбувається «непорозуміння серед науковців» [11]. Незважаючи на різні позиції й уявлення науковців про комунікацію як об'єкт дослідження, В. Різун стверджує: «Україна пішла по шляху виділення окремої наукової галузі («Соціальні комунікації») і створення метатеорії на основі знань інших наук». Разом із твердженням дослідника про відносну самостійність наукової галузі «Соціальні комунікації» необхідно пам'ятати про те, що «де-факто ця наука залишиться... залежною від поняттєво-категоріального апарату соціології, психології, філології, філософії тощо». В. Різун вважає, що вчення про соціальні комунікації належить «до сфери інженерних вчень», які завжди технологічно спрямовані. В. Різун спирається на тлумачення терміна «соціальні комунікації» Г. Почепцовим: «Соціальні комунікації – це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо (не соціальний інжиніринг є складовою соціальних комунікацій)», і В. Різун додає: «а принципово – соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу» [11].

В. Різун вважає, що «статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів». І саме тому дослідник робить висновки про те, що соціальна інженерія як вчення «займе гідне місце серед технічних наук, які складатимуться із соціально-технічних та матеріально-технічних наук» [11].

На думку В. Різун, «будь-який вид соціальної комунікації в цілому може підлягати дослідженню», наприклад:

- «із точки зору становлення цього виду (історичний підхід для вивчення становлення виду соціальної комунікації);
- з'ясування суспільної природи та форм існування соціальної комунікації й кожного її виду залежно від суспільно-політичних умов тощо (онтологічний підхід);
- дослідження функціонування компонентів, елементів, складників кожного виду соціальної комунікації та взаємозв'язків між ними (системний підхід);
- дослідження вияву того чи іншого виду соціальних комунікацій залежно від вибору конкретних суспільно-політичних умов серед наявних альтернативних умов, чинників (інформаційний підхід)» [11].

Соціальнокомунікаційні дослідження сьогодні, як вважає В. Різун, уже можуть мати актуальні питання. Автор наводить декілька прикладів таких питань:

- «інституціоналізація, морфологізація, ієрархізація громади як суб'єкта-комуніката соціальних комунікацій;
- формування суб'єкт-суб'єктного підходу в системі соціального комунікування;
- протидія та ризику в соціальній комунікації, а саме ризику, які спричинені пасивністю суб'єкта-комуніката;
- вивчення механізмів перетворення суб'єкта-комуніката на об'єкт;
- формування загальної, політичної, медійної культури в членів громади як способу боротьби з пасивністю громади» [11].

В. Різун, обговорюючи питання розробки соціальнокомунікаційного підходу до вивчення явищ і процесів у межах соціальних комунікацій, вважає, що до «соціальнокомунікаційної парадигми принципів дослідження явищ обов'язково входить:

- 1) вивчення явища в контексті суспільної взаємодії суб'єктів спілкування;
- 2) визначення функціонального статусу явища в цьому контексті взаємодії;
- 3) визначення залежності явища від мети, завдань і характеру суспільної взаємодії» [11].

Спираючись на попередників (Г. Почепцова й В. Різун), О. Холод запропонував власну концепцію соціального інжинірингу, соціальних комунікацій і соціальнокомунікаційних технологій, створивши метамодель маніпуляції суспільства в рамках теорії імутації суспільства (ТІС) і соціальноінжинірингний аналіз (СІ-аналіз). Результати своїх досліджень О. Холод опублікував у працях останніх років (див.: [12–29]).

О. Холод пропонує визначати соціальні комунікації як інструментарій соціальної інженерії, який за допомогою комунікаційних технологій створення інформації, її пошуку, упорядкування, трансляції, обміну, збереження й вимірювання впливу на реципієнта спрямований на регулювання соціальних дій,

взаємодій і соціальних відносин у суспільстві.

Соціальною інженерією О. Холод називає триєдиний комплекс процесів, спрямованих на:

- 1) *ідентифікацію* існуючих моделей соціальної активності (визначення одного оригінального явища, процесу з певної кількості інших, що є подібними до оригінального, але які відрізняються від нього);
- 2) за результатами ідентифікації *створення* нової (більш якісної) моделі соціальної активності суспільства;
- 3) *прагматизацію* в майбутньому дієвості й ефективності створених моделей соціальної активності суспільства [29, с. 21–26].

Описаний триєдиний комплекс процесів О. Холод називає *триєдиним принципом реалізації соціальної інженерії* й ілюструє прикладами [29, с. 21–26].

Приклад 1 – соціальна інженерія, що спирається на політичну активність суспільства.

Серед великої кількості моделей сучасної соціальної активності, що впливають на трансформацію свідомості суспільства, є процеси політичної активності. Одним із видів політичної активності є вибори. Під час виборів зацікавлені політичні суб'єкти використовують спеціально призначені соціальнокомунікаційні технології. Мета таких технологій – змінити свідомість суспільства в потрібному напрямкові. Наприклад, політичні опоненти застосовують нечесні підрахунки голосів виборців із метою зміни співвідношення між показниками кількості прихильників політичних суб'єктів, які є лідерами. За результатами таких підрахунків певна політична сила переможе на виборах і почне змінювати на гірше (інмутовати) або на краще (мутувати) моделі поведінки суспільства. Іншими словами, на думку О. Холода, відбувається трансформація свідомості суспільства. Автор називає нечесний підрахунок голосів виборців технологією «нечесних підрахунків». Саме процес виокремлення ознак нечесних підрахунків голосів виборців, а пізніше – іменування такого процесу дослідник називає ідентифікацією, або першим процесом соціальної інженерії [29, с. 21–26].

Другим процесом соціальної інженерії в прикладі О. Холода буде *створення* нової (більш якісної) моделі соціальної активності суспільства за результатами здійсненої ідентифікації. Нова модель соціальної активності повинна, на переконання автора, бути якіснішою за ту, яка буде ідентифікована. Шляхи покращення якості моделі соціальної активності суспільства можуть бути різними й спиратися на три вектори моделювання:

- 1) додавання до моделі декілька нових елементів;
- 2) трансформування моделі соціальної активності суспільства до критичної межі, після чого стара модель перетворюється на нову;
- 3) утворення нової моделі соціальної активності суспільства без урахування існуючих закономірностей і принципів побудови такої моделі.

У прикладі 1 моделі соціальної інженерії, що спирається на політичну активність суспільства, додаванням нових елементів до існуючої моделі буде, наприклад, як вважає О. Холод, перехід від виборів за партійними списками до моделі виборів за сумісним, комбінованим варіантом (і за партійними списками, і за мажоритарним принципом). Сама модель політичних виборів як політичної активності не змінена, лише додано порядок виборів за мажоритарним принципом.

Трансформуючи існуючу модель політичних виборів президента, можна, упевнений О. Холод, настільки змінити модель соціальної політичної активності суспільства, що вона стане новою: треба, наприклад, запропонувати суспільству обирати президента не прямим способом завдяки поіменному голосуванню громадян України, яким виповнилося на день виборів 18 років, на виборчих дільницях по всій країні в один день, а шляхом таємного голосування членів парламенту країни. Таким чином, вважає О. Холод, зміниться/трансформується свідомість і моделі поведінки суспільства, модель соціальної політичної активності суспільства до критичної межі, після чого стара модель перетворюється на нову [29, с. 21–26].

О. Холод передбачає: можливий також варіант, коли буде запропонована принципово нова модель соціальної політичної активності суспільства, яка не буде подібною до жодної з тих моделей, які існували й функціонували дотепер. Наприклад, кожний громадянин країни висловлює власну думку щодо політично-економічного устрою держави шляхом її разової фіксації у віртуальному вигляді в банку даних генеральної пам'яті суспільства. «Біологічно-електронний мозок людства» (термін О. Холода) самостійно визначає домінуючу позицію представників певної держави й оголошує своє рішення. Таке рішення не підлягатиме, упевнений автор, оскарженню чи скасуванню. Слід визнати в такому фантастичному варіанті принципово нову форму соціальної політичної активності суспільства, яка кардинально трансформує суспільство і його моделі поведінки.

Утворення нової (або трансформованої старої) моделі соціальної політичної активності суспільства не завершує, як вважає О. Холод, процес соціальної інженерії. Останнім етапом її є прагматизація в майбутньому дієвості й ефективності створених моделей соціальної політичної активності суспільства.

Дослідник наводить приклад, коли фахівці соціальної інженерії, які дотичні до створення певної моделі, прагматизують (розраховують певний ступінь впливу дії запропонованої ними моделі) зміни в суспільстві. На думку О. Холода, плануючи наслідки дії певної моделі соціальної політичної активності суспільства, фахівці соціальної інженерії доходять висновків про те, що вже нині слід готувати певні арсенали, ресурси для реалізації замисленого в майбутньому. Саме таким чином і здійснюється розвиток суспільства: завдяки й через трансформацію свідомості суспільства.

Ефективним, на думку О. Холода, засобом трансформації свідомості суспільства слід вважати масові медіа (масмедіа).

Посилаючись на положення триєдиного принципу трансформації свідомості за рахунок соціальної інженерії, О. Холод вважає необхідним навести приклад, у якому яскраво ілюструвалася б дія згаданого принципу.

Приклад 2 – соціальна інженерія, що спирається на масмедійну активність суспільства.

У майбутньому з'явиться, на думку дослідника, потреба «вконструювання» у свідомість суспільства віри в те, що для відчуття щастя кожному працездатному члену суспільства необхідно відпрацювати за добу 10 годин на виробництві матеріальних цінностей і 6 годин на виробництві духовних цінностей. За триєдиним принципом реалізації соціальної інженерії, що спирається на масмедійну активність суспільства, уже нині слід здійснити такі дії:

- 1) *ідентифікувати* існуючі моделі масмедійної активності, достеменно вивчити їх;
- 2) за результатами ідентифікації існуючих моделей масмедійної активності суспільства *створити* нові (більш якісні) моделі;
- 3) *прагматизувати* на майбутнє дієвість й ефективність створених моделей соціальної масмедійної активності суспільства [29, с. 21–26].

Для узгодження дій соціальної інженерії з першим принципом (ідентифікація) спочатку, як вважає О. Холод, слід виокремити існуючі моделі масмедійної активності суспільства. До таких моделей, наприклад, автор відносить повідомлення новин на радіо й на телевізійних каналах щовечора в певному порядку: реклама, політика, економіка, суспільство, культура, спорт, погода, реклама.

Відомо, зазначає О. Холод, що новини на деяких телевізійних каналах України (наприклад, «ICTV», «СТБ») уже декілька років як змінили порядок подавання інформації відповідно в передачах «Факти» та «Вікна-новини». Згадані зміни стосуються перш за все порядку слідування тематичних блоків. Замість політики й економіки, телеглядачам пропонуються новини з рубрики «Суспільство». О. Холод вважає, що такий спосіб додавання нових елементів в існуючу модель трансляції новин не є утворенням нової моделі, але трансформаційним засобом може називатися [20, с. 202–208].

Другий принцип реалізації соціальної інженерії (утворення нової моделі) передбачає, як вважає дослідник, пропонування таких змін у моделях активності соціуму, які перетнуть межу критичної маси й набудуть ознак нових (більш якісних) моделей подавання новин. О. Холод наводить приклад: новини не будуть мати рубрикацію «політика», «економіка», «спорт», «суспільство», «культура», «спорт» чи «погода». Телеглядач сам буде обирати собі ті теми з різних рубрик, які йому хочеться переглянути (почути). Зміни за описуванням другим принципом соціальної інженерії, що спирається на масмедійну активність суспільства, також, упевнений О. Холод, є засобами трансформації свідомості суспільства.

За пропозицією О. Холода, третій принцип соціальної інженерії передбачає прагматизацію на майбутнє дієвості й ефективності створених моделей соціальної активності суспільства.

У наведеному прикладі 2 (про моделювання подавання новин за стандартними й штампованими рубриками) прагматизація фіксуватиметься в тому, що фахівці-масмедійники (журналісти й ті, хто дотичний до виробництва новин) не будуть пропонувати конкретні рубрики в конкретному штампованому й стандартизованому вигляді й порядку. Вони будуть утворювати бази новин за тематичним наповненням (за рубриками), але подавати їх не будуть. Прагматичність полягає в тому, що, наприклад, телевізійна аудиторія сама буде визначати місце сприйняття й час сприйняття інформації, яка їй потрібна.

Отже, за наслідками аналізу прикладів 1 і 2, які наведені задля ілюстрації триєдиного принципу реалізації соціальної інженерії, О. Холод констатує, що обговорюваний принцип:

- 1) дозволяє описувати явища соціальної інженерії;
- 2) є таким, що пояснює існуючі явища й процеси соціальних комунікацій у суспільстві;
- 3) розтлумачує зв'язок між старими і сучасними моделями масмедійної активності суспільства, з одного боку, і впливом на моделі активності суспільства в майбутньому, із другого боку;
- 4) детермінує об'єктивність стосунків і відносин між масмедіа й споживачами інформації в тих формах, які вимагає соціальний дискурс і пропонують існуючі моделі трансляції інформації.

У 2011 році О. Холод пропонує трактувати наукову галузь "Соціальні комунікації" (КОМТЕКА – комунікаційна тека) як "галузь знань, організаційно впорядковану систему документів, їх масив, продукти засобів масової комунікації та інформаційних технологій, які забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів при безпосередній участі членів комунікаційного процесу" [21].

У 2013 році на базі створеної теорії інмутації суспільства О. Холод пропонує розглядати комунікаційні технології як комплекси-дії, спрямовані на зміну моделей поведінки в ході соціальних дій, взаємодій і соціальних відносин за наявності обміну інформацією між комунікатором і комунікантом [28].

Пізніше, у 2015 році, дослідник пропонує на базі оригінальної концепції трьохетапного аналізу соціального інжинірингу (далі – СІ-аналіз, або триєдиний принцип реалізації соціальної інженерії) тлумачити соціальні комунікації як процес здійснення соціальної взаємодії (ідентифікації комунікаційних моделей, утворення нових моделей комунікації й практичну перевірку таких) завдяки обміну інформацією [29, с. 21–26].

Суть концепції соціального інжинірингу О. Холод виклав у таких положеннях (див.: [12; 14; 20–29]):

1) предмет вивчення повинен спочатку бути ідентифікованим за своїми характеристиками як соціальний процес;

2) ідентифіковані характеристики дають можливість «дізнатися» про модель соціального процесу як адекватну/неадекватну для реалізації завдання фахівця із соціального інжинірингу;

3) на базі встановленої моделі (за умови її відповідності для вирішення поставлених завдань) відбувається її трансформація або створення нової моделі соціального процесу;

4) нова модель соціального процесу обов'язково перевіряється завдяки пілотним проектам і тільки після підтвердження ефективності модель «монтується» фахівцями у свідомість суспільства й реалізується непомітно як об'єктивний соціальний процес.

СІ-аналіз спирається на авторську концепцію соціального інжинірингу.

Смисл СІ-аналізу, за пропозицією О. Холода, полягає в розчленуванні цілого (продукту соціальних дій, взаємодій і відносин) на його структурні три частини (етапи) реалізації, а саме: перший етап – ідентифікація моделей соціальних дій, взаємодій і відносин, що функціонують у суспільстві; другий етап – моделювання (створення нових моделей) за результатами ідентифікованих соціальних дій, взаємодій і відносин; третій етап – верифікація (практична перевірка) моделі, створеної на другому етапі.

4. Висновки

1. Порівняння положень теорій і концепцій Г. Почепцова, В. Різуна й О. Холода мають можливість бути викладені в постулатах «(від лат. *postulatum* – вимога) – твердження (судження), яке приймається в рамках будь-якої наукової теорії за дійсне, хоча є недоведеним її засобами, і тому грає в ній роль аксіоми» [3].

2. Як Г. Почепцов, так і В. Різун декларують підлеглий характер соціальних комунікацій по відношенню до соціального інжинірингу. Їхню точку зору підтримує О. Холод. Отже, положення, висловлені трьома дослідниками, можуть бути об'єднані в межах трьох груп постулатів:

- *перша група* – постулати соціального інжинірингу;
- *друга група* – постулати соціальних комунікацій;
- *третья група* – постулати комунікаційних технологій.

Далі пропонуємо в авторській редакції деталізацію кожної зі згаданих груп.

Постулати соціального інжинірингу (СІ).

Постулат 1-СІ. Соціальний інжиніринг створений людьми й не є природним процесом.

Постулат 2-СІ. Соціальний інжиніринг може розглядатися як мистецтво (управління суспільством), учення (наука про управління суспільством), методологія (шлях, засіб аналізу управління суспільством).

Постулат 3-СІ.

Соціальний інжиніринг застосовує соціальні комунікації як засоби реалізації.

Постулат 4-СІ. Соціальний інжиніринг здійснюється фахівцями.

Постулат 5-СІ. Соціальний інжиніринг має якнайменше три етапи реалізації: ідентифікація, моделювання, верифікація.

Постулат 6-СІ. Під час вивчення процесів соціального інжинірингу об'єктом є процеси конструювання соціальних змін спочатку в колективній свідомості суспільства, потім – у його реальному житті.

Постулат 7-СІ. Соціальний інжиніринг підлягає постійному контролю й корекції з боку фахівців.

Постулат 8-СІ. Наслідки соціального інжинірингу перетворюються на соціальне життя й не є соціальним інжинірингом.

Постулати соціальних комунікацій (СК)

Постулат 1-СК. Соціальні комунікації є штучним утворенням.

Постулат 2-СК. Соціальні комунікації реалізують соціальний інжиніринг.

Постулат 3-СК. Соціальні комунікації спрямовані на регулювання соціальних систем.

Постулат 4-СК. Під час вивчення соціальних комунікацій об'єктом є процеси, спрямовані на регулювання соціальних дій, взаємодій і відносин завдяки обміну інформацією.

Постулат 5-СК. Соціальні комунікації мають стратегічні й оперативні засоби, що реалізуються в комунікаційних технологіях.

Постулати комунікаційних технологій (КТ)

Постулат 1-КТ. Комунікаційні технології створені людиною й тому мають соціальний характер.

Постулат 2-КТ. Комунікаційні технології не бувають позитивні (мутаційними) чи негативні (інмутаційними), такими їх роблять фахівці соціального інжинірингу.

Постулат 3-КТ. Комунікаційні технології реалізуються завдяки системі комунікаційних технік, останні – завдяки системі комунікаційних прийомів.

Постулат 4-КТ. Під час вивчення процесів комунікаційних технологій об'єктом є системи засобів, спрямованих на соціальні зміни завдяки комунікації.

Постулат 5-КТ. За своїми властивостями комунікаційні технології є не стійкі: позитивні (мутаційні) технології можуть трансформуватися в негативні (інмутаційні) технології й навпаки.

Постулат 6-КТ. Підґрунтям трансформацій комунікаційних технологій є епістема як система знань певної історичної епохи.

Постулат 7-КТ. Оцінка результативності дії комунікаційних технологій залежна від аксіології суспільства.

Перспективи подальших досліджень.

Вважаємо перспективними дослідження порівняльного характеру: з одного боку, варто порівняти ідеї соціального інжинірингу, які висував свого часу Ю. М. Резнік (90-ті роки ХХ ст.), із тими ідеями, які пропонують Г. Г. Почепцов, В. В. Різун й О. М. Холод. З іншого боку, необхідно порівняти ідеї соціального інжинірингу групи Резніка-Почепцова-Різуна-Холода з тими ідеями соціального інжинірингу, які висувують дослідники за кордоном (10-ті роки ХХІ ст.).

Подяки.

Ми вдячні доктору філологічних наук, професору *Георгію Почепцову* за надання цінних матеріалів для висвітлення його ідей щодо соціального інжинірингу, а також доктору філологічних наук, професору *Володимирі Різуну* за постійну підтримку наших наукових ідей та розвідок.

Особливу подяку висловлюємо дружині – кандидату філологічних наук *Ганні Холод*, без турботливої орфографічної та пунктуаційної опіки якої стаття не мала б сенсу.

Список літератури

1. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. — М.: Наука, 1969. — С. 27.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 року за № 1718 "Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь" і наказ Вищої атестаційної комісії України від 14 грудня 2007 року за № 67 "Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань".
3. Постулат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tolkslovar.ru/p15569.html> (дата звернення – 11.11.2016). – Назва з екрана.
4. Почепцов Г. Коммуникативный инжиниринг: теория и практика / Г. Почепцов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 416 с.
5. Почепцов Г. Пятнадцать технологий современной пропагандистской и информационной войны (часть 1) [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/pyatnadsat_tekhnologiy_sovremennoy_propagandistskoy_i_informatsionnoy_voyny_chast_1/ (дата звернення: 19.06.2016). – Назва з екрана.
6. Почепцов Г. Социальный инжиниринг: социо- и психотехники управления большими массами людей / Г. Почепцов. – К.: Альтерпрес, 2010. – 254 с.
7. Почепцов Г. Социокommunikation и социосистемы [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/socio8.htm> (дата звернення: 8.06.2016). – Назва з екрана.
8. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – К.: КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 7–11.
9. Різун В. В. До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці / В. В. Різун // Комунікація. – № 1. – 2010. – С. 27–37.
10. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // [Наукова сторінка професора Володимира Різуна] / Інститут журналістики: [сайт] / — Електронні дані. — Київ, 2011. — Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf (дата звернення: 2.03.2016). – Назва з екрана.
11. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) / В. Різун // Комунікація. – № 2. – 2012. – С. 8–18.
12. Холод О. Громадянське суспільство і ЗМК у системі соціального інжинірингу / О. Холод // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. — 2013. — Вип. 38. — С. 228–234.

13. Холод О. М. Діапазон поняття «соціально-комунікаційні технології» // Держава та регіони : науково-виробничий журнал [гол. ред. ради В. Л. Корінев]. Сер. Соціальні комунікації [гол. ред. О. В. Богуславський]. — № 2. — 2010. — С. 89–96.
14. Холод О. М. Ідеї про «електричний бум» Маршалла Маклуена як концептуальне підґрунтя трансформації теорії соціальних комунікацій / О. М. Холод // Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації. — 2016. — № 1(25). — С. 31–38.
15. Холод О. М. Методологія досліджень соціальних комунікацій : навч. посіб. / О. М. Холод. — К. : КиМУ, 2013. — 294 с.
16. Холод О. М. Методологія нооцентризму в межах соціальних комунікацій / Холод О.М. // Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації. — № 4. — 2010. — С. 25–29.
17. Холод О. М. Психологічне і соціологічне підґрунтя формування теорій комунікаційних технологій / Холод О.М. // Психолінгвістика : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. — Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. — Вип. 8. — С. 210–217.
18. Холод О. М. Семантика терміна «соціальні комунікації»: концептуальні підходи / О. М. Холод // Соціальні комунікації: теорія і практика: наук. журн. [наук. ред. Г. Я. Холод та О. М. Холод]. — Т. 1. — К. : МЦД «Комтека», 2015. — С. 5–14.
19. Холод О. М. Соціальна комунікація як текстова діяльність у концепції Тамари Дрідзе / О. М. Холод // Соціальні комунікації: теорія і практика: наук. журн. [наук. і літ. ред. Г. Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. — Т. 3. — К., 2016. — С. 87–92.
20. Холод О. М. Соціальний інжиніринг і соціальні комунікації: порівняльний аналіз / О. М. Холод // Український інформаційний простір : наук. журнал [гол. ред. М. С. Тимошик]. — Число 3. — К.: КНУКіМ, 2014. — С. 202–208.
21. Холод О. М. Соціальні комунікації : соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. / Холод О. М. (лист 1/11-6312 від 12.07.2010). — Львів : ПАІС, 2011. — 288 с.
22. Холод О. М. Структура і види соціальних комунікацій // Держава та регіони : науково-виробничий журнал [гол. ред. ради В. Л. Корінев]. Сер. Соціальні комунікації [гол. ред. О. В. Богуславський]. — № 3. — 2010. — С. 32–36.
23. Холод О. М. Сучасні теорії та тенденції розвитку соціальних комунікацій: курс лекцій. — У 2-х т. — Т. 1 / О. М. Холод. — К.: КНУКіМ, Українська асоціація психолінгвістів, 2016. — 214 с.
24. Холод О. М. Тенденції розвитку наукової галузі "Соціальні комунікації" [Електронний ресурс] / О. М. Холод // Academia.edu. — San Francisco, CA, USA. — Режим доступу: https://www.academia.edu/15281389/Тенденції_розвитку_наукової_галузі_Соціальні_комунікації (дата звернення: 17.09.15). — Назва з екрана.
25. Холод О. М. Теорія інмутації суспільства : монографія / Холод О. М. — К. : КиМУ, 2011. — 305 с.
26. Холод О. М. Теорія та історія соціальних комунікацій : курс лекцій / Холод О. М. — К. : КиМУ, 2013. — 232 с.
27. Холод О. М. Формування теорій комунікаційних технологій / Холод О.М. // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони : науково-практичний журнал. — 2011. — № 1–2 (10–11). — С. 86–92.
28. Холод О.М. Комунікаційні технології : підручник / Холод О.М. (лист № 1/11 –11273 від 01.12.2011). — К. : ЦУЛ, 2013. — 212 с.
29. Холод О.М. Триєдиний принцип реалізації соціальної інженерії / О. М. Холод // Соціальний інжиніринг: моделі й технології: кол. монографія [за наук. ред. О. Холода; автори: Л. Бадюл, А. Бартошек, А. Єндрозик та ін.]. — К.: КНУКіМ, 2015. — С. 21–26.
30. Tremblay G. From Marshall McLuhan to Harold Innis, or From the global village to the world empire // Canadian Journal of Communication. — 2014. — Vol. 37. — N 4.

References

1. Leontev A. A. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost / A. A. Leontev. — M.: Nauka, 1969. — S. 27.
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 hrudnya 2006 roku za № 1718 "Pro dopovnennya pereliku haluzey nauky, z yakykh mozhe buty prysudzheny naukovyy stupin" i nakaz Vyshchoyi atestatsiynoyi komisiyi Ukrainy vid 14 hrudnya 2007 roku za № 67 "Pro vnesennya zmin i dopovnen do Pereliku spetsialnostey, za yakymy provodyatsya zakhysty dysertatsiy na zdobuttya naukovykh stupeniv kandydata nauk i doktora nauk, prysudzhennya naukovykh stupeniv i prysvoyennya vchenykh zvan".
3. Postulat [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://tolslovar.ru/p15569.html> (data zvernennya – 11.11.2016). — Nazva z ekranu.
4. Pocheptsov H. Kommunykatyvnyy ynzhyrynnyh: teoryya y praktyka / H. Pocheptsov. — K.: Alterpres, 2008. — 416 s.
5. Pocheptsov H. Pyatnadsat tekhnolohyy sovremennoy propahandyst-skoy y ynformatsyonnoy voyny (chast 1) [Elektronnyy resurs] / H. Pocheptsov. — Rezhym dostupu: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/pyatnadsat_tekhnologiy_sovremennoy_propagandistskoy_i_informatsionnoy_voyny_chast_1/ (data zvernennya: 19.06.2016). — Nazva z ekranu.
6. Pocheptsov H. Sotsyalnyy ynzhyrynnyh: sotsyo- y psykhotekhniky upravlenyya bilshymy massamy lyudey / H. Pocheptsov. — K.: Alterpres, 2010. — 254 s.

7. Pocheptsov H. Sotsyokommunykaty y sotsyosystemy [Elektronnyy resurs] / H. Pocheptsov. – Rezhym dostupu: <http://psyfactor.org/lib/socio8.htm> (data zvernennya: 8.06.2016). – Nazva ye ekranu.
8. Rizun V. V. Nacherky do metodolohiyi doslidzhen sotsialnykh komunikatsiy / V. V. Rizun // Svit sotsialnykh komunikatsiy [hol. red. O. M. Kholod]. – T. 2. – K.: KyMU, DonNU, 2011. – s. 7–11.
9. Rizun V. V. Do pytannya pro sotsialnokomunikatsiynyy pidkhid u nautsi / V. V. Rizun // Komunikatsiya. – № 1. – 2010. – S. 27–37.
10. Rizun V. V. Nacherky do metodolohiyi doslidzhen sotsialnykh komunikatsiy [Elektronnyy resurs] // [Naukova storinka profesora Volodymyra Rizuna] / Instytut zhurnalistyky: [sayt] / — Elektronni dani. — Kyiv, 2011. — Rezhym dostupu: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodolohiyi.pdf (data zvernennya: 2.03.2016). – Nazva z ekranu.
11. Rizun V. Sotsialni komunikatsiyi yak inzhenerne vchennya, abo sotsialni komunikatsiyi v systemi sotsialnoho inzhynirynhu (sotsialnoyi inzheneriyi) / V. Rizun // Komunikatsiya. – № 2. – 2012. – S. 8–18.
12. Kholod O. Hromadyanske suspilstvo i ZMK u systemi sotsialnoho inzhynirynhu / O. Kholod // Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Zhurnalistyka. — 2013. — Vyp. 38. — S. 228–234.
13. Kholod O. M. Diapazon ponyattya «sotsialno-komunikatsiyni tekhnolohiyi» // Derzhava ta rehiony : naukovo-vyrobnychyy zhurnal [hol. red. rady V. L. Korinyev]. Ser. Sotsialni komunikatsiyi [hol. red. O. V. Bohuslavskyy]. — № 2. — 2010. — S. 89–96.
14. Kholod O. M. Ideyi pro «elektrychnyy bum» Marshalla Makluena yak kontseptualne pidgruntya transformatsiyi teoriyi sotsialnykh komunikatsiy / O. M. Kholod // Derzhava ta rehiony. Ser. Sotsialni komunikatsiyi. — 2016. — № 1(25). — S. 31–38.
15. Kholod O. M. Metodolohiya doslidzhen sotsialnykh komunikatsiy : navch. posib. / O. M. Kholod. — K. : KyMU, 2013. — 294 s.
16. Kholod O. M. Metodolohiya nootsentryzmu v mezhakh sotsialnykh komunikatsiy / Kholod O.M. // Derzhava ta rehiony. Ser. Sotsialni komunikatsiyi. — № 4. — 2010. — S. 25–29.
17. Kholod O. M. Psykholohichne i sotsiolohichne pidgruntya formuvannya teoriy komunikatsiynnykh tekhnolohiy / Kholod O.M. // Psykholinhvistyka : [zb. nauk. prats DVNZ «Pereyaslav-Khmelnitskyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody»]. — Pereyaslav-Khmelnitskyi : PP «SKD», 2011. — Vyp. 8. — S. 210–217.
18. Kholod O. M. Semantyka termina «sotsialni komunikatsiyi»: kontseptualni pidkhody / O. M. Kholod // Sotsialni komunikatsiyi: teoriya i praktyka: nauk. zhurn. [nauk. red. H. YA. Kholod ta O. M. Kholod]. — T. 1. — K. : MTSD «Komteka», 2015. — S. 5–14.
19. Kholod O. M. Sotsialna komunikatsiya yak tekstova diyalnist u kontseptsiyi Tamary Dridze / O. M. Kholod // Sotsialni komunikatsiyi: teoriya i praktyka: nauk. zhurn. [nauk. i lit. red. H. YA. Kholod; nauk. red. O. M. Kholod]. — T. 3. — K., 2016. — S. 87–92.
20. Kholod O. M. Sotsialnyy inzhynirynh i sotsialni komunikatsiyi: porivnyalnyy analiz / O. M. Kholod // Ukrayinskyy informatsiynnyy prostir : nauk. zhurnal [hol. red. M. S. Tymoshyk]. — Chyslo 3. — K.: KNUKiM, 2014. — S. 202–208.
21. Kholod O. M. Sotsialni komunikatsiyi : sotsio- ta psykholinhvistychnyy analiz : navch. posib. / Kholod O. M. (lyst 1/11-6312 vid 12.07.2010). — Lviv : PAIS, 2011. — 288 s.
22. Kholod O. M. Struktura i vydy sotsialnykh komunikatsiy // Derzhava ta rehiony : naukovo-vyrobnychyy zhurnal [hol. red. rady V. L. Korinyev]. Ser. Sotsialni komunikatsiyi [hol. red. O. V. Bohuslavskyy]. — № 3. — 2010. — S. 32–36.
23. Kholod O. M. Suchasni teoriyi ta tendentsiyi rozvytku sotsialnykh komunikatsiy: kurs lektsiy. — U 2-kh t. — T. 1 / O.M. Kholod. — K.: KNUKiM, Ukrayinska asotsiatsiya psykholinhvistiv, 2016. — 214 s.
24. Kholod O. M. Tendentsiyi rozvytku naukovoyi haluzi "Sotsialni komunikatsiyi" [Elektronnyy resurs] / O. M. Kholod // Academia.edu. — San Francisco, CA, USA. — Rezhym dostupu: https://www.academia.edu/15281389/Tendentsiyi_rozvytku_naukovoyi_haluzi_Sotsialni_komunikatsiyi (data zvernennya: 17.09.15). — Nazva z ekranu.
25. Kholod O. M. Teoriya inmutatsiyi suspilstva : monohrafiya / Kholod O. M. — K. : KyMU, 2011. — 305 s.
26. Kholod O. M. Teoriya ta istoriya sotsialnykh komunikatsiy : kurs lektsiy / Kholod O. M. — K. : KyMU, 2013. — 232 s.
27. Kholod O. M. Formuvannya teoriy komunikatsiynnykh tekhnolohiy / Kholod O.M. // Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi u sferi bezpeky ta oborony : naukovo-praktychnyy zhurnal. — 2011. — № 1–2 (10–11). — S. 86–92.
28. Kholod O.M. Komunikatsiyni tekhnolohiyi : pidruchnyk / Kholod O.M. (lyst № 1/11 –11273 vid 01.12.2011). — K. : TSUL, 2013. — 212 s.
29. Kholod O.M. Tryyednyy pryntsyyp realizatsiyi sotsialnoyi inzheneriyi / O. M. Kholod // Sotsialnyy inzhynirynh: modeli y tekhnolohiyi: kol. monohrafiya [za nauk. red. O. Kholoda; avtory: L. Badyul, A. Bartoshek, A. Yendruzyk ta in.]. — K.: KNUKiM, 2015. — S. 21–26.
30. Tremblay G. From Marshall McLuhan to Harold Innis, or From the global village to the world empire // Canadian Journal of Communication. — 2014. — Vol. 37. — N 4.

Холод Александр Михайлович.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИЙ СОЦИАЛЬНОГО ИНЖИНИРИНГА

Проблема изучения заключается в том, что есть осязаемая проблема формирования методологических основ исследования процессов социальных коммуникаций в Украине (и мире тоже). Упомянутая проблема основывается на различных взглядах представителей Киевской школы социальных коммуникаций Г. Почепцова и В. Ризуна, что вызывает появление различных толкований и распыляет возможную единство в формировании единого концептуального теоретико-методологического подхода к изучению процессов социальных коммуникаций.

Целью исследования является поиск общего и расходящегося в концептуальных подходах упомянутых исследователей к изучению процессов социального инжиниринга в научной области «Социальные коммуникации», формулировка собственной концепции и постулатов социального инжиниринга.

Методы исследования: описание, которое помогает зафиксировать значимые детали концепций трех упомянутых исследователей; метод аналогии, благодаря которому устанавливаются сходства и различия упомянутых концепций; метод анализа и синтеза, что позволило соответственно расчленил понимание социального инжиниринга на составные части и соединить выделенные для анализа части в единую систему.

Результаты исследования

Автор подробно изложил основные положения концепций социального инжиниринга исследователей Г. Почепцова и В. Ризуна, а также предложил свое видение социального инжиниринга. По результатам сравнительного анализа сформулировал постулаты социального инжиниринга, которые предлагает считать аксиомами и ориентироваться на них при осуществлении дальнейших исследований специалистами по социальному инжинирингу, социальных коммуникаций и коммуникационных технологий.

Выводы: результаты исследования позволили констатировать, что концепции социального инжиниринга, предложенные Г. Почепцов, В. Ризуном и А. Холодом, имеют больше общего и имеют возможность быть объединенными в постулатах социального инжиниринга.

Ключевые слова: социальный инжиниринг, социальные коммуникации, Г. Почепцов, В. Ризун, А. Холод, постулаты социального инжиниринга.

Kholod Alexander

FORMATION OF SOCIAL ENGINEERING CONCEPTS

Studying the problem is that there is a tangible problem of formation of the methodological foundations of the study of processes of social communications in Ukraine (and the world too). Said problem is based on the different views of representatives of the Kyiv School of Social Communication Pocheptsova G. and B. Rizun that causes different interpretations and sprays possible unity in the formation of a single conceptual theoretical and methodological approach to the study of processes of social communications.

The aim of this study is to find a common and divergent in the conceptual approaches mentioned researchers to study social engineering processes in the scientific field of "social communication", the wording of its own concepts and postulates of social engineering.

Methods: a description that helps to fix the significant details of the three concepts mentioned researchers; analogy method by which established the similarities and differences of these concepts; method of analysis and synthesis, respectively, which allowed the understanding of social engineering to divide into its constituent parts and to connect to the selected part of the analysis in a single system.

Results of the study

The author detailed the basic concept of social engineering researchers Pocheptsova G. and B. Rizun and offered his vision of social engineering. According to the results of the comparative analysis formulated the postulates of social engineering, which would take the axioms and be guided by them in carrying out further research experts in social engineering, social communications and communication technologies.

Conclusions: The results of the study made it possible to state that the social engineering concept, proposed by G. Pocheptsov, B. and A. Rizun cold, have more in common and have the opportunity to be united in the postulates of social engineering.

Key words: social engineering, social communications, G. Pocheptsov, V. Rizun, A. Kholod, social engineering postulates.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК: 007: 001.8

ДЕКЛАРУВАННЯ Й АРГУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ АГРЕСІЇ НА МАТЕРІАЛІ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЕРСІЇ ГАЗЕТИ «СЕГОДНЯ» ЗА 2014–2016 рр.

Борецький В.В.

(м. Вінниця, Україна)

У дослідженні після формування корпусу текстів військово-політичної проблематики в електронній версії газети «Сьогодні» здійснено соціально-комунікативний та частково лінгвістичний аналіз феномену декларування фактів та їх аргументації, при чому виявлено факти невідповідності між заявленим фактом та його достовірністю, аргументацією та афективним насаженням. Упродовж дослідження використовувалися методи автоматичного машинного пошуку релевантних текстів за ключовими лемами, лінгвокультурологічний аналіз та метод зіставлення фактів.

З'ясовано, що газета «Сьогодні» у значній частині текстового контенту з допомогою різних типів невідповідності між декларованим та аргументованим фактом намагається афективно наблизити матеріал до масового реципієнта. Підтверджено гіпотези про те, що в коротких інформаційних жанрах інтернет-версії газети «Сьогодні» зустрічаються заголовки якірного типу, а також дисонанс між декларованим фактом та його аргументацією, що здійснює формувально-афективний вплив на реципієнта.

Ключові слова: факт, декларування, аргументація, афективне наближення.

1. Вступ. Матеріали за досліджуваній період в електронній версії газети «Сьогодні» характеризуються кількісним превалюванням малих та середніх інформаційних та інформаційно-аналітичних жанрів військово-політичної проблематики, які часто мають мультимедійне (фото та відео) доповнення й зорієнтовані на масового читача.

При первинній інвентаризації та попередньому аналізі фактичного матеріалу (публікації інформаційних жанрів військово-політичної проблематики в інтернет-версії української російськомовної щоденної газети «Сьогодні») із комунікативної точки зору фактичний матеріал публікацій було розподілено за дихотомічним принципом – декларований (винесений у заголовок, підзаголовок, виділений в основному тексті) й аргументований (експлікований в основному тексті з указівкою на джерело, такий, що доводить істинність декларованої тези тощо).

У рамках дослідження категорії декларування й аргументування фактів розглядаються дуалістично: в оптимальному й деструктивному планах. Перший передбачає, що в інформаційних жанрах факт, який виноситься як центральний, потребує подальшого експлікативного представлення згідно зі стандар-

ртами журналістики – підтвердження незалежними джерелами, аргументація іншими фактами, експланаторності аналітичними методами (зважаючи на умовність поняття інформаційний жанр) тощо. Другий план, який, на жаль, має місце в масовій пресі України, полягає в наявності дисонансу (невідповідності) між заявленим у заголовку, підзаголовку або в ключовій тезі основного тексту факту та його аргументації (фіктивна, афективна, недостовірна тощо). При цьому можливі кілька інваріантних типів такої невідповідності, що міститься в позиції саме декларування факту: фіктивний факт, інформаційно й актуально другорядний факт, афективно насажене повідомлення або цитата одного з героїв, джерел, свідків тощо, некомпетентність або емоційне збудження героїв та людських джерел інформації, акцентування на побічних, але яскравих деталях тощо.

Дисонанс між декларованими й аргументованими фактами на прикладі газети «Сьогодні» є предметом кількох аспектів соціальних комунікацій – журналістської етики, медіаграмотності, виробництва новин, дискурсології, а також суміжних – культурології, соціології, конфліктології тощо. Видання «Сьогодні» ще не аналізувалося в аспекті декларування – аргументація, проте суміжні теми ставали предметом дискурсу українських та зарубіжних науковців. Так, загальна концепція статті ґрунтується на віртуальній та симулятивній природі масових текстів, скерованих на активне споживання, що в рамках теорії постколоніальної культури висвітлено в працях Ж. Бодійяра, Ж. Дерріди, у лінгвокультурному – Р. Бардта, Ю. Лотмана тощо. Власне проблеми аргументації та її маніпулятивного впливу досліджують О. Тараненко (культурологічні виміри мови агресії й аргументації сучасного військово-політичного дискурсу), І. Лубкович (досліджує вибір засобів досягнення мети в журналістиці), Н. Савінова (вивчає умисне поширення недостовірної інформації та її аргументування). Серед іноземних науковців відзначаємо Д. Уайта, який, аналізуючи проблеми гейткіпінгу, зосереджує свою увагу на процесі прийняття рішень щодо виходу гетероморфних новин. Х. Куссе останнім часом досліджує проблеми агресії й аргументації, у тому числі й на матеріалі військового конфлікту на теренах України.

2. Методи дослідження. Під час виконання дослідження було застосовано низку пошуково-діагностувальних та власне пізнавальних методів і прийомів. Оскільки об'єктом дослідження є текстовий контент військово-політичної проблематики, то для формування його корпусу застосовувався машинний пошук (суцільна вибірка матеріалів через опцію «пошук» за ключовими словами та їх інваріантними формами (лемами). На етапі аналізу було застосовано семантичний, культурологічний та фактологічний методи, а саме зроблено таке: а) визначено референтну співвіднесеність предикатів та фактів реальної дійсності; б) з'ясовано культурологічне, конотативне й афективне навантаження ключових номінацій та авторської атрибуції фактів; в) проаналізовано факти на предмет достовірності, важливості (головні, другорядні, фонові) і зроблено їх порівняння із соціальним запитом, редакційною політикою, суспільним резонансом. Як додаткові застосовано лінгвокомунікативний аналіз (розгляд верифікованих фактів як повідомлень певної комунікативної мети), тропеїчний аналіз (пряме й переносне значення уживаних слів).

3. Результати й обговорення. Дисонанс (невідповідність) між декларованим фактом та його аргументацією спостерігається на кількох рівнях: а) важливість реального, цінного й актуального факту (згаданого чи опущеного) і вторинність аргументації (в основному тексті розповідається або робиться акцент на інших фактах); б) симуляція важливості декларованого (як правило, афективного факту) і намагання обґрунтувати його важливість і достовірність; в) симуляція й афективна наближеність вторинного факту та його слабка аргументованість. Наявність таких невідповідностей у сучасній українській масовій пресі пояснюється завданнями, які ставить журналіст або видавець із метою залучення більшої кількості читачів. І. Лубкович, досліджуючи вибір засобів досягнення мети в журналістиці, зазначає: «Соціологи стверджують, що інформація лише про подію чи її результат задовольняє невелику частину аудиторії (до 13 відсотків). Більшість хоче знати, як усе відбувалося, хоче знати подробиці. Не просто факт, що у Великобританії відбулися погроми, а чому відбулися, у чому їх суть, хто брав у них участь. Значна частина аудиторії (а в Україні навіть більшість) хоче знати, як редакція оцінює події. І вже абсолютну більшість цікавлять оцінки подіям, які дають відомі, авторитетні люди, або принаймні журналіст» [1, с. 144]. З іншого боку, пересічний читач довіряє персоніфікованій (антропоморфній) інформації, коли краще сприймається другорядний, але виголошений або аргументований учасниками (навіть не авторитетними) подій факт.

Н. А. Савінова, яка досліджує умисне поширення патогенної інформації із заданою метою, зазначає: «Сьогодні інформаційний продукт, що поширюється засобами масової інформації (далі – ЗМІ), усе більше перетворюється на психологічно й технічно поміркований засіб впливу на свідомість відповідної аудиторії. Більшість населення історично сприймає повідомлення ЗМІ як *apriori* правду, адже сприймає такі джерела як «четверту владу» держави, фактично споживає хибну або напівправдиву інформацію, піддаючись породжуваному безчесною інформацією відчуттям, роблячи інколи хибні висновки, приймаючи рішення й діючи відповідно до отриманих зі ЗМІ імпульсів» [2, с. 100]. Це свідчить про наявність потреби не стільки в інформуванні, скільки в забезпеченні імпресивних, орієнтувальних, світоглядно-формувань потреб середньостатистичних споживачів інформаційного продукту.

Традиційно текст інформаційного жанру будується за модульним принципом й слідує за порядком спадання важливості фактів. При цьому перша його частина (заголовок, лід, перші речення основного тексту) має найбільше зацікавити читача (мається на увазі найбільша новинна цінність й інформативність), проте категорія «цікавості» у свідомості масового читача не є тотожною інформативності, актуальності, корисності та новинній цінності. При забезпеченні цієї потреби особлива роль відводиться замітці, інтерв'ю та репортажу, а також комбінаціям останніх як творчих методів, про що В. В. Уцьонова зазначала: «Журналістський репортаж зовсім не є прямою проекцією, точним зліпком живого процесу спостереження як одного з провідних методів пізнання. Як би повно процес живого спостереження журналіста над дійсністю не був розгорнутий в тому чи іншому репортажному творі, між методом пізнання і втіленням існує певний «зазор». Він вельми неоднаковий у різних репортажних рішеннях, і ця неоднороззначність породжує різноманітні відтінки жанрових варіантів» [3, с. 77].

У плані вивчення декларованості факту найвиразнішим об'єктом є заголовок публікації. Конотативний та експресивний потенціал заголовків дослідження вивчався на матеріалі 1500 одиниць військово-політичної проблематики. Останні десятиліття значна увага науковців прикута до проблеми виробництва новин, зокрема гейткіпінгу. Так, Д. Уайт, попри суперечливість деяких тверджень, зазначив, що серед «перетворювачів новин» (news processors) виокремлюється група контролерів, що приймають остаточне рішення щодо їх виходу каналом масової комунікації. Серед причин відбору фактів, на жаль, усе менше мотивації з дотримання журналістських стандартів, медіаграмотності, усе більше – намагання залучити якнайбільшу кількість реципієнтів й отримати прибуток. У вітчизняних масових виданнях ця проблема виявляється в специфічному феномені: якщо новини відбираються з більшою або меншою відповідністю соціальному запитові й поточній політичній картині, то відбір й акцентуація фактів у рамках новини здійснюється за якірним принципом – афективним наближенням до масової споживацької аудиторії.

Такий розподіл гіпотетично визначає типovu ілюкцію комунікативних актів повідомлення новин – здійснити формульовано-афективний вплив на реципієнта, що, очевидно, корелює з концепцією масових видань, які часто позиціонують себе як популярні суспільно-політичні видання.

Функціональним центром декларованості факту є заголовок, який, за сучасними традиціями, має бути інформативним. Згідно з п'ятикомпонентною класифікацією заголовків Й. Здоровеги [4, с. 108–109] газета «Сьогодні» послуговується двома протилежними типами – інформаційним та рекламно-інтригуючим. Інтернет-версії друкованих видань, які не послуговуються розгорнутими лонгрідами, а працюють у рамках малих та середніх інформаційних жанрів і розуміють спосіб читацької перцепції за принципом «сюрфінгу» (ковзання), мають оптимально поєднувати закличну, афективну функцію заголовків із їх інформативністю. У комбінативному розв'язанні цієї проблеми якраз і криється небезпека дисонансу між афективною декларованістю факту та його аргументованістю, а значить, і достовірністю, справжністю.

Є низка підходів до аналізу газетних заголовків, починаючи від мовних і стилістичних аспектів і закінчуючи комунікативними. Загалом основними функціями заголовку залишаються називна (номінативна), інформативна та рекламна. Для масової преси характерне поєднання інформативної та експресивно-рекламної (якірної) функції. Остання часто потребує авторського аранжування факту або навіть часткової дифамації.

Робочою гіпотезою публікації є припущення, що в коротких інформаційних жанрах, які містять заголовки якірного типу, є дисонанс між декларованим фактом та його аргументацією, при чому цю невідповідність можна прослідкувати вже на локутивному (мовному) рівні повідомлення. Так, більшість афективних заголовків є короткими перлокутивними актами, представленими як завершена дія з негативним результатом. Проте насправді вони є декларованими, а аргументативна експлікація в основному тексті публікації часто не є достатньою або й узагалі фіктивною. Розглянемо приклади: 1. Декларований факт: *“Боевиков ввергли в ужас “суперснайперы НАТО””*; 2. Факт-аргумент: *“В ряде подразделений боевиков, занимающих позиции в Петровском районе Донецка (район Марьинки), упорно распространяются слухи о работе с украинской стороны “снайперов НАТО” из США, Германии и стран Балтии) с высочайшим уровнем подготовки (4 квітня 2016)”*.

Онтологічна природа такої декларативності полягає в зумисному суміщенні функцій масової інформаційної журналістики – інформувати й водночас формувати інформаційну потребу читача. Теоретик філософії й культури постмодерну Ж. Бодійяр розглядав дискурс як формульовальний щодо потреби реципієнта феномен, у результаті об'єктивації якого реалізується не стільки зв'язок між потребою та річчю (у тому числі й інформаційною), скільки між потребою й маніпулятивними знаками. Для людини важливий не стільки факт матеріальної практики, скільки те, «як усе це зорганізується в знакову субстанцію: це віртуальна цілісність усіх речей та повідомлень, що складають віднині більш або менш зв'язний дискурс» [5, с. 214]. Екстраполюючи це твердження на впливову ефективність масової преси, можна припустити, що остання не стільки задовольняє інформаційні потреби якнайширших соціальних груп, скільки формує їх, одночасно задовольняючи.

Підміна раціонального аргументування ірраціональним аранжуванням (тропіка, експресеми роз-

мовного стилю) або відбором другорядних фактів, цитуванням неофіційних джерел та рядових учасників події, з одного боку, заважає дотриманню журналістських стандартів, а з іншого – відповідає негласній концепції споживацького ставлення до ЗМІ, за якого яскрава деталь, виразна риторика, другорядний афективно наснажений факт формують і водночас задовольняють базові інформаційні потреби пересічного споживача.

Цікавим виявляється концепція гейткіпінгу газети «Сегодня». Журналісти та редакція загалом відбирають релевантну щодо соціальної затребуваності проблематику й тематику. Дискусію викликає розстановка акцентів та відбір ключових фактів, які, на жаль, пов'язані найчастіше з периферією описуваної проблеми.

Як відомо, ілюкція інформаційних жанрів конвенціонально виражається мовними формулами, які реалізують водночас аргументативну функцію, зв'язуючи новий заявлений факт з уже відомим або вказуючи на авторитетне джерело повідомлення, наприклад: «як стало відомо з офіційних джерел», «за повідомленням спікера АТО». При перлокутивному навантаженні (передовсім зміна емоційного стану, викликання афекту) у газеті «Сегодня» конвенціональна або джерельна компонента часто опускається або використовується формально: *“Експерт: Местные выборы – способ выполнить минские договоренности. На нормальных выборах, если они будут, бандформирования не получают поддержку, уверен эксперт”* (29 грудня 2014).

У малих інформаційних жанрах (інформаційне повідомлення, замітка) маніпулятивний лексичний контент присутній, як правило, тільки в заголовку, який може дублюватися або перефразуватися в основному тексті. Отже, емоційне забарвлення фактів військової проблематики винятково антропоморфне: воно генерується або самим журналістом або героєм інтерв'ю, автором цитати.

Згідно з архітектонікою типової інформаційної публікації малого або середнього жанру найбільшу декларативну здатність має заголовок, меншою мірою – підзаголовок і лід (якщо є), ще менше – центральний факт (кілька фактів). Проаналізуємо типові випадки дисонансу між декларованістю й аргументуванням на конкретних прикладах. Так, у замітці від 23 березня 2016 р. знаходимо (нумерація наша, напівжирним виділено афективне наближення).

1. ***“Шок в Горловке: боевики рассказали о случае каннибализма”***.
2. *“В сети разгорелось горячее обсуждение”*.
3. ***“О жутком случае сообщили жители Горловки, оккупированной боевиками так называемой “ДНР”: двое местных жителей убили женщину, вырезали ей сердце и съели его, поджарив на огне”***.
4. *“Стоит отметить, что в сводке новостей от так называемого “МВД ДНР” случай каннибализма не проходит”*.

Як бачимо, інформаційний заголовок містить афективний, але неправдивий факт із покликанням на дифузне джерело. Він есплікується як головний на початку текстового блоку (обидва випадки виділено напівжирним (виділення наше)). Тоді як підзаголовок (2) і другорядно декларований факт (4) відповідають дійсності й фактично нівелюють достовірність, а значить, і його афективну наснаженість. Аналогічний приклад:

1. ***“Ранения Плотницкого не совместимы с жизнью – разведка”***.
2. ***“Состояние боевика тяжелое”***.
3. *“В Главном управлении разведки отмечают, что ранения главаря т.н. “ЛНР” Игоря Плотницкого, которые он получил в результате покушения, несовместимы с жизнью. Об этом в эфире “Громадського” сказал заместитель директора Департамента главного управления разведки Минобороны Украины Вадим Скибицкий”*.
4. ***“По данным разведки, действительно было покушение на жизнь Плотницкого. В результате он получил тяжелые ранения. Трудно сейчас говорить, что именно спровоцировало нападение. У него тяжелое состояние, это такие ранения, которые не совместимы с жизнью”, – сказал Скибицкий***.
5. *“По его словам, у разведки есть информация, что “сейчас идет борьба за власть и за финансовые потоки, которые может иметь лидер т.н. “ЛНР”. Напомним, ранее российские СМИ сообщали, что угрозы жизни Плотницкого нет”* (6 серпня 2016).

Замітку фактологічно можна резюмувати так: а) факт в абзаці №4 не достовірний, оскільки некомпетентне в медичних питаннях джерело подало суб'єктивну інформацію; б) основний факт, який заслуговує на увагу, – боротьба «за фінансові потоки», але він не виповнений ані аргументацією, ані повнотою інформації.

Популярним прийомом є застосування так званого «ефекту збільшувального скла», за якого у фокусі дискурсу виокремлюється інформаційно вторинний, але афективно наснажений факт, що виносить у інформативний заголовок або позиціонується центральним у тексті публікації. Наприклад, у замітці від 7 серпня 2014 р. про перебування Олександра Піскуна в триденному полоні в незаконних військових

формувань як заголовок винесено цитату: *“Пленный полковник Нацгвардии: “Ополченцы” кричали “Аллах Акбар””*.

Один із найвиразніших прийомів невідповідності декларативного й аргументаційного компонентів публікації – фактологічна дифузність заголовка. Наприклад, на сторінці від 13 червня 2014 р. у назві розширеної кореспонденції йдеться: *“Неделя АТО в Донбассе: российские танки, загадочные “покушения” и освобождение Мариуполя”*. Поряд із нанизуванням конкретних фактів імплантовано дифузний («загадочные покушения»), який есплікується в такій аргументації: *“В Донбассе активно начали распространяться слухи о якобы покушении на одного из лидера так называемой “Донецкой народной республики” Дениса Пушилина. Так, впервые о покушении на Пушилина заговорили после убийства его помощника Максима Петрухина. Он был расстрелян 7 июня в самом центре Донецка при выходе из ресторана “Миллениум”, который находится неподалеку от Донецкой облгосадминистрации”*.

Окрім афективного потенціалу, що міститься в декларованому факті, журналісти з афективною метою застосовують лексичне аранжування атрибутивними лексемами *страшный, упорно, жуткий*. Вилучення подібних необов'язкових поширювачів не впливає на інформативність повідомлення. Новітніми методами афективного впливу на читача є аранжування фактів стилістично забарвленими поширювачами або навіть уникнення нейтральних номінацій у позиції предиката (нове в повідомленні): *“Много наемников сбежало”*; *“Террористы испугались”*; *“Руководство нервничает”* тощо.

Як відомо, медіадослідники та лінгвісти намагаються диференціювати типи дискурсів, орієнтуючись на традиції, концепції ЗМІ, професійні стандарти, стилістичні вимоги тощо, проте останнім часом спостерігається міграція й контамінація (змішування типів дискурсів). Так, німецький лінгвокультуролог Х. Куссе послуговується поняттями «інтердискурс» та «дифузія» щодо взаємопроникнення стилів, проблематик, комунікативних намірів: «Медійний інтердискурс сприяє іншому феномену, який поступово стає все більш значимим, – створенню дискурсивних мереж. У рамках дискурсивних мереж дискурсивні події (наприклад, політичні виступи, рішення конституційного суду, спортивні події) «мігрують» між різними медіа. Дискурсивні події можуть взаємодіяти одна з одною, що призводить до дискурсивної дифузії, яка настільки тісно переплітає дискурси між собою, що визначення їхнього типу стає ще складнішим [6, с. 126]. Інтерпретація фактів у інтернет-версіях частково виправдовує імплікацію, елімінацію важливих деталей, декларування конкретного, дифузного або неправдивого факту з наступним запереченням через відсутність журналістського інтернет-етикету, загальну доступність різних верств реципієнтів до контенту, невизначений у журналістикознавстві статус інтернет-ЗМІ.

При відборі периферійних фактів і винесенні їх у декларативну частину основні факти тільки згадуються або реалізуються засобами підтексту. Уникнення стилістично нейтральних (інваріантних) номінацій, а також наведення інформаційно вторинних, але експресивних деталей створює двоякий ефект: з одного боку, це наближає дискурс до масового читача, його соціолекту, з іншого – знижує газетно-публіцистичний стиль до низьких регістрів. *“Боевики на Донбассе бросили своих истекаль кровью на поле боя”* (17 серпня 2016).

Утім варто відзначити, що в інформаційних повідомленнях та коротких замітках журналісти «Сегодня» переважно дотримуються стандартів журналістики й створення відповідних жанрів, наприклад, від 9 червня 2014:

1. Заголовок. *“Террористы обстреляли три блокпоста силовиков под Славянском – пресс-служба АТО”*.

2. Підзаголовок. *“Погибших и раненых со стороны украинских военнослужащих нет”*.

3. Основний текстовий блок. *“Террористы обстреляли три блокпоста силовиков АТО у Славянска и Семеновки Донецкой области. Об этом сообщил спикер АТО Владислав Селезнев”*.

“Сегодня в течение дня террористы обстреляли три блокпоста силовиков АТО у Славянска и Семеновки. Блокпост у Семеновки, где находятся танки Т-64 был обстрелян из минометов. Два других блокпоста – из автоматического оружия. Силовики АТО открыли огонь. Погибших и раненых со стороны украинских военнослужащих нет”, – сказал он.

4. Висновки. В електронній версії газети «Сегодня» у частині матеріалів виявлено дисонанс між декларованими й аргументованими фактами, що виявляється в таких онтологічних та когнітивних невідповідностях: а) важливість реального факту й вторинність аргументації; б) удавана важливість декларованого (як правило, афективного факту) і намагання обґрунтувати його важливість та достовірність; в) симуляція й афективна наближеність вторинного факту та його слабка аргументованість. З'ясовано, що найбільшу декларативну функцію виконує якірний заголовок публікації, а подальший матеріал здійснює формувальню-афективний вплив на реципієнта. Більшість афективних заголовків є короткими перлокутивними актами, представленими як завершена дія з негативним результатом. Окрім цього, дисонансові заявленого й аргументованого фактів сприяють застосування так званого «ефекту збільшувального скла», фактологічної дифузності, лексичного аранжування та уникнення стилістично нейтральних номінацій.

Список літератури

1. Лубкович І. Вибір засобів досягнення мети у журналістиці / Ігор Лубкович // Серія журн. 2011. – Вип. 34. – С. 142–150.
2. Савінова Н. А. Умисне поширення недостовірної інформації ЗМІ: аргументи на користь потреби криміналізації / Н. А. Савінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2(3). – С. 100–112.
3. Ученова В. Метод и жанр: Диалектика взаимодействия. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1982. – 83 с.
4. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
5. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр. – М.: Рудомино, 1999. – 222 с.
6. Куссе Х. Культуроведческая лингвистика: Введение / Х. Куссе / пер. с нем. М. Новоселовой. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. – 382 с.

References

1. Lubkovych, I. The means of achieving the goal in journalism // Series of journal, 2011. Vol. 34. P. 142 – 150
2. Savinova, N.A. Intentional spreading of false Media information: arguments for need of criminalization / N. A. Savinova // Journal of Criminal Law Association of Ukraine, 2014, № 2 (3). – P. 100 – 112
3. Uchenova V. Method and genre: Dialectics interaction. – M., Publishing House of the Moscow. University Press, 1982. – 83 p.
4. Zdroveha, W. J. (2004), Theory and methods of journalistic work, Lviv: PAIS, 2004, 268 p.
5. Bодрийяр, J. (1999), System of things, Moscow: Rudomyno, 1999, 222 p.
6. Kusse, H. The linguistics of kulture study: Introduction – Kazan: Publishing House of Kazan. University Press, 2016. – 382 p.

Борецкий Виталий Васильевич

ДЕКЛАРИРОВАНИЕ И АРГУМЕНТАЦИИ ФАКТОВ АГРЕССИИ НА МАТЕРИАЛЕ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ ЭЛЕКТРОННОЙ ВЕРСИИ ГАЗЕТЫ «СЕГОДНЯ» ЗА 2014–2016 ГГ.

В исследовании после формирования корпуса текстов военно-политической проблематики в электронной версии газеты «Сегодня» выполнен социально-коммуникативный и частично лингвистический анализ феномена декларирования фактов и их аргументации, при этом выявлены факты несоответствия между заявленным фактом и его достоверностью, аргументацией и аффективным потенциалом. В ходе исследования использовались *методы* автоматического машинного поиска релевантных текстов по ключевым леммам, лингвокультурологический анализ и метод сопоставления фактов.

Установлено, что газета «Сегодня» в значительной части текстового контента с помощью различных видов несоответствия между декларированным и аргументированным фактом пытается аффективно приблизить материал к массовому реципиенту. Подтверждены гипотезы о том, что в коротких информационных жанрах интернет-версии газеты «Сегодня» встречаются заглавия якорного типа, а также диссонанс между декларированным фактом и его аргументацией, что приводит к формовочно-аффективному влиянию на реципиента.

Ключевые слова: факт, декларирование, аргументация, аффективное сближение.

Boretsky Vitaly Vasilyevich

DECLARATION OF AGGRESSION AND THE CASE OF THE FACTS ON THE BASIS OF MILITARY AND POLITICAL ISSUES ELECTRONIC VERSION OF NEWSPAPER "TODAY" FOR 2014–2016.

The article deals with the practical aspects of social communication. The phenomenon of fact declaration and argumentation are analyzed from the position of social communication and linguistics. The research was carried out by studying of the texts of Military Corps and political issues in the on-line version of the newspaper "Segodnya". The contradiction of the declared fact and its veritability, argumentation and emotional meaning were established.

The main research methods: the methods of automatic machine relevant text search by key lemmas, linguistic and cultural analysis and the method of fact comparison.

The main research results: a) reference correlation of predicates and facts of reality was established; b) cultural, affective and connotative capacity of the main nominations and author attribution of facts were founded; c) analyses of the facts in terms of credibility, significance (major, minor, background) and its comparison with the social demand, editorial policy, public resonance were made.

The results of the research became the basis for creating of typical models of goal realization by manipulative affective dissonance between declared and proved facts.

It was found that the newspaper "Segodnya" in much of the text content uses the different types of contradiction between the declared and proved facts in order to approach the affective influence to the mass recipient.

The fact of using of anchor titles and the contradiction of the declared fact and its veritability in the short informative newspaper genres of on-line version of «Segodnya» are confirmed.

Keywords: fact, declaration, argumentation, affective influence.

УДК 821.161.2-92Бендер

МИСТЕЦЬКА КРИТИКА ПИСЬМЕННИКА-ЕМІГРАНТА ВІТАЛІЯ БЕНДЕРА В КООРДИНАТАХ ДОБИ

Галич В.М.

(м. Львів, Україна)

Актуальність статті мотивується тим, що літературно-мистецька критика досі залишається маргінальною в просторі теорії журналістики, а публіцистична творчість В. Бендера зовсім не вивчена; її сьогоденність пояснюється ще й гострою потребою поліпшення культури письма та естетичних оцінок сучасного мистецького критика.

Мета дослідження – розкрити жанрову специфіку та прагматику мистецької критики В. Бендера. Раціональність низки методів дослідження (проблемно-тематичний та жанрово-стилістичний аналіз, дискурсологічний, порівняльний, аксіологічний, біографічний і бібліографічно-описовий) допомогла ствердити місце культурної критики письменника в жанровій системі публіцистики, спростовуючи думку про її належність до інших галузей наук; з'ясувати її прогресивний зміст та демократичний пафос, увести аналіз соціально-комунікативної природи критичного тексту в координати соціального часу і простору, указати на індивідуальний стиль Бендера-критика.

Ключові слова: Віталій Бендер, діаспора, письменницька публіцистика, жанр, мистецька критика, кіно.

1. Вступ

Літературно-критична спадщина українських письменників – найменш вивчений пласт їхньої публіцистичної діяльності: науковці надавали перевагу більш соціально-значущій проблематиці, порушеній митцями в проблемних статтях, інтерв'ю, нарисах. Проте письменники охоче писали передмови до власних творів, де розкривали секрети своїх творчих задумів та шляхи їхнього втілення, а також “цехову критику – переднє слово до видань творів своїх побратимів по літературному цеху, літературно-критичні та ювілейні статті, портретні нариси, присвячені творчості національних і зарубіжних письменників. Далеко не всі з представників красного письменства працювали в жанрах мистецької критики, тобто подавали в ЗМІ відгук на твори інших видів мистецтва, крім літератури, адже для цього необхідно було володіти вузько спеціалізованими знаннями як інструментарієм обсервації мистецького твору. Слід зауважити, що поділ критики на літературну і мистецьку (культурну) досить довільний: у лоні літературної критики виділяють мистецьку або ж саму її відносять до мистецької. Ми у своїй розвідці послугуємося першою точкою зору.

Серед літераторів, у публіцистичному доробку яких поряд із літературно-критичними працями можна віднайти мистецьку критику, був і Віталій Петрович Бендер (1923 – 1991) – письменник-емігрант, журналіст і громадсько-політичний діяч українських діаспор у Західній Європі та Північній Америці.

Творчість В. Бендера досі не стала в Україні об'єктом ретельних досліджень. Щоправда, за останні п'ятнадцять років фрагменти його творів друкувалися в збірках «Уроки правди і добра» (2001) [2], «Письменники української діаспори: Донбаський вимір» (2010) [3], «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (2012) [4], а 2005 року в Києві побачила світ книжка Віталія Бендера «Марш молодости» [5], до якої увійшли кращі художні та публіцистичні твори цього автора, які

оприлюднювалися за кордоном. Це перше найповніше видання літературного доробку письменника на Батьківщині.

Про життя і творчість В. Бендера досі написано зовсім мало, про нього йдеться в спогадах Р. Василенка («Ех, дороги...») [6], М. Дальнього («Прощай, Віталію-друже!») [7], М. Франзуженка-Вірного [8], короткий огляд його літературної діяльності знаходимо в публікаціях І. Качуровського («Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори») [9] та О. Коновала («Жив з Україною в серці») [1], коментар публіцистичного змісту листа В. Бендера до І. Багряного від 5 серпня 1953 р. наводить О. Коновал [10].

Поштовхом до написання статті послужила ще одна важлива ситуація, яка склалася в соціально-комунікативному просторі України. Нині, у час новітніх інформаційних технологій, досить гостро постає питання інституціалізації мистецької критики в Україні [11], її морально-етичних і комерційних засад [12; 13; 14], професіоналізму авторів, здатних задовольняти запити читача «доби миттєвого доступу» [15]. Вони активно обговорюються в різних наукових джерелах і типах ЗМІ. Так, Б. Гройс у статті «Современное положение художественного комментатора» [13], розглядаючи літературно-мистецьку критику в соціальному часі й просторі, указує на її різні соціально-комунікативні функції, відкоректовані добою. У XIX ст. вона репрезентувала інтереси публіки, у XX ст. відстоювала суспільну значимість модерністського мистецтва, убачаючи сповиті в його радикалізмі нові ідеї, сучасна ж критика займає окрему нішу в інформаційному просторі: залучена до інституцій та комерції, вона позбулася ідеологічного впливу, стала відносно вільною.

Відзначаючи загалом позитивні тенденції в еволюції української мистецької критики, самі критики («художні комментатори») та її дослідники й споживачі водночас із переводом її на нові інформаційні платформи висловлюють занепокоєння рівнем культури медіависловлювань, зокрема, як відзначається в більшості публікацій інтернет-журналів «Коридор та «Art-Ukraine, і через нестачу думки, яка передається через особистісне бачення критиками мистецьких явищ. Є. Олійник, кореспондент радіо «Свобода», підсумовує: у просторі української культурної критики склалася справжня «критична ситуація» [14]. «Україні бракує не лише критичного мистецтва, а й справжньої критичної мистецької критики. Нездатність зацікавлено споглядати, критично осмислювати та цікаво комунікувати процеси, які відбуваються в сучасній культурі, до аудиторії <...> Випадіння якісної культурної журналістики й критики з фокусу традиційних ЗМІ в Україні, безперечно, становить неабияку проблему. Утім, сьогодні є альтернативний, дуже широко застосований і резонансний у світі інструмент – онлайн-критика [15]», – так пояснюють потребу створення для онлайн-ресурсів із сучасного мистецтва й культури дискусійного проекту «Арт-критика» в добу миттєвого доступу його засновники. Тішить те, що вони відносять мистецьку критику як соціально-комунікативне явище не до літературознавства та мистецтвознавства, а до сфери теорії і практики журналістики.

Актуальність проблематики статті можна пояснити трьома факторами.

1. Як видно з огляду літератури, публіцистична творчість В. Бендера означена лише лапідарно, тож виникає потреба її досконалого дослідження, що посприє усуненню білих плям в історії української журналістики, стане помірним внеском у студіювання публіцистики діаспорних авторів – цього маловивченого, але колоритного й органічного пласта національної культури.

2. Крім того, літературно-мистецька критика, вивчена в полі літературознавства й мистецтвознавства, і досі залишається недостатньо науково розробленою в просторі теорії журналістики.

3. Сьогodenність заявленої проблеми пояснюється ще й гострою потребою поліпшення культури письма й естетичних оцінок сучасного мистецького критика з огляду на залучення до критичного процесу широкої аудиторії через онлайн-ЗМІ та блогосферу. Тож розкриття засад суб'єктивно-образного трактування письменником-публіцистом XX ст. мистецьких явищ може стати площиною осмислення принципів уведення критики в соціальний час і простір для теоретиків та уроком майстерності для практиків.

Об'єктом нашого дослідження стали 4 різножанрові твори, які ми відносимо до мистецької критики письменника, що увійшли до збірки «Марш молодости» (2005), упорядкованої О. Коновалом.

Мета розвідки – розкрити соціально-комунікативний зміст і прагматику мистецької критики В. Бендера. Її завдання – довести місце мистецької критики письменника в жанровій системі публіцистики; з'ясувати специфіку її проблемно-тематичного змісту, указати на авторську оригінальність Бендера-критика.

2. Методи дослідження

Обрані нами методи наукового пошуку відкоректовані його метою й завданнями. Головним із них є метод проблемно-тематичного аналізу різножанрових творів мистецької критики В. Бендера як яскравих репрезентантів його публіцистики, що, по-перше, дозволив увиразнити такі специфічні її теми, як історія раннього українського кіно, критичний відгук на явища кіномистецтва 20-х – 30-х рр. XX ст., їхнє суспільне значення, рецепції глядачів у координатах доби, майстерність критика; по-друге, допоміг

увиразнити одну з провідних рис індивідуальної творчості Бендера-критика, який тривалий час працював у сфері журналістики, тож усвідомлював запити та особливості аудиторії; по-третє, цей метод акцентував увагу на провідних мотивах публіцистики діаспорного письменника – рідної культури, українського державотворення, критики тоталітарних методів, панівних у сфері кіномистецтва в радянську добу.

Метод дискурсивного аналізу сприяв реалізації системного підходу до аналізу критичних текстів з урахуванням суспільно-політичних, культурних та психологічних факторів, що визначали вектори оцінок явищ кіномистецтва першої половини ХХ ст., авторські рецепції буття українства цього періоду, до яких підключається й сучасне прочитання його спадщини.

Порівняння особливостей нарративної структури автобіографічних нарисів і критичних статей та авторських оцінок явищ кіномистецтва, поданих у них, дозволяє судити про жанрову специфіку публіцистичного змісту.

Рациональність використання біографічного методу дослідження мотивується тим, що ми прагнемо вписати до літопису національної публіцистики ім'я автора, про якого українська громада майже нічого не знає, а крім того, пояснюється ще й автобіографічністю та насиченням мемуарними елементами його мистецької критики.

Частково застосований бібліографічно-описовий метод покликаний компенсувати відсутність довідкової літератури про публіцистику В. Бендера.

Жанрово-стилістичний метод спрямовує дослідження в річище з'ясування взаємозв'язку жанрової природи текстів мистецької критики В. Бендера, представленої нарисами та критичними статтями, із їх проблемно-тематичним змістом та розкриття прагматичного потенціалу суспільно-політичної, побутової та ономастичної лексики, що часто семантично трансформується в політичну метафору.

3. Результати й обговорення

Для того, щоб ми змогли інтерпретувати літературну й мистецьку критику письменника малознамого в Україні в контексті доби, необхідно коротко згадати про віхи його біографії й творчості, що дозволить говорити про оригінальність тієї частини публіцистики, яка привернула нашу увагу.

Як стверджує дослідник творчості Віталія Бендера Олексій Коновал [1], письменник народився 5 січня 1923 року в селищі Слов'яносербську нинішньої Луганської області. Незадовго до війни він закінчив школу й вступив до педінституту. Брав участь у Другій світовій війні. Був двічі тяжко поранений, потрапив у полон, де зазнав чимало випробувань. Кінець війни застав В. Бендера в Італії в англійському полоні, звідки його як інтернованого вояка Першої Дивізії УПА доправили до Англії, а в 1949 році звільнили з неволі.

Перебуваючи в англійському полоні, В. Бендер почав пробувати свої сили в літературі. Спочатку писав оповідання та новели до таборових газет, згодом з'явилися повісті та романи. Найвідоміші з них – роман «Марш молодости» (Мюнхен, 1954), книги автобіографічних нарисів «Станція Пугаловська» (Торонто, 1984) та «Фронтові дороги» (Торонто – Нью-Йорк, 1987), що ствердили автора на ниві літературної творчості як оригінального письменника.

У громадському та політичному житті української діаспори Англії та США В. Бендер був досить помітною фігурою. Літературну діяльність він активно поєднував із журналістською, надрукував понад 800 статей, нарисів, есе, рецензій, фейлетонів та гуморесок, які публікувалися в газетах «Українська думка», «Свобода», «Український голос», «Час», журналах «Нові дні», «Молода Україна», «Наші позиції», «Всесвіт», «Оса», «Вісті комбатанта» та «Штурм». Часто підписувався псевдонімами: В. Дончак, Л. Любава, О. Кей, Вол. Токар, Ст. Петелько, Ол. Райт, П. Р. Бендя та ін. Крім того, В. Бендер чверть століття працював у Лондоні на радіо Бі-Бі-Сі як журналіст-перекладач.

Досить плідним було співробітництво письменника з редакцією «Українських вістей» – газети, яка виходила спочатку в Новім Ульмі (Німеччина), а пізніше – у Детройті (США) і була політичною трибуною Української Революційно-Демократичної Партії. З ініціативи І. Багряного, який очолював УРДП, В. Бендер у 1954 до 1957 роках виконував обов'язки головного редактора цього періодичного видання. У партію він вступив 1949 року, тривалий час очолював УРДП в Англії, із 60-х рр. – постійний член ЦК та Секретаріату Української Революційно-Демократичної Партії. Помер письменник 1991 року, похований в Англії.

Принцип системного підходу вимагає розгляд мистецької критики письменника проводити з урахуванням контексту його літературно-критичного здобутку. Слід наголосити на тому, що творчість В. Бендера, репрезентована літературно-мистецькою критикою, за своїми характеристиками повністю вкладається у сформоване нами в монографії «Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності» (2004) визначення «письменницької публіцистики» як «специфічного різновиду публіцистики в цілому, що вирізняється посиленою увагою автора до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і жанрових форм, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, державотворчим змістом, особливим переплетенням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтере-

кстуальністю, високим філософським звучанням, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості митця, його аналітичним підходом до пізнання дійсності й умінням передбачати близькі та далекі перспективи її розвитку» [16, с. 625; 17, с. 58].

Збірка вибраних творів «Марш молодости» [5], упорядкована О. Коновалом, дає повне уявлення про жанрову систему публіцистики письменника, чітко окреслює жанрово-тематичні грані його літературно-мистецької критики. Публіцистика В. Бендера у своїй жанровій структурі виявляє типологічні риси, притаманні творчості письменника, що поєднував літературну діяльність із громадською та політичною. Тож у доробку діаспорного публіциста, як і в його побратимів по перу, митців материкової України, домінують такі жанри: публіцистична стаття, промова, нарис.

Розгалужено за жанровими різновидами представлену літературну критику – потужне крило публіцистики письменника, яка органічно доповнює реалізацію мотивів «рідна культура», «українське державотворення» у національній публіцистиці. Ми тут знайдемо портретні нариси, рецензії, літературно-критичну статтю, есе.

Власне, мистецька критика В. Бендера не численна, вона вказує на мистецькі вподобання автора, відкоректовані добою (кіно, танець), жанрову структуру. Ідеться про нариси («Полум'яна любов до танцю» – «Молода Україна», Ч. 207, січ. 1982; «Інший світ», «Жива мова з екрану», що увійшли до книжки автобіографічних нарисів «Станція Пугаловська» (Канада, 1984)), критичні статті («До проблеми українського кінофільму» – «Наші позиції», Ч. 18, серп. 1952; «Кіно як засіб пропаганди в СРСР» – «Наші позиції», Ч. 22, 1954; «Відхід актора» – «Молода Україна», Ч. 17, трав. 1955), есе «Скорбота польського танга» – «Нові дні», лип.-серп. 1981 р.

Бібліографічний опис цього сектора публіцистики вказує на джерела й час публікацій, вводить їх у координати часо-простору функціонування, розкриває специфіку аудиторії, що необхідно враховувати в інтерпретації мистецької критики.

Аналіз літературно-мистецької критики В. Бендера дає можливість підключитися до наукової дискусії про її місце в системі знань – літературознавства, мистецтвознавства чи журналістикознавства. Перебуваючи на межі кількох наукових галузей, літературно-мистецька критика, на наш погляд, спеціалізується в змісті предмета літературно-, мистецтвознавчого прочитання творів мистецтва чи публіцистичної їх обсервації. Літературно-мистецька критика як складник жанрової системи публіцистичного роду втілюється в сукупності прийомів публіцистичного освоєння дійсності в параметрах соціального часу і простору та аксіологічному вимірі естетичних явищ. Опублікований в емігрантській періодиці другої половини ХХ ст., пройнятий публіцистичним пафосом, позначений національно-світоглядним змістом та майстерним озвученням мотивів рідної літератури, рідної культури, українського державотворення критичний доробок В. Бендера дає нам підстави віднести його до публіцистичної спадщини письменника.

Літературно-мистецька критика В. Бендера проявляє ще одну рису діаспорного здобутку цього пласта національної культури. На відміну від українських критиків радянської доби, які в умовах ідеологічних утисків, цензури й терору змушені були вдаватися до викривлення ідейного змісту й соціальних підтекстів літературних творів або ж відверто йти на конфлікт із тоталітарною владою й розплачуватися за це перебуванням у неволі (І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, Ю. Бадзьо, В. Чорновіл та ін.), а то й і життям (В. Стус, О. Тихий), публіцисти-емігранти мали повну свободу думки й оцінок. Бендер-критик належить до того крила діаспорних літераторів, які не опускалися до зверхності й снобізму в ставленні до національної культури й за будь-яких обставин пам'ятали, що вони українці. Про це свідчить докладний розгляд його мистецької критики.

Те, що В. Бендер зацікавився таким видом мистецтва, як кіно, мотивоване обставинами його життя, які розкриваються в автобіографічних нарисах «Інший світ» та «Жива мова з екрану». Письменник згадує, як у його рідному робітничому селищі на Донбасі десь у 1927 році з'явилося німе кіно, диво на білому полотнищі оживало, брало за душу маленького хлопчика, повело за собою й не відпускало все життя. Кіно здавалося йому незбагненною магією, видовищем з іншого світу: за кілька кроків від нього «стріляли з рушниць вояки, неслись у скаженому гальопі ошкірені коні, переверталися кувертом літаки в повітряному бою, ... сунули прямо до глядачів величезні військові кораблі» [5, с. 107]. Віталій Бендер дотепно описує, як прості люди сприймали німе кіно: «Десь під сценою грав баяніст, намагаючись достосувати мелодію до акції, але його старання здебільшого тонули в тривкому гулі, який постійно висів у залі від голосного читання титрів і «мужицького коментування. Одні глядачі читали швидко, інші – дуже повільно... Але зрозуміти щось із того загального шуму неграмотна людина ніяк не могла... Кмітливіші з них або ж здогадувалися про хід дії, або питали сусідів, щоб ті впроваджували їх у курс справи. А ті, що такої сміливості не мали, просто сиділи, дивилися і вдавали, що все розуміють» [5, с. 107–108]. Кумедність цієї комунікативної ситуації посилювалася тим, що школярі наймалися «товмачем». Робив це й майбутній письменник. «Незнайомий дядько купував за свої гроші дитячий квиток і проводив з собою в залю найнятого хлопчика, тримаючи його біля себе протягом сеансу, як свою власність. У відплату хлопчик мусів голосно читати написи між кадрами, переважно діалоги...» [5, с. 108].

В. Бендеру запам'яталося й те, що в часи українізації написи під кадром обов'язково подавалися українською й російською мовою, а поряд із фільмами з Голлівуду, де грали зірки Даглекс Фербенкс, Мері Пікфорд, Рудольф Валентіно, Кітен Бастер, Глорія Свансон та ін., які часто показували, ішло багато фільмів і українських, випущених всеукраїнським фотокіноуправлінням – ВУФКУ.

Голлівудські ковбойські історії захоплювали майбутнього письменника, а українські фільми в його дитячому сприйнятті зароджували сумнів щодо реальності зображених подій, свідком яких він був, що згодом сформувало скептичне ставлення до гасел радянської пори (можливо, цей скептицизм у подальшій соціалізації юнака допоміг йому вижити в горнилі Другої світової війни). «Такі фільми, як “Укразія”, “Тарас Трясило”, “Кармелюк”, “Острияниця”, “Микола Джеря”, “Нічний візник”, “Степан Бандура”, наскрізь напаківані шаленою акцією, просто вибивали з моїх ніг реальний ґрунт і переносили в інший світ, у світ великих людей і світ великих діл. Виходячи після сеансу на вулицю, у реальний світ, я почувався як приречений, немовби я все життя прожив на полотнищі і тепер ось ішов на страту» [5, с. 108], – ділився спогадами В. Бендер.

«Мистецтвознавча кар'єра» хлопчика-школяра продовжувалася: щасливий випадок допоміг йому стати в 9 років помічником кіномеханіка, а вже підлітком, читаючи в клубній бібліотеці «Кіногазету», із якої, зокрема, взяв про те, що великий успіх мали фільми «Путівка в життя», «Снайпер», «Іван», «Чапаєв», а у великих містах уже йшло звукове кіно, став справжнім «експертом» із питань кіно, що допомагав своїми порадами кіномеханіку відбирати для перегляду фільми.

Герой нарису «Інший світ» уперше крізь віконечко кіномеханіка подивився голлівудську стрічку «Спартак». За законами нарисового мислення, В. Бендер вільно переміщається в часо-просторі й поряд зі школярськими рецепціями американського фільму («Розбещена товпа насолоджується в театрі потоками теплої людської крові. Та невже таке справді було?») подає спогад про свої відвідини Колізею в Римі уже в дорослому віці, коли на нього нахлинули ті ж самі почуття, те ж саме бажання втікати подалі від варварства, «людського клекоту і реву, що раптом накопився з двотисячолітньої далечини», що й у дитинстві. І маленькому цінителю кіномистецтва, який вивчав у школі історію Риму, і дорослому автору нарису, що пройшов кровавими дорогами війни, імпував факт вільнолюбства гладіаторів, що «вдалися до самооборони і підняли рабів на повстання», «що ні блиск на арені, ні слава <...> не заглушували в їхніх душах почуття приниження, кривди й протесту проти того, що їх, властиво, різали заживо на арені, як дичину» [5, с. 112].

Враження від американського фільму були такими сильними, що відтоді майбутній автор нарису остаточно зробився «рабом, поклонником і мрійником екрану». «Майже щовечора я біг до клубу, заходив у кінобудку, роздягався і чувся як отрок при багатій церкві. Справжнє життя для мене починалося, коли я реостатом гасив лампу в залі і включав мотор кіноапарату. Світ на полотнищі для мене був іншим світом. І той світ я на правду любив» [5, с. 112], – зізнався він.

Спостережливе око хлопця фіксує специфіку роботи кіномеханіка ери кіно та самого процесу трансляції фільму, а віддаленість у часі подій та їх опису дозволяють автору звернутися до гумористичної тональності оповіді («Бути кіномеханіком у ті часи було більш престижним заняттям, ніж тепер бути астронавтом. Він зосереджено дивився в віконце, деколи лівою рукою підкручуючи в апараті різні коліщата. Апарат монотонно стрекотів, мережачи стелю відблисками вольтової дуги. Грубка й вольтова дуга створювали в будці таку жару, що й з відкритими дверима кіномеханік раз по раз витирив своє обличчя» [5, с. 109]; «Крізь апарат стрічка іде швидко, але не блискавично – 16 кадрів за секунду. Один рульон, чи то одна частина, пробігає крізь проєкційний пристрій за якихось 15 хвилин. А при перемотуванні справа йде багато швидше – якихось чотири хвилини, і рульон готовий для поновного показу. Справа в тому, що після кожного освітлення рульон треба обов'язково перевернути, тобто приготувати для чергової проєкції. Інакше, заправлений в апарат так, як він є, він показуватиме дію з кінця, все відбуватиметься на екрані назадрочки. Скажемо, кінь, замість віддалятися гальпом до горизонту, мчатиме від нього до глядача, і обов'язково хвостом наперед» [5, с. 110-111].

Усередині 30-х рр. «голодова мара поволі зникала під нашаруванням часу», – писав В. Бендер. Його рідне селище, у нарисах воно назване «Вишівське», перетворювалося на містечко, стало районним центром, розвивалася промисловість, збудували кінотеатр, з'явилася районна газета і, нарешті, у 1935 р. – звукове кіно. У нарисі «Жива мова з екрану» бачення й розуміння такого нового засобу комунікації, як звукове кіно, подається то через коментар цього дива техніки кіномеханіком («Пушка... як вдарить на екрані, то вся зала трясеться. Пилука <...> сиплеться з потолка. А хоча би й молотобоець у кузні. Як гаратне по кувалді, то затикай вуха, перепонки можуть полопаться»), то через враження допитливого 12-річного хлопця («Це ж тільки подумати! Це ж тільки уявити: іржання коней, таракання кулемета, рев літака буде тепер водопадом заливати залу, і наші дядьки й тітки, напевно, на початок лякатимуться. <...> Звук на плівці? Яким робом? ... З платівки звук знімається голкою. А з плівки?»), то через кумедні пояснення постачання звуку городянами («Одні кажуть, що разом з фільмом подорожує група акторів, які синхронізують свої голоси з дією на екрані. Інші – що винайдено спеціальний грамофон, який поста-

чає звук з платівки. Були й такі, що твердили, що Мику (кіномеханіка. – В. Г.) в Маріуполі навчили говорити різними голосами, а “також і по-бабськи, і це він все виробляє з будки, а в додачу ще й хлопчак там біля нього верещить») [5, с. 114–115].

Мишко був розчарований тим, що, замість громіздкої машинерії, до клубу прибув невеликий звуково-репродукційний апарат, вразила його й простота технічного втілення звукозапису на плівці: «...Вздовж лівого краю поруч перфорації тягнулася тоненька помережена смуга. На німх лентях такої смуги не було. Оця тоненька смуга і була звуком у записі. А знімався звук світляним променем» [5, с. 115].

Перший звуковий фільм «Снайпер», «драма із світової війни», де було «не менше стрілянини, ніж у дешевому ковбойському фільмі», був справжньою сенсацією в місті: людське море вирувало біля клубу з ранку до вечора, «кожному хочеться засвідчити оте казкове диво – живу мову з екрану» [5, с. 116], картину демонстрували чотири дні підряд по шість сеансів у день.

Подані в біографічних нарисах відомості з історії кіно, пропущені через сферу сприйняття цього виду мистецтва простими людьми, безсумнівно, мають наукове значення, але для нас більш цікавим є авторський критичний аналіз звукової кінопродукції тих років, що змістовно та ідейно перегукується з критичними статтями з питань кіно.

В. Бендер засвідчує, що з 1936 року німі фільми вже не показували, а перші радянські звукові картини «були надзвичайно цікаві й різноманітні»: «Снайпер», «Путівка в життя», «Кондуїт», «Воротар», «Гарячі деньки», «Степові пісні», «Біля самого синього моря», «Особисте життя Петра Виноградова», «Останній полустанок», «Кар’єра Рудді». В них було повно гумору, іронії, складних людських відносин, переживань. Не так, як у реальному житті, де все вже було підстрижене під один гребінець» [5, с. 116].

Проте невдовзі творча потужність радянської кіноіндустрії була зведена нанівець, «монотонність і шаблонність реального життя перекочувала й на екран. Всі фільми стали робити на один спосіб. Соціалістичний реалізм устиг утвердитися й на екрані» [5, с. 116]. Утомившись від виробничо-ударницьких тем, аудиторія з нетерпінням чекала іноземних фільмів, які проривалися на радянський екран, 13 закордонних фільмів із 1934 по 1941 рік було показано й у Вишнівському. Письменник згадує: «Першим звуковим закордонним фільмом був “Невидима людина. За ним настигли фільми Чарлі Чапліна “Вогні великого міста та “Теперішні часи, потім прийшов польський “Антек-поліцмайстер, тоді французький “Під дахами Парижу. За якийсь час з Голлівуду продісталися “Останній мільярдер, “Остання сенсація, “Великий вальс, “Пісня про любов та “Сто чоловіків і одна дівчина. Ощасливили нас також трьома австралійськими фільмами – “Петер, “Катерината “Маленька мама» [5, с. 116–117].

Невдовзі з кіноекрана залунало й українське слово. Віталій Бендер зауважує, що першим українськомовним фільмом, показаним у його містечку, був «Останній порт», знятий на київській кіностудії. Очевидно, ідеться про екранізацію п’єси «Загибель ескадри» О. Корнійчука. Автор нарису, коментуючи зміст картини, говорить, що він уперше почув дивне слово «позаяк» та незрозумілі слова – «самостійник», «Центральна Рада», смисл яких осягнув пізніше.

Письменник відзначає, що за три роки звукової ери кіно майже кожен третій фільм був українськомовним, серед них – «Іван», «Степові пісні», «Багата наречена», «Аероград», «Гармонія», «Прометей», «Дума про козака Голоту», «Запорожець за Дунаєм», «Назар Стодоля». Із 1938 року почався спад українськомовної продукції, автор називає лише фільми «Щорс», «Богдан Хмельницький» та «Кармелюк», поставлений у 1939 р. Г. Юрою, що значно поступався перед німою стрічкою: «Це був наглядний провал. В порівнянні з німим фільмом під тією самою назвою звуковий видавався твором примітивним. Кармелюк поведився і говорив як більшовик, нічого романтичного і відчайдушного з його вдачі в тій версії не лишилося» [5, с. 117].

Натомість активно пропагувалися фільми про Леніна і Сталіна «Ленін в жовтні», «Ленін в 1918 році», «Людина з рушницею», «Виборзька сторона» та ін. При появі на екрані вождів спочатку з’являлися несміливі оплески, а потім «оплескування» їхніх зображень стало обов’язковим.

Указуючи на результат посиленої політизації кіномистецтва в кін. 30-х рр. ХХ ст., масову появу фільмів, у яких прославлявся ударний стаханівський ентузіазм, В. Бендер відзначає: «Жива мова з екрану притягувала багато нових глядачів. ... Та швидко виродившись у дешевий пропагандистський штамп, вона почала відштовхувати людей» [5, с. 118].

Критичні статті «Кіно як засіб пропаганди в СРСР» та «До проблеми українського кінофільму», написані на початку 50-х рр. ХХ ст., – болючі роздуми публіциста про світ вільної конкуренції в кіноіндустрії за кордоном та долю репресованого українського радянського кіно, одухотворені роздуми-мрії про кіно в незалежній Україні.

О. Коновал, дослідник творчості діаспорних письменників, відніс статтю В. Бендера «Пропагандистська роля радянського кіно» («Кіно як засіб пропаганди в СРСР») до того спадку його публіцистики, що мав «триваліше спрямування» [1, с. 7], тобто цей твір не був одноденкою, а порушував кардинальні мистецькі проблеми. Тематично він перегукується з автобіографічними нарисами «Інший світ» і «Жива

мова з екрану». Коли в зазначених творах указується на віхи розвитку кіно в Україні на прикладі торування його до містечкового глядача на Сході України, то в критичній статті осмислюється одна з проблем занепаду радянського кіно – гіпертрофоване переважання пропагандистської функції над естетичною.

Нарисовий початок критичної статті, де автор емоційно порівнює американський фільм Волтера Діснея «Острів скарбів», поставлений на початку 20-х рр. за однойменним романом Л. Стівенсона з радянською кіноверсією пригодницького твору британського письменника, здійсненою в 1938 р. студією «Союздетфільм», покликаний налаштувати читача на серйозну розумову роботу, пов'язану із зіставленням зарубіжної й радянської кіноіндустрії.

Фантазія Стівенсона повністю витримана в американському фільмі, за твердженням В. Бендера, ця справжня «мистецька штука» могла б розрадити й українського глядача. Він мусив дивитися кінофальшивку сценариста-«стахановця» Л. Касіля, який перетворив Джімі на дівчину Джені, намагаючись підігнати твір Стівенсона (В. Бендер називає його «повістю») до вимог радянської пропагандистської машини, «приплив до повісті якусь “англійську революцію (хіба Кромвеля?), де повстанці відчувають брак гроша для набуття зброї, щоб повалити “буржуазний уряд» [5, с. 699], а вершники нагадують будьонівців. Цей фільм не змогли врятувати від політизованого перелицювання змісту твору Стівенсона ні пісня Джені, музику до якої написав знаменитий композитор Л. Богуславський, ні гра народного артиста СРСР М. Астангова.

В. Бендер, указуючи на різне ідеологічне підґрунтя функціонування кіно в радянській державі та за її межами, підсумовує: «...Фільм на заході – це мистецтво. Навіть якщо це комерція, мистецькість фільму від цього нічого не тратить. Фільм в СРСР – це пропаганда. Це найдосконаліший засіб пропаганди. Який би фільм не взяли для прикладу, в ньому мистецтво заступлене догмою. Якщо Комітет кінематографії не знаходить в сценарії ніякої пропагандивної підкладки, такий сценарій ніколи не потрапить до рук режисера» [5, с. 699].

Власне, цей підсумок до інтригуючого початку критичної статті служить головною тезою в її логічній структурі, яка зі зверненням до різноманітних засобів аргументації майстерно доводиться автором. Зокрема, це твердження інтерпретується роздумами про підневільні умови діяльності митця в умовах тоталітарної системи: «Советський режисер є правдивим невільником студії, і він позбавлений опричиною всяких можливостей, щоб потішити глядача якимось своїм мистецьким задумом. Кожний його кінотвір мусить мати стандартно-пропагандистський штамп, щоб випекти в свідомості глядача, в першу чергу в свідомості юного глядача, трафаретне уявлення про речі “червоні беруть, білі відступають» [5, с. 700]. У наведеному фрагменті носіями соціального підтексту й актуалізаторами часо-просторових вимірів обговорюваних мистецьких явищ виступають різні метафоричні засоби: «правдивий невільник студії»; історизм «опричина», ужитий зі значенням «гнобитель, поплічник влади ворогів народу»; символіка кольору, маркована політичними смислами років громадянської війни. Іронічну тональність оповіді посилює дотепне моделювання автором механізму сприйняття змісту фільмів радянським глядачем: «Підсоветський глядач вже не розбирається в ситуаціях історії, котрі йому демонструють у держкінах. ...Козаки Хмельницького – “красні, поляки – “білі і т. д. ... Під навалою кінохалтури втратив сенс мислення, змуджено чекає штампованого кінця: “красні перемагають» [5, с. 700].

Тричі згадані ЗМІ в критичній статті виконують не лише роль фактів, що підпорядковані завданням аргументації ключової тези «кіно на Заході – мистецтво, а в СРСР – пропаганда», а й ще зосереджують увагу читача на функціях періодики в західному (інформаційна) і радянському (маніпулятивна) соціально-комунікативному просторі. Так, В. Бендер, намагаючись усунути ймовірні зауваження реципієнтів щодо неповноти наведених історичних відомостей, згадує діаспорну газету «Українські вісті» (орган УРДП), у якій неодноразово мав змогу вільно й неупереджено висвітлювати «поневір'я українських митців» [5, с. 702]. В іншому місці наводить приклад спроби радянського сатиричного журналу «Крокодил» висміяти повальну політизацію кіномистецтва («Пам'ятаю, у фільмі «Воротар» сценарист забіг так далеко в піднесенні сов. людини, до неба, що аж “Крокодил мусів взяти слово і, звертаючи увагу Л. Касілю за його цілком нереальні порівняння советського й закордонного футболістів, просто отак написав: “Льова, врі да знай меру» [5, с. 702]. У 1935 році, коли голлівудський фільм «Невидима людина» дістався до українського глядача, регіональні газети, викривляючи зміст цього фантастичного фільму, вели мову про переваги радянської системи: «Мовляв, ідіть, дивіться, як капіталістична система загання лікаря в безвихідний тупик» [5, с. 703].

В. Бендер, говорячи про етапи розвитку кіно в радянській країні, переважно називає ті ж знакові фільми, що й у автобіографічних нарисах, проте підпорядкування цих культурних фактів жанровій стратегії творів – автобіографічного нарису й критичної статті – зумовили їхнє різне авторське трактування. Так, у нарисах, сповнених спогадами Віталія Бендера про свою маленьку батьківщину – рідне селище, що знаходилося на Донбасі, тональність оповіді лірична й гумористична з перевагою суб'єктивних й емоційних суджень, чому сприяє й ускладнена нарративна структура творів, у поліфонії яких відчутно

голос автора-школяра і його земляків у поцінуванні явищ кіномистецтва й автора, уже означеного життєвим досвідом письменника-емігранта, а в критичних статтях-монологів автора домінує аналіз, наділений критичним пафосом та іронічно-саркастичною стилістикою, логічністю його міркувань.

Для В. Бендера спогади – не самоціль, а енергетика композиційної стрункості критичного осмислення проблем несвободи радянського митця, панування пропагандистських технологій у виробництві кіно та його трансляції. Нанизуючи дати, назви кінофільмів, імена режисерів й акторів, критик подає панорамне бачення цих проблем із залученням зарубіжного контексту. І хоча ні разу не згадані голод 1933 року, репресії як гальмівні чинники в розвитку кіномистецтва публіцисту вдалося донести до масової аудиторії української діаспори інформацію про регресивні наслідки атмосфери ідеологічної задухи сталінських часів.

Письменник згадує, що до 1930 року радянські кінотеатри були завалені американськими фільмами («усякий кіносеанс приносив правдиву насолоду»), а потім імпорту з Голлівуду був припинений. Ще з 1927 року з розмахом почали розвиватися кіностудії в колишніх радянських республіках, автор указує на прекрасні картини Київської кіностудії, очевидно, як відголосок українізації, студій у Тбілісі, Єревані, Ташкенті, Баку, Мінську, зауважує, що, «хоча вони помітно й крокували позаді (Голлівуду. – В. Г.), усе ж їхня продукція була виповнена змістом з національних історій» [5, с. 700], але з 1934 року, означеного виходом картин «Встречный» та «Чапаєв», знятих студією «Ленфільм», «тематика советської кінопродукції змінилася до невпізнання. З екрану задиміли димарі “новостройок та почали надокучати соцмагання» [5, с. 700], змінився й вік аудиторії, замість глядачів-ентузіастів, кінотеатри переповнювали учні; відчутні тематичні метаморфози: «Образ Сталіна, здавалося, навечно прилип до полотна екрану», музикальна комедія глушилася агітаційними фільмами, «школяра привчали сміятися із святощів його батьків». Щедро фінансовані, створені талановитими режисерами та акторами антирелігійні фільми («Свято святого Іоргена», «Коли пробуджуються мертві», «Процес за три мільйони») виховували в дітей зневагу до церкви.

В. Бендер відзначає, що «советський режисер знаходився в багато гіршій духовній неволі, ніж пересічний советський громадянин», бо кожен його супротив владі показово й жорстоко карався. Він наводить приклади того, як відомий російський режисер Яків Протазанов, постановник вищезгаданих «антирелігійних агіток», намагаючись вирватися з ідеологічних лещат, зняв високомистецький фільм «Безприданница», який викликав захоплені відгуки глядача. Проте ця картина була знята з прокату, а режисер змушений був визнати ідейні помилки, його роз'яснення-вибачення було опубліковане в газеті «Кіно» й викликало подивування малолітнього автора критичної статті, активного читача цієї газети, котрий «не міг второпати, про які помилки йшла мова, і, найголовніше, чому саме фільм було визнано за невдалий, коли біля театрів відбувалися більші “давки, ніж за хлібом» [5, с. 701]. За відвагу висміяти нікчемність радянської бюрократії подібна доля спіткала й режисера Григорія Александрова та його фільм «Веселые ребята», який змушений був доводити свою лояльність до влади в наступній творчості, проте його фільми «Волга-Волга», «Цирк», «Весна» тощо засвідчили, що «його джазово-комедійний талант став забитий калькуляторами з відділу пропаганди» [5, с. 702].

Критик відзначає, що ще в гірших умовах, ніж російські культурні діячі, які «могли “грішити тільки побутовими помилками», перебували митці українські чи грузинські, непогора яких відразу розцінювалася як націоналізм.

Коментуючи духовну деградацію радянського кіно сер. 30-х ХХ ст. і наступних років, В. Бендер звів свої судження до таких тез: 1) радянський фільм («Джувльбарс», «Золоте озеро», «Ущельє Аламазов» «Гайчи» та ін.) перетворився на «живу газету», навіював глядачу психологічний стан небезпеки оточення СРСР капіталістичними країнами, бажання відшукувати диверсанта, шпигуна, бачити «ворога» серед сусідів і близьких людей; 2) агітаційні фільми «Воротар», «Боксери», «Глибокий рейд», «Безстрашні», «Если завтра война» тощо запевняли радянського глядача в його суперпріоритетності над людиною Заходу; 3) із пропагандистською метою компрометації капіталістичного світу на радянський екран випускали окремі голлівудські й австралійські фільми, глядачам роздавали «летючки», у яких радили звертати увагу на безробіття, бідність робітників. Письменник із гумором зауважує: «...В цім випадку сов. пропаганда прорахувалася, бо громадяни СССР ніяк не могли зрозуміти, як це безробітний міг посідати власне авто, а у випадку з Чапліном, у сцені де він обідає в тюрмі, вся зала гула: “Диви, в тюрмі годують білим хлібом» [5, с. 703].

У підсумках до критичної статті «Кіно як засіб пропаганди в СССР» В. Бендер наголошує на тому, що він не має упереджень в аналізі раннього радянського кіномистецтва, а просто хотів об'єктивно з'ясувати причини занепаду радянського кіно, зокрема й славної студії «Українфільм».

Кінофільм «Броненосець Потьомкін» С. Ейзенштейна письменник відносить «до класичного відділу», вважає, що «такі майстри фільму, як Чаурелі, Банідзе, Довженко, Савченко, Пудовкін, Герасімов, Протазанов, Екк – кинули на світовий екран подиву гідні твори і вписали свої імена на сторінках світової енциклопедії» [5, с. 703],

Критична стаття В. Бендера «До проблеми українського кінофільму» (1952) присвячена аналізу стану українського кіно сер. ХХ ст. та розкриттю перспектив його розвитку вже в незалежній Україні.

Цей твір він розпочинає з емоційно-образного слова, присвяченого порівнянню діяльності кінорежисера діаспорної України і материкової. Євген Деслав, відомий український кінорежисер, що створив у студіях США, Франції та Іспанії кілька високохудожніх фільмів, вважає свою діяльність незадовільною, бо не реалізував плани зняти фільм на українську тематику. У державах із давніми культурними традиціями зробити це не просто. «...Такі запобігання ласки у чужинців, – вважає В. Бендер, – мусіли б виглядати принизливими для нас, бо ж в Україні маємо свої дві першорядні студії (Київська та Одеська. – В. Г.), що з часу свого повстання могли б не раз, а п'ять разів накрутити на плівку всі події, починаючи від часів Рюрика й аж до наших днів. Могли, але не можуть, бо є під чоботом московського окупанта» [5, с. 688].

Метафоричне мовлення, зіставні конструкції, до яких вдається автор, допомагають йому створити вражаючі картини підневільної праці радянського митця, які покликані спонукати молодих діаспорних українців задуматися над історією свого народу, тому що без цих знань вони приречені безславно розчинитися у світі. В. Бендер пише: «Українське кіномистецтво сьогодні розстріляне, а його основоположники, ота купка “недостріляних разом з Довженком, Юрченком, Савченком, Павленком, потерпають, як невільники, між декораціями “Мосфільму та “Ленфільму»; воно стало знаряддям тоталітарної влади «для марширування громадян», не може з екрану «промовити красою не сплюндрованих степів, веселими вогнями Донбасу, бунтівною вдачею Чорного моря. Ця Україна нещадно ріжеться ножицями цензора...». Замість національних героїв – Гонти, Залізняка, Кармелюка, Довбуша «з екранів українських сіл і міст лукаво посміхається генералісімус»; «Замість відважних чорноморців ... спливає в залі кінотеатрів розхристана Балтика»; «І так довго, як московський батіг ... хльоскатиме над Україною, так довго наше кіномистецтво не матиме виглядів для свого розвитку» [5, с. 688–589]. Уведені в контекст критичних роздумів публіциста образи буденщини: чоботи, батіг, ножиці – стають політичними метафорами, уособленням тоталітарної влади.

Упадає в око, що В. Бендер, говорячи про долю українського кіно, називає його «нашим», указуючи на кровний зв'язок двох Україн – материкової і діаспорної. Саме з патріотичних побуджень він ще за 40 років до проголошення самостійності України викладає роздуми-мрії про кіномистецтво в незалежній державі.

Добре аргументованій концепції розвитку українського кіно як комерційній галузі, зокрема економічним розрахункам, культурологічній мотиваційній базі, розробленій В. Бендером, може позаздрити й досвідчений фахівець у галузі кіномистецтва, і всюдисущий менеджер.

В. Бендер переконаний, що перспективи фільму в незалежній Україні великі. Ця думка як головна теза багатоаспектно доводиться в критичній статті. Передусім її автор розмірковує про «тло або ґрунт, на якому виростає або занепадає кінопромисловість» [5, с. 689]. На його погляд, це, по-перше, культурний і духовний глядач, чесна та інтелігентна аудиторія; по-друге, кадри для продукування мистецького фільму. По-третє, це джерела фінансування кінопромисловості, які докладно, із посиланням на зарубіжний, зокрема американський досвід, описує В. Бендер, адже з «фінансової точки погляду кіномистецтво є гатунком комерції, де прибуток майже завжди гарантований» [5, с. 389].

Публіцист вважає також важливим питання права власності на кіно. Він наголошує, що державне кіно, як, наприклад, у СРСР, завжди є підручним влади: «Небезпека від втручання держави в справи кіномистецтва дуже велика, бо, оскільки кіно є найдосконаліший засіб пропаганди», напевне, знайдуться охочі зробити його знаряддям своєї урядуючої партії» [5, с. 691]. Якщо змінити у висловлюванні публіциста «кіномистецтво» на «телебачення», то можна сказати, що його пророчі передбачення сьогодні збулися. Із позицій 50-х рр. ХХ ст. В. Бендер відстоює право власності на кіно приватних осіб (компетентних людей) або акційних незалежних спілок, що спроможні, за американським зразком, не лише збагачуватися прибутками, а й «робити величезний вклад у державну економіку, сплачуючи в державну скарбницю високі податки» [5, с. 691].

Як справжній прагматик, В. Бендер стверджує, що комерційні плани, а не гуманістичні є джерелом прогресу кіно. Хоча, наприклад, американська студія Метро-Голдвін-Меєр може без ризику дозволити собі вкласти 5 мільйонів доларів на зйомки «Кво вадіс» – фільму про страждання перших християн, бо 150-мільйонна американська аудиторія в багато разів примножує вкладені гроші. Проте «перспективи кіномистецтва в малих державах були і є дуже незavidними через брак отої аудиторії, отого масового глядача» [5, с. 589–690]. В. Бендер упевнений, що українська багатонаселена європейська держава здатна для розвитку комерційного кіно: вона «з грандіозною мережею кінотеатрів завжди спроможна дати фільмові стільки глядачів, скільки сьогодні дає Франція або Італія» [5, с. 691]. Крім того, він не сумнівається в мистецькому потенціалі українського кіно, яке має свою історію, свої традиції, тяглість яких не з вини кіномитців була надовго перервана: «Наша молодь, яка перейме фільм з рук умираючої советської системи, знає, кого наслідувати. Їй не треба буде вчитися в Карла Ріда, в Генрі Костера чи братів Василь-

євих. Український фільм має своїх Гріфітів, режисерів, у яких не соромно було б повчитися й самим “богам з Голлівуду. Відновлений український фільм буде йти шляхами, що їх показав Довженко, що за них віддали життя Науменко та Косинка...” [5, с. 692].

Наведений фрагмент тексту статті В. Бендера – нагода підкреслити одну з визначальних рис його мистецької критики. Ідеться про вмале оперування прецедентними антропонімами – іменами історичних осіб, здебільшого кіномитців, які виступають носіями фактів, породжують інтертекстуальні зв'язки з їхньою творчістю, а уведений в координати доби, стають площиною семантичних трансформацій на шляху формування символічних значень.

Залюблений у кіно з дитинства, В. Бендер зберіг інтерес до нього протягом усього життя, стежив за технічним прогресом у цій галузі мистецтва – звідси точне використання ним специфічних термінів. І, хоча його прогнози щодо розвитку кінопромисловості в незалежній Україні, зокрема добування сирівця для виготовлення плівки, уже не актуальні в добу електронних ЗМІ, усе ж таки вони містять важливу інформацію з історії кіно.

Яскравою ілюстрацією прогностичного потенціалу мистецької критики письменника є те, що його передбачення труднощів молодій українській державі, пов'язаних із процесами трансформації радянського кіномистецтва, справдилися, а прогнозування шляхів роздержавлення в галузі кіно не втратило раціонального змісту й пафосу актуальності.

4. Висновки

Наше дослідження є одним із перших, у якому започатковано багатоаспектне вивчення публіцистичної творчості Віталія Бендера, письменника-емігранта й громадського діяча, родом із Донбасу, воно може служити помірним внеском в історію української журналістики. Проживаючи далеко від рідних теренів, письменник завжди цікавився станом культури в Україні, активно висвітлював питання літературного процесу та розвитку українського кіно в еміграційній пресі, дбав про те, щоб молодь української діаспори не була байдужою до того, що відбувається в материковій Україні, знала її історію та культуру.

Мистецька критика кількісно нечисленна в літературному здобутку письменника, проте, написана з громадянських побуджень, вона відтінює досі не знані грані його творчості й особистості як публіциста. Аналіз нарисів та критичних статей В. Бендера про кіно, заснований на концепції єдності України материкової і діаспорної, акцентував увагу на інтелектуальній і духовній потужності його слова. Багатоплановість їхнього національно-світоглядного змісту, синтезованого з мотивів рідної культури, свободи творчості, українського державотворення, гострої критики тоталітарної влади в СРСР, засилля маніпулятивних та пропагандистських технологій у кіномистецтві ХХ ст., репрезентує публіциста як оригінального автора, справжнього інтелігента й патріота.

Теоретичні підсумки розвідки дозволяють долучитися до дискусії про місце мистецької критики в системі наук різних галузей. Відзначеність кінокритики В. Бендера авторськими суб'єктивними оцінками явищ кіномистецтва, майстерно уведених в координати не лише сучасного, а й минулого та майбутнього часу як знаків історичної пам'яті, суперечливого, що активно трансформується, сьогодення та відблиску майбутнього української культури, дозволяють однозначно віднести цей пласт творчості письменника до публіцистики.

Методи проблемно-тематичного, дискурсивного й жанрово-стилістичного аналізу, порівняльний, біографічний і бібліографічно-описовий допомогли розкрити специфічні теми мистецької критики, визначити жанрову маркованість аксіологічних векторів критичних оцінок, указати на тенденції мистецтвознавства ХХ ст., з'ясувати авторські рецепції буття українства цього періоду, прокоментувати прагматику суспільно-політичної та мистецької лексики.

Публіцистична майстерність Бендера-критика виявляється у використанні різних форм лаконічного й критичного письма: жанрової дифузії, коментування мистецьких явищ зі збереженням їх документальної основи; украплення власних спогадів та використання різних типів оповідних структур, широко застосування метафоричних засобів із соціальним підтекстом.

Одержані результати можуть бути використані в медіаосвіті, стати поштовхом до подальшої розробки науковцями заявленої проблематики. Розроблений В. Бендером механізм роздержавлення кіно й формування його комерційних засад повністю «спрацював» у такому типі ЗМІ, як телебачення, а рекомендації діаспорного письменника щодо прогресивних трансформацій українського кіно й сьогодні не втратили раціональності й можуть послужити мудрим уроком для сучасних керівників кіновиробництва та кіномитців.

Список літератури

1. Коновал О. Жив з Україною в серці // Бендер В. Марш молодости / О. Коновал. – К.: Юніверс, 2005. – С. 5–9.
2. Бендер В. Фронтіві дороги. Марш молодості // Уроки правди і добра / Упоряд. та автор біогр. нарисів / В. В. Оліфіренко. – Донецьк: Донбас, 2001. – С. 229–247.
3. Письменники української діаспори: Донбаський вимір / Упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – 336 с.
4. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
5. Бендер В. Марш молодости / Упоряд. О. Коновал. – К.: Юніверс, 2005. – 883 с.
6. Василенко Р. Ех, дороги... // Життя в гримі та без (шляхами діаспори): Мемуари, поезії, публіцистика / Р. Василенко – К.: Рада, 1999. – С. 366–369.
7. Дальний М. Прощай, Віталію-друзе! // Вибране: Люди – події – коментарі / М. Дальний. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 230–232.
8. Французенко-Вірний М. Віталій Бендер // Заокеанські письменники України. «Тілом тут – душею в Україні» / М. Французенко-Вірний. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 53–61.
9. І. Качуровський. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори // Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 514–531.
10. Коновал О. Віталій Бендер про «Огненне коло» Івана Багряного / О. Коновал // Літературна Україна. – 2011. – 10 листопада.
11. Бадянова К. О. Інституційні проблеми становлення мистецької критики в Україні / К. О. Бадянова // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2012. – Т. 128. – С. 27–32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2012_128_6
12. Бондаревська І. А. Мистецька критика і комерція (філософські нотатки) / І. А. Бондаревська // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2012. – Т. 128. – С. 21–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2012_128_6
13. Гройс Б. О современном положении художественного комментатора / Борис Гройс [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://xz.gif.ru/numbers/41/groys/>
14. Олійник Є. Критична ситуація української культурної критики / Євгенія Олійник [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/25151158.html> : Київ
15. KYIV OFFLIN. Арт-критика в добу миттєвого доступу [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/events/8309/>
16. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності : монографія / В.М. Галич – К. : Наук. думка, 2004. – 816 с.
17. Галич В. М. Письменницька публіцистика як метажанрове поняття / В. М. Галич // Соціальні комунікації сучасного світу: матеріали міжнародної конференції, 19–20 лютого 2009 р., м. Запоріжжя, науково-теоретичний збірник / гол. ред. О.М. Холод. – С. 57–58.

References

1. Konoval, O. (2005), "Lived with Ukraine in the Heart" in Bender V. *Walk of Youth*, Univer, Kyiv, pp. 5–9.
2. Bender, V. (2001), "War Roads. Walk of Youth", in V. Olifirenko, *Lessons of truth and kindness*, Donbass, Donetsk, pp. 229 – 247.
3. Prosalova, V.A. (Ed.) (2010), *Writers of Ukrainian Diaspora: Donbass location*, Shidnyj vudavnychij dim, Donetsk, 336 p.
4. Prosalova, V.A. (Ed.) (2012), *Ukrainian Diaspora: Literal Figures, works, bibliographical news*, Shidnyj vudavnychij dim, Donetsk, 516 p.
5. Bender, V. (2005), *Walk of Youth*, Univer, Kyiv, 883 p.
6. Vasilenko, R. (1999), "Eh, Roads..." in *Life in makeup and without it (by the ways of diaspora): Memuary, poezii, publicistika*, Rada, Kyiv, pp. 366 – 369.
7. Dalnyi, M. (2007), "Good Buy, Friend Vitaly! ", in *Vybrane: Ludy – podii – komentari*, Kyevo-Mogylyanska akademiya, Kyiv, pp. 230 – 232.
8. Francuzhenko-Virnyj, M. (2015), "Vitaly Bender", *Overseas Writers of Ukraine. "Body here – Soul in Ukraine"*, Smoloskup, Kyiv, pp. 53–61.
9. Kachurovskij, I. (2008), "The Generation of the Second World War in the Literature of Ukrainian Diaspora" in *Promenyisti sylvety: lekci, dopovodi, statti, essei, rozvidky*, Kyevo-Mogylyanska akademiya, Kyiv, pp. 514–531.
10. Konoval, O. (2011), "Vitaly Bender about «Fire Circle» of Ivan Bagryanyj", *Literaturna Ukraina*, 10 lystopad.
11. Badyanova, K.O. (2012), "Institutional proplems of development of art critics in Ukraine", *Scientific notes. Philosophy and religion*, vol. 128, pp. 27 – 32.
12. Bondarevska, I.A. (2012), "Art critics and commercial (philosophical notes)", *Scientific notes. Philosophy and religion*, vol. 128, pp. 21 – 27.

13. Grois, B. (2016), "About modern part of fiction commentator", available at: <http://xz.gif.ru/numbers/41/groys/> (accessed 30 June 2016).
14. Oliynyk, E. (2016), "Critical situation in Ukrainian cultural critics", available at: <http://www.radiosvoboda.org/a/25151158.html> (accessed 30 June 2016).
15. KYIV OFFLIN (2016), "Art-critics in the period of immediate mode", available at: <http://gurt.org.ua/news/events/8309/> (accessed 30 June 2016).
16. Halych, V.M. (2004), *Oles Honchar – Journalist, Publicist, Redactor: the Evolution of Creative Workshop*, Nauk. Dumka, Kyiv, 816.p.
17. Halych, V.M. (2009), "Writer's publicism as metagenre notion", in Jones Holod, O.M. (Eds.), *Social Communication of Modern World: materials of international conference*, Zaporizhzhya city, pp. 57–58.

Галич Валентина Николаевна

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КРИТИКА ДИАСПОРНОГО ПИСАТЕЛЯ ВИТАЛИЯ БЕНДЕРА В КООРДИНАТАХ ВРЕМЕНИ

Актуальность статьи мотивируется тем, что литературно-художественная критика до сих пор остается маргинальной в пространстве теории журналистики, а публицистическое творчество В. Бендера совсем не изучено; ее злободневность объясняется еще и острой потребностью улучшения культуры письма и эстетических оценок современного художественного критика.

Цель исследования – раскрыть жанровую специфику и прагматику художественной критики В. Бендера. Рациональность ряда методов исследования (проблемно-тематический и жанрово-стилистический анализ, дискурсологический, сравнительный, аксиологический, биографический и библиографическо-описательный) помогла утвердить место культурной критики писателя в жанровой системе публицистики, опровергая мнение о ее принадлежности к другим отраслям наук; выяснить ее прогрессивное содержание и демократический пафос, ввести анализ социально-коммуникативной природы критического текста в координаты социального времени и пространства, указать на индивидуальный стиль Бендера-критика.

Ключевые слова: Виталий Бендер, диаспора, писательская публицистика, жанр, художественная критика, кино.

Galich Valentina

ART CRITICS OF DIASPORA WRITER VITALY BENDER COORDINATES OF THE DAY

Relevance of the article is motivated by the fact that literary and art criticism is well understood in the field of literature and art, is still marginal in the space theory of journalism and journalistic work Vitaly Bender – writer-emigrant, native from Lugansk, journalist, public and political figure of Ukrainian Diaspora isn't learned; In addition, it is explained by the acute need for improving the culture of writing and aesthetic assessments of contemporary art criticism in view of the critical process involving a wide audience through online media and blogosphere.

The aim – to reveal the specific genre and pragmatics art critic of Vitaly Bender. Rationality number of research methods (problem-thematic and genre-stylistic analysis discursive, axiological, biographic and bibliographic descriptive) helped affirm the place of cultural criticism writer in the genre system of journalism, refuting the idea of it belonging to other branches of science; clarify its progressive content and democratic pathos, enter the analysis of social and communicative nature of the critical text to coordinate social time and space, point to individual style Bender criticism, including associative thinking, genre diffusion, philosophical depth of thought in the assessments of artistic events, lyrical tone of the narrative, skills in building national comparisons and foreign cultures.

The results serve as filling gaps in the history of Ukrainian journalism of the twentieth century, can be used in media education, become the impetus for further development scientists stated problems.

Keywords: Vitaly Bender, Diaspora, writer's fiction, genre, art critic, pragmatics, cinema.

УДК 316.22-316.77

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В ПРЕСОВІЙ СПАДЩИНІ ПРЕДСТАВНИКІВ III ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ

Кліщ А.В.

(м. Запоріжжя, Україна)

У статті розглядається феномен інтелектуальної революції як рушійної сили на шляху переформування національної свідомості силами представників третьої хвилі еміграції. Взаємна кореляція, яка існує між історією наукового інтелекту діаспори та іншими типами суспільної свідомості й поведінки українців, заснована на єдності людської думки, що дозволяє, зокрема, проєктувати істотні риси інтелектуальної революції на більш широкий екран соціокультурних перетворень у сучасній Україні.

Мета дослідження – вивчення інтелектуальної революції, що була ініційована силами інтелектуальної еліти третьої хвилі еміграції, як інструменту формування нових парадигм материкової України.

У нашій науковій роботі було застосовано такі методи: когнітивний аналіз здійснюється через дослідження ієрархічних структур змісту, метафоричних моделей (аналіз метафор як способу відображення політичних реалій дає уявлення про стан суспільства).

***Ключові слова:** інтелектуальна революція, пресова спадщина, інтелектуальна еліта, демократичні перетворення, статті, есеї, публіцистика.*

1. Вступ

Актуальність. Динаміка розвитку комунікаційної системи сучасного суспільства ставить перед дослідниками складні міждисциплінарні завдання, що мають синергетичний характер, а отже, потребують глибинних знань механізмів та закономірностей розвитку соціуму. Усе частіше прогресивні кола України заявляють про необхідність інтелектуальної революції в Україні. «Якщо Україні і потрібна революція, то насамперед інтелектуальна», – вважає Лариса Івшина – головний редактор всеукраїнської газети «День» [1]. «Україна втратила домінування мовної національно-культурної ідентичності в Революції Гідності. Без інтелектуальної революції України не відбудеться взагалі», – стверджує Сергій Дацюк – філософ-публіцист [2]. Україна на сучасному етапі потребує активних перетворень у суспільній свідомості, проте інтелектуальна революція відбувалася на ранніх етап формування державності України й усвідомлення ролі представників третьої хвилі еміграції в досягненні головної мети – незалежності країни.

Цінні матеріали для досліджуваної проблеми є в монографіях представників діаспорної історичної науки С. Наріжного, В. Маруняка, з'ясовуються в роботах І. Лисяка-Рудницького, В. Маркуся. З-поміж робіт, присвячених аналізу суспільно-політичних поглядів визначних представників української міжвоєнної еміграції, слід назвати праці О. Богуславського, А. Жуковського, Т. Приймака, І. Кедрина-Рудницького та ін. Порівняльне дослідження деяких напрямів української політичної думки 1920-х рр. здійснив Т. Гунчак.

Серед сучасних дослідників означеного періоду слід назвати праці Л. Шкаренкова, присвячені аналізу української та російської еміграції в Європі міжвоєнного періоду, а також дослідження Н. Сидоренко про українську таборову періодику.

Мета дослідження – вивчення інтелектуальної революції, що була ініційована силами інтелектуальної еліти третьої хвилі еміграції як інструменту формування нових парадигм материкової України. Поставлена мета зумовила необхідність виконання таких завдань:

- охарактеризувати третю хвилю еміграції як найбільш ідеологічну та прогресивну щодо втілення державницьких стратегій материкової України;
- визначення поняття «інтелектуальна революція» як соціокультурний феномен;
- вивчення державницьких стратегій з елементами «пророцтв» у пресовій спадщині Романа Рахманного.

2. Методи дослідження. У нашій науковій роботі було застосовано такі методи: когнітивний аналіз здійснюється через дослідження ієрархічних структур змісту, метафоричних моделей (аналіз метафор як способу відображення політичних реалій дає уявлення про стан суспільства).

3. Результати дослідження

У 90-х рр. ХХ ст. українські дослідники вивчали третю хвилю української еміграції на основі нових архівних джерел. У працях з історії української діаспори певні сюжети були присвячені цьому явищу [3]. Спеціальні праці з проблеми репатріації українських біженців і переміщених осіб, їх проживання в таборах, переселення в країни Америки й Австралії з'явилися тільки на зламі ХХ–ХХІ ст. [4].

Власне третя хвиля тривала з 1947-го по 1953 рік. Упродовж цього короткого часу до Канади приїхали 37 тисяч українських емігрантів, а в Сполучені Штати Америки – 180 тисяч. Цього разу серед прибульців була велика кількість інтелігенції та науковців. Вони сприяли розквітові українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі [5].

Політику західних країн щодо переселення українських емігрантів до США й Канади розглянув у дисертації С. Рудик [5]. На наш погляд, пресова спадщина третьої хвилі української еміграції потребує подальшого ретельного вивчення українськими журналістикознавцями як ефективний ретранслятор умонастроїв прогресивної еліти, яка мала чіткі уявлення про майбутнє держави, пророчого характеру.

У 70-х на початку 80-х років ХХ ст. дисидентство відкрило цілу смугу української еміграції, надавши їй суто політичного характеру [5].

Інтелектуальна революція – поняття, що характеризує докорінну зміну глибинних структур мислення й вплив їх на інтелектуальну й соціально-практичну діяльність людей. Подібні фундаментальні структури мислення – сукупність знань і вірувань, які керують колективною думкою. У різні часи подібний стан речей називали по-різному: «плеяда абсолютних припущень» (Р. Коллінгвуд) [6], «філософські субструктури» і «рамки мислення» (А. Койре) [7], «парадигми» (Т. Кун) [8], «ідеали природного порядку» (Ст. Тулмін) [9]. Зміна подібних структур мислення кваліфікується як «реформа інтелекту» (А. Койре) [7], «зміна погляду на світ» (Т. Кун) [8], «засвоєння абсолютно нового світогляду» (Ст. Тулмін) [9]. Сутність Інтелектуальної революції (за А. Койре) полягає не просто в критиці помилкових або недосконалих теорій і заміни їх більш досконалими, а докорінної реформи самого способу мислення – у виробленні нової філософії, нової концепції науки й нової ідеї природи [7].

Розшифровуючи поняття інтелектуальна революція, можемо звернутися до детально-ментальних тлумачень учених-філософів, наприклад, Р. Коллінгвуд вважає, що «абсолютні припущення» означають відмову від усталених звичок і стереотипів мислення, а Ст. Тулмін оперує такими метафорами: «повна зміна інтелектуального гардеробу» та «засвоєння досконалого нового світогляду». Т. Кун суголосно з нашою гіпотезою стверджував, що інтелектуальна революція пов'язана зі «зміною погляду на світ».

Інтелектуальна революція, що була ініційована силами третьої хвилі еміграції, яскравим представником якої був Роман Рахманний, зробила значний вплив на розвиток не тільки української гуманітарної думки, але й світової, включала інституційні, ідеологічні, методологічні аспекти, вироблення нових пояснювальних понять і конструювання нових об'єктів дослідження. Новаторські ідеї, державницькі мотиви та методи, що циркулювали в пресовій спадщині третьої хвилі еміграції, складно й конфліктно взаємодіяли з традиційною спадщиною шовіністичним та імперським ідеологічним апаратом радянської влади УРСР. Усі ці процеси носили міждисциплінарний характер і знаходили відображення у філології, епістемології, літературній і художній критиці материкової України.

Не дивно, що для доведення нашої гіпотези ми звертаємося до пресової спадщини Романа Рахманного, який виплеканий на кращих українських літературних та публіцистичних традиціях попередників. Детальне дослідження авторських текстів дозволило виділити палітру тем державницького спрямування з елементами пророцтв.

Місце України на європейському просторі. Публіцист неодноразово звертався до проблеми дихотомії «Україна-Європа». Відсутність конструктивних взаємин по лінії Україна-Європа – джерело майбутніх пролонгованих проблем та бар'єр для перетворення України на європейську державу з міцним правовим захистом індивіда: «...загарбницькі сусіди систематично перерізали шляхи зв'язку, а це, за словами Романа Рахманного, – призводило до того, що всякі течії прогресу, які набували розвитку в Європі – культурного, наукового, економічного, суспільного і політично-устроєвого – приходили на українську землю майже виключно за посередництва сусідів, що інколи були відсталіші за тогочасне українське суспільство» [10, с. 84-93].

Взаємовідносини українців та інших націй.

«Канадсько-українська політика». Включившись у рух перетворення переважно англомовної Канади на мультикультурне суспільство, Роман Рахманний сприяв українським установам у розвитку «канадсько-української політики» у спілці з іншими меншостями неанглійського та нефранцузького роду.

«Українсько-єврейські взаємини». Загальний принцип незалежності уточнено в статті напередодні Шестиденної самооборонної війни Ізраїлю (1967) проти арабських агресорів, озброєних і дипломатично підтриманих Москвою: «Кожна нація має право на існування». На шпальтах емігрантсько-української преси з'явилася пророча стаття, побудована на тоді ще ніким не поміченій паралелі між долею євреїв у Палестині (Ізраїлю ще не було проголошено) та українців в Україні. Їх автором був Роман Рахманний.

Протягом півсторіччя своєї публіцистичної діяльності Роман Рахманний доводив, що з геополітичного та націєтворчого погляду українсько-єврейські та українсько-канадські стосунки мають стати невичерпним джерелом подальших розвідок у царині українського державотворення.

Заклик до консолідації як умови переформатування держави. У своєму класичному памфлеті «На Вавилонських ріках України» [11, с. 23] Р. Рахманний наголосив, що відновлення власної держави та мови потребує від українців головного: «переосмислити самих себе як модерну політичну націю». Це зцементувало, за Рахманним, філософсько-історичний фундамент українського національного відродження.

«Україна та Бог». Москва недаремно опинилася в переліку серед Риму, Царгороду, алегоричність есеї дозволяє прочитувати нам складний шлях українського народу та сподівання на майбутню незалежність. В есеї «Християнська основа українського націоналізму» написано й про діаспору, слова «більшість мешканців вигубили, а решту прогнали на всі сторони світу» указують на причини вимушеної втечі від режиму.

Місце українських інтелектуалів у процесі розбудови держави. Не менш важливе місце в розбудові держави вільної й суверенної на етапі інтелектуальної революції відводить публіцист українським інтелектуалам. У статті «Канадсько-українська молодь на березі чекань» Роман Рахманний засуджує дотримання українськими інтелектуалами «рабської орбіти» [12, с. 98] та «найбільшим недоліком українського культурного, економічного, суспільного, церковного і державного життя був і досі є вражаючий брак такої тяглості – «континюїті» [13, с. 98].

Ментальні бар'єри. Роман Рахманний пише про нездатність українців прислухатися до досвіду минулого, без якого, як відомо, не побудувати майбутнє: «Нитка нашого розвитку постійно в якомусь місці переривалася, губилася в чагарниках історії, щораз доводилося прясти її знову майже від початку. Звичка робити це витворювала своєрідну традицію фрагментарності і нахил в окремих людей, поколінь і груп розпочинати історію цілковито від себе, від початку» [13, с. 54]. Такий стан призводить до сумних наслідків: «Нехтування тяглості українського державницького процесу проявилось найяскравіше на радянській Україні, де українські комуністи на спілку з російськими пропагують тільки УРСР – новотвір без жодного українського підґрунтя, що ним були і є попередні етапи української та староукраїнської державності на українських землях» [13, с. 55].

Синдром радянської людини. Не менш критично описує публіцист українця, на роду якому написано будувати власну країну та який не прагне до цього: «Зветься воно : «радянська людина», але, повторюю, воно має всі ознаки всеросійської людини дореволюційної епохи. Ходить воно на роботу, їсть, п'є горілку, а завзято натанцювавшись гопака і наспівавшись, сумирно відпочиває, як його предки відпочивали колись, і по-традиційному славить Росію» [14, с. 23].

Псевдотрадиції. Письменник докоряє співвітчизникам: «Тим часом, як сам знаєш, ніде в світі з такою легковажністю не забуваються історичні пам'ятки і водночас ніде так поквалливо не приймаються псевдотрадиції, як саме в нашому суспільстві. Єдиний лік на цю недугу – пекучий сміх...».

Деструктивна система ЗМІ материкової України. «Наш читач такий же традиційний, як традиційними є українські періодичні видання» – це відбувається «у наслідок браку аналітичних статей про теорію держави, про парламентаризм, політичні партії; із-за нестачі критичної оцінки ідеологічних рухів двадцятого століття серед нашої читацької маси далі покутують екстремні ідеології і тріскучі гасла «юрби» при майже цілковитій порожнечі в ділянці опрацювання програмово-політичних проблем. Незадовільними є нечисленні огляди й аналізу економічних питань України – в минулому, сучасному і майбутньому» або «викликувати перед своїми читачами візію нової української нації, формулювати, обґрунтувати і захищати концепцію великої України (як писав М. Грушевський на початку 1918 року) – ось обов'язок сучасного українського журналу. Всі вони якоюсь мірою прямують до цього ідеалу і дають свій вклад. Однак певне, що в нас поки що не накреслено виразної візії тієї нової України» [13, с. 56].

4. Висновки

Емігрантів третьої хвилі еміграції об'єднувала повна, проте адекватна відданість ідеї незалежності

материкової України й відновлення української суверенної держави. Вони постійно виступали проти насильної русифікації української мови. Маніфестували проти ув'язнення чи фізичного нищення еліти нації – українських дисидентів. Активна пресою та видавничою діяльністю емігрантів утілилася в етап інтелектуальної революції, що врешті-решт привело до незалежності України.

Інтелектуальна революція як соціокультурний феномен утілилася в мистецькому доробку українських еміграційних письменників, поетів, журналістів та політичних діячів завдяки проблемно-тематичній свободі, зумовленій вільним позацензурним вибором письменників тем для своїх творів, можливості порушувати будь-які проблеми; прагненню правдиво осмислювати історію нації (провідна тема творчості авторів – складна доля України, мрія про відродження рідної землі); глибокому охопленню та осмисленню діалектики історичного процесу; правдивому зображенню дійсності в окупованій більшовиками Україні; усвідомленню власного призначення як невіддільного від призначення України; акцентуванню уваги на питаннях національної свідомості, мрії про незалежну Українську державу; посиленій увазі до проблем, пов'язаних зі збереженням на чужині типових рис української ментальності.

Державницькі стратегії з елементами «пророцтв» у пресовій спадщині Романа Рахманного втілилися в еміграційній прозі філософського підтексту, де відбувається акцентування уваги на питаннях екзистенційного характеру; утілення на художньо-національному ґрунті філософської концепції віталізму; філософсько-символічне осмислення українського простору; риси модернізму в прозі письменника; звернення до образів-символів незалежної Батьківщини; увага до питань міфопоетики; вплив етнопсихологічних чинників; домінування мотиву невід'ємності від рідної землі; націоналістичне начало як рушійна сила; реінтерпретація національного образу світу.

Список літератури

1. Український інтелект у форматі pocket-book [електронний ресурс] // Телекритика. – 17.09.2012. – режим доступу : <http://ru.telekritika.ua/events/2012-09-17/75100>. – Назва з екрана.
2. Дацюк С. Про майбутнє України в загальному контексті [електронний ресурс] / Сергій Дацюк // Українська правда. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk>. – Назва з екрана.
3. Євнух В. Б., Ковальчук О. О. Українці в Канаді / В. Б. Євнух, О. О. Ковальчук. – К. : Будівельник, 1993. – 144 с.
4. Стрільчук Л. В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Стрільчук Людмила Василівна. – Луцьк, 1999. – 174 с.
5. Рудик С. Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945-1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Рудик Сергій Ярославович. – К., 2003. – 177 с.
6. Коллінгвуд Р. Ідея Історії. Автобіографія / Р. Коллінгвуд. – М. : Наука, 1980 – 485 с.
7. Койре А. Очерки истории философской мысли. О влиянии философских концепций на развитие научных теорий / А. Койре; пер.с. фр. – М. : Прогресс, 1985. – 140 с.
8. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун; пер.с англ. – М. : Издательство АСТ : ЗАО Ермак, 2003. – 365 с.
9. Тулман Ст. Человеческое понимание / Ст. Тулман. – М. : Прогресс, 1984. – 327 с.
10. Рахманний Р. Діти чумацького шляху за кордоном // Сучасність. – 1965. – Ч. 3. – С. 84–93.
11. Рахманний Р. На Вавилонських ріках України // Америка, 1986. – ч.12. – С. 23.
12. Рахманний Р. Канадсько-українська молодь на березі чекань // Україна атомного віку: есеї, статті. 1945–1986. – Торонто : Гомін України, 1987. – С. 98.
13. Рахманний Р. Розмова про сучасний український журнал // Сучасність. – № 9, вересень, 1967. – С. 53–70.
14. Рахманний Р. Три уривки з діалогу Р. Рахманного // Не словом єдиним. – Вінніпег : Тризуб, 1971. – ч. 5. – 120 с.

References

1. Telekritika.ua. (2012), «Ukrainian intellect in the format of pocket-book», available at: <http://ru.telekritika.ua/events/2012-09-17/75100> (accessed 17.09.2012).
2. Datsiuk, S. (2015), «About the future of Ukraine in a general context», available at: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk> (accessed 19.07.2015).
3. Yevnukh, V.B., Kovalchuk, O.O. (1993), «Ukrainians in Canada», Budivelnjnyk, Kyiv, 144 p.
4. Strilchuk, L.V. (1999), «Ukrainian political reugrees and displaced persons after the Second World War», PhD diss. (World History), Tchernivtsy Yn. Fedkovitch State University, Tchernivtsy, 174 p.
5. Rudyk, S.Ya. (2003), Resettlement of Ukrainian Refugees and Displaced Persons to the USA and Canada after World War II: Reasons, Peculiarities, Consequences (1945 – 1953), PhD diss. (his. sci.), Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 177 p.
6. Collingwood, R.G.(1980), «The Idea of History. An Authobiography», Nauka, Moscow, 485p.
7. Koyre, A. (1985), «Essays on history of philosophical thought. About influence of philosophical conceptions on the development of scientific theories», Progress, Moscow, 140p.

8. Kuhn, T. (2003), «The Structure of Scientific Revolutions», Yermak, Moscow, 365p.
9. Toulmin, S. (1984), «Human Understanding», Progress, Moscow, 327p.
10. Rakhmannyi, R. (1965), «Dity chumacjkogho shljakhu za kordonom», Suchasnistj, vol. 3, pp. 84-93.
11. Rakhmannyi, R. (1987), «Kanadsjko-ukrajinsjka molodj na berezi chekanj», in Editor, R.Rakhmannyi, Ukrajina atomnogho viku: eseji, statti. 1945-1986, Ghomin Ukrajiny, Toronto, pp. 98.
12. Rakhmannyi, R. (1986), «Na Vavylonsjkykh rikakh Ukrajiny», Ameryka, vol. 12, pp. 23.
13. Rakhmannyi, R. (1967), «Rozmova pro suchasnyj ukrajinsjkyj zhurnal», Suchasnistj, vol. 9, pp. 53-70.
14. Rakhmannyi, R. (1971), «Try uryvky z dijaloghu R. Rakhmannogho», Tryzub, Winnipeg, vol. 5, 120 p.

Клещ А.В.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ В ПРЕССОВОМ НАСЛЕДИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ III ВОЛНЫ ЭМИГРАЦИИ

В статье рассматривается феномен интеллектуальной революции как движущей силы на пути реформирования национального сознания силами представителей третьей волны эмиграции. Взаимная корреляция, которая существует между историей научного интеллекта диаспоры и другими типами общественного сознания и поведения украинцев, основанная на единстве человеческой мысли, позволяет, в частности, проектировать существенные черты интеллектуальной революции на более широкий экран социокультурных преобразований в современной Украине. В нашей научной работе были применены следующие методы: когнитивный анализ осуществляется через исследование иерархических структур содержания, метафорических моделей (анализ метафор как способ отражения политических реалий дает представление о состоянии общества).

Ключевые слова: интеллектуальная революция, прессовое наследие, интеллектуальная элита, демократические преобразования, статьи, эссе, публицистика.

Klishch A.V.

INTELLECTUAL REVOLUTION IN THE PRESS INHERITANCE OF REPRESENTATIVES OF III WAVE OF EMIGRATION

In the centre of attention there is a discussion about intellectual revolution of III wave of emigration. Reflections of the author embrace various research that help generalized and integral study of the processes that either directly or indirectly affect the intellectual and cognitive changes.

Main objective of the study - the study of the intellectual revolution that was initiated by the intellectual elite of the third wave of emigration as a tool for development of new paradigms mainland Ukraine.

Methodology. Cognitive analysis carried out by the research content of hierarchical structures, metaphorical models (analysis of metaphors as a way to reflect political realities provide information about the state of society).

Results/findings and conclusions. Within eyeshot, along with a new scientific paradigm, there are findings and creative heritage of Roman Rakhmannyi. The whole complex of various innovations creates a complete foundation for a new intellectual revolution. Therefore, scientists ought to introduce changes in the field of diaspora studies and follow its innovations. The author describes some basic directions of creative heritage of Roman Rakhmannyi in modern diaspora studies. Each of them either indirectly or directly was based on the intellectual revolution.

Keywords: intellectual revolution, III wave of emigration, diaspora studies, creative heritage.

UDC 007 : 304 : 070

MEDIA ETNICZNE I ICH ROLA W ŻYCIU MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE

Pactwa Bożena

(Katowicach, Polska)

Głównym celem artykułu jest wskazanie istoty i roli jaką pełnią media w życiu mniejszości etnicznych i narodowych. Zaprezentowano media etniczne mniejszości ukraińskiej, ich strukturę oraz rozwój na tle sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Zwrócono uwagę na znaczenie mediów tradycyjnych, takich jak prasa, radio i telewizja w procesie zachowania, odtwarzania i reinterpretowania tożsamości etnicznej. Wskazano także na rosnące znaczenie nowego medium jakim jest Internet, który dla grup żyjących w rozproszeniu stanowi dogodną przestrzeń dla artykułowania interesów grupowych, jest miejscem prezentowania elementów własnej tożsamości oraz stanowi platformę negocjowania i renegocjowania znaczeń istotnych z punktu widzenia grupowych granic.

Słowa kluczowe: media, media etniczne, mniejszość narodowa, mniejszość ukraińska w Polsce, tożsamość etniczna

1. Wstęp

Współczesne media masowe, zarówno te tradycyjne jak i cyfrowe, pełnią szereg ważnych ról na każdym poziomie życia społecznego. Oprócz podstawowej, funkcji informacyjnej, pośredniczą także pomiędzy aktorami społecznymi i politycznymi a społeczeństwem. Na poziomie *micro* zaspakajają potrzeby jednostek w zakresie edukacji, informacji, orientacji, rozrywki oraz pełnią rolę doradczą. Na poziomie *mezo*, instytucjonalnym, są narzędziem artykulacji interesów, a także archiwizacji i organizacji dostępu do informacji różnych grup społecznych. Istotną jest również funkcja kontrolna, jaką media pełnią w stosunku do różnych organów władzy. I wreszcie, na poziomie *macro*, media są forum debaty publicznej [1, 13]. Media nie istnieją bez odbiorów. Stanisław Michalczyk słusznie zwraca uwagę, że środki masowego komunikowania są instrumentem konstrukcji rzeczywistości w podwójnym sensie: same ją konstruują oraz pomagają każdemu z członków społeczeństwa w konstrukcji jego subiektywnej rzeczywistości [2, 110]. Dostarczając wzorów interpretacyjnych, przekazując wartości i symbole, utrwalając pewne obrazy rzeczywistości stają się swoistym forum kultury, miejscem konstruowania czy rekonstruowania własnej wizji świata.

2. Wyniki i dyskusja

Media masowe odgrywają szczególną rolę w przypadku grup o charakterze mniejszościowym, grup etnicznych, mniejszości narodowych czy religijnych. Są dla nich nie tylko źródłem informacji i platformą artykulacji interesów, ale także, co bardzo istotne na poziomie jednostkowym, przestrzenią negocjowania własnej tożsamości etnicznej. Niniejszy artykuł jest próbą zarysowania roli, jaką odegrały i odgrywają nadal media etniczne w życiu ukraińskiej mniejszości narodowej.

Media etniczne i ich rola

Pojęcie mediów etnicznych jest kategorią bardzo szeroką. W literaturze przedmiotu można znaleźć zamiennie używane terminy, takie jak: media mniejszości, media mniejszościowe, media imigrantów, media diaspory. Najogólniej rzecz ujmując media etniczne to media, które tworzą mniejszości etniczne lub mają stanowić ich widownię [3, 59]. Autorzy pracy „Understanding Ethnic Media” podkreślają, że media etniczne to media tworzone przez i dla: a) imigrantów, b) mniejszości etnicznych i językowych, c) rodzimych grup żyjących w zróżnicowanym etnicznie kraju [4, 6]. Według Reynalda Bliona media etniczne są: adresowane do jednej lub więcej grup etnicznych, wydawane i produkowane przez dziennikarzy oraz wydawców będących

reprezentantami mniejszości etnicznych, zarządzane lub należą do osób wywodzących się z mniejszości etnicznych, zajmują się tematyką bezpośrednio związaną z mniejszościami, produkowane przez kilka krajów i ich odbiorcami jest widownia kilku państw [5, 274–275]. W przypadku mediów mniejszości ukraińskiej w Polsce ten ostatni warunek nie jest spełniony, czasopisma, zarówno w wersji tradycyjnej, jak i elektronicznej, programy radiowe i telewizyjne, produkowane są wyłącznie w Polsce, aczkolwiek trafiają także do odbiorców mieszkających na Ukrainie.

Sytuacja mniejszości etnicznych i narodowych w Polsce, jak również ich dostęp do mediów publicznych uległ znaczącej zmianie po roku 1989. Do tego czasu oficjalne uznanie mniejszości przez państwo miało przede wszystkim charakter ideologiczny i polityczny, a nie prawny [6, 15]. W latach powojennych dominowała teza, że Polska jest krajem jednonarodowym, a istnienie mniejszości wypierane było ze społecznej świadomości. Początkiem przemian zmieniających ten stan rzeczy było powołanie 2 sierpnia 1989 roku sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych (KMNE), która rozpoczęła prace nad ustawą o mniejszościach etnicznych i narodowych oraz języku regionalnym, ogłoszoną w styczniu 2005 roku. Od początku prac Komisji problematyka dostępu mniejszości do mediów publicznych była na jej forum szeroko dyskutowana. Już w 1990 roku Komisja przedstawiła Przewodniczącemu Radiokomiteu Polskiego Radia i Telewizji dezyderat, w którym zamieszczono następujące słowa: „W opinii KMNE warunkiem niezbędnym zapewnienia minimum standardu w sferze wolności rozpowszechniania informacji i poglądów jest otwarcie się środków społecznego przekazu na problematykę mniejszości narodowych i etnicznych i zapewnienie tym środowiskom i grupom dostępności do środków informacji” [7, 30]. Ogłoszona w 1992 roku Ustawa o Radiofonii i Telewizji nałożyła na publiczne środki masowego przekazu obowiązek nadawania programów skierowanych do mniejszości narodowych i etnicznych. Jeden z jej zapisów mówi o społecznej misji programowej mediów publicznych, czyli nadawaniu programów niekomercyjnych, takich jak audycje kulturalne, religijne oraz programy adresowanych do mniejszości narodowych. Blisko dwadzieścia lat później Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji kończąc spór dotyczący tego, które z nadawanych audycji we właściwy sposób uwzględniają potrzeby mniejszości etnicznych i narodowych, przyjęła definicję audycji skierowanych do tych grup i zaproponowała, aby za takie uznać te, które łącznie spełniają następujące warunki: 1. w całości poświęcone są problematyce mniejszości narodowych, etnicznych albo społeczności posługującej się językiem regionalnym, 2. przedstawiciele mniejszości narodowej lub etnicznej, albo społeczności posługującej się językiem regionalnym nie tylko biorą udział, ale sami mówią o sobie i o swoich sprawach, 3. wyraźnym adresatem jest konkretna mniejszość narodowa lub etniczna, albo społeczność posługująca się językiem regionalnym, 4. realizowane są w języku mniejszości narodowej, etnicznej lub w języku regionalnym, 5. redagowane są przez zespół złożony z przedstawicieli konkretnej mniejszości narodowej lub etnicznej, lub społeczności posługującej się językiem regionalnym [8].

Jak słusznie zauważają w swojej pracy M.D.Matsaganis, V.S.Katz oraz S.J.Ball-Rokeach, autorzy wspomnianej już wyżej pozycji „Understanding Ethnic Media”, aby zrozumieć czym są media etniczne i jak ważną rolę odgrywają w życiu odmiennych kulturowo społeczności, konieczne jest wyjaśnienie czym jest etniczność. Według nich termin ten odnosi się do społeczności ludzi, którzy posiadają wspólną kulturę, historię, język i religię [4, 12]. Nie chodzi jednak tylko o obiektywne różnice kulturowe, lecz o pewien proces, w którym grupy mogą konfrontować te różnice. Etniczność pojawia się zatem wówczas, gdy różnice kulturowe poprzez interakcję stają się względne [9, 273]. Co za tym idzie można ją zdefiniować jako aspekt relacji społecznych między osobami, które uważają siebie za zasadniczo odmienne od członków innych grup, których istnienia są świadome i z którymi utrzymują stosunki. Etniczność jest podstawą tożsamości społecznej (opartej na kontraście względem innych), nacechowanej metaforycznym lub fikcyjnym poczuciem pokrewieństwa [10, 32]. Warto także podkreślić, że kategoria ta jest kategorią subiektywną [11, 84], a tożsamość etniczna ma charakter dynamiczny i jest społecznie konstruowana, może z biegiem czasu zniknąć, osłabnąć, pojawić się ponownie.

Media etniczne odgrywają bardzo istotną rolę w podtrzymywaniu, odtwarzaniu, czy rekonstruowaniu tożsamości etnicznej. Są „sercem” codziennych praktyk, które tworzą i przekształcają tożsamość etniczną [4,15]. Podobnie jak w przypadku mediów głównego nurtu wpływają na opinię publiczną, informują, kreują wizerunek grupy, do której przynależą. Media etniczne mogą być także platformą mobilizacji, szczególnie w sprawach istotnych z punktu widzenia grupy, którą reprezentują. Jedną z takich kwestii, mobilizacji mniejszości ukraińskiej na łamach tygodnika „Nasze Słowo” przed Spisem Powszechnym w 2011 roku, zostanie opisana niżej. I wreszcie media etniczne mogą być także źródłem wiedzy dla osób nie należących do grupy mniejszościowej, np. dla osób, które chcą poznać problemy mniejszości etnicznych w swoim kraju, co w efekcie prowadzi do poznania i większego zrozumienia problemów mniejszości przez społeczeństwo.

Wymienione powyżej role pełnią media etniczne szczególnie w środowisku mniejszości etnicznych i narodowych. Nieco inaczej funkcjonują w środowisku imigrantów. Społeczność ukraińska w Polsce to dzisiaj zarówno środowisko mniejszości narodowej, czyli osób narodowości ukraińskiej, które urodziły się w Polsce i posiadają obywatelstwo polskie oraz powiększająca się z roku na rok grupa imigrantów. Trudno dziś o pełną diagnozę koegzystencji tych dwóch grup. Z prowadzonych wstępnych obserwacji, a zatem takich, które nie mogą być podstawą wniosku naukowego wynika, że Ukraińcy przybywający do Polski w ostatnich latach

w celach edukacyjnych czy zarobkowych, dość rzadko uczestniczą w życiu mniejszości ukraińskiej w Polsce. Wyjątkiem jest Parafia Greckokatolicka w Warszawie przy klasztorze Ojców Bazylianów, będąca swoistym centrum integracji społeczności ukraińskiej zamieszkującej stolicę i okolice. Po mszach odbywają się tam spotkania, działa punkt konsultacyjny dla migrantów z Ukrainy, na tablicy ogłoszeń znaleźć można informacje o mieszkaniach czy poszukiwaniu pracy. Tego typu informacje zdobywane są poprzez sieci kontaktów, które nawiązywane są przy okazji spotkań i nabożeństw w cerkwi [12, 37]. Także biskupi Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, widząc potrzeby powiększającej się z roku na rok grupy imigrantów z Ukrainy wydali list pasterski w którym czytamy: „Cieszymy się z obecności braci Ukraińców w naszych świątyniach. Ich obecność jest dla nas, naszej Świętej Cerkwi Greckokatolickiej, organizacji i wszystkich Ukraińców, którzy urodzili się i żyją w granicach Polski, zarówno wielkim dobrem, jak i wyzwaniem. Nie od dziś zadajemy sobie pytanie w jaki sposób możemy pomóc naszemu narodowi, który tak licznie przyjeżdża z Ukrainy do Polski. Odpowiadając na to pytanie musimy sobie przede wszystkim uświadomić, że nowoprzybyli migranci z Ukrainy są naszymi braćmi i siostrami, których zobowiązani jesteśmy przyjąć z otwartymi ramionami i gorącymi sercami w naszych wspólnotach parafialnych. Nasze cerkwie są dla Was, drodzy bracia i siostry, otwartymi i chcielibyśmy, abyście poczuli się jak u siebie w domu” [13].

Mniejszość ukraińska w Polsce i jej media

Mniejszość ukraińska w Polsce jest jedną z dziewięciu mniejszości narodowych wymienionych w „Ustawie mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” z 6 stycznia 2005 roku. Obok niej za mniejszość narodową zamieszkującą terytorium Polski uznano mniejszość: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką oraz żydowską. Według ustawodawcy mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: a) jest mniej liczna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; b) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; c) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; d) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; e) jej przodkowie zamieszkali terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; f) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Oprócz mniejszości narodowych w ustawie wymieniono także cztery mniejszości etniczne (karaimską, łemkowską, romską i tatarską), które tym różnią się od mniejszości narodowych, że nie utożsamiają się z narodem zorganizowanym we własnym państwie, gdyż takiego państwa nie posiadają [14].

Pisząc o obecnej sytuacji mniejszości ukraińskiej w Polsce należy wspomnieć, że w okresie międzywojennym była to najliczniejsza grupa, spośród innych niż polska, zamieszkująca tereny II Rzeczypospolitej. Według spisu powszechnego z 1931 roku Ukraińcy stanowili ponad 15% ówczesnej ludności Polski [15, 376]. Kres takiemu stanowi rzeczy położyła II wojna światowa i zmiana granic administracyjnych. W nowych granicach Polski pozostała dość zwarta, około 700 tys. grupa ludności pochodzenia ukraińskiego, która zamieszkiwała głównie powiaty województwa rzeszowskiego, lubelskiego i krakowskiego [16, 100]. Tworzące się po wojnie państwo polskie miało być jednolite pod względem etnicznym [17, 19]. Zasadę tą zaczęto realizować już w 1944 roku. Dalsze losy mniejszości ukraińskiej wyznaczyły dwie fale wysiedleń. Pierwsza miała miejsce w latach 1944-1946 i była skutkiem umowy, jaką Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) zawarł z rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR). Przesiedlenia miały początkowo charakter dobrowolny, później, wobec braku chętnych na wyjazd na Ukrainę, przymusowy. Ogółem w dwóch wspomnianych latach wysiedlono 488 tys. ludności pochodzenia ukraińskiego [16, 107]. Druga fala wysiedleń rozpoczęła się w kwietniu 1947 roku w ramach tzw. Akcji „Wisła”. Pozostałych na terenach Polski południowo-wschodniej Ukraińców przesiedlono na ziemie północne i zachodnie. Akcja objęła około 150 tys. osób pochodzenia ukraińskiego i miała przede wszystkim doprowadzić do asymilacji narodowej Ukraińców w środowisku polskim. Największa liczba ludności ukraińskiej została przesiedlona na teren ówczesnego województwa olsztyńskiego - 55 tys., szczecińskiego - 48, 5 tys., wrocławskiego - 21 tys., gdańskiego - 7 tys., poznańskiego - 8 tys. i białostockiego - 1 tys. [17, 20]. Przełom lat 40 i 50-tych to najtrudniejszy okres w życiu mniejszości ukraińskiej w Polsce. Zabronione było kultywowanie własnych tradycji narodowych, używanie rodzimego języka w przestrzeni publicznej, brak możliwości uczestnictwa w praktykach religijnych w rycie wschodnim. Sytuacja zmieniła się nieco na lepsze w 1956 roku wraz z powstaniem Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (UTSK), które choć „pod specjalnym nadzorem” [17, 172–246] władz komunistycznych, przez wiele lat było jedną z niewielu przestrzeni, gdzie można było kultywować narodowe zwyczaje i tradycje i prowadzić działalność kulturalno-oświatową. Wraz z powstaniem UTSK zaczął być także wydawany jego organ prasowy, tygodnik „Nasze Słowo, kiedyś jedyne legalne ukraińskie czasopismo, dziś jedno z najważniejszych.

Nową jakość w życiu mniejszości ukraińskiej w Polsce przyniósł rok 1989. Na fali demokratycznych zmian UTSK przekształciło się w 1990 roku w Związek Ukraińców w Polsce (ZUwP). Zaczęły powstawać organizacje reprezentujące różne środowiska ukraińskie, np. lekarskie, nauczycielskie, zakładano fundacje, zaczęto prowadzić ożywioną działalność kulturalno-oświatową. Dzisiaj największe imprezy kulturalne społeczności ukraińskiej w Polsce to: "Festiwal Kultury Ukraińskiej" w Sopocie, "Młodzieżowy Jarmark" w

Gdańsku, "Na Iwana, na Kupała" w Dubiczach Cerkiewnych, Festiwal Kultury Ukraińskiej na Podlasiu "Podlaska Jesień", „Łemkowska Watra” w Zdyni, "Dni Kultury Ukraińskiej" - Giżycko, Szczecin, "Bytowska Watra" w Bytowie [18].

Mniejszość ukraińska zalicza się dziś do jednej z większych i prężnie działających mniejszości w Polsce. Wedle przeprowadzonego w 2002 roku spisu powszechnego narodowość ukraińską zadeklarowało 31 tys. osób. (w kwestionariuszu spisowym można było wówczas wybrać tylko jedną identyfikację narodową). Dziewięć lat później, w 2012 roku, narodowość ukraińską wybrało 51 tys. (27, 6 tys. jako jedyną, a 23,4 tys. podwójną). Ostatni spis pokazał także niewielki wzrost liczby osób, dla których język ukraiński jest językiem komunikacji w kontaktach domowych. W 2002 roku było to 22, 7 tys. osób, a w 2011 24,5 tys., z czego tylko 4,5 tys. zadeklarowało, że jest to jedyny język jakim porozumiewają się z bliskimi w domu. Pozostali używają także języka polskiego [19].

a. Prasa

Jak zauważa Tomasz Kruszewski, mniejszość ukraińska stanowi najaktywniejszą grupę pod względem periodycznych inicjatyw wydawniczych. Według autora, od 1989 roku powstało 35 tytułów [20, 44]. Głównym, najstarszym i najbardziej znanym jest tygodnik „Nasze Słowo”, wydawany od 1956 roku, początkowo jako organ UTSK, obecnie wydawcą jest Związek Ukraińców w Polsce (ZUwP). Jak czytamy w zakładce „Pro nas” („O nas”) zamieszczonej w internetowej wersji tygodnika, „w zamyśle ówczesnych władz powstanie czasopisma miało stworzyć dodatkową możliwość oddziaływania na ludność ukraińską, pełnić rolę swoistego pasa transmisyjnego między władzą a mniejszością ukraińską. Tygodnik miał sprzyjać stabilizacji ekonomicznej i społecznej wysiedlonych, zachęcać ich do kultywowania rodzimej kultury i oświaty, jak również przekazywać informacje o życiu społecznym i kulturalnym radzieckiej Ukrainy. W praktyce jednak „Nasze Słowo” stało się otwartą trybuną skarg i zażaleń Ukraińców na sytuację w jakiej się znaleźli, na przejawy dyskryminacji narodowościowej, na zagrożenia asymilacyjne”[21]. Pismo, oprócz głównej tematyki społeczno-kulturalnej, od początku miało także kilka kolumn tematycznych: dziecięcych (później także dodatek dla dzieci „Switanok”), literackich, łemkowskich („Łemkowska storinka”).

Obecnie, tak jak od początków swojego powstania, pismo jest w całości redagowane w języku ukraińskim, wyjątek stanowi część w dialekcie łemkowskim. Gazeta ma także swoją wersję cyfrową (www.nasze-slowo.pl), łatwo dostępną dzięki platformie eprasa.pl. Wersja tradycyjna dostępna jest w prenumeracie i ta forma pozyskania tygodnika jest najbardziej popularna wśród starszych osób, prenumerujących czasopismo od wielu lat, najwierniejszych czytelników „Naszego Słowa”. Trudno obiektywnie stwierdzić jak wygląda struktura czytelników według wieku, nikt dotąd nie prowadził takich badań. Niewątpliwie tygodnik jest widoczny w wielu ukraińskich domach, często także na różnych wydarzeniach, festiwalach, uroczystościach kolportowana jest darmowa jego wersja. Podobnie, trudno powiedzieć, czy sięgają po niego ludzie młodzi. Niewątpliwie postępująca asymilacja spowodowała utratę znajomości języka ukraińskiego, a także posługiwania się cyrylicą. Paradoksalnie, nauczanie języka rosyjskiego w szkołach w okresie przed 1989 rokiem, a co za tym idzie znajomość cyrylicy, sprzyjała umiejętności czytania po ukraińsku.

Tygodnik „Nasze Słowo” pełni w środowisku społeczności ukraińskiej wiele ważnych funkcji. Pierwszą z nich jest funkcję kulturotwórczą. Utrwalanie i przekazywanie własnej kultury to priorytet każdej mniejszości, niezbędny do zachowania przez nią tożsamości etnicznej [22, 285]. Na łamach czasopisma znajdujemy artykuły przybliżające historię, tradycje i zwyczaje narodu ukraińskiego, relacje z organizowanych przez środowisko ukraińskie imprez kulturalnych, recenzje i omówienia ukraińskiej literatury. Inną istotną funkcją jest funkcja informacyjna. Redakcja w Warszawie i dziennikarze z ośrodków gdzie znajdują się większe skupiska ludności pochodzenia ukraińskiego (Przemyśl, Koszalin, Olsztyn), starają się na bieżąco informować czytelników czym żyje wspólnota. Informacje gromadzone są w kolumnie „Wydarzenia” i dotyczą szerokiego spectrum aktywności, od wydarzeń centralnych, np. obchody Dnia Niezależności Ukrainy w Warszawie, po wydarzenia lokalne, np. obchody Święta Ognia i Wody w Dubiczach Cerkiewnych na Podlasiu. Bardzo ważną funkcją jest także funkcja opiniotwórcza. Media promują wartości, stanowią matrycę do której odwołujemy się realizując role społeczne [23, 90]. Tygodnik jest miejscem wyrażania poglądów i dyskusji na temat wielu istotnych z punktu widzenia grupy problemów. Jednym z nich jest np. kwestia nauczania i używania języka ukraińskiego, szczególnie przez osoby młode. W 2011 roku na łamach gazety przetoczyła się burzliwa dyskusja dotycząca możliwości wprowadzenia, czy też jak wynikało z dyskusji braku takiej możliwości, języka polskiego do liturgii w kościele greckokatolickim. „Nasze Słowo” pełni również funkcję oświatową. Jego lektura daje możliwość obcowania z ukraińskim językiem literackim w jakim redagowane są materiały, znacząco różniące się od języka gwarowego, często z istotnymi różnicami lokalnymi, jakim posługuje się większość członków mniejszości ukraińskiej w Polsce. Obcowanie z językiem ukraińskim, propagowanie wiedzy o kulturze narodu, historii, przeszłości, często niełatwych stosunkach polsko-ukraińskich jest także elementem podtrzymywania tożsamości etnicznej, a czasem nawet jej negocjowania (funkcja tożsamościowa). Łamy „Naszego Słowa” zawsze były także przestrzenią, gdzie można się było podzielić z innymi swoimi problemami, dylematami (funkcja terapeutyczna). W archiwalnych numerach tygodnika znaleźć można teksty, wiersze wyrażające tęsknotę za utraconą ojczyzną, relacje z powrotów na rodzinne ziemie.

Tygodnik integrował i integruje (funkcja integracyjna) mniejszość ukraińską w Polsce, jest jej najstarszym, najważniejszym i najszerzej dostępnym organem prasowym. Stanowi także przestrzeń mobilizacji mniejszości (funkcja mobilizacyjna). Kiedy na 2011 rok zaplanowano w Polsce Spis Powszechny, łamy „Naszego Słowa” stały się na co najmniej kilka miesięcy przed tym wydarzeniem platformą dyskusji o jego znaczeniu dla mniejszości ukraińskiej, informowania, a następnie instruowania jak wziąć w nim udział. Warto w tym miejscu dodać, że Narodowy Spis Powszechny z 2011 roku traktowany był przez przedstawicieli mniejszości narodowych w Polsce jako ważny czynnik, który będzie wpływał na sytuację poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych w kolejnych latach. Odmienne niż w 2002 roku prowadzony był metodą mieszaną: jako badanie reprezentatywne na 20% próbie oraz tzw. samospis (każdy mógł samodzielnie wypełnić formularz spisowy za pomocą strony internetowej). Szczególnie to drugie postępowanie uznane zostało przez mniejszości za atrakcyjną możliwość zwiększenia, w stosunku do Spisu z 2002 roku, liczby osób deklarujących określoną przynależność narodową.

Na koniec trzeba także podkreślić, że choć „Nasze Słowo” jest organem prasowym stworzonym przez mniejszość ukraińską i do niej głównie adresowanym, to w ostatnich latach redakcja pisma stara się także zamieszczać na jego łamach informacje dla coraz bardziej dynamicznie powiększającej się społeczności imigrantów, którzy przybywają do Polski z Ukrainy.

Wśród innych pism funkcjonujących w środowisku mniejszości ukraińskiej w Polsce należy wymienić „Nad Buhom i Narwoju”, dwumiesięcznik społeczno-kulturalny wydawany przez Związek Ukraińców Podlasia, czasopismo o profilu społeczno-oświatowym „Ridna Mowa”, ukazujące się jako wspólny projekt Ukraińskiego Towarzystwa Nauczycielskiego w Polsce oraz Związku Ukraińców w Polsce [24]. Jak można przeczytać na stronie internetowej czasopisma „celem, który stawia sobie redakcja, jest udzielanie pomocy nauczycielom uczącym w języku ukraińskim poprzez m.in. publikowanie materiałów metodycznych (w tym także scenariuszy lekcji, inscenizacji, porad) oraz informacji z zakresu psychologii, historii czy też etnografii [24].

Funkcję integracyjną w środowisku ukraińskim, szczególnie wśród grekokatolików, odgrywa także miesięcznik „Błahowist”, organ prasowy Kościoła Grekokatolickiego w Polsce. W 2016 roku obchodził 25-lecie swej obecności na rynku prasowym. Co ciekawe redakcja mieści się w niewielkim miasteczku Górowo Iławeckie na Warmii, które jest równocześnie siedzibą Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania. W piśmie dominuje, ze względu na jego specyfikę, tematyka religijna, informacje o wydarzeniach w diecezjach i parafiach, artykuły dotyczące historii i współczesności Kościoła Grekokatolickiego. Z jednej strony gazeta pełni rolę kroniki życia Cerkwi Grekokatolickiej w Polsce, z drugiej jest rzetelnym źródłem wiedzy o niej. Rozpowszechniana jest głównie w parafiach. Raz w roku ukazuje się „Kalendarz Błahowista”, będący w części informatorem o strukturach cerkiewnych, duchowieństwu, organizacjach, ale także czasopismem mającym aspiracje popularno-naukowe. Innymi, dziś już nie istniejącymi tytułami o tematyce religijnej były „Peremyński Dzwony” („Przemyskie Dzwony”) oraz mający aspiracje czasopisma naukowego periodyk „Grekokatolicy.pl”.

b. Telewizja

Jedynym programem telewizyjnym w języku ukraińskim (z jednoczesnym tłumaczeniem na język polski), adresowanym do mniejszości ukraińskiej, są „Telenowyn”. Program realizowany jest w Warszawie przez zespół dziennikarzy wywodzących się ze społeczności ukraińskiej i emitowany w ogólnopolskim Programie 3 Telewizji Polskiej. Jego główną funkcją jest zachowanie przez społeczność ukraińską tożsamości narodowej i kulturowej oraz odrębności językowej. Audycja spełnia także funkcję edukacyjną poprzez kontakt z językiem i kulturą inną niż dominującej większości.

W lipcu 2009 roku Zarząd Telewizji Polskiej poinformował o zaprzestaniu emitowania „Telenowyn”. Spotkało się to z protestem widzów. Od 18 lipca do 24 sierpnia 2016 roku petycję przeciwko likwidacji audycji podpisało blisko 2 tys. osób. Zbiórkę podpisów prowadził ukraiński portal harazd.net. Obecnie program ukazuje się raz w miesiącu. Archiwalne odcinki dostępne są także w wersji elektronicznej na stronie internetowej Telewizji Polskiej [tv3.tvp.pl]. Jak pisze jeden z współtwórców „Telenowyn”, a jednocześnie przewodniczący Związku Ukraińców w Polsce Piotr Tyma, od początku istnienia celem magazynu było ukazywanie aktualnych i ważnych wydarzeń w życiu społeczności ukraińskiej z terenu całego kraju. Program nie ograniczał się tylko do relacjonowania imprez kulturalnych, folkloru, ale podejmował także tematy historyczne, np. kwestię mordów w 1944 roku na ukraińskiej ludności cywilnej Chełmszczyzny, sprawę rekompensat dla więźniów Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie czy problemy związane z upamiętnieniami miejsc martyrologii ukraińskiej w Polsce [25, 142]. Program adresowany jest przede wszystkim do mniejszości ukraińskiej w Polsce i większość materiałów dotyczy różnorodnej jej aktywności, związanej z dziedzictwem materialnym (stan zabytków, architektury sakralnej, cmentarzy) i niematerialnym (historia, przeszłość, tradycje, nauka języka ukraińskiego), aktywności kulturalnej (festiwal, wydarzeń kulturalnych, literatury i sztuki ukraińskiej). Trzeba jednakże zauważyć, że program jest również źródłem wiedzy o Ukrainie, Ukraińcach i ich problemach dla Polaków zainteresowanych problematyką ukraińską.

W ostatnich latach na antenie „Telenowyn” wiele miejsca zajmuje tematyka związana z sytuacją na Ukrainie. W okresie od czerwca 2015 do czerwca 2016 w audycji pojawiły się materiały zajmujące co najmniej

połowę czasu antenowego, będące relacjami i analizami sytuacji na Ukrainie (problem co dalej dwa lata po wyborach prezydenckich, kwestia Krymu i Tatarów Krymskich, obrona lotniska w Doniecku, sprawa Nadii Sawczenko) [26]. Na antenie „Telenowyn” pojawiają się także materiały o migrantach przybywających z Ukrainy do Polski. Jak na razie jednak stanowią one marginalną część materiałów zamieszczanych w magazynie.

Na koniec trzeba dodać, że program uzyskał szereg nagród, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Były to m.in. Nagroda Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji Juliusza Brauna (grudzień 2001), nagrody i wyróżnienia uzyskane na Międzynarodowym Festiwalu Filmów i Programów Telewizyjnych i Radiowych Mniejszości „Mij ridnyj kraj” w Użchorodzie (czerwiec 1999) oraz na festiwalu „Razom” w Jałcie (2002) [25, 145].

c. Radio

Audycje radiowe dla mniejszości ukraińskiej w Polsce realizowane są sześciu rozgłośniach: Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie, Krakowie, Koszalinie i Białymstoku, miastach będących jednocześnie największymi ośrodkami skupienia społeczności ukraińskiej.

W 1947 roku na tereny ówczesnego województwa olsztyńskiego przesiedlono największą liczbę osób pochodzenia ukraińskiego. Do dziś teren ten jest największym skupiskiem mniejszości ukraińskiej w Polsce. W Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2011 roku na Warmii i Mazurach odnotowano 13 tys. odpowiedzi na pytanie o identyfikację etniczną deklarujących narodowość ukraińską (łącznie identyfikacja pojedyncza i podwójna). Emisja audycji radiowych skierowanych do mniejszości ukraińskiej na tym terenie rozpoczęła się w 1958 roku i była zainicjowana oraz przygotowywana przez Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne [27, 185]. Obecnie audycje w języku ukraińskim w olsztyńskim radio nadawane są dwa razy dziennie, przed południem (około 10 minut) i wieczorem (około 20 minut). Co dwa tygodnie nadawany jest także magazyn „Od Niedzieli do Niedzieli” (około 30 minut) [28]. W opinii twórcy tych programów, Stefana Migusa, głównymi celami nadawanych audycji jest integrowanie mniejszości ukraińskiej oraz popularyzowanie tradycji, historii, kultury i języka. Programy pełnią funkcję informacyjną, edukacyjną i opiniotwórczą. Szczególnie wagę przykładają do poprawności językowej emitowanych materiałów, które są prezentowane w literackim języku ukraińskim [27, 188].

Również od 1958 roku audycje dla mniejszości ukraińskiej emitowane są w Radio Rzeszów. Program nosi nazwę „Skrynia” („Skrzynia”) i jak czytamy na stronie internetowej magazynu, „audycja adresowana jest do mieszkańców Polski południowo-wschodniej pochodzenia ukraińskiego i do wszystkich miłośników języka i kultury ukraińskiej (...). Staramy się być wszędzie tam, gdzie odbywa się coś ważnego dla Ukraińców w południowo-wschodniej Polski” [29]. Autorzy deklarują, że w programie przekazują informacje z życia społeczności ukraińskiej w Polsce oraz relacje z najważniejszych wydarzeń na Podkarpaciu: festiwali, koncertów, wystaw, konferencji naukowych, świąt religijnych. Podejmowana jest także problematyka ukraińskiej oświaty w regionie, emitowane są wywiady z interesującymi ludźmi polityki, nauki i kultury, omawiana jest także działalność mniejszościowych organizacji, Związku Ukraińców w Polsce i Zjednoczenia Łemków.

Od 1959 roku w szczecińskim ośrodku Polskiego Radia emitowana była audycja „Kontakty i Zbliżenia”. W 2010 roku zastąpił ją godzinny program „Posydeńky”, emitowany w niedzielę, poświęcony życiu codziennemu Ukraińcom z Pomorza oraz tym, którzy na Pomorze przyjechali z Ukrainy. Audycję redaguje zespół osób związanych z mniejszością ukraińską oraz młodzi Ukraińcy, studenci szczecińskich uczelni. Podobny, publicystyczny charakter, ma „Magazyn Ukraiński” nadawany przez Radio Koszalin, także raz w tygodniu w niedzielę. Omawiane są w nim problemy społeczno-kulturalne mniejszości ukraińskiej mieszkającej na Środkowym Pomorzu, ale także aktualne wydarzenia na Ukrainie. Jak czytamy na stronie internetowej audycji: „Magazyn podejmuje tematy związane z problematyką tożsamości ukraińskiej, omawia stosunki polsko-ukraińskie – po prostu pomaga zrozumieć Ukraińców oraz Ukrainę” [30]. Na Podlasiu program „Ukraińska Dumka” skierowany do mniejszości ukraińskiej emitowany jest przez Radio Białystok trzy razy w tygodniu (w poniedziałki i środy w czasie 15 minut, a w niedzielę 30 minut). Tematyka audycji skupia się głównie wokół wydarzeń kulturalnych, choć nie stroni także od relacji i komentarzy bieżących wydarzeń na Ukrainie [31].

Najmłodszą audycją przeznaczoną dla członków mniejszości ukraińskiej i łemkowskiej zamieszkujących Małopolskę, a szczególnie region Krakowa i Łemkowszczyzny, jest „Kermesz” emitowany przez Radio Kraków. Nazwa pochodzi od „kermeszu”, czyli łemkowskiego cerkiewnego odpustu. Na stronie internetowej harazd.net, jednego z pierwszych portali mniejszości ukraińskiej w Polsce, czytamy taką charakterystykę programu: „Audycja prezentuje materiały przedstawiające postaci, wydarzenia i miejsca znaczące dla życia wspólnoty, jak również sprawy świąteczne i codzienne każdego z członków społeczności mniejszościowej na początku XXI stulecia. Obok opisu życia codziennego, pracy, zainteresowań, zaangażowania procesów integracyjnych i przeobrażeń o historycznym znaczeniu, dokonujących się aktualnie w Polsce, na Ukrainie i w Europie, widzianej oczyma członków wspólnoty etnicznej i religijnej postawionej w drugiej połowie XX wieku przed koniecznością dokonywania dramatycznych wyborów tożsamości, Kermesz ze szczególną troską dokumentuje głosy starszych pokoleń, relacje świadków wydarzeń historycznych, przejawy ginącej obrzędowości, zwyczajów, wytwory kultury duchowej i materialnej. Istotny dla twórców audycji jest też polski

słuchacz Radia Kraków. Przy niewielkiej dla niego barierze językowej stwarzanej przez język ukraiński i, w szczególności, dialekt łemkowski, audycje przedstawiające sprawy nurtujące członków, żyjącej w sąsiedztwie, mniejszości są atrakcyjnym urozmaiceniem programu nadawcy. Stwarzają możliwość poznania historii i współczesności znanych mu miejsc widzianych oczyma współmieszkańców odmiennej narodowości i wyznania. W konstrukcji audycji uwzględniane są też zainteresowania i potrzeby słuchacza spoza regionu, a nawet kraju, związanego z nim jednak swym pochodzeniem, słuchającego audycji za pośrednictwem sieci internet” [32]. Podobnie jak omawiane wcześniej audycje, program jest przygotowywany i prowadzony przez osoby pochodzenia ukraińskiego i łemkowskiego, co należy uznać za cechę wyróżniającą w stosunku do innych audycji mniejszościowych na falach Polskiego Radia.

d. Internet

Jak słusznie zauważa Łucja Kaprańska, w obliczu rosnącej roli mniejszości we współczesnym świecie narzędzie, jakim jest Internet, staje się czynnikiem wspierającym grupy etniczne w procesie artykulacji ich interesów i wewnątrzgrupowej aktywności [33, 105]. Należy jednak zwrócić uwagę na dwa istotne poziomy tego zjawiska. Z jednej strony rozwój cyfrowych mediów mniejszościowych należy traktować jako reakcję grup mniejszościowych na ich marginalizację i wykluczenie z równego uczestnictwa w społeczeństwie oraz branży mediów mainstreamowych, z drugiej jako poszerzenie przestrzeni negocjowania tożsamości, [34, 98], nie zapominając oczywiście o roli w podtrzymywaniu więzi wspólnotowych. Internet jest doskonałą platformą do fuzji najlepszych elementów kultur i dziedzictwa mniejszości etnicznych, stanowiąc przestrzeń negocjowania, odkrywania, budzenia, definiowania czy redefiniowania indywidualnych i zbiorowych tożsamości. I wreszcie, Globalna Sieć sprzyja przyspieszeniu zjawisk integracji etnicznej. Szczególnie widać to w przypadku mniejszości ukraińskiej, grupy rozproszonej w różnych regionach Polski, dla której możliwość szybkiego porozumiewania się między sobą, przekazywania informacji o ważnych wydarzeniach, mobilizacja w istotnych dla grupy sprawach, odgrywa istotną rolę w artykułowaniu grupowych interesów czy inicjowaniu kluczowych zmian. Z całą pewnością jednak, jak podkreśla Magdalena Ratajczak, Internet przyczynia się do kształtowania świadomości kulturowej, poczucia tożsamości narodowej i dumy z przynależności do społeczności etnicznej [35, 91]. Jest również przydatnym środkiem nie tylko propagowania własnej kultury, ale także w sytuacji upominania się o własne prawa.

Internet jest medium, które posiada zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty komunikacji. Do tych pierwszych należy zaliczyć przede wszystkim to, że jest tanim, szybkim i wygodnym środkiem propagowania treści etnicznych, których rozpowszechnianie nie napotyka na żadne granice. Masowy dostęp do sieci sprzyja upublicznieniu istotnych z punktu widzenia grupy problemów, a szybkość informacji decyduje często o przebiegu działań o charakterze integracyjnym czy mobilizacyjnym. Internet jest wreszcie przestrzenią, gdzie budzi się uśpiona (potencjalna) tożsamość etniczna. Możliwość spotkania „swoich”, podobnych do siebie osób, mających często podobne problemy z określeniem swojej tożsamości, szansa dyskusowania o „swoich” sprawach, bez obawy stygmatyzacji czy marginalizacji ze strony większości, wszystko to sprzyja swobodnemu dyskursowi i wpływa często na internetowy „coming-out” [33, 113–114]. Negatywnymi aspektami sieciowej komunikacji może być słabość więzi tworzonych za pomocą Internetu, zastępowanie relacji rzeczywistych wirtualnymi, anonimowość sprzyjająca zamieszczaniu fałszywych bądź kłamliwych, czy nawet agresywnych treści, czy wreszcie sprowadzanie wizerunku grupy do jego spłyconej, folklorystycznej treści [33, 114].

Użytkowanie Internetu może przybierać różnorodne formy. Do głównych narzędzi komunikacji należą: strony internetowe, portale, fora dyskusyjne oraz blogi. Wersje elektroniczne swoich wydań posiadają wspomniane w tekście czasopisma, czy programy telewizyjne i radiowe. Część audycji emitowana jest tylko on-line. Bardzo istotną rolę odgrywają także media społecznościowe, szczególnie Facebook, gdzie znaleźć można szereg fanpage-ów o tematyce ukraińskiej, zakładanych i prowadzonych przez członków mniejszości ukraińskiej w Polsce. Należą do nich między innymi: „Ukraińcy w Polsce”, „Mniejszość ukraińska”, „ukraina25.pl”, „Україна і все українське”, „Українці український народ”, PROstir – Мультимедійний портал українців Польщі”. Facebook jest także przestrzenią pamięci o utraconych w wyniku przesiedleń w latach 40-tych XX wieku ojczyznach.

Liczba stron www i sposobów ich wykorzystania jest tak ogromna, że trudno pokusić się w tym miejscu o pełną i wyczerpującą typologię. Próbę uporządkowania ukraińskich stron funkcjonujących na polskich serwerach znajdujemy na pierwszym ukraińskim portalu internetowym harazd.net. Zaproponowano tam następujący katalog: strony zespołów muzycznych, strony ukraińskich firm i gospodarstw agroturystycznych prowadzonych przez Ukraińców w Polsce, serwisy regionalnych społeczności ukraińskich w Polsce (np. serwis ukraincy.wm.pl dedykowany Ukraińcom mieszkającym na Warmii i Mazurach), strony poświęcone wydarzeniom kulturalnym, historii (los.org.pl, apokryfruski.pl, cerkiew1938.pl), mediom, szkolnictwu z ukraińskim językiem nauczania. Ważnymi pozycjami w tym zestawieniu są strony urzędów (ambasady, konsulatów), organizacji, organizacji (Związek Ukraińców w Polsce, Zjednoczenie Łemków) i cerkwi (Greckokatolickiej i Prawosławnej).

Trudno także w tym miejscu opisać choćby nawet niewielką część stron www prowadzonych przez przedstawicieli mniejszości ukraińskiej w Polsce. Jako przykłady wykorzystania Internetu przez interesującą mnie grupę wybrałam pięć stron www. Są to multimedialny portal ukraiński PROstir, strona społecznościowa razem.net.pl, strona Eparchii Gdańskiej Kościoła Greckokatolickiego w Polsce oraz strony mające za cel zachowanie pamięci i niematerialnego dziedzictwa Ukraińców mieszkających w Polsce: Fundacja Losy Niezapomniane oraz Apokryf Ruski.

Na stronie www.prostir.pl czytamy: „Ukraiński multimedialny portal PROstir to źródło informacji o życiu w różnych jego przejawach. Reprezentujemy społeczność ukraińską w Polsce, a naszym adresatem są młodzi ludzie, którzy niezależnie od pochodzenia, miejsca zamieszkania czy ojczystego języka odczuwają związek z Ukrainą i Polską, chcą wiedzieć więcej o tych państwach. Naszym celem jest wyjaśniać to, co dzieje się wokół nas i co ważne dla młodego, aktywnego pokolenia. Nasza społeczność jest świadkiem dynamicznych zmian, dlatego tak ważnym jest aby zrozumieć, z czym możemy się identyfikować. Ciekawi nas wszystko, co związane jest z przyszłością, szczególnie nowe technologie. Rozumiemy jednak wagę naszej przeszłości, która określiła naszą tożsamość. Wierzymy w to, że przeszłość można i trzeba przekształcać dla młodego pokolenia”. Strona jest przykładem bardzo umiejętnego wykorzystania nowych mediów i kreacji słowem. Świadczą o tym następujące rubryki: „ПРОДії” (wydarzenia, które zdaniem autorów strony „tak, czy inaczej wpływają na naszego adresata”), „ПРОгляд” (autorskie felietony, przeglądy prasy), „ПРОкреація” (jej zadaniem jest pomoc w „kierowaniu sobą tak, aby stać się przedstawicielem wspólnoty i jej posłańcem w świat”; są tu relacje z wydarzeń, w których uczestnictwo ma wykreować „świadomego członka grupy”), „ПРОмова” (wywiady z ważnymi osobami wywodzącymi się ze społeczności ukraińskiej) i „ПРОпоковини” (kalendarz ważnych wydarzeń z przeszłości grupy) [36]. PROstir jest bardzo sprawnie, nowoczesnie zarządzanym portalem, posiadającym swoje sieciowe odsłony także na Facebooku, Twitterze, YouTobe, Google+ i na VKontakte. Różnorodność tematyki skorelowana z przemyślną, jasną strategią zachowania i podtrzymywania tożsamości etnicznej wydaje się być atrakcyjną propozycją dla młodego pokolenia, głównego adresata portalu.

Nieco inny charakter, choć także skierowany głównie do młodego pokolenia, ma nieco starsza strona www.razom.net.pl. Główną misją portalu jest przeciwdziałanie asymilacji, szczególnie w aspekcie amalgamacji (zawierania małżeństw mieszanych) i kojarzenie par ukraińskich. Mottem portalu są widniejące w górnej zakładce słowa: „Swoja ze Swoim, Swój ze Swoją”. W zakładce „Powitanie” czytamy: Jeżeli jesteś Ukraińcem (Łemkiem, Bojkiem... – nie ma znaczenia Twoje wyznanie, religia), nie koniecznie mieszkającym w Polsce (lub pochodzącym z Polski). Szukasz, sympatii, „drugiej połowy” czy po prostu przyjaciół pośród „swoich ludzi”, „razom.net.pl...” to miejsce dla Ciebie. Trafiłeś idealnie. Razom.net.pl” to miejsce umożliwiające nawiązanie kontaktu z ludźmi takimi jak Ty. Ludźmi szukającymi przyjaźni z kimś ze „swoich”. Przecież jak wszyscy doskonale wiemy, ze względu na duże rozproszenie „naszych ludzi”, nie zawsze jest to łatwe i proste”[37]. Na portalu zarejestrowanych jest dotąd 150 osób (tylko pełna rejestracja daje możliwość nawiązywania kontaktów), w tym 84 kobiety i 66 mężczyzn.

Osobną, ale bardzo ważną kategorię stron internetowych stanowią strony cerkiewne. Szczególnie Cerkiew Greckokatolicka w Polsce odegrała i nadal odgrywa ważną rolę w życiu religijnym i narodowym mniejszości ukraińskiej w Polsce. W okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, kiedy działalność organizacji mniejszościowych była mocno utrudniona, stanowiła przestrzeń dla społeczno-kulturowych praktyk zachowania i odtwarzania ukraińskiej tożsamości narodowej. Dzisiaj także Cerkiew jest jednym z głównych aktorów życia narodowego społeczności ukraińskiej w Polsce. Odzwierciedlenie tego zjawiska znajdujemy także na stronach internetowych obu greckokatolickich eparchii (Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej oraz Diecezji Wrocławsko-Gdańskiej). Szczególnie ciekawa, bogata w bieżące informacje, relacje z wydarzeń życia religijnego, systematycznie uzupełniana jest strona Eparchii Wrocławsko-Gdańskiej (www.cerkiew.net.pl). Prezentowane są tu informacje o strukturach diecezji, parafiach, duchowieństwie, bieżących wydarzeniach z życia diecezji i całej metropolii, ale także informacje dotyczące wydarzeń religijnych i społecznych na Ukrainie. Ważnym miejscem na diecezjalnej stronie jest forum (www.forum.cerkiew.net.pl) będące przestrzenią dyskusji o najważniejszych sprawach nurtujących zagląających tam wiernych, nierzadko bardzo burzliwej dyskusji, szczególnie dotyczącej tematów historycznych czy międzykonfesyjnych. Istotnym wątkiem jest także kwestia pamięci, wspólnej przeszłości narodu ukraińskiego (pamięć o Akcji Wisła oraz Wielkim Głodzie na Ukrainie w latach trzydziestych XX wieku).

Tematyka pamięci zbiorowej mniejszości ukraińskiej w Polsce jest także obecna w dwóch innych sieciowych miejscach, na stronach Losy Niezapomniane (www.los.org.pl) oraz Apokryf Ruski (www.apokryfruski.org.pl). Pamięć o wspólnej przeszłości, traumatycznych losach, czasie wysiedleń, bohaterach i ich czynach, miejscach świętych i opuszczonych ojczyznach, pełnią dla społeczności Ukraińców mieszkających w Polsce funkcje identyfikacyjne, legitymizujące i sakralizujące, stając się ważnym tworzywem procesów etnicznych i tożsamościowych zachodzących we współczesnym świecie [38, 108]. Wspomniane strony są także przykładem jak, używając znanej koncepcji Jana Assmanna, pamięć komunikatywna, tworzona

przez osobiście zaświadczone i przekazane doświadczenia, przekształca się w pamięć kulturową, utrwaloną w postaci pewnych symbolicznych figur [39, 66–69].

3. Zakończenie

Media mniejszości ukraińskiej w Polsce zmieniały się wraz z przemianami społeczno-politycznymi jakie zachodziły w Polsce, poczynając od początku lat pięćdziesiątych aż po czasy współczesne. W okresie PRL-u (Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej) traktowane były często jako instrument polityki władz wobec mniejszości. I choć nie było mowy o swobodzie wypowiedzi, prasa i radiowe audycje ukraińskie pełniły w tym czasie rolę informacyjną, kulturalną i integrującą środowisko, do którego były kierowane. Obecnie również informują o ważnych wydarzeniach w życiu grupy, edukują w kwestii kultury, języka, praw mniejszości, budują poczucie przynależności etnicznej i wzmacniają narodową tożsamość. Coraz większe znaczenie odgrywa Internet jako alternatywne narzędzie komunikacji, atrakcyjne ze względu na utrudniony dostęp mniejszości do mediów głównego nurtu i możliwości kształtowania tam własnego wizerunku.

Na koniec warto podkreślić, że choć tematem niniejszego tekstu były media mniejszości ukraińskiej, to w ostatnich latach rozwija się także przestrzeń medialna skierowana do Ukraińców licznie przybywających do Polski w celach zarobkowych. Dla nich dedykowane są na przykład działania Fundacji „Nasz Wybór” [40], która prowadzi portal internetowy i wydaje gazetę o takiej samej nazwie, skierowaną szczególnie do tych, którzy nie mają dostępu do sieci. Jednocześnie wyzwaniem dla liderów społeczności ukraińskiej w Polsce jest kwestia zintegrowania obu środowisk, mniejszości ukraińskiej i przybyłych głównie z powodów ekonomicznych, ale i edukacyjnych, obywateli Ukrainy. Są to problemy, które już obecnie, ale z całą pewnością jeszcze mocniej w kolejnych latach będą wpływały na kształt i dynamikę rozwoju mediów ukraińskich w Polsce.

References

1. Szymańska, A. & Hess, A. (Ed.) (2014), *Mniejszości narodowe, etniczne i religijne w przekazie mediów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 13 p.
2. Michalczyk, S. (2010), *Demokracja medialna. Teoretyczna analiza problemu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 110 p.
3. Ratajczak, M. (2012), *Różnorodność kulturowa w mediach. Doświadczenia europejskie*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, 59 p.
4. Matsaganis, M. D. & Katz, V.S. & Ball-Rokeach, S. J. (2011), *Understanding Ethnic Media. Producers, Consumers and Societies*, SAGE Publications, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC, 6 p.
5. Bliion, R. (2007), „Mediam Rad-Ethnic Media in Europe”, [in:] Bailey, O., Georgiou, M., Harindranath, R., (Ed.) *Transnational Lives and the Media. Re-Imagining Diaspora*, Palgrave, Hampshire, 274-274 pp.
6. Giedroń, M. (2014), „Problem środków masowego przekazu oraz dostępu do nich mniejszości etnicznych w pracach Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP”, in Adamik-Szysiak, M. & Godlewska, E. (Eds.) *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 15 p.
7. „Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej X Kadencja, posiedzenie 25.07. 1990”, available at: sejm.gov.pl (accessed 05 September 2016)
8. „Stanowisko KRRiT w sprawie audycji dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem polskim w publicznej radiofonii i telewizji” available at: www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/.../stanowiska/.../st_101027_mniejszosci.pdf (accessed 05 September 2016).
9. Eriksen, T.H., (2009), *Małe miejsca, wielkie sprawy. Wprowadzenie do antropologii społecznej i kulturowej*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa, 273 p.
10. Eriksen, T.H., (2013), *Etniczność i nacjonalizm*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 32 p.
11. Posern-Zieliński, A. (2005), *Etniczność. Kategorie. Procesy etniczne*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, 84 p.
12. Bieniecki, M. & Pawlak, M., (2010), *Strategie ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej*, Wydawnictwo Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa, 37 p.
13. „List pasterski biskupów Kościoła Greckokatolickiego w Polsce do imigrantów zarobkowych z Ukrainy, którzy przebywają na terenie Metropolii Przemysko-Warszawskiej z dnia 24 czerwca 2016 roku”, available at: www.cerkiew.org (accessed 06 September 2016).
14. „Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” (Dziennik Ustaw Nr 17, poz.141, z późniejszymi zmianami), available at isap.sejm.gov.pl (accessed 7 September 2016).
15. Żarnowski, J. (1973), *Spoleczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 376 p.
16. Drozd, R. & Halczak, B. (2010), *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921-1989*, Tyrsa, Warszawa, 100 p.
17. Strynk, J. (2008), *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956-1990)*, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej-Komisji Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu, Wrocław, 19 p.
18. www.zup.ukraina.com.pl (accessed 07 September 2016).
19. „Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, available at www.stat.gov.pl (accessed 07 September 2016).
20. Kruszewski, T. (2008), „Współczesna prasa mniejszości etnicznych w Polsce w przestrzeni społecznej-wybrane obszary”, „Toruńskie Studia Bibliologiczne”, 2008, nr 1, pp 41-56.

21. „Pro nas”, available at www.nasze-slowo.pl (accessed 7 September 2016).
22. Wasilewski, K. (2013), „Funkcje i rola mediów mniejszości narodowych i etnicznych na przykładzie mediów romskich”, in: Faryś, J. & Krzyżanowski, P. J. & Orłowska, B.A., (Eds.), *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski, 289 p.
23. Klimcza-Ziółek, J. (2004), „Obraz kobiet i mężczyzn w mass-mediach-raport z badań”, in: Wódz, K., *Płeć w zwierciadle mass-mediów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza, 90 p.
24. www.interklasa.pl (accessed 8 September 2016).
25. Тума, P. (2007), „Telenowyny”-ukraiński na antenie,” in: Ratajczak, M. (Ed.), *Multikulturalizm w sferze mediów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, pp. 142; 145.
26. „Telenowyny” available at www.tv3.tvp.pl (accessed 9 September 2016).
27. Maciejewska-Mieszkowska, K. (2014), „Mniejszość ukraińska na falach Radia Olsztyn”, in: Adamik-Szysiak, M., Godlewska, E. (Eds.), *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 185 p.
28. „Audycje w języku ukraińskim”, available at: www.ro.com.pl (accessed 9 September 2016).
29. „Skrynia-magazyn w języku ukraińskim”, available at: www.radio.rzeszow.pl (accessed 9 September 2016).
30. „Magazyn Ukraiński” available at www.radio.koszalin.pl (accessed 19 September 2016).
31. „Ukraińska Dumka”, available at: www.radio.bialystok.pl (accessed 19 September 2016)
32. Українські передачі у польському радіо”, at: www.harazd.net (accessed 19 September 2016).
33. Kapralska, Ł. (2014), „Internet w procesach integracji i dezintegracji grup etnicznych. O pozytywnych i negatywnych aspektach użytkowania sieci przez mniejszościowe grupy etniczne”, in: Adamik-Szysiak, M. & Godlewska, E., *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, pp 105; 113-114.
34. Bailey, O., G, Cammaerts, B., Carpentier, N. (2012), *Media alternatywne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 98 p.
35. Ratajczak, M. (2014), E”t@net-etniczność w sieci?”, in: Adamik-Szysiak, M., & Godlewska, E., *Media mniejszości. Mniejszości w mediach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 91 p.
36. „PROstir-the ukrainian multimediaportal”, available at www.prostir.pl (accessed 20 September 2016).
37. www.razom.net.pl (accessed 20 September 2016).
38. Dziewierski, M. (2013), „Pamięć w sieci. Na przykładzie stron internetowych: Apokryf Ruski i Losy Niezapomniane”, „СВІТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ Науковий журнал” Том 9, Kiev, 108 p.
39. Assmann, J. (2008), *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, pp. 66-69.

Пацтва Божена

ЕТНІЧНІ МЕДІА. ЇХНЯ РОЛЬ У ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В ПОЛЬЩІ

Основна мета статті полягає в тому, щоб визначити характер і роль, яку відіграють ЗМІ в житті етнічних і національних меншин. Представлені ЗМІ етнічних українських меншин, їхня структура й розвиток на тлі суспільно-політичної ситуації в Польщі. Важливість традиційних засобів масової інформації, таких як газети, радіо й телебачення в процесі збереження, відновлення й переосмислення етнічної ідентичності. Також аналізується зростаюче значення нового середовища інтернету для груп, які живуть в ізоляції. Інтернет є зручним простором для артикуляції групових інтересів, місцем для презентації особистості, що надає платформу для ведення переговорів і тлумачення смислів, які мають відношення до кордонів груп.

Ключові слова: засоби масової інформації, засоби масової інформації етнічних меншин, українська меншина в Польщі, етнічна ідентичність.

Pactwa Bozena

ETHNIC MEDIA. THEIR ROLE IN THE LIFE OF UKRAINIAN MINORITY IN POLAND

The main objective of this article is to show the role which media play in social and cultural life of ethnic and national minorities. In the first part thereof, basing on the source literature, the author defines the essence of ethnic media and shows the possibilities of developing such media in Poland after the political transformation in 1989. The next part of the article is devoted to the Ukrainian minority and their media. Both the traditional media and the media based on new technologies were described in the article. Taking into consideration the traditional media, a special attention was paid to the oldest weekly newspaper entitled “Nasze Slowo”, which, for over 60 years, has been playing in the above mentioned minority group an opinion-forming, educational, integrating and mobilisation role in view of the current problems relevant from the perspective of the Ukrainian minority in Poland. The role of other traditional media such as radio and television in the process of maintaining, recreating and reinterpreting the ethnic identity was also emphasised. The growing importance of a new medium – the Internet – was also mentioned. For groups living in dispersion, the Internet constitutes a convenient space for articulating group interest, is a place for presenting elements of their own identity and provides a platform for negotiating and renegotiating the meanings relevant from the point of view of group boundaries. The author also draws the attention to the fact that the number of persons coming from Ukraine to Poland for educational and work purposes is growing each year. Their presence will definitely have an influence on the media addressed to the Ukrainians living in Poland.

Keywords: media, ethnic media, national minority, ukrainian minority in Poland, ethnic identity

УДК 007 : 304 : 070

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ В “КІНО-ГАЗЕТИ” (1930) ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАВНИЦТВА “УКРТЕАКІНОВИДАВ”

Холод Г.Я.

(м. Київ, Україна)

У статті, яка дозволить відтворити цілісну картину розвитку української видавничої справи в радянський період, розкривається специфіка висвітлення в “Кіно-газеті” (1930) діяльності видавництва “Укртеакіновидав”. Для досягнення поставленої мети проаналізовано фрази-орієнтири; статті, у яких міститься інформація про причини створення українського видавництва, напрями його діяльності, перспективи розвитку, недоліки роботи; примітки рекомендаційного характеру від редакції “Кіно-газети”; рецензії на книги, що стали інформаційним продуктом українського видавництва “Укртеакіновидав”.

Завдяки проаналізованим інформаційним матеріалам з’ясовано основні проблеми діяльності вищезгаданого видавництва, діапазон його видавничої продукції, функціональність фраз-орієнтирів та специфіку їх оформлення.

Ключові слова: видавництво “Укртеакіновидав”, “Кіно-газета”, рецензія.

1. Вступ

Вивченню діяльності українських книговидавництв були присвячені праці А. Мураховського (“Українське книгодання: радянська доба і сьогодні”), Т. Гринівського (“Видавнича справа в Україні початку ХХ століття”), Я. Ісаєвича (“Українське книгодання: витоки, розвиток, проблеми”) тощо. Необхідно зазначити, що вищезгадані дослідники, попри опрацьований ними великий масив інформації, не приділили увагу висвітленню діяльності видавництва “Укртеакіновидав”. Поява цієї статті була зумовлена необхідністю частково заповнити вищезгадану прогалину, що дозволить відтворити цілісну картину розвитку української видавничої справи в радянський період.

Мета статті – з’ясувати специфіку висвітлення в “Кіно-газеті” (1930) діяльності видавництва “Укртеакіновидав”.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1. Ознайомитися з інформацією, викладеною на сторінках “Кіно-газети” за 1930 рік.
2. Проаналізувати інформаційні матеріали, у яких висвітлюється діяльність видавництва “Укртеакіновидав”.
3. З’ясувати специфіку висвітлення в “Кіно-газеті” (1930) діяльності видавництва “Укртеакіновидав”.

2. Методи дослідження

Під час дослідження було використано метод проблемно-тематичного аналізу інформаційних матеріалів, у яких висвітлювалася діяльність видавництва “Укртеакіновидав”. Завдяки вищезгаданому методу вдалося виокремити в них мікротеми й порушені проблеми функціонування видавництва. За допомогою описового методу репрезентовано діапазон інформаційних матеріалів про видавництво “Укртеакіновидав” і відтворено загальну картину його роботи в 1930 році.

3. Результати й обговорення

Слід відзначити, що в “Кіно-газеті” (1930) у зв’язку зі створенням видавництва “Укртеакіновидав” було приділено велику увагу висвітленню його діяльності й аналізу тогочасного стану українського ви-

давничого ринку.

Уже в першому та другому випусках “Кіно-газети” у статтях Я. Кобилянського “Кіно-літератури бракуе” [1], В. Розенбаума “Дайте книжку про кіно” [2], Ром Ан “Виправте хиби” [3] порушено проблему дефіциту книг про кіно, незабезпечення кінолітературою бібліотечних фондів (Всенародна бібліотека України, Бібліотека ВУФКУ, Бібліотека УНІК) і робітничих клубів (Клуб друкарів, Клуб будівельників), недостатнього рекламування діяльності видавництва, констатовано необхідність додаткового фінансування бібліотек й активізації діяльності видавництва “Укртеакіновидав” і ТДРФК для поповнення ре-сурсів бібліотек-читалень.

Для ознайомлення читачів із перспективами українського видавництва редакція “Кіно-газети” у третьому номері розмістила інформаційний матеріал Ів. Порфір’єва “Укртеакіновидав відповідає” [4], що з огляду на заголовок та її початок, у якому йдеться про вищезгадані інформаційні матеріали, зокрема “Дайте книжку про кіно”, “Виправте хиби”, де було зазначено хиби діяльності видавництва, є відповіддю на критичні зауваження щодо його діяльності. Проаналізувавши причини низької ефективності попереднього етапу роботи (“багато найдорожчого часу (початок осені) пішло на організаційно-підготовчу роботу” [4, с. 5], відсутність щільного зв’язку з пролетарською громадськістю) видавництва, Ів. Порфір’єв, керівник видавництва, ознайомив читачів із його напрямками роботи (підготовка до друку нових книг про кіно й театр, забезпечення сільських і клубних драмгуртків необхідною літературою, співробітництво з громадськістю, зокрема проведення спільної наради для обговорення плану “видання української мистецької книжки” [4, с. 5]) і планами на майбутнє (організація художньої ради, мета якої – контроль діяльності видавництва; оголошення конкурсу на п’єси для великих театрів, робітничих і селянських драмгуртків).

Лазарев у статті (“Що нам потрібно” [5]), відзначивши факт зміни керівництва (“зараз на чолі видавництва стоїть робітник-висуванець тов. Порфір’єв” [5, с. 5]) і позитивно оцінивши результати діяльності видавництва, констатував необхідність змінити цінову політику видавництва, орієнтуватися на масового читача, збільшити тираж, приділити увагу популяризації діяльності видавництва “Укртеакіновидав”.

У п’ятому номері “Кіно-газети” за 1930 рік завдяки фразам-орієнтирам (“Російське в-во “ТЕАКИНОПЕЧАТЬ” не обслуговувало / нацменшостей, разом з тим припускаючи ідеологічні/збочення в своїй продукції. Організація “УКРТЕАКИНОВИДАВ’у” цілком впливає із національної політики комуністичної партії. Пролетарська громадськість допоможе “УКРТЕАКИНОВИДАВ’ові” задовольнити вимоги українського кіноглядача на доброякісну книжку про мистецтво” [6]), оформленим великими літерами й жирним накресленням, на тлі яких завдяки контрастності (маленькі літери) і специфічному написанню (через математичний дріб) виділяються ключові лексеми (не обслуговувало/ нацменшостей, ідеологічні/збочення), акцентовано увагу на недоліках російського видавництва “ТЕАКИНОПЕЧАТЬ”, наявність яких і зумовила створення українського видавництва. Використана у фразах-орієнтирах антитеза сприяє формуванню позитивного іміджу українського видавництва й дискредитації попередника.

Динамізує вищезгаданий процес стаття Сатира “Потрійна бухгалтерія в “ТЕАКИНОПЕЧАТИ”” [7]. Автор намагався розібратися в конфлікті, який виник між видавництвами “Укртеакіновидав” і “Теакинопечат” через небажання останнього сплачувати фінансовий борг за отриману видавничу продукцію й тривале намагання з’ясувати виникнення “незрозумілих сум: крб. 2-79; 1-80 та 27 коп.” [7, с. 3]. Позиція видавництва “Теакинопечат” щодо розв’язання фінансової проблеми (борг – 13, 123 крб. 62 коп.), зокрема сплата ним лише 663 крб. 87 коп. (“Ми продали всі Ваші журнали вартістю крб. 8.814 і 90 коп., на макулатуру за 160 крб. і 97 коп., яку суму записали на Ваш рахунок, списавши крб. 8.814 – 90 к. за номіналом...” [7, с. 3]), дала підстави Сатиру зробити іронічний висновок щодо потрійної бухгалтерії, яка, на відміну від подвійної, “дає змогу так легко “розв’язувати” грошові зобов’язання між Радянськими державними організаціями...” [7, с. 3]. Після статті є коментар від редакції “Кіно-газети” про генеральну чистку всього апарату видавництва “Теакинопечат” і рекомендація комісії, яка для з’ясування всіх аспектів діяльності видавництва особливу увагу повинна звернути на вищезгадану статтю.

Проблему виконання деякими осередками ТДРФК (Миколаївський осередок ТДРФК, Управа ТДРФК на Дніпрельстані) своїх фінансових зобов’язань щодо Укртеакіновидаву порушує Ас у статті “Як не треба допомагати” [8]. Під нею “Від редакції” міститься імпліцитна вказівка (“Ми глибоко переконані, що ЦПТДРФК дасть окружним організаціям ТДРФК пояснення, як треба допомагати молодому Укртеакіновидаву по-справжньому” [8, с. 5]) ЦПТДРФК провести роз’яснювальну роботу серед окружних організацій ТДРФК, яка дозволить запобігти повторенню вищезгаданої ситуації.

М. Забужний у статті “Збагатімо радянську мистецьку зброю” [9] більш чітко визначив причини організації “Укртеакіновидаву”: неспроможність “Теакинопечати” задовольнити мистецькі потреби нацменшин, популяризація вищезгаданим органом кіноманії – та окреслив напрями діяльності новствореного органу: політизація продукції, підпорядкування всіх видань “до вимог реконструктивної доби (індустріалізація промисловості, колективізація села)” [9, с. 3], ліквідація мистецької неписьменності,

забезпечення клубних і сільських драматичних гуртків художнім матеріалом.

На сторінках “Кіно-газети” редакція розміщала інформаційне повідомлення “Що обіцяє “Укртеакіновидав”” [10], у якому зазначено перелік літератури, яка готується до друку (23) й виходить із друку (23), оголошення Укртеакіновидаву [11; 12] щодо можливості придбати видавничу продукцію з переліком книг та прізвищ авторів звернення редакції до передплатників із проханням повідомляти інформацію про отримання конкретного номера “Кіно-газети” з метою “перевірки чіткості роботи апарату розповсюдження Укртеакіновидаву та експедиції пошти (Газетне бюро)” [13], а також попередження [14] від видавництва, у якому йдеться про припинення розсилки видавничої продукції (“Кіно”, “Кіно-газета”, “Радянське мистецтво”) за умови відсутності внесення другої частини передплати.

Фрази-орієнтири критичного характеру, зокрема “Кіно-книжку під контроль мас. Сигналізуємо: Укртеакіновидав подекуди марно витрачає гроші на непотрібні книжки” [15], “Роботу кіновидавництва під контроль пролетарської громадськості!” [16], корелюють із контентом інформаційного повідомлення І. Порфір’єва “Про реорганізацію видавничої справи” [17]. У ньому автор повідомляє, що у зв’язку з тематичною неузгодженістю щодо випуску видавничої продукції, а також хворобливої конкуренції щодо її розповсюдження раднаркомом ухвалено на базі Державного видавництва УСРР утворити об’єднання видавництв під назвою “Державне Видавниче Об’єднання УСРР” [17, с. 4].

У “Кіно-газеті” за 1930 рік у зв’язку з активізацією діяльності “Укртеакіновидаву” збільшилася кількість рецензій на книги, які друкувалися вищезгаданим видавництвом. Прикметним є те, що редакція “Кіно-газети” переважно розміщала рецензії на останній, іноді на передостанній сторінках номерів у рубриці з варіативними назвами (“Книжки й фільми” [18], “Під контроль глядача” [19], “Під контроль глядача книжки і фільми” [20], “Під контроль кіногромадськості” [21], “Нові книжки й фільми” [22], “Під контроль пролетарської кіногромадськості” [23]).

У “Кіно-газеті” за 1930 рік було розміщено рецензії Б. Сушицького, М. Лядова, Д.Ф., Бізона, В. Харченка, Д. Батунова, Ю.М. на книги П. Нечеса (“Кіноактори та кіномани”), К. Миклашевського “Звукове кіно”, Батунова “Партія і Ленін про кіно”, “Кіно – знаряддя культури”, М. Ушакова “Три оператори”, М. Вороного “Трюки в кіні”, Я Савченко “Народження українського радянського кіна”, Й. Дельмонта “Дикі звірі в кіні”, О. Фомічевої “Кіно за кордоном”, Ц. Солодаря “Кіно на селі”.

Рецензуючи книгу П. Нечеса “Кінотеатри та кіномани”, Б. Сушицький визначив дві категорії представників такого негативного суспільного явища, як кіноманія, і причини її появи. Зокрема, указав на негативну роль кінопреси, що, продукуючи бульварні матеріали (“біографії” Теакино-печати), створила у свідомості читача неправильне уявлення про життя кіноактора. Під час рецензування вищезгаданої книги автор, виокремивши такі недоліки інформаційного продукту, як часткове висвітлення соціальної природи кіноманії, відсутність логічної послідовності викладу матеріалу, фактологічної конкретизації (дати, місце), наголосив на необхідності її популяризації з метою культурної профілактики кіноманії. Прикметним є те, що жирним накресленням виділено хиби та висновок про актуальність цієї книги.

На початку наступної рецензії Б. Сушицький обґрунтував необхідність появи книги К. Миклашевського “Звукове кіно” відсутністю в Україні інформаційного продукту, мета якого – популяризація тонфільму. Прикметним є те, що абзаци, у яких викладено актуальність вищезгаданого інформаційного продукту (“... а на Україні таких книжок досі не було, тому появу перекладу книжки К. Миклашевського треба вважати за цілком вчасну” [25, с. 5]) та висновки компліментарного характеру (“В цілому книжка зрозуміла, цікава, потрібна масовому читачеві, але й фахівцям не завадить перечитати її, бо й для них там буде дещо цікавого” [25, с. 5]), виділено жирним накресленням таким чином, що створюється міні-текст, який, на нашу думку, крім інформаційної, виконує ще й рекламну функцію.

У рецензії на книгу Батунова “Партія і Ленін про кіно” Б. Сушицький аргументує актуальність рецензованої книги з огляду на необхідність ознайомлення читача з директивами партії про кінороботу. Аналізуючи розділи книги, рецензент наголосив на доречності ознайомлення читача із загальним розвитком кіно в Радянському Союзі й на Заході, відзначивши поверховість викладу матеріалу, недостатність наведення конкретних фактів на підтвердження викладеної думки, зокрема йдеться про фашизацію кіно, тобто пропаганду фашизму засобами кіномистецтва. Б. Сушицький відзначив уміння автора доречно узагальнити міркування Леніна про кіно й підкреслити його внесок у розвиток кіноіндустрії. Аналізуючи зібрані автором документи (переважно “парт-кіно-наради 1928 року” [26, с. 4]) і створені до них коментарі, Б. Сушицький, попри дану ним негативну оцінку (“поверхова балаканина” [26, с. 4]), рекомендує ознайомитися з вищезазначеною книгою, яка сприятиме популяризації партійних документів серед кінофахівців та кіногромадськості.

У рецензії Б. Сушицького на книгу Й. Дельмонта “Дикі звірі в кіні” автор, беручи під сумнів доцільність й актуальність друку цієї книги в Радянському Союзі, використовує доречний у даному випадку композиційний елемент “запитання – відповідь”. Констатує якісний переклад М. Вороного та Ю. Кривдіна з німецької мови, яким удалося зберегти індивідуальний стиль автора книги, Б. Сушицький вважає недоліком відсутність передмови, де б містилося розтлумачення ступеня переробки, зазначеної в

службовій частині видання (“Переклад та переробка з німецької М. Вороного та Ю Кривдіна. Укртеакіновидав 1930” [27, с. 6]).

Бізон, наголошуючи на вдалій назві книги Я. Савченка “Народження українського радянського кіна”, яка виконує рекламну функцію (“Що й казати, така назва не може не привабити до книжки уваги кожного, хто цікавиться українською кінематографією” [28, с. 6]), після аналізу змістового наповнення книги констатує відсутність повної кореляції між ними, що призводить до порушення горизонту очікування читача (“...проте з титульного аркуша дізнаєшся, що під цією назвою автор розуміє “Три фільми Ол. Довженка”, і увага читачеві перетворюється на здивовання” [28, с. 6]). Якщо Бізон стримано відгукнувся щодо доречності й актуальності передрукування в книзі статей про “Звенигору” та “Арсенал”, написаних доступною для масового читача мовою, мотивуючи це необхідністю ознайомити читачів з “епохальними для радянської кінематографії роботами” [28, с. 6], то появу в книзі статті “Майстер синтетичного образу”, у якій ідеться про фільм О. Довженка “Земля”, вважає недоречною. Бізон висловлює своє невдоволення тим, що Я. Савченко, розмістивши в книзі схвальну статтю про вищезгаданий медіатекст, не висвітлив дискусійних моментів його обговорення, приховав факт одностайного засудження цього фільму радянською громадськістю й не врахував специфічність викладу інформації, який не розрахований на пересічного читача. За твердженням автора, книга “Народження українського радянського кіна” “не корисна ні як сторінка з історії розвитку українського кіна, ні як нарис про творчість Довженка” [28, с. 6] і деякою мірою дискредитує видавництво “Укртеакіновидав”.

Використовуючи на початку рецензії на книгу М. Ушакова “Три оператори” екскурс у попередню діяльність видавництва “Теакинопечать” і згадуючи специфіку його видавничої продукції, зокрема низьку якість “кіно-біографічної літератури” [29, с. 4], яка сприяла популяризації кіноманії, М. Лядов відзначив контрарне функціональне призначення вищезгаданої книги й наголосив на “жвавій і популярній формі” викладу матеріалу як на ще одній перевазі інформаційного продукту. Серед недоліків автор зазначив “невдалий принцип об’єднання в одній брошурі трьох зовсім несхожих один на одного майстрів” [29, с. 4], різний підхід до висвітлення їх біографії та професійної діяльності.

Д.Ф. у рецензії на книгу М. Вороного “Трюки в кіні” [30], відзначивши переваги (вдалий підбір матеріалу, насиченість вдалими прикладами, легкість сприйняття матеріалу) і недоліки книги (використання ілюстрацій, які були в друці), зробив позитивний висновок про досягнення поставленої мети.

У рецензії на книгу Д. Батурова “Кіно-знаряддя культури” АСМА, рекомендуючи цю книгу робітничо-селянському читачеві, відзначив переваги видавничого продукту: виклад теоретичного матеріалу зрозумілою для читача мовою, компаративний аналіз радянського і закордонного кіно, виявлення в останньому маніпулятивних технологій, використаних “з метою одурманити пролетаріат” [31, с. 4] – і звернув увагу на недоліки: недоречність інформації про прибутковість радянських фільмів, зарахування до найкращих фільму А. Курдюми “Вітер з порогів”.

В. Харченко позитивно оцінює книгу О. Фомічевої “Кіно за кордоном”, наголошуючи на її актуальності й перевагах. Зокрема, ідеться про присвячений історії розвитку закордонного кінематографу контент книги, який був зібраний із різних джерел і підданий соціальному аналізу. Прикметним є те, що автор, крім художніх фільмів, приділив увагу й культурфільму, свідомо “обмежуючись німою кінематографією” [32, с. 4]. Серед недоліків рецензент зазначив такі, як наявність деяких фактологічних помилок, спрощена соціальна характеристика діячів французького “Авангарду”.

Дм. Федоровський, проаналізувавши підзаголовок (“Як живе й працює Український Голівуд”) книги Й. Сивого “День на кінофабриці”, що дає читачеві конкретний горизонт очікування, стверджує його нереалізованість через поверхове розкриття теми, відсутність детальної інформації щодо виготовлення кінематографічної продукції, недостатню кількість ілюстрацій, їх невідповідність задуму автора (“Слід було, подаючи ілюстрації зовнішнього вигляду фабрики, дати внутрішній вигляд, декілька кутків, зразки декорацій, лябораторію, барабани...” [33, с. 6]). Незважаючи на вищезгадані недоліки, автор вважає її потрібною для популяризації досягнень української кінофабрики.

Заголовок статті Б. Сушицького “Припиніть марнотратство!...”, яка містить деякі елементи рецензії (актуальність теми, загальна оцінка інформаційного продукту), завдяки використаному спонукальному окличному реченню та його подальшому повторенню в тексті визначив тональність статті, що підсилюється оформленням (у лапках) лексеми “кіно-оповідання”, використанням вставної конструкції (“пробачте на слові” [34, с. 6]), а також риторичним питальним реченням (“Яку користь дадуть ці, пробачте на слові, “кіно-оповідання” нашому читачеві?” [34, с. 6]).

Не вважаючи актуальним видання збірок кінооповідань “Блискуча кар’єра”, “Поламані світлотіні”, що вже були розміщені в журналі “Кіно”, Б. Сушицький засудив нецільове використання державних коштів Укртеакіновидавом і наголосив на дефіциті книг, необхідних для розвитку кіновиробництва (“Хай це буде популярно-технічний нарис, популярна історія кіна, книжка про роботу оператора, режисера, книжка з поля соціології кіна”). У своїй рецензії на збірку ілюстрованих оповідань “Поламані світлотіні”, укладачем якої був Яблуненко, Б. Сушицький відзначив хорошу якість паперу, ілюстрацій, ін-

формував про кількість оповідань (11), написаних різними авторами.

У статті В. Харченко з елементами рецензії (зазначення притаманної для рецензії інформації про книгу (“Блискуча кар’єра (Оповідання про кіно)”). Упорядкував В. Яблуненко. Вид. Укртеакіновидав), обґрунтування неактуальності видання) “Блискуча кар’єра (Оповідання про кіно)” негативно оцінено ініціативу Укртеакіновидаву (“неприпущенне збочення від складних і серйозних завдань видавництва” [35, с. 6]) видати вищезгадану збірку й надрукувати в журналі “Кіно” “своєрідний літературний жанр т. зв. кінооповідання” [35, с. 6], які автор вважав “порожньою кінобелетристикою” [35, с. 6]) і наполягав на недоцільності перевидання вищезгаданих творів. У статті, де є елементи рецензії, із маніпулятивною метою жирним накресленням виділено такі частини тексту, як назва видавництва й частина речення, де видавництво звинувачується у невиконанні поставлених перед ним завдань (“Укртеакіновидав” [35, с. 6], “а неприпущенне збочення від складних і серйозних завдань видавництва” [35, с. 6]).

У рецензії під назвою “Халтурна книжка”, яка, виконуючи прогностичну функцію, формує в читача конкретний горизонт очікування, підтверджений змістом тексту, Ю.М. ніякої позитивної оцінки не дав і зробив висновок щодо непридатності книги “Кіно на селі” і безвідповідальності автора та видавництва перед громадськістю. Не відкидаючи актуальність заявленої теми, рецензент зауважив, що Солодар не виконав поставлені завдання й створив інформаційний продукт, який дезорганізує читача, оскільки автор подав безпідставні твердження, що не відповідають дійсності, і застарілі статистичні дані. Для формування в читача негативної оцінки щодо вищезазначеного інформаційного продукту жирним накресленням у тексті виділено недоліки та висновки таким чином, що утворився міні-текст.

4. Висновки

Під час аналізу інформаційних матеріалів “Кіно-газети” за 1930 рік було з’ясовано специфіку висвітлення діяльності видавництва “Укртеакіновидав”:

1. Використання спочатку фрази-орієнтиру, що, привертаючи увагу читача нестандартним оформленням, підвищує імідж українського видавництва завдяки антитезі, згодом – фраз-орієнтирів, які містять критичну оцінку вищезгаданого органу.

2. Висвітлення причин створення видавництва “Укртеакіновидав”, напрямів діяльності новоствореного органу, його перспектив та недоліків роботи.

3. Використання після статей, у яких порушується проблема функціонування Укртеакіновидаву, приміток рекомендаційного характеру.

4. Розміщення рецензій на книги – інформаційного продукту вищезгаданого видавництва.

5. **Подяка.** Висловлюю подяку чоловікові, другу, наставникові Холоду Олександрові Михайловичу.

Список літератури

1. Кобилянський Я. Кіно-літератури бракує / Я. Кобилянський // Кіно-газета. – 1930. – №1 (31)-2 (32). – С. 4.
2. Розенбаум В. Дайте книжку про кіно / В. Розенбаум // Кіно-газета. – 1930. – №1 (31)-2 (32). – С. 4.
3. Ром Ан Виправте хиби / Ром Ан // Кіно-газета. – 1930. – №1 (31)-2 (32). – С. 4.
4. Порфір’єв Ів. Укртеакіновидав відповідає / Ів. Порфір’єв // Кіно-газета. – №3 (33)-4(34). – С. 5.
5. Лазарєв Що нам потрібно / Лазарєв // Кіно-газета. – 1930. – №3 (33)-4 (34). – С. 5.
6. Російське в-во “Теакинопечать” не обслуговувало / нацменшостей, разом з тим припускаючи ідеологічні/збочення в своїй продукції. Організація “УКРТЕАКІНОВИДАВ’у” цілком впливає із національної політики комуністичної партії. Пролетарська громадськість допоможе “УКРТЕАКІНОВИДАВ’ові” задовольнити вимоги українського кіноглядача на доброякісну книжку про мистецтво (фраза-орієнтир) // Кіно-газета. – 1930. – №5 (35). – С. 3.
7. Сатир “Потрійна бухгалтерія в “ТЕАКИНОПЕЧАТИ”” / Сатир // Кіно-газета. – 1930. – №5 (35). – С. 3.
8. Ас Як не треба допомагати / Ас // Кіно-газета. – 1930. – №3 (33)-4(34). – С. 5.
9. Забужний М. Збагатімо радянську мистецьку зброю / М. Забужний // Кіно-газета. – 1930. – №5 (35). – С. 3.
10. Що обіцяє “Укртеакіновидав” // Кіно-газета. – 1930. – №3 (33)-4 (34). – С. 5.
11. Оголошення Укртеакіновидаву // Кіно-газета. – 1930. – №16 (46). – С. 6.
12. Оголошення Укртеакіновидаву // Кіно-газета. – 1930. – № 15 (45). – С. 6.
13. Звернення редакції до передплатників // Кіно-газета. – 1930. – №6 (36). – С. 1.
14. Попередження від Укртеакіновидаву // Кіно-газета. – 1930. – №6 (36). – С. 1.
15. Кіно-книжку під контроль мас. Сигналізуємо: Укртеакіновидав подекуди марно витрачає гроші на непотрібні книжки // Кіно-газета. – 1930. – №15 (45). – С. 6.
16. Роботу кіновидавництва під контроль пролетарської громадськості! // Кіно-газета. – 1930. – № 26 (56). – С. 4.
17. Порфір’єв І. Про реорганізацію видавничої справи / І. Порфір’єв // Кіно-газета. – 1930. – №26 (56). – С. 4.
18. Книжки й фільми (рубрика) // Кіно-газета. – №17 (47). – С. 6.
19. Під контроль глядача (рубрика) // Кіно-газета. – №6 (36). – С. 4.
20. Під контроль глядача книжки і фільми (рубрика) // Кіно-газета. – 1930. – №8 (38)-9 (39). – С. 8.

21. Під контроль кіногромадськості (рубрика) // Кіно-газета. – 1930. – № 22 (52). – С. 4.
22. Нові книжки й фільми (рубрика) // Кіно-газета. – №16 (46). – С. 6.
23. Під контроль пролетарської кіногромадськості (рубрика) // Кіно-газета. – №23 (53). – С. 4.
24. Сушицький Б. П. Нечеса “Кінотеатри та кіномани” (рецензія) / Б. Сушицький // Кіно-газета. – № 17 (47). – С. 6.
25. Сушицький Б. К. Миклашевський “Звукове кіно” / Б. Сушицький // Кіно-газета. – 1930. – №19 (49). – С. 5.
26. Сушицький Б. Батуров “Партія і Ленін про кіно” / Б. Сушицький // Кіно-газета. – 1930. – №31 (61). – С. 4.
27. Сушицький Б. Й. Дельмонт “Дикі звірі в кіні” / Б. Сушицький // Кіно-газета. – №13 (43)-14 (44). – С. 6.
28. Бізон Я. Савченко “Народження українського радянського кіна” / Бізон // Кіно-газета. – 1930. – № 12 (42). – С. 6.
29. Лядов М. М. Ушаков “Три оператори” / М. Лядов // Кіно-газета. – №6 (36). – С. 4.
30. Д.Ф. М. Вороний “Трюки в кіні” / Д.Ф. // Кіно-газета. – 1930. – №8 (38)-9(39). – С.8.
31. АСМА Д. Батуров “Кіно-знаряддя культури” / АСМА // Кіно-газета. – 1930. – №22 (52). – С. 4.
32. Харченко В. О. Фомічева Кіно за кордоном / В. Харченко // Кіно-газета. – 1930. – №22 (52). – С. 4.
33. Федоровський Дм. Й. Сивий День на кінофабриці / Дм. Федоровський // Кіно-газета. – 1930. – №3 (33)-4(34). – С. 6.
34. Сушицький Б. Припиніть марнотратство!... / Б. Сушицький // Кіно-газета. – 1930. – №15 (45). – С. 6.
35. Харченко В. Блискуча кар'єра (Оповідання про кіно). Упорядкував В. Яблуненко. Вид. Укртеакіновидав / В. Харченко // Кіно-газета. – 1930. – №15 (45). – С. 6.
36. Ю.М. Халтурна книжка Ц. Солодар “Кіно на селі” / Ю.М. // Кіно-газета. – 1930. – №23 (53). – С. 4.

References

1. Kobilyans'kiy Y.A. (1930) “Kíno-lítératuri brakuê”, *Kíno-gazeta*, №1 (31) – 2 (32), S. 4.
2. Rozenbaum V. (1930) “Dayte knizhku pro kíno”, *Kíno-gazeta*, №1 (31) – 2 (32), S. 4.
3. Rom An (1930) “Vipravte khibi”, *Kíno-gazeta*, №1 (31) – 2 (32), S. 4.
4. Porfir'êv Ív. (1930) “Ukrteakínovidav vídpovídaê”, *Kíno-gazeta*, №3 (33) – 4 (34), S. 5.
5. Lazarêv (1930) “Shcho nam potribno”, *Kíno-gazeta*, №3 (33) – 4 (34), S. 5.
6. Kíno-gazeta (1930), “Rosíys'ke v-vo "Teakinopechat" ne obslugovuvalo / natsmenschostey, razom z tim pripuskayuchi ídeológíchní / zbochennya v svoíy produktsíi. Organizatsiya "UKRTEAKÍNOVIDAV'u" tsílkom viplivaê íz natsíonal'noí polítiki komunístichnoí partíi. Proletars'ka gromads'kíst' dopomozhe "UKRTEAKÍNOVIDAV'oví" zadovol'niti vimogi ukráíns'kogo kínoglyadacha na dobroyakísnu knizhku pro mistetstvo (oriêntir-fraza)”, №5 (35), S. 3.
7. Satir (1930) "Potriyna bukhgal'teriya v" TEAKINOPECHATI """, *Kíno-gazeta*, №5 (35), S. 3.
8. As (1930) “Yak ne treba dopomagati”, *Kíno-gazeta*, №3 (33) – 4 (34), S. 5.
9. Zabuzhniy M. (1930) “Zbagatímo radyans'ku mistets'ku zbroyu”, *Kíno-gazeta*, №5 (35), S. 3.
10. Kíno-gazeta (1930), “Shcho obitsyaê "Ukrteakínovidav"”, №3 (33) – 4 (34), S. 5.
11. Kíno-gazeta (1930), “Ogoloshennya Ukrteakínovidavu”, №16 (46), S. 6.
12. Kíno-gazeta (1930), “Ogoloshennya Ukrteakínovidavu”, № 15 (45), S. 6.
13. Kíno-gazeta (1930), “Zvernennya redaktsíi do peredplatníkív”, №6 (36), S. 1.
14. Kíno-gazeta (1930), “Poperedzhennya Ot Ukrteakínovidav”, №6 (36), S. 1.
15. Kíno-gazeta (1930), “Kíno-knizhku píd kontrol' mas. Signalízuêmo: Ukrteakínovidav podekudi marno vitrachaê groshí na nepotribní knizhki”, №15 (45), S. 6.
16. Kíno-gazeta (1930), “Robotu kínovídavnitstva píd kontrol' proletars'koí gromads'kosti!”, № 26 (56), S. 4.
17. Porfir'êv Í. (1930) “Pro reorganizatsíyu vídavnichóí spravi”, *Kíno-gazeta*, №26 (56), S. 4.
18. Kíno-gazeta (1930), “Knizhki y fil'mi (rubrika)”, №17 (47), S. 6.
19. Kíno-gazeta (1930), “Píd kontrol' glyadacha (rubrika)”, №6 (36), S. 4.
20. Kíno-gazeta (1930), “Píd kontrol' glyadacha knizhki i fil'mi (rubrika)”, №8 (38) – 9 (39), S. 8.
21. Kíno-gazeta (1930), “Píd kontrol' kínogromads'kosti (rubrika)”, № 22 (52), S. 4.
22. Kíno-gazeta (1930), “Noví knizhki y fil'mi (rubrika)”, №16 (46), S. 6.
23. Kíno-gazeta (1930), “Píd kontrol' proletars'koí kínogromads'kosti (rubrika)”, №23 (53), S. 4.
24. Sushits'kiy B. (1930) “P. Nechesa "Kínoteatri ta kínomani" (retsenziya)”, *Kíno-gazeta*, № 17 (47), S. 6.
25. Sushits'kiy B. (1930) “K. Miklashevs'kiy "Zvukove kíno"”, *Kíno-gazeta*, №19 (49), S. 5.
26. Sushits'kiy B. (1930) “Baturov "Partiya i Lenín pro kíno"”, *Kíno-gazeta*, №31 (61), S. 4.
27. Sushits'kiy B. (1930) “Y .Del'mont "Dikí zvíri v kíni"”, *Kíno-gazeta*, №13 (43) – 14 (44), S. 6.
28. Bizon YA. (1930) “Savchenko "Narodzhennya ukráíns'kogo radyans'kogo kína"”, *Kíno-gazeta*, № 12 (42), S. 6.
29. Lyadov M. (1930) “M. Ushakov "Tri operatori"”, *Kíno-gazeta*, №6 (36), S. 4.
30. D.F. (1930) “M. Voroniy "Tryuki v kíni"”, *Kíno-gazeta*, №8 (38) – 9 (39), S.8.
31. ASMA (1930) “D. Baturov "Kíno-znaryaddya kul'turi"”, *Kíno-gazeta*, №22 (52), S. 4.
32. Kharchenko V. (1930) “O. Fomícheva Kíno za kordonom”, *Kíno-gazeta*, №22 (52), S. 4.
33. Fedorovs'kiy Dm. (1930) “Y. Siviý Den' na kínofabritsi””, *Kíno-gazeta*, №3 (33) – 4 (34), S. 6.
34. Sushits'kiy B. (1930) “Pripinít' marnotratstvo! ...”, *Kíno-gazeta*, №15 (45), S. 6.
35. Kharchenko V. (1930) “Bliskucha kar'êra (Opovídannya pro kíno). Uporyadkuvav V. Yablunenko. Vid. Ukrteakínovidav”, *Kíno-gazeta*, №15 (45), S. 6.
36. YU.M. (1930) “Khalturna knizhka TS. Solodar "Kíno na selí"”, *Kíno-gazeta*, №23 (53), S. 4.

Холод Анна Ярославовна

СПЕЦИФИКА ОСВЕЩЕНИЯ В “КИНО-ГАЗЕТЕ” (1930) ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИЗДАТЕЛЬСТВА “УКРТЕАКИНОВИДАВ”

В статье, которая позволит воссоздать целостную картину развития украинского издательского дела в советский период, раскрывается специфика освещения в “Кино-газете” (1930) деятельности издательства “Укртеакиновыдав”. Для достижения поставленной цели проанализированы фразы-ориентиры; статьи, в которых содержится информация о причинах создания украинского издательства, направления его деятельности, перспективы развития, недостатки работы; примечания рекомендательного характера от редакции “Кино-газеты”; рецензии на книги, что стали информационным продуктом украинского издательства “Укртеакиновыдав”.

Благодаря проанализированным информационным материалам определены основные проблемы деятельности вышеупомянутого издательства, диапазон его издательской продукции, функциональность фраз-ориентиров и специфика их оформления.

Ключевые слова: издательство “Укртеакиновыдав”, “Кино-газета”, рецензія.

Kholod Anna Yaroslavovna

**SPECIFICS COVERAGE IN THE "MOVIE-NEWSPAPER" (1930) PUBLISHING THE ACTIVITIES
"UKRTEAKINOVYDAV"**

In an article that will recreate a complete picture of Ukrainian publishing in the Soviet period, revealed the specifics of coverage "Cinema-newspaper" (1930), of publishing "Ukrteakinovydav." To achieve this goal analyzed phrases guidelines; article, which contains information about the reasons for the establishment of Ukrainian publishing houses, its activities, prospects of development of the short-comings; recommendatory note from the editors of "Cinema-newspaper"; reviews of books that became Ukrainian information product publishing "Ukrteakinovydav."

Thanks to the information analyzed materials found major problems of the above mentioned publishing house, its range of publishing products, functionality phrases guidelines and specifics of their design.

Keywords: publishing "Ukrteakinovydav", "Cinema-newspaper" review.

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 001.102/.92:32:004

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА СКЛАДОВА ЇХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

Бузулук О.С.

(м. Луцьк, Україна)

Мета статті – визначити перспективи розвитку електронного врядування в органі місцевого самоврядування (на прикладі Луцької міської ради) у контексті його інформаційної діяльності.

Для цього використано методи: структурно-функціональний аналіз (вивчалися функціональні особливості електронного врядування); порівняльно-історичний підхід (досліджено зміни в розвитку електронного врядування); метод системного аналізу (дозволив окреслити електронне врядування як концептуальну складову інформаційної діяльності).

У роботі вирішено актуальне наукове значення, що полягає в обґрунтуванні особливостей реалізації інформаційної діяльності органів місцевого самоврядування через систему електронного врядування. Головний результат полягає в розробці конкретних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів інформаційної діяльності в органах місцевого самоврядування через упровадження електронного врядування.

У результаті дослідження зроблено висновок, що електронне врядування є стратегічною частиною інформаційної діяльності та сприяє залученню широкої громадськості до управління в місцевому самоврядуванні.

Ключові слова: електронне врядування, інформаційна діяльність, орган місцевого самоврядування.

1. Вступ

Актуальність. У сучасному світі успішне виробництво та розповсюдження конкурентоспроможного національного інформаційного продукту є однією з необхідних умов формування інформаційного суспільства держави.

Тож питання електронного врядування щороку набуває все більшого значення. Зростає кількість країн, які починають усвідомлювати переваги електронного уряду. Усвідомлює це й Україна, де питання правового й нормативного забезпечення вищезгаданого процесу є відкритим.

Незважаючи на те що електронне врядування безпосередньо стосується діяльності органів влади,

їх взаємодії з громадянами тощо, самі представники влади не завжди й не до кінця правильно розуміють суть цього поняття, а для деякого воно взагалі нове й невідоме.

Тому детальне вичення цього питання є актуальним та необхідним для впровадження в органах влади, зокрема в органах місцевого самоврядування, інформаційна діяльність яких є предметом нашого вивчення.

Огляд літератури

Тему електронного врядування, електронного уряду, е-уряду досліджують такі науковці: Арістова І., Почепцов Г., Клімушин П., Архипова Є., Дмкова М., Голобуцький О., Семенченко А. та інші.

Спрямованість їхніх досліджень можна умовно поділити на чотири групи. Перша характеризується теоретичним визначенням «електронного урядування» та можливостями змін у суспільстві в результаті його впровадження. Друга, навпаки, зосереджена на прикладному аспекті даної проблематики шляхом розроблення окремих елементів «електронного урядування» і застосування в діяльності органів влади або їх підрозділах. Третя розглядає суто технічні аспекти: варіанти побудови мережі, необхідні апаратні засоби та специфічне програмне забезпечення. Четверта група відрізняється спробами комплексного дослідження даної проблематики, орієнтацією на забезпечення максимальної ефективності державного управління.

Їхні дослідження спрямовані на вивчення цієї теми щодо інформаційної політики загалом. Те, що стосується саме органів місцевого самоврядування, залишається поза увагою.

Мета й завдання дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі осмислення теоретично-методологічних основ інформаційної діяльності, опрацювання нормативних актів із теми електронного врядування, а також аналізу інформаційної діяльності органів місцевого самоврядування в контексті загальнодержавної діяльності проаналізувати перспективи розвитку електронного врядування в Луцькій міській раді й окреслити проблемні моменти на цьому шляху.

Відповідно до цього концепція наукової роботи передбачає виконання таких завдань:

1. проаналізувати досвід органів місцевого самоврядування у сфері електронного врядування;
2. проілюструвати визначальну роль громадськості в прийнятті рішень органами місцевого самоврядування;
3. розробити типові методичні рекомендації щодо вдосконалення електронного врядування в органах місцевого самоврядування.

2. Методи дослідження. Теоретичну й методологічну основу роботи становлять фундаментальні положення з теорії й практики електронного врядування.

Застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Компаративний та логіко-семантичний методи були використані для визначення категоріально-понятійного апарату управління інформаційною сферою. Структурно-функціональний аналіз сприяв глибокому вивченню функціональних особливостей електронного врядування в органах місцевого самоврядування. За допомогою порівняльно-історичного підходу виявлені зміни в українському інформаційному просторі, визначені тенденції його розвитку на місцевому рівні, досліджені зміни в розвитку електронного врядування. Метод порівняння використовувався під час аналізу документальних джерел електронного врядування. Системний підхід дозволив розкрити цілісність інформаційної діяльності в органах місцевого самоврядування, виявити взаємозв'язки між її структурними елементами та окреслити електронне врядування як концептуальну складову інформаційної діяльності загалом.

3. Результати й обговорення полягають у розробці конкретних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів інформаційної діяльності в органах місцевого самоврядування через впровадження електронного врядування.

Рекомендації розроблені на основі власного практичного досвіду роботи в органі місцевого самоврядування й можуть бути використані:

- при розробці регіональних програм реалізації інформаційної діяльності;
- при організації ефективної системи взаємодії органів місцевого самоврядування із засобами масової комунікації;
- у сфері інформаційно-аналітичного управління органів місцевої влади;
- у практиці викладання навчальних дисциплін із державного управління, політології, теорії журналістики, масової комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю, а також у програмах курсів підвищення кваліфікації державних службовців;
- під час окремих спеціальних заходів (тренінгів, семінарів, лекцій), у яких зацікавлена широка громадськість.

Питання електронного врядування щороку набуває все більшого значення. Зростає кількість країн, які починають усвідомлювати переваги електронного уряду. Незважаючи на те що електронне врядування безпосередньо стосується діяльності органів влади, їх взаємодії з громадянами тощо, самі пред-

ставники влади не завжди й не до кінця правильно розуміють суть цього поняття, а для деякого воно взагалі нове й невідоме.

Державним органом у сфері електронного врядування є Державне агентство з питань електронного врядування, утворене 4 червня 2014 шляхом перейменування Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, – центральний орган виконавчої влади [1].

Критерії створення електронного уряду мають відповідати управлінським пріоритетам XXI століття, яким притаманна:

- легітимність;
- роль законів;
- прозорість, відповідальність і чесність [2, с. 68].

Тобто е-врядування передбачає, що будь-яка особа через інформаційно-комунікаційні засоби може звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування для отримання необхідної інформації й отримання адміністративних послуг.

На сьогодні спостерігається зростання кількості прихильників думки, що впровадження інформаційних технологій в управління дасть змогу швидко все оптимізувати: зменшити витрати на утримування держави, прискорити взаємодію органів влади між собою і з громадянами [81].

Найвагоміший аргумент на користь електронного врядування, який наводять його прихильники, – це підвищення прозорості й відкритості органів влади за рахунок переходу на новий рівень зворотного зв'язку як із громадянами, так і з бізнесом [2, с. 69].

Електронне врядування є одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, упровадження якого сприятиме створенню умов для відкритого й прозорого державного управління. Головною складовою електронного врядування є електронний уряд (е-уряд) – єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, із громадянами й суб'єктами господарювання [4].

Одні автори описують, які саме зміни відбуваються в суспільстві й певних його структурах унаслідок упровадження електронного врядування. Інші вибирають прикладний аспект і просто перелічують різні застосування складників. Замість «електронного уряду», як вважають автори видання «Доступ до інформації та електронне врядування», доречніше говорити про державну сітьову інформаційну інфраструктуру як інформаційно-комунікаційну систему, що забезпечує оптимальне для суспільства функціонування всіх гілок і рівнів державної влади [5, с. 112].

Якщо говорити про перспективи запровадження електронного врядування в нашій державі, то вони існують; деякі елементи електронного врядування в Україні функціонують уже сьогодні. Проте потрібно розуміти, що запровадження електронного врядування – це масштабний і довгостроковий проект. Створення інформаційної мережевої інфраструктури держави повинно супроводжуватися «реінжинірингом» усієї системи управлінських процесів, що, насправді, означає подолання стереотипів бюрократичної культури. Можливо, реалізації концепції буде сприяти адміністративна реформа, мета якої – модернізація системи державного управління і яка активно впроваджується.

«Аналіз місцевих особливостей дозволяє говорити про необхідність самобутньої української моделі розвитку, в основі якої може лежати принцип децентралізованої інтеграції» [6, с. 20].

Успішними прикладами місцевих проектів у сфері електронного врядування можна назвати такі:

- система електронного документообігу el-doc system (Луцька міська рада);
- упровадження веб-сайту «Адміністративні послуги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Волинської області» (Волинська облдержадміністрація) [7];
- упровадження автоматизованої системи електронного документообігу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Волинська облдержадміністрація);
- проект «Твій місцевий депутат. Волинська область» [8];
- проект «Відкрите місто» [9].

Безпосередньо Луцької міської ради як органу місцевого самоврядування стосуються проекти «Відкрите місто» та Система електронного документообігу.

Проект «Відкрите місто» упроваджується за закордонні кошти місцевою громадською організацією та Луцькою міською радою [9]. Цим проектом передбачено, що будь-який мешканець може повідомити про проблему в режимі он-лайн, а влада мала б негайно реагувати й вирішувати. Наразі цей проект мало відомий лучанам, і все це здебільшого через їхню ж байдужість і відсутність активної громадянської позиції.

Сайт є дуже цінним джерелом інформації й для влади та її прес-служби, і для громадян, адже відкриває для всіх різні можливості: мешканцям – привертати увагу влади до актуальних публічних проблем своїх районів, вулиць, будинків; намагатися спільно розв'язувати проблеми, щоб зробити місто чистішим і безпечнішим; органам влади – швидко, без посередників отримувати інформацію про про-

блеми; контролювати роботу комунальних підприємств і підрядників; громадським організаціям – об'єднувати мешканців і разом намагатися знайти ефективні розв'язання проблем; благодійникам, бізнесу, місцевим депутатам – планувати свої благодійні ініціативи, допомагати розв'язувати проблеми владі та мешканцям.

Передумовою застосування системи електронного документообігу в Луцькій міській раді було впровадження системи управління якістю на основі міжнародних стандартів ISO 9001-2000, адаптованих до діяльності органів місцевого самоврядування [10]. Таким чином, ця міська рада однією з перших залучила до роботи в системі майже всі виконавчі органи, використовуючи можливість роботи в системі термінальних користувачів, що не обмежує застосування системи й не вимагає обов'язкової прив'язки до робочого місця (крім місць реєстрації документів).

Система має модульну структуру:

1. Персональний інформаційний менеджер.
2. Вхідна кореспонденція.
3. Обслуговування справ.
4. Облік документів (ведення реєстрів різних видів документів).
5. Вихідна кореспонденція.
6. Бази (побудова ієрархічних довідників).
7. Пошук (пошук у всіх модулях системи).

Як зазначають автори збірника про кращі практики електронного врядування, впровадження елементів електронного документообігу – це тривалий і складний процес, але є значні успіхи в цьому у ЛМР. Застосування цієї системи має забезпечувати:

- прозорість і відкритість органів місцевого самоврядування;
- економію матеріальних і часових ресурсів;
- підвищення якості надання адміністративних послуг;
- підвищення ефективності роботи;
- удосконалення взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадянами;
- покращення ефективності використання інформаційних та інших ресурсів;
- прискорення переходу органів місцевого самоврядування на безпаперову технологію документообігу;
- зменшення корупції в органах влади;
- забезпечення умов для розвитку електронної демократії [11, с. 36].

Ще один проект, що реалізовується міською радою, – відслідковування руху громадського транспорту в режимі реального часу онлайн безпосередньо через офіційний сайт міської ради. Так, на сайті створено банер, натиснувши на який можна побачити, де саме в даний момент перебуває той чи інший тролейбус або те чи інше маршрутне таксі [12]. Крім того, можна ознайомитися з графіком руху та маршрутом. Натиснувши на мапі на будь-який номер маршрутного таксі, можна побачити його державний номер, час у дорозі, швидкість тощо. Також видно той транспорт, який запізнюється, випереджає або рухається згідно з графіком.

Така система керування та моніторингу руху громадського транспорту є зручною як для туристів, так і для мешканців міста, однак потрібно постійно відслідковувати дотримання правил перевізниками та водіями, а це вже має робити активне громадянське суспільство. І всі необхідні важелі для цього створені Мультимедійним Автоматизованим Комплексом.

Черговим проектом, що реалізовується у Волинській області й має відношення до ЛМР, зокрема до Центру надання адміністративних послуг, є проект «Електронне урядування для підзвітності влади та участі громади». Цей пілотний проект за фінансової підтримки Швейцарського бюро співробітництва впроваджується лише в чотирьох областях України протягом 2015-2018 років, і ним передбачено виконати роботи щодо розробки інформаційних платформ, які забезпечуватимуть електронну взаємодію між різними рівнями місцевої влади та між громадами й владою.

Запровадження електронного врядування в сучасній Україні є потужним євроінтеграційним чинником, який надає дієвий імпульс гармонізації взаємодії органів влади з громадянами, громадськими організаціями, бізнесом та іншими органами влади відповідно до вимог та стандартів Європейського Союзу.

Важливим аспектом у розвитку електронного врядування є медіаграмотність і медіаосвіта громадян, починаючи зі школи. Науковцями вже розроблені відповідні програми [13].

Експерти висловлюються й на підтримку «відкритої журналістики» як ряду новацій, що швидко здобувають підтримку та визнання, дозволяють завоювати більшу довіру до медійників та залучити аудиторію до створення медіа-контенту [14].

4. Висновки

У роботі вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні особливостей реалізації інформаційної діяльності органів місцевого самоврядування (на прикладі Луцької міської ради) через систему електронного врядування.

На основі осмислення теоретично-методологічних основ інформаційної діяльності, опрацювання нормативних актів із теми електронного врядування, а також аналізу інформаційної діяльності органів місцевого самоврядування в контексті загальнодержавної діяльності проаналізовано перспективи розвитку електронного врядування в Луцькій міській раді та окреслено проблемні моменти на цьому шляху.

Окрім того, розроблено типові методичні рекомендації щодо вдосконалення електронного врядування в органах місцевого самоврядування.

Електронне врядування є стратегічною частиною інформаційної діяльності та сприяє залученню широкої громадськості до управління в місцевому самоврядуванні. Воно здатне змінити природу влади, зробити її більш прозорою та підконтрольною громадськості й вигідне не лише громадянам, але й самій державі, зокрема для підвищення ефективності організації діяльності й функціонування державних органів.

У Луцьку діють проекти «Відкрите місто» та Система електронного документообігу у виконавчих органах, які відповідають принципам е-врядування. Діє також система відслідковування руху громадського транспорту онлайн. Реалізовується чимало проектів у сфері е-врядування.

Є низка проблем щодо електронної участі громадян в урядуванні: ідентифікація громадян, цифрова нерівність, статус електронних звернень і часто формальний характер. Тому їх розв'язання може відбуватися завдяки достатньому фінансовому забезпеченню з державного бюджету, медіаосвіті громадян та відкритій журналістиці, яка б писала на ці теми.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що розроблено практичні рекомендації щодо використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у роботі місцевих органів влади: через запровадження електронного врядування й участь громадськості в процесі прийняття рішень, а також проаналізовано роботу місцевих органів влади щодо інформаційного забезпечення зв'язків із громадськістю, упровадження електронного врядування й головних напрямів та форм їх інформаційної діяльності.

Схема електронного врядування подана також у Таблиці.

5. Подяки.

Авторка висловлює вдячність Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та професору, доктору наук із соціальних комунікацій Світлані Кравченко за методологічну та практичну допомогу в підготовці цієї публікації.

6. Додатки

Таблиця

Електронне врядування в Луцькій міській раді

Система електронного документообігу eI-doc system (Луцька міська рада)	Позбавлення від паперової документації, ведення діловодства в електронній системі, швидка реакція на листи
Упровадження веб-сайту «Адміністративні послуги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Волинської області» (Волинська облдержадміністрація)	Будь-які послуги можна замовити он-лайн, записатися на певний день і годину, відслідковування своєї справи в режимі реального часу
Проект «Твій місцевий депутат. Волинська область»	Контроль за депутатською діяльністю й активністю, подання запитів та запитань через сайт, відслідковування реакцій
Проект «Відкрите місто»	Можливість подати он-лайн заявку про міську проблему, одержання швидкої реакції, відслідковування розв'язання проблеми
Геоінформаційні системи (ГІС)	На етапі впровадження

Список літератури

1. Державне агентство з питань електронного урядування [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://dknii.gov.ua/>. – Дата доступу: 27.08.2016.
2. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика : Навч. посіб. – К. : Знання, 2006. – 663 с.
3. Книга за результатами конференції «Майбутнє місцевого урядування в Україні» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://gurt.org.ua/news/recent/21031/bull/>. – Дата доступу: 07.02.2014.
4. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 13.12.2010 № 2250-р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>. – Дата доступу: 13.12.2010.
5. Доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.lutskrada.gov.ua/access-to-public-information>. – Дата доступу: 27.08.2016.
6. Довідник державних послуг / Упоряд. : М.В.Менджул, М.М.Яцков. – Ужгород : «Видавництво Олександри Гаркуші», 2008. – 88 с.
7. Адміністративні послуги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Волинської області [Електронний ресурс] // Портал адміністративних послуг м. Луцька. – Режим доступу : www.ap.volyn.ua. – Дата доступу: 27.08.2016.
8. Твій місцевий депутат [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://deputat.volyn.ua/dep/>. – Дата доступу: 27.08.2016.
9. Відкрите місто [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://hostpro.opencity.in.ua/issuelist#r=UA07101>. – Дата доступу: 27.08.2016.
10. Система управління якістю [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://lutskrada.gov.ua/quality-management-system>. – Дата доступу: 27.08.2016.
11. Осокін Д.А., Хмель Н.М. Кращі практики електронного урядування у виконавчих органах Луцької міської ради. – Луцьк : ПП Ролінгер І.Г., 2011. – 40 с.
12. Система керування та моніторингу руху громадського транспорту [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mak.lutsk.ua/guest>. – Дата доступу: 27.08.2016.
13. Медіаосвіта (медіаграмотність) : навчальна програма для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, педагогічних та науково-педагогічних працівників. — К. : ІТЗО; АУП, 2013 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/dlia-vykladacha/oppi-2/prohramy-urokiv/34-prohramy-lektsii-dlia-vykladachiv-vnz/57-program-for-students.html>. – Дата доступу: 10.10.2013.
14. Сілл М. На підтримку відкритої журналістики : нові рамки інформування громадськості [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/na-pidtrymku-vidkrytoyi-zhurnalistyky-novi-ramky-informuvannya-hromadskosti.html>. – Дата доступу: 03.04.2012.

References

1. Derzhavne aghentstvo z pytanj elektronnoho urjaduvannja, available at: <http://dknii.gov.ua> (accessed 27.08.2016).
2. Pohepcov Gh.Gh. & Chukut S.A. (2006), Information policy: a Textbook, Znannja, Kyiv, 663 p.
3. Knygha za rezuljtatamy konferenciji «Majbutnje miscevoho vrjaduvannja v Ukrajinі», available at: <http://gurt.org.ua/news/recent/21031/bull/> (accessed 07.02.2014).
4. Pro skhvalennja Konceptciji rozvytku elektronnoho urjaduvannja v Ukrajinі : Rozporjadzhennja Gholovy Verkhovnoji Rady Ukrajinі vid 13.12.2010 # 2250-r., available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80> (accessed 13.12.2010).
5. Dostup do publichnoji informaciji, available at: <http://www.lutskrada.gov.ua/access-to-public-information> (accessed 27.08.2016).
6. Mendzhul M.V. & Jackov M.M. (2008), Handbook of public services: a Textbook, «Vydavnyctvo Oleksandry Gharkushi», Uzhgorod, 88 p.
7. Administratyvni poslughy orghaniv vykonavchoji vlady ta orghaniv miscevoho samovrjaduvannja Volynsjkoji oblasti, available at: www.ap.volyn.ua (accessed 27.08.2016).
8. Tvij miscevyj deputat, available at: <http://deputat.volyn.ua/dep/> (accessed 27.08.2016).
9. Vidkryte misto, available at: <http://hostpro.opencity.in.ua/issuelist#r=UA07101>. – Дата доступу: 27.08.2016.
10. Systema upravlinnja jakistjub available at: <http://lutskrada.gov.ua/quality-management-system> (accessed 27.08.2016).
11. Osokin D.A. & Khmelj N.M. (2011), Best practices in e-government in the Lutsk City Council, PP Rolinger I.Gh., Lutsk, 40 p.
12. Systema keruvannja ta monitorynghu rukhu ghromadsjkogho transport, available at: <http://www.mak.lutsk.ua/guest> (accessed 27.08.2016).
13. Mediaosvita (mediagramotnistj) : navchaljna prohrama dlja studentiv vyshhykh pedagoghichnykh navchaljnykh zakladiv, pedagoghichnykh ta naukovo-pedagoghichnykh pracivnykiv, available at: <http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/dlia-vykladacha/oppi-2/prohramy-urokiv/34-prohramy-lektsii-dlia-vykladachiv-vnz/57-program-for-students.html> (accessed 10.10.2013).

14. Sill M. Na pidtrymku vidkrytoji zhurnalistyky : novi ramky informuvannja ghromadsjkosti, available at: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/na-pidtrymku-vidkrytoyi-zhurnalistyky-novi-ramky-informuvannya-hromadskosti.html>. – (accessed 03.04.2012).

Бузулук Ольга Степановна

**РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОРГАНАХ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК
КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИХ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ОПЫТ ЛУЦКОГО
ГОРОДСКОГО СОВЕТА**

Цель статьи – определить перспективы развития электронного управления в органе местного самоуправления (на примере Луцкого городского совета) в контексте его информационной деятельности.

Для этого использованы *методы*: структурно-функциональный анализ (изучались функциональные особенности электронного управления), сравнительно-исторический подход (исследованы изменения в развитии электронного управления), метод системного анализа (позволил определить электронное управление как концептуальную составляющую информационной деятельности).

В работе решено актуальное *научное значение*, которое заключается в обосновании особенностей реализации информационной деятельности органов местного самоуправления через систему электронного управления. Главный *результат* заключается в разработке конкретных рекомендаций по совершенствованию механизмов информационной деятельности в органах местного самоуправления через внедрение электронного управления.

В результате исследования сделан *вывод*, что электронное управление является стратегической частью информационной деятельности и способствует привлечению широкой общественности к управлению в местном самоуправлении.

Ключевые слова: электронное управление, информационная деятельность, орган местного самоуправления.

Olha Buzuluk

**E-GOVERNMENT DEVELOPMENT IN LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AS THE CONCEPTUAL COMPONENT
OF ITS INFORMATION ACTIVITIES: THE CASE OF LUTSK CITY COUNCIL**

The main objective of this study is to identify the prospects of e-government development in local self-government in the case of Lutsk City Council within the framework of its information activities. The study investigates this issue using the following methods: the structural-functional analysis (studying of functional features of e-government); the comparative historical research (examining the shifts in e-government progress); the systems analysis (stating e-government as the conceptual component of information activities).

This article proposes a scientific value that lies in defining the process of information activities implementation by local self-government through e-government system. The results show that it is necessary to develop recommendations concerning improvement of the mechanisms of information activities.

These recommendations are based on the author's practical experience of work in local self-government body and can be applied in elaborating the regional programme of information activities implementing; in organizing an effective system of interaction between local self-government and mass media; for information-analytical management in local self-government bodies. The author concludes that e-government is a strategic part of the information activities and draws the public sector to management in local self-government.

Thus, it may change the nature of authority, make it more transparent and be more controlled by the public. E-government can be beneficial both for citizens and state itself, particularly for raising effectiveness of activities and function of public authorities.

Key words: e-government; information activities; local self-government body.

УДК 649.441+ 316.77

РОЛЬ PR-КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИДАВНИЦТВА

Єжиганська Т.С.

(м. Київ, Україна)

У статті аналізується комунікаційна діяльність книжкових видавництв України, її роль і стратегічне значення для успішної діяльності видавничої організації.

Метою дослідження є з'ясування ролі PR-комунікації для стратегічного розвитку видавництва.

Методи: для досягнення мети використовувалися загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення), методи емпіричного дослідження (спостереження й опис), гіпотетико-дедуктивний метод.

За результатами дослідження було з'ясовано, що читачі як цільова аудиторія видавництва незадовільно оцінюють ситуацію з наповненням комунікаційного простору інформацією, яка стосується книговидавничого ринку України, тому видавництвам треба активніше здійснювати інформаційну діяльність. Було досліджено динаміку структури інформаційних потреб читачів про книжковий ринок країни.

Висновки: сучасний книговидавничий ринок України надзвичайно швидко реагує на ефективне використання інформаційних ресурсів, каналів інформування цільових аудиторій видавничих організацій, оскільки це сприяє розбудові позитивного іміджу видавництва, зміцненню його репутації.

Ключові слова: PR-комунікації, книжкові видавництва, імідж, бренд, репутація.

1. Вступ

Актуальність теми статті обумовлена тим, що комунікаційна діяльність, забезпечення репутації видавництва методами й засобами PR має стратегічне значення для успішної діяльності видавничої організації. Сучасний книговидавничий ринок України надзвичайно швидко реагує на ефективне використання інформаційних ресурсів, каналів інформування цільових аудиторій видавничих організацій, оскільки це сприяє розбудові позитивного іміджу видавництва, зміцненню його репутації.

Огляд літератури й попередніх досліджень із цієї та суміжної проблематики дозволяє стверджувати, що питання перебуває в полі зору фахівців різних сфер науки і практики. «В інформаційно залежному світі не можна розраховувати на вільне існування. Необхідно постійно і концептуально займатись побудовою зв'язків і взаємодій, створювати власні інформаційні моделі і налаштовуватись на існуючі», – справедливо зауважують фахівці з теорії комунікацій [1]. Економісти зазначають, що в інформаційному суспільстві капітал багатьох компаній формується переважно за рахунок факторів невиробничого характеру (Е. Тоффлер у книзі «Метаморфози влади» писав, що «вартість, таким чином, залежить від чогось більшого, ніж сума землі, праці і капіталу») [2, с. 237]. Підтримуючи цю думку, Г. Почепцов зауважує: «Комунікація так само важлива для суспільства, як і інші його складові, які мають матеріальний характер» [3, с. 649]. Можемо констатувати, що успішність компанії все більше залежить не від внутрішніх ресурсів, а від зв'язку із зовнішнім світом: споживачами, клієнтами, партнерами, суспільством, владою, ЗМІ тощо. Успішна компанія не може бути інформаційно закритою. Останнім часом усе більша увага звертається на те, що «правильна побудова корпоративних комунікацій допомагає компанії побудувати стабільні й довгострокові відносини з партнерами, забезпечити стабільні позиції на ринку, сфор-

мувати позитивний імідж і репутацію, завоювати лояльність клієнтів, а отже, одержати додаткову вартість бізнесу й прибуток» [4, с. 44]. Аналіз праць, присвячених теоретичним і практичним проблемам формування й розвитку PR-комунікацій [1-4], засвідчує недостатнє вивчення їх як важливого напрямку діяльності видавничої організації. Невирішеним залишається осмислення ролі комунікаційної діяльності для стратегічного розвитку видавництва.

Метою нашого дослідження є з'ясування ролі PR-комунікації для стратегічного розвитку видавництва. Для розкриття теми статті необхідно виконати такі *завдання*:

- з'ясувати, як цільова аудиторія видавництва оцінює ситуацію з наповненням інформаційного простору інформацією, яка стосується книговидавничого ринку України;
- дослідити динаміку структури інформаційних потреб читачів про книжковий ринок країни;
- підкреслити важливість PR-комунікації видавничих організацій для підвищення рівня впізнаваності видавництва, прихильності читачів до певного бренду видавництва.

2. Методи дослідження

Для досягнення мети послуговуємося такими загальнонауковими методами, як аналіз, синтез, узагальнення. Для здійснення пошуку причин і наслідків між явищами та їх результатами використано гіпотетико-дедуктивний метод (висування гіпотези про роль комунікації для стратегічного розвитку видавництва та доведення її правильності завдяки дедукції). Залучено також методи емпіричного дослідження: спостереження (опитування громадської думки) та опис (фіксація результатів спостереження).

3. Результати й обговорення

Українські видавництва тільки починають усвідомлювати необхідність формування й покращення корпоративної комунікації для розбудови репутації та захисту інтересів бізнесу. Сучасний український учений Г. Почепцов, зазначаючи, що «сьогодні жодна структура не може існувати без відповідної комунікативної підтримки», звертає увагу на певну закономірність: «чим значиміша ця фігура чи структура у реальному світі, тим більше місця вона повинна займати у потоках інформації» [3, с. 296–297]. Нині в Україні очевидно стає залежність між розміром видавництва, його становищем на ринку й рівнем розвитку в ньому PR-комунікацій. Великі видавництва завжди в центрі уваги широкої громадськості, оскільки їх імідж пов'язаний із державними, національними, соціальними інтересами. Адже існує закономірність, що найбільше розвинута сфера PR-комунікацій у компаніях, які є лідерами у своїх галузях.

Із моменту офіційної реєстрації видавництво заявляє про себе як про суб'єкт інформаційного простору, який претендує на власне місце в ньому. Фахівці зазначають, що «будь-який крок у житті компанії вимірюється бітами інформації. Внутрішній і зовнішній світ фірми пов'язаний з обсягом інформації, яку її засновники готові розповсюдити і підтримати» [1]. Часто видавництва в останню чергу починають займатися формуванням свого інформаційного середовища, не розуміючи, що саме від координації інформаційних потоків і побудови інформаційних зв'язків залежить успіх їх життєдіяльності. Вирішальним стратегічним напрямом діяльності видавництва виявляються саме PR-комунікації, інформаційні обміни між видавництвом та його цільовими аудиторіями в суспільстві.

Активна комунікаційна діяльність видавництв приводить до підвищення рівня інформування про видавничу організацію, її книжкову продукцію, заходи просування книги до читача. Популярність видавництва сприяє прихильності читачів до певного бренду видавництва, що приводить до купівлі книжкової продукції читачами та зростання прибутків видавничої організації. Водночас українські видавці лише починають усвідомлювати необхідність наповнення медіапростору інформацією про свою діяльність. Нам цікаво було з'ясувати, як читачі, книголюби оцінюють ситуацію з наповненням інформаційного простору інформацією, яка стосується книговидавничого ринку України. Під час власного дослідження, яке проводилося на Книжковому Арсеналі, респондентів просили оцінити, чи достатньо, на їхню думку, інформації про діяльність українських книговидавництв у медіапросторі. Опитаних 150 респондентів вважаємо експертами в питаннях споживання інформаційних продуктів українських видавництв, адже вони мають відповідні знання й досвід, бо під впливом інформації з різноманітних медіаджерел роблять вибір книжкової продукції, стають прихильними до того чи іншого бренду видавництва.

Оцінка респондентами комунікаційної активності українських книжкових видавництв у інформаційному просторі країни виявилася досить цікавою. На запитання «Чи достатньо інформації про діяльність українських книговидавництв, їхні новинки у медіапросторі?» голоси респондентів розділилися майже порівно: 69 осіб (46%) відповіли ствердно, і дещо більше – 72 осіб (48%) зазначили, що такої інформації недостатньо; 6% опитаних (9 осіб) не відповіли на це запитання (Додаток 1). Отже, як бачимо, цільовою аудиторією визначається недостатність інформації, відповідно, видавництва є не активними в інформаційній діяльності.

Можемо спостерігати певну закономірність у відповідях: ті респонденти, які активно відповіли на відкриті запитання анкети, зазначаючи відомі їм видавництва, називаючи видавців, авторів, художників-дизайнерів, журналістів, культурних і громадських діячів, які популяризують читання в Україні, а також ті, хто сам створює повідомлення, що стосуються книговидавничої сфери, як правило, зауважили,

що такої інформації в медіапросторі недостатньо. Ті ж респонденти, які мало обізнані з питаннями, що стосуються галузі книговидавництва й книгорозповсюдження, не могли назвати відомі їм назви видавництв, не знають відомих медіаосіб, пов'язаних із цією сферою, вважають, що такої інформації достатньо.

Ми дослідили також динаміку структури інформаційних потреб читачів про книжковий ринок країни. Респондентам була надана можливість указати, якої саме інформації, на їхню думку, недостатньо, і визначити шляхи покращення комунікації між видавцями та читачами. Відвідувачам Книжкового Арсеналу було задано запитання: «Яка саме інформація про книжковий ринок привертає вашу увагу (оберіть декілька варіантів): про книжкові новинки, про авторів, про презентації, конкурси, виставки, про вартість книг, інше?». Як було з'ясовано, респондентів цікавить інформація про книжкові новинки (переважна більшість – 64% – визначила таку інформацію для себе пріоритетною, а всього виявляє інтерес до таких повідомлень – 85% опитаних відвідувачів заходу), третина респондентів (31%) першочергово цікавиться різноманітними подіями книжкового ринку – презентації, конкурси, виставки (а загалом на це звертають увагу 62% опитаних), а ще одна третина (30%) надає перевагу інформації про авторів (усього – 65%), і найменше цікавляться інформацією про вартість книг (більша частина – 58% – не зазначали, що звертають увагу на таку інформацію) (Додаток 2). Щодо останнього твердження про низький рівень цікавості до вартості книг, то, з одного боку, можна висловити припущення, що респонденти дещо лукавлять, соромлячись зізнатися, що гроші для них важливі. Аналізуючи профіль респондентів, можна зауважити невисокий рівень їхніх доходів, зокрема 21% респондентів указали його як низький, 55% як середній, лише 6% як високий (17% опитаних не зазначили свій рівень доходів). Якщо ж брати до уваги рівень освіти, то більша частина відвідувачів заходу (54%) – люди з вищою освітою, третина (36%) – із неповною вищою, проте за віком (переважна більшість опитаних – люди у віці 17-22 років) та за сферою зайнятості (студентів – 14%), імовірно, що вони є здобувачами вищої освіти. Зважаючи на такі соціологічні показники респондентів, з іншого боку, можна допустити, що для високоосвічених людей потреба купити книгу є важливішою за грошові витрати на її придбання. Такі читачі виявляють інтерес до інформації про книжкові новинки, авторів, про заходи видавничої галузі (презентації, конкурси, виставки), не ставлячи на перше місце інформацію про вартість книги (дехто з респондентів прямо зазначив: «Ціна не цікава»). Отже, падіння платоспроможності українців не означає, що вони готові купувати якомога більше дешевих книжок, тому видавцям точно не варто економити на якості видань. Як не дивно, українські видавці сьогодні констатують похваллення ринку та зародження конкуренції.

З'ясування інформаційних інтересів читачів про книжковий ринок країни показало, що цікавість у респондентів викликає «фахова інформація від практиків», «якість видань», «популярність», «оформлення, дизайн, ілюстрації» та їх «гармонійне поєднання» тощо.

Наведемо найбільш конкретні й характерні відповіді на розгорнуте запитання-прохання вказати, якої саме інформації про діяльність українських книговидавництв, їхні новинки в медіапросторі недостатньо, і визначити шляхи покращення комунікації між видавцями та читачами: «потрібно більше просування на ринку», «інформації мало у соцмережах», «мало презентацій та реклами на Facebook», «потрібні новини, окремий ефірний час на телеканалах», «інформації недостатньо», «мало інформації, реклами» і визначають шляхи поширення «Internet, Youtube, SM», соцмережі, фестивалі, рекомендують створювати рейтинги типу «ТОП 10», хотіли б дізнатися «про сучасних письменників», висловлюють жаль, що не знають ілюстраторів («не знаю ☺»), пропонують «телепрограми на телеканалах, рекламу на телебаченні». Або ще більш промовисто й прямолінійно: «інформації у медіапросторі недостатньо, потрібно більше реклами на ТВ», «треба видавництвам більш активно поширювати інформацію». Зважаючи на відповіді на це запитання, PR-фахівцям книжкових видавництв буде легше визначитися з темами PR-повідомлень, дібрати відповідні інструменти комунікації. Покажемо є те, що читачі як цільова аудиторія видавництв самі визначають комунікаційні проблеми видавничих організацій, підказують необхідні кроки, пропонують шляхи виходу з комунікаційних криз, розробляють рекомендації щодо комунікаційної політики видавництва. Отже, видавництвам треба відповідно реагувати на такі запити читачів, урахувати їхні інформаційні потреби, задовольняти інформаційний інтерес основної частини цільової аудиторії.

Проведене дослідження підтверджує наукову гіпотезу про те, що під впливом PR-комунікації формується сума вражень цільової аудиторії від видавничої організації. Медіа як канали корпоративних комунікацій видавничих організацій дають потенційному читачеві шанс усвідомлено зробити вибір книги. Відбувається формування ставлення читачів та інших груп цільової громадськості до певного видавництва, і загалом підвищується культура читання в суспільстві. На це впливає багато факторів, зокрема медіасередовище як у широкому, так й у вузькому значенні, у якому видавництва повинні активізувати свою комунікаційну діяльність, якщо прагнуть розвитку свого видавничого бізнесу та продуктивного існування своєї видавничої організації. Але це вже потребує подальших досліджень.

Інформація, яку розповсюджує видавництво в сучасному медіапросторі, повинна бути правдивою, достовірною, підтвердженою. Підтримуючи комунікації зі своїми цільовими аудиторіями та суспільст-

вом у цілому, видавництво як суб'єкт ринку демонструє свою суспільну значущість і відповідальність. Відмова вступати в комунікацію може бути продиктована лише вимогами конфіденційності. Комунікації сприяють розвитку суб'єктів видавничого бізнесу, змушують відповідати вимогам часу, тобто темпам ділового й суспільного життя, запитам та інтересам споживачів їхнього видавничого продукту.

Видавництво, як і будь-яка компанія, може вибрати різні стратегії комунікації: відмовчування, реагування чи ведення активної комунікаційної політики. Вибір стратегії відмовчування, відмови від вступу в комунікації призведе до того, що конкуренти заповнять інформаційний простір вигідною для них інформацією. Неправильним є вибір стратегії реагування, оскільки видавництво, не маючи добре продуманого плану, буде лише реагувати на інформаційні випадки конкурентів, виправдовуватися в очах громадськості. Якщо видавництво втрачає ініціативу на інформаційному полі, воно не може адекватно реагувати й на кризові ситуації, отже, завжди буде знаходитись у зоні нестабільності, непередбачуваності наслідків. Найперспективнішою видається стратегія ведення активної комунікаційної політики, яка передбачає розробку єдиної інформаційної стратегії, організацію й проведення комплексу PR-заходів, заповнення інформаційного поля власною інформацією, яка б витісняла чужу, переключення уваги громадськості на власні переваги й пріоритети. Така інформаційна політика видавництва забезпечила б формування стійкої позитивної репутації, що в майбутньому гарантувало б його стабільну фінансово-економічну діяльність.

Основне завдання PR-діяльності видавництва – налагодження зв'язків із цільовими аудиторіями. Успішність розвитку книжкових видавництв у інформаційному суспільстві залежить від прихильності до нього цільових аудиторій. Інформаційні обміни із цільовими аудиторіями повинні бути чітко скоординовані й систематизовані, адже «ефективна комунікація будується на чіткому знанні своєї аудиторії, на знанні її ідеалів, її можливих аргументів, її цінностей» [5, с. 41]. Налагоджена система PR-комунікацій дозволяє підтримувати видавництво в гармонії з навколишнім світом, робить його відомим, упізнаваним, вартим довіри, конкурентоспроможним. Як і будь-який інший напрям діяльності, комунікації необхідно планувати, ними потрібно управляти, їх можна оцінювати з точки зору ефективності, тоді вони сприятимуть досягненню стратегічних цілей видавництва. Зовнішні комунікації допомагають видавництву інформувати читачів, споживачів, конкурентів, представників влади й громадських організацій, широку аудиторію не лише про продукцію, а й про свої цілі, цінності, програми розвитку тощо, що сприятиме посиленню бренду й репутації. Внутрішні комунікації допомагають розповсюджувати інформацію про стратегічні завдання, програми, проекти серед співробітників, від яких і залежить утілення комунікаційної стратегії видавництва. В Україні підвищенню рівня продажу книжкової продукції видавництва приділяють більше уваги, ніж, власне, успішним зв'язкам із громадськістю, хоча саме налагодження зв'язків є основним засобом досягнення вищезазначених стратегічних завдань.

Здійснення комунікаційних процесів у видавництві передбачає роботу над корпоративним іміджем, репутацією, корпоративною культурою, комунікацією в кризових умовах, зв'язками з мас-медіа, позиціонуванням у соціальних мережах та ін. Зовнішні комунікації спрямовані на такі об'єкти, як споживачі, партнери, акціонери, професійне співтовариство (інші видавці та видавничі організації), органи влади, представники ЗМІ. Саме PR забезпечує комплексний підхід до створення бренду видавництва як продукту комунікації.

4. Висновки

Вважаємо, що PR-комунікація видавничих організацій сприяє підвищенню рівня впізнаваності, популярності видавництва, наводить читачів до прихильності певному бренду видавництва, що приводить до купівлі книжкової продукції читачами та зростання прибутків видавничої організації, а також її репутації. Водночас українські видавці лише починають усвідомлювати необхідність наповнення медіапростору інформацією про свою діяльність. Хороша репутація визнана нематеріальними активами компанії, які мають реальну економічну цінність. Особливого значення для стратегічного розвитку видавництва PR-діяльність набуває в період кризи та комунікаційних викликів. Циклічність криз дозволяє передбачити, що проблематика дослідження буде актуальною як у бізнес-середовищі, так і в науковому світі. Які завдання при цьому постають перед видавництвами? Адже існування видавничої організації в інформаційному просторі диктує модифікацію засадничих підходів до організації PR-діяльності книговидавництва. Видавництвам доведеться провадити більш активну діяльність, спрямовану на розширення зв'язків із громадськістю, просування своєї книжкової продукції, популяризацію своїх послуг у різних цільових групах. Ефективна PR-діяльність повинна здійснюватися з урахуванням специфіки видавництва та його цільової аудиторії. Для побудови чи оптимізації комунікацій потрібно не лише визначити головні сегменти цільової аудиторії, а й використовувати всі можливі канали комунікації для впливу на них. Зрозуміло, що при цьому не втрачають своєї актуальності завдання, пов'язані з різними аспектами комунікаційної діяльності видавництва. Для цього проводиться комунікаційний аудит (кількісний і якісний аналіз комунікацій), розробляється концепція розвитку комунікацій, організовуються PR-заходи (презентації нових книг, участь у форумах, виставках), розробляються й реалізують-

ся соціальні програми, ведеться цілеспрямована робота з державними й громадськими організаціями, професійними асоціаціями. Тут корисною стане співпраця видавництва з усіма сегментами цільових аудиторій. Проте ці проблеми мають перспективу бути вирішеними в подальших дослідженнях.

5. Додатки

Додаток 1.

Додаток 2.

Список літератури

1. Ханов Г. Г. Управление корпоративными коммуникациями: теория и практика : Электронный ресурс // Режим доступа: <http://www.sostav.ru/columns/opinion/2004/stat13/>
2. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
3. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. – 656 с.
4. Єжиганська Т. Корпоративні комунікації як стратегічний напрям діяльності організації // Наукові записки. Серія Культура та соціальні комунікації. – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип. 1. – С. 43–49.
5. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. – 352 с.

References

1. Khanov, H. H. (2004), «Management of Corporate Communications: Theory and Practice», Sostav.ru, available at: <http://www.sostav.ru/columns/opinion/2004/stat13/> (accessed 14 September 2016)
2. Toffler, A., (2003), «Metamorphoses of Power», Yzdatel'stvo «ACT», Moscow, 669 p.
3. Pohepcov, G.G. (2001), «Communication Theory», Refl-buk, Moscow, Vakler, Kyiv, 656 p.
4. Jezhyzhanska, T. (2009), «Corporate Communications as Strategic Direction of the Organization», Naukovi zapysky. Serija Kuljtura ta social'ni komunikaciji. [Proceedings. Series of Culture and Social Communications], Ostrogh, vol. 1., pp. 43-49.
5. Pohepcov G.G. (2002), «Communication technology of the twentieth century», Refl-buk, Moscow, Vakler, Kyiv, 352 p.

Ежижанская Татьяна Сергеевна

РОЛЬ PR-КОММУНИКАЦИИ ДЛЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ИЗДАТЕЛЬСТВА

В статье анализируется коммуникационная деятельность книжных издательств Украины, ее роль и стратегическое значение для успешной деятельности издательской организации.

Цель исследования – выяснение роли PR-коммуникации для стратегического развития издательства.

Методы: для достижения цели используются общенаучные методы (анализ, синтез, обобщение), методы эмпирического исследования (наблюдение и описание), гипотетико-дедуктивный метод.

По результатам исследования было выяснено, что читатели как целевая аудитория издательства не удовлетворены наполнением коммуникационного пространства информацией об издательском рынке Украины, поэтому издательствам нужно активнее осуществлять информационную деятельность. Было исследовано динамику структуры информационных потребностей читателей о книжном рынке страны.

Выводы: современный книгоиздательский рынок Украины очень быстро реагирует на эффективное использование информационных ресурсов, каналов информирования целевых аудиторий издательств, поскольку это способствует построению позитивного имиджа издательства, укреплению его репутации.

Ключевые слова: PR-коммуникации, книжные издательства, имидж, бренд, репутация.

Jezhyzhanska Tetyana Serhijivna

THE ROLE OF PR COMMUNICATION FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE PUBLISHER

In the article the communication activity of the Ukrainian book publishers, their role and strategic meaning for publishing organization's successful activity are analyzed.

Main objective of the study is to confirm the role of PR communication for strategic development of the publisher. To rich this objective we need to use common scientific methods such as analysis, synthesis, summarizing, empirical research methods (observation and description), hypothetical-deductive method.

The study results show that the readers as target audience of publisher have negative views on situation completing with information connected with Ukrainian publishing market in communicative space. As far as the target audience says about poor information in accordance to these publishers are not active in their informative business. We investigated the dynamics in the structure of information needs of readers for the country book market, in particular, found out what kind of information is not enough and the ways to improve communication between publishers and readers. It was found that most respondents are interested in information about new books, one third of respondents primarily interested in the various events of the book market – presentations, competitions, exhibitions, and another third prefers information about authors and readers interested in the least about the cost of books.

As a conclusion the article underlines the importance of PR communications for publishing organizations to raise the publisher's brand and reader's sympathy. The main goals and summary of the investigation are that Ukraine modern publishing market is highly responsive to the effective use of information resources, channels for informing the target audiences of publishing organizations. It helps to build a positive image of publishers and rise its reputation.

Key words: PR communication, book publishers, image, brand, reputation.

УДК 159.9

КОМУНІКАТИВНИЙ ІНТЕНТ-АНАЛІЗ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ

Кузнецова О.Д.

(м. Львів, Україна)

За допомогою комунікативного інтеннт-аналізу як аналітичного осмислення тексту досягнута мета дослідження: виявлено приховані стратегії, тактики, прийоми, засоби реалізації інтенцій у пропагандистському контенті сучасних російських інтернет-ЗМІ, що є невидимою інформаційно-психологічною зброєю гібридної війни проти України. Розкрито методіку виявлення системи смислів, прихованого контексту, що непомітно корегує, деформує, змінює світогляд масової аудиторії мас-медіа, впливаючи на суспільні зміни в українській державі; ця методіка допоможе дослідникам, зацікавленій аудиторії розпізнавати істинні мотиви, наміри маніпулятивного впливу на психіку, свідомість реципієнтів, що має наукове й суспільне значення. Потреба в нескладному за виконанням, доступному для аудиторії інтернет-ЗМІ методі інтеннт-аналізу пропагандистських текстів зумовили необхідність його створення. В основі запропонованого методу – комплексне дослідження за питальником й аналіз намірів усіх учасників «конфліктного чотирикутника»: авторів, їх слухачів, опонентів та читацької аудиторії ЗМІ в пропагандистських матеріалах російських і проросійських ЗМІ. Запропонований легкий для виконання редакторами, журналістами, читачами комунікативний інтеннт-аналіз, що є перспективним методом комунікативної експрес-експертизи текстів ЗМІ щодо інтенцій їх пропагандистських дискурсів, смислів. Дослідження комунікативних інтенцій інтернет-ЗМІ має наукове, прикладне значення для розуміння, розпізнавання прихованого впливу мас-медійної російської пропаганди, що деформує світоглядну, політичну, історичну, територіальну єдність українців.

Ключові слова: комунікативна інтенція, комунікативний інтеннт-аналіз, пропаганда в ЗМІ, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

1. Вступ. Уміння в умовах гібридної, інформаційної, психологічної війни розпізнавати втілення комунікативних інтенцій російської пропаганди в ЗМІ є злободенною потребою кожної людини, яка прагне точного сприйняття інформації, правдивої оцінки, розуміння не тільки змісту, але й мотивів, впливів тексту, загалом непропагандистського, а інформативного контенту.

Пропаганда в сучасних російських інтернет-ЗМІ – знаряддя маніпуляції свідомістю людей, невидима інформаційно-психологічна зброя гібридної війни проти України, що використовує здатність мас-медіа управляти сприйняттям інформації, змінювати світогляд людини, масової аудиторії, впливати на емоції, почуття, розум, змушувати до певних учинків, дій. Через інтернет-варіанти пропагандистських російських газет, зареєстрованих в Україні, як-от: «КП в Україні», «МК в Україні» тощо – Росія відкрито й невидимо просуває в Україні свою зовнішню політику, свої ідеї, іміджі, що в політичному, світоглядному, територіальному аспекті розхитує українську державність, єдність народу України, гальмує демократичний розвиток та євроінтеграцію. Усе це зумовлює актуальність дослідження проблеми комунікативного інтеннт-аналізу російської пропаганди в ЗМІ.

Огляд літератури. Інтенції пропагандистської комунікації є проблемою загальної психології, соціальної психології, соціолінгвістики, психолінгвістики, прагмалінгвістики, семантики, журналістикознавства. Повідомлення про праці перших закордонних дослідників інтеннт-аналізу комунікаційного дискурсу Дж. Остина та Дж. Серля з'явилися в 60-х роках, у нас у 80-х роках ХХ століття в збірнику статей

«Теорія мовленнєвих актів» із серії «Нове у зарубіжній лінгвістиці. Вип. 17»[1]. Основоположники інтент-аналізу в Росії, зокрема колектив Інституту психології Російської академії наук: Ушакова Т. Н., Павлова Н. Д., Латинов В. В., Цепцов В. А., Алексєєв К. І., свій розширений інтент-аналіз назвали психосемантичним й описали його в книзі «Слово в дії: Інтент-аналіз політичного дискурсу» [2]. Запропоновані методики були складними, до них почали видавати навіть словники інтенцій за сферами застосування. Так, у словнику інтенцій політичної журналістики, що видав Й. Й. Дзялошинський, подано 36 інтенцій, вони поділені на 4 групи за ознакою «характер емоцій», містять характеристику намірів автора або читача. Як й інші словники інтенцій, згаданий словник містить варіанти різних значень проявів емоцій у політичних текстах, тобто не дає чіткої однозначної характеристики. Водночас методика інтент-аналізу російських дослідників громіздка щодо виконання, варіативна, неточна, поглинає багато часу.

У Росії та Україні інтент-аналіз почали вивчати в 90-х роках ХХ ст., зокрема, його застосовували Алмаєв Н. А., Дем'янова В. З., Зачесова І. А., Козак С. В., Клушина Н. І., Кобозєва І. М., Лапшова О.А., Латинов В. В., Олійник А. Д., Павлова Н. Д. (захистила докторську дисертацію), Романова Т.В., Шабат-Савка С. Т., Шустова Л. А., Ушакова Т. Н. та ін. Метод інтент-аналізу допоміг дослідникам-попередникам виявити, що саме можуть реципієнти вловлювати і як реагують на відкриті наміри та зумисно приховані інтенції, що невидимо психологічно впливають на людей і проти їх волі викликають заплановану комунікаторами реакцію. Та жодний дослідник не розглядав пропагандистський журналістський контент інтернет-ЗМІ, що зумовлює *новизну* предмета й об'єкта нашого дослідження.

Мета дослідження – показати, як пропагандистські матеріали російських і проросійських ЗМІ деформують індивідуальний, масовий світогляд, що впливають на суспільні зміни в українській державі; допомогти випусковим редакторам, авторам-журналістам, мас-медійній аудиторії легко розпізнавати приховані наміри комунікаторів-пропагандистів.

Завдання статті: розкрити роль інтенцій і засобів їх вираження для розуміння пропагандистських комунікацій російських інтернет-ЗМІ «Русская правда», інтернет-варіантів газет «КП в Україні», «МК в Україні»; виявити й осмислити приховані стратегії, тактики, прийоми, засоби пропагандистського контенту сучасних російських інтернет-ЗМІ, допомогти розпізнати істинні мотиви, наміри маніпулятивного впливу мас-медіа на свідомість, психіку реципієнтів; навчитися й навчити читачів статті за допомогою інтент-аналізу з'ясувати, як комунікатори-пропагандисти російських ЗМІ впливають на аудиторію для зміни її світогляду, політичних орієнтирів, здійснити типологію засобів прихованого впливу.

2. Методи дослідження. Комунікативна інтенція пропаганди в російських інтернет-ЗМІ – це наміри комунікаторів щодо впливу на реципієнтів. Комунікативний інтент-аналіз пропаганди російських ЗМІ – дослідження пропагандистських прихованих інтенцій, що реконструює наміри авторів, розкриває систему смислів, прихований контекст дискурсу, які неможливо виявити, застосовуючи інші форми аналізу. Комунікативний інтент-аналіз дає глибинне розуміння прихованих намірів пропагандистських матеріалів ЗМІ.

Інтент-аналіз матеріалів мас-медійної пропаганди, на нашу думку, варто починати з виявлення інтенцій у політичному контенті на рівні заголовків, підзаголовків, лідів, висловлювань, уривків тексту, винесених в анонси, їх осмислення через позитивне чи негативне оцінювання авторами, іншими учасниками дискурсу описуваних об'єктів, щоб з'ясувати, кому вигідна така оцінка, чому комунікатор саме так оцінює події, для чого він це робить, як і на кого з аудиторії впливають пропагандистські інтенції й на які результати пропаганди може очікувати медіакомунікатор.

Інтент-аналіз заголовкових комплексів, анонсів, на які в першу чергу звертає увагу читач і які містять акцентовані автором висловлювання, оцінки авторів, комунікативного дискурсу пропагандистських матеріалів російських інтернет-ЗМІ допоміг реконструювати та виявити істинні інтенції авторів щодо впливу на реципієнтів.

3. Результати дослідження. Комунікація є актом соціальної взаємодії тих, хто говорить, і тих, хто слухає, читає, сприймає інформацію. Комунікативний дискурс передбачає діалог, тобто обмін мовленнєвими актами. У пропагандистських політичних матеріалах російських ЗМІ він має цілеспрямований, осмислений, організований авторами зумисний вплив на аудиторію не тільки через повідомлення, а й на емоції, психіку реципієнтів. Автор передає не тільки знання, думки, а й виражає волю, наміри, психологічні стани. Як показує дослідження, російський пропагандистський мас-медійний текст інтернет-ЗМІ може містити багато інтенцій різної спрямованості.

Маніпулятивний вплив пропаганди російських ЗМІ починає здійснювати вплив через заголовковий комплекс і діє комплексно за допомогою маніпулятивних стратегій, тактик, прийомів, мовних, мовленнєвих, позалінгвальних засобів, зокрема через організацію тексту, структурування, подання інформації на екрані.

Прихована комунікативна стратегія мас-медійної російської пропаганди – це сукупність заздалегідь запланованих комунікативних інтенцій для досягнення пропагандистського впливу, нав'язування російських ідей аудиторії ЗМІ. Комунікативна стратегія пропаганди в пресі спрямована на зміну світо-

глядних позицій реципієнтів й передбачає комунікативні тактики як сукупність комунікативних прийомів, методів маніпулювання.

Пропаганда в російських інтернет-ЗМІ є стратегічним засобом інформаційної, психологічної війни Росії проти України, засобом масового маніпулювання свідомістю й підсвідомістю реципієнтів, які не завжди розуміють, осмислюють істинні наміри авторів. Росія, що не може змиритися з незалежністю України, прагне, як у радянські часи, на керівну роль щодо визначення політичного курсу в нашій державі. Аналіз показав: пропагандистські матеріали російських інтернет-ЗМІ й інтернет-варіантів газет проросійськи ідеологічно орієнтовані, що зумовлює часто іронічність висловлювань, загальну зверхню тональність комунікативного дискурсу, диктує авторам відбір мовних, немовних засобів і способів їх подачі та організації на сторінках друкованих видань.

Інтент-аналіз як метод вивчення інтенцій, прихованих намірів допомагає реконструювати зовні невидимі наміри пропагандистів названих інтернет-ЗМІ й виявити їх зумисну побудову комунікативного дискурсу для спланованого проросійського ідеологічного впливу.

У кожному політичному матеріалі досліджуваних газет виявлено: 1) приховані комунікативні інтенції автора, який грає роль об'єктивного оповідача, але насправді відстоює проросійські ідеї: федерації України, узаконення в нашій державі російської мови як державної та інші; 2) інтенції опонента-арбітра, що має протилежні погляди; 3) замовчування державницьких інтересів України в пропагандистських матеріалах; 4) іноді для створення ілюзії об'єктивності, дотримання балансу інтересів є маленький коментар апологета українських ідей.

Дослідниця М.В.Гаврилова в книзі «Методи і методики дослідження політичної комунікації» пише, що, «розглядаючи комунікативний політичний дискурс, дослідники виявили його інтенційну структуру, котра була позначена як форма «конфліктного трикутника» [3, с. 37]. Це те, що дослідники інтент-аналізу мовлення називають «конфліктним трикутником». Але в мас-медійній комунікації діє не «трикутник намірів», а «квадрат намірів», де, окрім авторів, їх слухачів, опонентів, є четверта сторона – аудиторія ЗМІ, що має мікс позицій і на яку здійснюється відкритий, масовий прихований вплив через пропагандистські інтенції комунікативного контенту.

Приховані інтенції авторів скеровані на російськомовну аудиторію, щоб викликати несхвалення української позиції проти федерації, проти російської мови як державної, проти російської окупації Криму, проти ДНР і ЛНР на території Луганської й Донецької областей. Наприклад, у матеріалі «Донбасс: возвращение» авторів О. Коца, Д. Стакшина, опублікованому в «КП.RU» від 5 жовтня 2016 р., виявлено інтенції, направлені на аудиторію: українська сторона не хоче поступитися. Проросійська оцінка в підтексті контенту: українська сторона винна в затягуванні війни. Це прямо не написано, але містить відповідь дівчини з Донецька журналістам «КП.RU»:

– **«О чём мечтается? Чего хочешь в контексте событий на Донбассе?»**

– Проснутся утром, а украинские войска ушли туда, откуда пришли. А мы все смотрим вдаль и машем им. Понимаете, мы не испытываем к ним ненависти. Мы будем только рады, если они прозреют и уйдут», – відповідь розрахована на читача, незнайомого з реаліями і, зокрема, із тим, що військ України в Донецьку немає, а є російські збройні сили, які підтримують ДНР. Люди, змучені війною, мріють про мир і хочуть, щоб воєнних дій, військ на Донбасі не було. Можемо припустити, що означення *українські* було додано автором або редактором для пропагандистського впливу.

Ставлення авторів до «возвращенцев» (так називають тих донеччан, хто покинув Донецьк у найтяжчі часи війни) виражене в тексті: *«Внутренний и почти незримый конфликт между теми, кто остался, и теми, кто уезжал за последний год, серьёзно эволюционировал. Теперь «возвращенцев» делят на тех, кто пересидел самое горькое время в России, и тех, кто скрывался на Украине.* (Автор матеріалу закріплює в підсвідомості читачів поділ евакуйованих для роздмухування конфлікту на Донбасі). *Последних в городе стало много, и они, как правило, отличаются. В первую очередь – достатком. Дорогие машины, недешёвые рестораны, модная одежда. Во вторую – идейным настроем. Сложно переубедить человека, которому два года по телевизору вбивали в голову про российскую агрессию и про террористов, которые обстреливают сами себя.* (Автор поширює російську дезорієнтаційну позицію: збройних формувань Російської Федерації на Донбасі немає, а обстрілюють і бомблять не професійні російські військові, а українські). Захоплюючи українські землі на Сході України, у перші ж дні закривають українські ЗМІ на окупованих територіях, порушуючи міжнародне законодавство про свободу доступу до інформації та ЗМІ, ігноруючи міжнародні етичні принципи, таким чином, усунувши конкурентів, позбавивши людей двосторонньої поінформованості, російські мас-медійні пропагандисти досягають своєї мети щодо одностороннього нав'язування проросійських недемократичних поглядів, авторитарної ідеології Кремля для досягнення практичної мети: окупації українських територій для приєднання до Російської Федерації.

Розпізнати комунікативні пропагандистські замисли можна з оціночних суджень: *«Маленький значок с трезубцем на лацкане, жовто-блакитный стяг на экранах телефонов, фоточки с украинским*

флагом на терриконе... Впрочем, не все возвращались с Украины домой, одурманенные пропагандой». Іронічна насмішка над українською символікою, що мовленнєво виражена зменшуваними формами: *маленький значок с трезубцем, фоточки с украинским стягом* та українським словосполученням *жовто-блакитний стяг*. Остання конфліктогенна фраза-оцінка, що надовго залишається в емоційній пам'яті читачів, показує відкрите протистояння російського журналіста українцям, які повернулися додому й підтримують державну політику України.

Комунікативний інтент-аналіз цього матеріалу показує, як за ілюзією правдивості, об'єктивності, чесності, двосторонньої оцінки «возвращенцев» приховуються справжні наміри російських журналістів-пропагандистів. Комунікативна інтенція пропаганди в російських ЗМІ має інтенсивну психологічну спрямованість на індивідуальну свідомість масової аудиторії, щоб реалізувати задуману стратегію – знищити соборність, незалежність України.

Знижена лексика запитань журналістів виявляє пропаганду імперських намірів Росії щодо України, ярлики «сепар», «укроп», «возвращенцы», «заукраинцы» не просто принижують українців, а підтверджують приховані наміри російської мас-медійної пропаганди фіксувати в підсвідомості аудиторії ЗМІ вищість росіян, їх право вирішувати долю українців та України.

Автори інтернет-матеріалів відкрито й прихованою російською пропагандою намагаються дискредитувати українських військових, паростки миру, посварити людей, які живуть у Донецьку, щоб у кінцевому рахунку добитися своїх ще довоєнних стратегічних планів: розчленувати Україну, підкорити частинами.

Інтенція в пропаганді ЗМІ – це не те, про що повідомляє преса, радіо, телебачення, інформгентства, інтернет-ЗМІ, а те, що комунікатор хоче приховано передати через підсвідомість, психіку, що невидимо надходить в індивідуальну й масову свідомість. Комунікативний контент пропаганди інтернет-ЗМІ здійснює зумисний вплив на аудиторію й лише комунікативний інтент-аналіз допомагає показати, як пропагандистські матеріали формують викривлені соціальні уявлення людей поза їх свідомістю й бажанням.

Щоб здійснювати інтент-аналіз російської мас-медійної пропаганди, треба знати комплекс засобів впливу: пропагандистські конфліктогенні та маніпулятивні стратегії, тактики, методи, прийоми, засоби, де кожний елемент має прагматичний вплив на реципієнтів. Звісно, пересічний читач таких знань і навичок не має, на що й розраховують стратеги російської пропаганди в інтернет-ЗМІ.

Конфліктогенні стратегії в російських інтернет-ЗМІ є сукупністю тактичних прийомів для досягнення пропагандистської глобальної стратегічної мети. Антиукраїнські маніпулятивні стратегії російської пропаганди спрямовані на зміну свідомості, поведінки аудиторії ЗМІ на російську.

Комунікативний інтент-аналіз пропаганди інтернет-ЗМІ здійснювався з урахуванням фактора комунікатора, опонента, фактора знання про соціальні, психологічні та лінгвістичні особливості людського спілкування, які враховують автори-пропагандисти для ефективного впливу контенту проросійських ЗМІ.

Комунікативні компоненти: номінація, вираз, оцінка, дискурс, текст – розраховані на видимий чи невидимий вплив на почуття, думки, дії читачів.

Пересічний, довірливий людині, яка не знає, що на неї зумисно таємно впливають пропагандистські інтернет-ЗМІ, важко виявити замасковану мету пропаганди, неусвідомлені наміри, що приховуються за показними інтенціями для здійснення запланованого впливу на аудиторію.

Російські журналісти в комунікаційному дискурсі сучасних мас-медіа для пропагування політики, ідеології Кремля використовують конфліктні теми, зосереджують увагу аудиторії на психологічній складовій дискурсу для легкого й невидимого сприйняття реципієнтами російських пропагандистських ідей.

Пропагандистська комунікація, що домінує в російських ЗМІ, використовується з ідеологічною, політичною метою впливу на реципієнтів, щоб закріпити проросійський і змінити український державницький світогляд. Для прикладу осмислимо цим методом уривок статті Вадима Самодурова «Від Майдану до Майдану» (<http://ruspravda.info/Ot-Maydana-do-Maydana-23930.html>) із сайту «Русская правда»: *«В последнее время радикалы во власти выдали ещё одну инициативу – введение виз с Россией и выход из СНГ».* У цьому реченні є одне оціночне висловлювання автора – «радикалы во власти». Вислів виражає приховане ставлення, розраховане на те, що в прихильників ідеології Кремля закріпиться негативна оцінка депутатів у парламенті України з націо-, державотворчими поглядами.

Наступне речення закріплює антоганізм «свій-чужий»: *«Идея принадлежит бывшему сотнику Майдана, а ныне спикеру Верховной Рады Андрею Парубию. Его поддержали Служба безопасности Украины, Государственная пограничная служба и Государственная миграционная служба».* Автор називає не парламентарів, які мають іншу, не проросійську думку, а владні структури держави, ніби вони є депутатами. Мета такої логічної «помилки» – приховано викликати в читачів негативне ставлення до державних структур української влади.

Заперечення «но» на початку речення вказує на протилежну позицію автора й підкріплює переказ позиції представника Міністерства внутрішніх справ, яку схвалює автор матеріалу: *«Но МВД несколько дней назад высказался в том духе, что данная мера нецелесообразна, так как вызовет массовую миграцию из страны».*

Далі йде позитивна оцінка відкритості українських кордонів з агресором, що воює проти України: *«Всё верно – сейчас в стране полмиллиона безработных (10% от трудоспособного населения). Это официальная цифра, в реальности всё, наверняка, сложнее. Но и этот показатель мог бы оказаться для Киева куда хуже, закрой он границу с Россией и запрети украинскую миграцию в РФ. 4 миллиона украинцев работают в России, полмиллиона из них находятся на территории нашей страны нелегально».*

Автор приховує, що від трудової еміграції в інші країни виграють ті країни, куди їдуть заробітчани, їм платять менше, ніж своїм робітникам, а то й не платять взагалі, використовують як рабів за житло й харчі. Далі автор залякує заробітчани, що вони не будуть мати роботи в Україні, а парламентарів – соціальними протестами: *«И что, Киев намерен водворить их обратно к себе, не предложив работы? Чистое самоубийство. Пожалуй, если визы введут, то это приведёт сразу к двум последствиям: появится ещё один мощный очаг недовольства и произойдёт снижение численности населения страны на несколько процентов».*

Далі йде рекомендація про спрощену видачу паспортів і думка, що українці їдуть на заробітки лише в Росію. *«Самое время вспомнить идею об упрощённой выдаче паспортов жителям Украины, которые после этого, возвращаясь в российском культурном пространстве, станут русскими. Заодно решится вопрос с дешёвой рабочей силой в самой России».* Увесь цей дискурс суперечить політичному курсу України: отримати безвізовий виїзд до Європи, щоб там працювати, навчатися, подорожувати, відпочивати.

Як бачимо, за своєю суттю метод інтент-аналізу виявляє приховані свідомі чи несвідомі наміри просування російських ідей в український соціум. Із врахуванням свободи вираження думки суб'єктивні оцінювання в ЗМІ не є протизаконними, але російські пропагандистські ідеологи, що приховані за різними російськими позиціями щодо вираження думки, невидимо розхитують світогляд читачів, завуальовано схиляють їх до проросійської позиції.

Особливо впливовими на реципієнтів є журналістські жанри: інтерв'ю, репортажі, коментарі, що відтворюють монологічне, діалогічне мовлення, конфліктний дискурс. У кожному такому матеріалі присутня відкрита інтенція, спрямована на апологета російської позиції, прихована інтенція автора, спрямована на опонентів та читацьку аудиторію, яку легко виявити через демонстрацію протистояння російських й українських позицій.

Комунікативна інтенція пропаганди в російських ЗМІ інтенсивно спрямована на масову та індивідуальну свідомість. Наприклад, анонс матеріалів на першій сторінці «КП в Україні» від 13 жовтня 2016 р. Великими буквами на першій сторінці стоїть фраза: «Рассорит ли фильм «Волинь» поляков и украинцев». Звертаю увагу, без знака запитання, що сприймається як імовірність, і заголовок Олени Юрченко на третій сторінці про прем'єру в Польщі художнього фільму «Волинь» *«Отношения между Украиной и Польшей могут пошатнуться»* звучить як превентивний факт.

Юрій Банахович, власний кореспондент інформгентства «Укрінформ» у Варшаві, у матеріалі «Авторы мечтают о прокате в нашей стране» показує позицію польського режисера в цитаті «Смажковский рассказывал, что начал снимать фильм 4 года назад, задолго до событий на Майдане и до начала российско-украинской войны, поэтому «не мог предусмотреть, что некоторые образы, сюжетные линии могут в свете нынешних событий восприниматься в негативной коннотации. Например, есть момент в фильме, когда украинские националисты с сине-жёлтыми и красно-чёрными флагами возле костра кричат «Слава Україні – героям слава! Слава нации – смерть врагам!» Это те же лозунги, что звучали на Майдане и сейчас звучат, но режиссёр говорит, что всё это совпадение и что унизили украинцев у него намерения не было. Вместе с тем, режиссёр опирался 90% на польские источники, а его консультантами были люди заангажированные».

У газеті «КП в Україні» на сторінці <http://kp.ua/culture/553437-rassoryt-ly-fyilm-volyn-poliakov-ukrauntsev> є оцінка, приписана полякам: *«В Польше склонны считать, что освещаемые в фильме события – истина в последней инстанции, и любые замечания об искажениях и попытках манипуляций вкупе с обобщённо-стереотипным подходом к образу украинцев воспринимаются в итшки».* Автор узагальнює, не пише хто, які поляки так схильні оцінювати фільм «Волинь». І це відкрита інтенція російської пропаганди до українців, що закріплює ставлення читачів «КП в Україні» до українців як до бандитів.

Поставимо запитання: хто зацікавлений у формуванні в масовій аудиторії газети такої позиції сьогодні, якій стороні вона вигідна: Польщі, Україні чи Росії? Відповідь однозначна: Росії.

Пропагандистський контент проросійських ЗМІ в підтексті містить асоціації для сприйняття українців, представників різних націй на Майдані не як борців, які відстоюють незалежну, соборну українсь-

ку державу, а як українських націоналістів, що в розумінні російських пропагандистів тотожні бандитам. За допомогою інтент-аналізу змісту текстових традиційних і новітніх ЗМІ виявляємо російські пропагандистські стереотипи й установки для впливу на їх аудиторію. У досліджуваних матеріалах ЗМІ є незбігання реальних інтенцій автора й комунікативної інтенції, виявленої в тексті чи дискурсі для впливу на реципієнта, що свідчить про ідеологічне редагування текстів у редакції.

На приховані інтенції пропаганди в ЗМІ можуть також указувати відхилення від етичних норм. Особливу увагу варто звертати на агресивність висловлювань, односторонні оцінки, зловживання ярликами, порушення комунікативних, етичних журналістських принципів, етичних, етикетних норм у пропагандистському контенті. Зокрема, у пропагандистській комунікації російських інтернет-ЗМІ на суспільно-політичні теми сучасної російсько-української війни, тероризму, націоналізму нівелюються журналістські принципи: правдивість, чесність, об'єктивність, порядність, протистояння війні, тероризму, що закріплені в Міжнародних принципах журналістів Міжнародної федерації журналістів.

Виявити приховані пропагандистські інтенції в російських ЗМІ можна через висвітлення реалій за допомогою російських стереотипів пропаганди в контенті: «русского единства», «русской весны», «русского мира» і прагматичних установок на федералізацію України, закріплення в Конституції України російської мови як державної.

Аудиторія може розпізнавати наміри російської пропаганди в ЗМІ, щоб виявляти її замисли. Якщо автор прагне психологічно домінувати, підпорядковувати собі реципієнта, це також указує на приховане психологічне маніпулювання.

Можна виявити приховану пропаганду в текстах газет, журналів, інтернет-ЗМІ методом інтент-аналізу, відповівши на запитання:

1. Які погляди відстоюють учасники дискурсу?
2. Із яких позицій оцінюють події, учинки, проблеми?
3. Які емоції передає аудиторії текст, підтекст ЗМІ?
4. На кого розрахований вплив матеріалу?
5. Як автор характеризує відтворені факти, події?
6. Кому вигідна позиція автора тексту, іншого контенту?
7. Що дає аудиторії зміст матеріалу: інформацію чи ідеологічну позицію?
8. Яка мета комунікаційного дискурсу пропагандистського матеріалу?

Зважаючи на слушну думку дослідника А.А. Негришева, що висловлена в статті «Про роль ЗМІ в міжкультурній комунікації (до постановки проблеми)», де автор зауважує: «В умовах однонаправленої трансляції на цільову аудиторію іншої соціально-культурної спільноти ступінь медіації зростає під впливом інформаційних стратегій держав і медіа-компаній – джерел трансляції. У цьому випадку ЗМІ перестають бути адекватним каналом, а стають інструментом «монолога» одної культури» [4]. Отримані відповіді на запитання інтент-аналізу політичних текстів варто осмислювати й аналізувати, щоб виявити мету, приховані ідеї, наміри комунікаторів.

4. Висновки. Запропоновані методики інтент-аналізу для виявлення пропагандистського контенту – актуальні й перспективні для комунікативної експертизи ЗМІ, дослідження інтенцій пропагандистських дискурсів, смислів теле-, радіопередач, інтернет-ЗМІ. Кожна людина цим методом може виявити, осмислити мас-медійні пропагандистські впливи, перетворення психіки, свідомості, дійсності.

Дослідження комунікативних інтенцій у ЗМІ має теоретико-прикладне значення для розпізнавання впливу мас-медійної російської пропаганди. Щодо подальших досліджень, то для виявлення медіації (інформаційного перетворення дійсності), домінантної інтенції в газеті, журналі, інтернет-ЗМІ необхідно здійснювати комплексний інтент-аналіз не окремих висловлювань у матеріалах, а цілих текстів, усіх матеріалів ЗМІ на політичні теми.

5. Подяка. Висловлюю глибоку подяку співредакторам наукового журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика» Ганні Ярославівні Холод та Олександрю Михайловичу Холоду за підтримку й розуміння.

Список літератури

1. Теория речевых актов: Сборник статей / Под общ. ред. Б.Ю.Городецкого. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Слово в действии: Интент-анализ политического дискурса / Под ред. Т.Н. Ушаковой, Н.Д. Павловой. – СПб: Алетей, 2000. – 314 с.
3. Гаврилова М.В. Методы и методики исследования политической коммуникации. – СПб: Невский институт языка и культуры, 2008. – 92 с.
4. Негришев А.А. О роли СМИ в межкультурной коммуникации (к постановке проблемы) [Электронный ресурс] // Сайт: Евразийский лингвистический университет. Режим доступа: <http://www.my-luni.ru/journal/clauses/133/> Дата обращения: 09.11.2016.

References

1. Theory of speech acts: sbornic statei (1986). – Moskva: Progress. – 422 p.
2. Word in Action: intent-analysis of political discourse. Monography/ Edited by: T.N. Ushakhova, N.D. Pavlova. – Saint-Petersburg: Aleteia, 2000. – 314 p.
3. Gavrylova, M.V. (2008) «Methods of exploring political communication». – Saint-Petersburg: Nevskiy Language and Culture Institute. – 92 p.
4. Negryshev, A.A. «About the role of mass media in intercultural communication (up to raising up the problem)» available at: <http://www.my-luni.ru/journal/clauses/133/>, (accessed 9 Desember 2016).

Кузнецова Елена Дмитриевна

КОММУНИКАТИВНЫЙ ИНТЕНТ-АНАЛИЗ РОССИЙСКОЙ ПРОПАГАНДЫ ИНТЕРНЕТ-СМИ

С помощью коммуникативного интент-анализа как аналитического осмысления текста достигнута цель исследования: выявлены скрытые стратегии, тактики, приёмы, средства реализации интенций в пропагандистском контенте современных российских интернет-СМИ, что являются невидимым информационно-психологическим оружием гибридной войны против Украины. Раскрыта методика выявления системы смыслов, скрытого контекста, что невидимо корректирует, деформирует, изменяет мировоззрение массовой аудитории масс-медиа, влияя на общественные перемены в украинском государстве; эта методика поможет исследователям, заинтересованной аудитории распознавать истинные мотивы, намерения манипулятивного влияния на психику, сознание реципиентов, что имеет научное и общественное значение. Потребность в несложной для исполнения, доступной для аудитории интернет-СМИ методе интент-анализа пропагандистских текстов обусловили необходимость его создания. В основе предложенного метода – комплексное исследование по вопроснику и анализ намерений всех участников «конфликтного чотиреугольника»: авторов, их слушателей, оппонентов и читательской аудитории интернет-СМИ в пропагандистских материалах российских и пророссийских СМИ. Предложенный легкий в исполнении редакторами, журналистами, читателями коммуникативный интент-анализ является перспективным методом коммуникативной экспертизы текстов СМИ относительно интенций их пропагандистских дискурсов, смыслов. Исследование коммуникативного интент-анализа интернет-СМИ имеет научное, прикладное значение для понимания, распознавания скрытого влияния масс-медийной российской пропаганды, что деформирует мировоззренческое, политическое, историческое, территориальное единство украинцев.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, коммуникативный интент-анализ, пропаганда в СМИ, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика.

Kuznetsova Elena D

THE COMMUNICATIVE INTENT ANALYSIS IN PROPAGANDA CONTEXT OF RUSSIAN INTERNET-MEDIA

The aim of the research has been reached with the help of communicative intent analysis as analytical understanding of the text. Hidden strategies, tactics and means of realizing intents in propaganda context of modern Russian Internet media were discovered as invisible informational and psychological weapon of hybrid war against Ukraine. The article shows the methodic of discovery of the system of senses and the hidden context which invisibly corrects, deforms and changes the outlook of mass media audience and makes influence on the society changes in Ukrainian state. This methodic will help researchers and interested audience to discover real motivation and intents of manipulative psychic influence for recipients' perception which has scientific and public mean. The need of light and comprehensive methods of intent analysis for readers of Internet media caused the development of the own methods of intent analysis based on complex research by questionnaire and analysis of intent of all participants of the "conflict square": authors, their associates, opponents and readers in propaganda texts of Russian and pro-Russian media. The article proposes the easy method of communicative intent analysis for editors and readers regarding their propagandist intents, senses and discourses. The research of communicative intents of Internet mass media has scientific and practical meaning for understanding and recognition of influence of Russian media propaganda which deforms the mental outlook, political, historical and territorial unity of Ukrainians.

Keywords: communicative intention, communicative intent analysis, mass media propaganda, communicative strategy, communicative tactics.

УДК: 070(477): 81'272:316.454.52

БІНАРНІ КОНЦЕПТИ «СВІЙ» - «ЧУЖИЙ»: СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ В ПОБУДОВІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З АУДИТОРІЄЮ В ЧАСОПИСІ «СУРМА»

Почапська О.І.

(м. Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті йдеться про особливості концептуального навантаження понять «свій», «чужий», які використовувалися як доміанти в побудові комунікації Українською Військовою Організацією (У.В.О.) із населенням. Плануючи часопис «Сурма» як платформу не лише для інформування, але й для виявлення загальних суспільних настроїв, У.В.О. активно використовувала бінарні опозиційні концепти, через які відбувалося формування низки втаємничених «своїх», які так чи інакше намагалися виявляти опозиційних «чужих». Такий прийом давав можливість створювати так звану «касту обраних», що діяла як своєрідний розвідувальний кластер організації. Таким чином, мета дослідження полягає у вивченні особливостей використання бінарних концептів «свій»-«чужий» для налагодження системи комунікації У.В.О. зі своїми прихильниками через часопис «Сурма».

Ключові слова: бінарні концепти, комунікація, Українська Військова Організація, комунікаційна платформа, комунікативна стратегія.

1. Вступ. Початок ХХ століття в Україні відзначився появою військово-політичних організацій, які, намагаючись повернути населення на свій бік, використовували засоби масової комунікації як платформу для комунікативного впливу на масову свідомість. Однією з них була Українська Військова Організація (далі – У.В.О.), очолювана Євгеном Коновальцем.

Офіційним органом У.В.О. було видання «Сурма». Саме воно слугувало своєрідною платформою для проголошення вказаною військово-політичною організацією власних політичних ідей і стратегій розвитку України.

У першій третині ХХ столітті друковані ЗМІ були чи не єдиною платформою для інформаційної взаємодії військово-політичних організацій із суспільством. Необхідність згуртування політично розрізнених груп навколо єдиної державотворчої ідеї змушувала військово-політичні організації розробляти кардинально нові стратегії інформаційної взаємодії, що передбачали б не лише інформування, але й вивчення зворотної реакції населення з метою виявлення та коригування політичних настроїв. Із цією метою У.В.О. вдавалися до використання опозиційних концептів, за допомогою яких концептуально окреслювали власні погляди на державотворення та підкреслювали ті стратегічні здобутки опонентів, які вели націю до асиміляції й знищення.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, коли виникла необхідність самоідентифікації української нації, проблема комунікативних впливів, у тому числі й через бінарні опозиції, постає в кардинально новому ракурсі – вихованні медіаграмотності й розробки нових стратегій збереження чистоти інформаційного простору від маніпулятивних впливів інформаційних агресорів.

Сучасні соціально-політичні умови розвитку України в медіа й медіа в Україні *актуалізують* обрану тему дослідження.

Сформульована проблема визначає *мету*, що полягає у вивченні особливостей використання бінарних концептів «свій» – «чужий» у побудові комунікативної взаємодії Української Військової Організа-

ції з аудиторією в часописі «Сурма».

Відповідно до мети формулюємо *завдання*, що відобразатимуть стратегію й логіку дослідження: вивчити підходи до розуміння бінарних опозицій та їх ролі у формуванні комунікативних стратегій у засобах масової інформації; проаналізувати стратегії досягнення дієвості й ефективності комунікативної стратегії У.В.О. через використання бінарних опозицій; з'ясувати концептуальне наповнення понять «свій»-«чужий», що використовувалися на сторінках друкованого видання «Сурма».

2. Методи дослідження

Для досягнення мети та виконання завдань були застосовані такі методи, як семантичний аналіз (для вивчення значення концептів), лексичний аналіз (для вивчення лексичного наповнення концептів «Свій» – «Чужий»); контент-аналіз (для виявлення концептуального навантаження понять «Свій» – «Чужий»).

Дослідженням різних аспектів заявленої проблеми займалися Б. Галайко («Часопис «Сурма» – пресовий орган Української Військової організації» [1]), В. Гандзюк («Проблематика газети «Сурма» після утворення ОУН (1929–1934 рр.)» [2]), О. Дубчак («Концептуальна опозиція «Свій» – «Чужий» як базовий регуляторний фрагмент української мовної картини світу» [3]) та ін. Стратегія побудови комунікації з використанням друкованих ЗМІ висвітлювалися в працях О. Горошко («Гендерні аспекти Інтернет-комунікації» [4] та ін.), О. Холод («Технологія протестів: ознаки інмутації натовпу» [5] та ін.), П. Корніш, Дж. Ліндлі (Paul Cornish, Julian Lindley) «Strategic Communications and National Strategy : A Chatham House Report» [6]) та ін. Результати згаданих досліджень стали основою для вивчення особливостей використання бінарних концептів «свій» – «чужий» у побудові комунікативної взаємодії Української Військової Організації з аудиторією в часописі «Сурма».

3. Результати й обговорення

Концептуалізація понять і явищ є основою нагромадження й перехрещення уявлень про них, логіку їх дії та специфіку їх на мовному й мовленнєвому рівнях. Концепт є стратегічним відображенням точки зору мовця, що формувалося під впливом його досвіду, а також через вивчення досвіду інших членів соціокультурної спільноти, що передається через канали комунікації та шляхом безпосередньої взаємодії.

Дослідники сходяться на тому, що концепт – це «змістовний бік словесного знаку (значення – один чи певний комплекс найближчих сказаних значень), за якими знаходяться поняття, що належить до розумового, духовного чи життєво важливої матеріальної галузі існування людини, що було вироблене й закріплене суспільним досвідом народу, що має в житті історичне коріння, котре має здатність до соціального і суб'єктивного осмислення, і – через ступінь такого осмислення – має здатність співвідноситися з іншими поняттями, що найближче з ним пов'язані чи в багатьох випадках протиставлені їм» [7, с. 606].

Концепт складається з глибинно-асоціативного поля явища, із його прямого значення. Концепт є стратегічною одиницею формування системи поглядів і життєвих орієнтацій, на вираження яких були скеровані періодичні видання військово-політичних організацій.

Історичні умови – національно-визвольні змагання та їх наслідки – стали тим контекстом, що обґрунтували вибір основних стратегій інформування населення.

У першій третині ХХ століття пропаганда як основна комунікативна стратегія була властива переважній більшості (якщо не всім) періодичних видань, оскільки основним завданням комунікатора було залучення на свій бік якомога ширших кіл населення, що в умовах національно-визвольних змагань та воєнно-політичних баталій було цілком виправданим стратегічним кроком.

Протиставлення «свій» – «чужий» було чи не найпопулярнішим прийомом донесення інформації особливо тоді, коли йдеться про стратегію комунікування підпільної військової організації.

Не викликає заперечення й той факт, що поняття «свій» – «чужий» як концептуальні категорії мали своє змістове наповнення відповідно до політичної орієнтації, якої дотримувався комунікатор. Тобто в різних соціально-політичних умовах поняття «свій» і «чужий» мають концептуально різні значення.

Реалізація концептуального наповнення «свій» – «чужий» У.В.О. відбувалася через налагодження системи комунікування через часопис «Сурма».

Однією з найбільш популярних стратегій комунікативного впливу, які використовувала У. В. О., було протиставлення власних ідей і власного бачення розвитку Української державності ідеям інших політичних партій та організацій. Можна говорити про максимально загострене несприйняття «несвого», що існувало всупереч необхідності створення власної держави – «свого». Така категоріальна бінарність опозицій стала основою для формування стратегії комунікативного впливу на свідомість аудиторії.

Зазначимо, що така бінарність і сьогодні є універсальною формулою сприйняття світу й ідентифікації себе в цьому світі. Саме тому питання про бінарні опозиції – «це питання про універсальні можливості самої дійсності та універсальні закономірності відображення її в людській свідомості. Бінарна модель світу – загальна для всіх людей психологічна риса культурної парадигми, якій властива амбівалент-

тна, бідомінантна свідомість» [2, с. 93].

Опозиційна бінарність є основою людського світосприйняття, оскільки протиставлення себе окремим соціальним групам чи, навпаки, ідентифікація себе з ними є основою соціалізації особистості.

Для з'ясування концептуального наповнення понять «свій» – «чужий», що були притаманні свідомісному сприйняттю У.В.О., слід звернути увагу не лише на окремі газетні публікації, але й проаналізувати ще й програмні документи організації. До програмних документів, на яких базувалося наше дослідження, належать статут, а також декілька декларативних заяв У.В.О.

Концептуальні поля «свій» – «чужий» можна схематично зобразити так (див. табл. 1):

Таблиця 1

Лексичне наповнення концептів «свій» – «чужий»	
Концепт	Лексичне вираження
Свій	Той, хто належить до У.В.О.
	Друг
	«Свідомі українці»
	Заарештований
	Наша організація
	Підпільна організація
	Співчуваючі У.В.О.
Чужий	Осібняки злої волі
	Несвідомий громадянин
	Ворог (противник)
	Конфіденти і провокатори
	Московські і жидівські зайди
	Большевицький чекіст
	Поліціян
	Сексот
	Поляки
	Не-член У.В.О.

Тобто концептуально до «своїх» У.В.О. зараховували членів організації, свідомих українців, а також тих, хто всіляко підтримував У.В.О., допомагав їй. По суті, ми бачимо, що концептуальне протиставлення базується на антонімічних зв'язках, що виражаються в таких лексичних парах:

4. друг – ворог;

5. українець – москаль;

6. член У.В.О – не-член У.В.О.

По суті, ці фактори є стратегічними зв'язками між полярними концептами «Свій» – «Чужий».

Основними факторами вираження протиставлення є:

- зображення терору як форми протистояння;

- утаємниченість;

- навішування ярликів;

- використання епітетів із яскраво вираженим негативним забарвленням.

Детальніше проаналізуємо кожен із вказаних факторів.

1. Зображення терору як форми протистояння ворожим (окупаційним) силам підпільних організацій. За умов підпільного протистояння терор (й ідеологічний у тому числі) є одним із засобів впливу на свідомість населення, методом привернення його уваги й залучення його активної підтримки.

Зокрема, у виданні «Сурма» (1929 р., січень, № 1 (16)) опубліковано матеріал «Терор як засіб самооборони» [8], де терор подається як крайня форма протистояння ворогові. Тобто йдеться не лише про протиставлення «свій»-«чужий», але й про спосіб перемоги «свого» над «чужим»: «Терор – це найстрашніша зброя в руках підпольної організації. Це zarazом її остаточний й найсильніший аргумент, коли всі інші вже вичерпані, або, коли, наперед відомо, що вони будуть безуспішні. ... Річ у тому, що, як довго ворог буде приміювати найбільш жорстокі способи боротьби, як довго не буде придержуватися тако своїх власних законів, а буде топтати примітивні людські права й, як довго, не можна буде повздержати його від цього всіма іншими способами, так довго є необхідна самооборона при помочі терору» [8].

«Терор отже, сам по собі, несе моральне оправдання тому, що є він відповіддю на насильство воюючого» [8].

У цій же газеті, але в наступних номерах терор розглядається також і як засіб агітації, де йдеться про те, що інколи для переконання власного народу в необхідності пристати на бік підпільних організацій, які борються за незалежність країни, можна використовувати терор. Тобто йдеться про принцип

«Міць підпільної організації зростає через загрозу, яку вона несе ворожим угрупованням»: «*Терор як засіб агітації має троякий вплив: 1. на власну суспільність; 2. на суспільність ворога, проти якого він звернений та 3. на світову opinію*» [3].

Сучасні дослідження впливу медіанасилля звернені переважно до впливу аудіовізуальних ЗМІ. Варто говорити й про вплив друкованих ЗМІ, які на той час були чи не єдиним джерелом інформування, а тому довіра аудиторії до тих чи інших тверджень, які публікувалися на сторінках газет і журналів.

Основою впливу медіанасилля дослідники називають те, що злочинець/агресор є привабливою рольовою моделлю, а також те, що «насилля є виправданим» [3]. Терор, який виправдовується на сторінках «Сурми», а також мотивація його використання і є тими факторами, які мали вплив на свідомість аудиторії. Тобто йдеться про те, що аудиторія переймала модель поведінки тих, яких вона підтримувала, чії політичні погляди сповідувала. За таких умов публікації в ЗМІ могли стати закличними.

Розрізняють три рівні можливого впливу медіанасилля. «Ці рівні – поведінковий, афективний (емоційний) і когнітивний – належать до різних рівнів реалізації впливу [...] насилля» [7, с. 199].

Якщо говорити про когнітивний рівень, то тут йдеться про зміну в сприйнятті реального світу в представників аудиторії; афективний рівень реалізується в негайних діях представників аудиторії; поведінковий має вплив на поведінку й пов'язаний із внутрішнім (настроєвим) фактором.

За формулою «свій»-«чужий» формується протиставлення України, яка бореться за свою незалежність, усій світовій спільноті, що не надала Україні підтримки: «*Чи можна дивуватися, що ми, Українці не маємо своєї держави? Ні, в нас самих не було розвинене бажання незалежності, ні в москалів, ні в поляків не було знищене почуття права власності на наші землі, ні світова opinію не була за нами. ... Мусимо змінити психіку нашої суспільності й психіку ворогів та порушити світову opinію*» [3, с. 5].

Ще одне протиставлення «свій»-«чужий» формується як протиставлення між поліцією (що є офіційним представником влади) і заарештованими. Для підсилення цього протиставлення в газеті «Сурма» публікується матеріал «Як захищатися при слідстві?» [8], де подаються конкретні поради заарештованим, як поводити себе з поліцією й на допитах, щоб отримати виправдання або не бути несправедливо звинуваченим у зв'язках із УВО: «*Нерідко проти дійсно винних поліція не має певних або й ніяких даних, та навіть зовсім їх не арештувала, знову найбільш обтяжені особи, в яких найдено стоси матеріалів, склад зброї і т. д. можуть бути тільки співчуваючими. Знаємо, що підпольна організація не скриває своїх паперів, зброї, друкарні чи інших речей у найбільш заангажованих людей, виставлених кожної хвили на арешт, а навпаки в помешканнях людей, що або не стоять в порядку організації, або зовсім не є її членами. Це знають і з тим рахуються слідчі органи...*» [8].

Тобто зв'язковим стратегічним напрямом є вироблення стратегії поведінки між «своїми» і «чужими».

Використовуючи терор як форму протиставлення «свій»-«чужий», автори газети «Сурма» лексично оформлювали це протиставлення так: для опису категорії «свій» використовувалися такі лексеми, як «народ», «наша організація», «підпільна організація», «співчуваючі У.В.О.», «свідомі українці»; для опису категорії «чужий» використовувалися «ворог», «поліціанти», «влада», «москалі», «поляки». Тобто йдеться про лексичне підкреслення окремішності того «свій», за що бореться підпільна організація У.В.О.

У «Сурмі» (як і в програмі У.В.О.) терор концептуалізувався й формував навколо себе таке семантичне поле: «терор» – «захист», «агітація», «вимушений крок», «підпільна діяльність». Тобто, бачимо, що терор сприймається й подається як вимушений крок, що має своє виправдання виключно в діяльності підпільних організацій.

Така семантизація терору робить його виправданим явищем, перетворюючи його на стереотипну реалізацію твердження про те, що необхідно вдарити першим, щоб не вдарили тебе. Фактично жертва перетворюється на агресора, щоб не бути жертвою. Тобто йдеться про руйнування певних морально-ціннісних стереотипів із метою активізації аудиторії. Таке загравання з аудиторією (а злам стереотипів – це завжди загравання, оскільки змушує аудиторію дискутувати, переймати правила гри й вибудовувати для себе нові, як правило, зручні для суб'єкта комунікаційного процесу стереотипи) призводить до того, що запропоновані стереотипи сприймаються як свої, через що вони стають базисом у виборі стратегії поведінки аудиторії.

2. Утаємниченість. Ця форма протиставлення «свій»-«чужий» базується на тому, що «своїми» можна вважати тільки членів організації. Хто хоче бути втаємниченим, мусить бути членом У.В.О. З одного боку, йдеться про те, що «*про справи організації не говорити, ані переписуватися з не членами, хоч би це були наймиліші нам особи. Вже при кількох процесах членів У.В.О. фігурували любовні листи, подібно, як листи двох братів, як обтяжуючий матеріал*» [9, с. 6], а з іншого – кожна втаємничена (тобто причетна до організації особа) «*за кожне слово несе відповідальність перед організацією*» [9, с. 6].

Утаємниченість як стратегія формування зв'язку між концептами «Свій» – «Чужий» базується на потребах, виведених у єдину піраміду А. Маслоу.

Лексично ця категорія окреслюється так: «свій» («організація», «причетний до організації», «член організації») – «чужий» («ворог», «не член організації», «противник», «алкоголь, щоб розв'язати наш язик», «нерозважливі дітваци»).

3. Навішування ярликів на представників категорії «чужий»: «конфіденти і провокатори», «особняки злої волі» [10].

4. Використання яскравих епітетів для зображення представників категорії «чужий»: «кривавий чобіт большевицького чекіста», «московські і жидівські зайди» [11].

4. Висновки

Вивчаючи специфіку формування й лексичного наповнення бінарних опозицій «Свій» – «Чужий», можемо говорити про те, що в основі такої поляризації лежить фактор егоїзму, який визначає специфіку сприйняття світу.

«Практичний чи моральний егоїзм – це такий погляд на людську поведінку, за яким єдиним мотивом людських дій є задоволення особистих потреб, тобто прагнення до особистого благополуччя. Так, Герберт Спенсер розглядав егоїзм як звичку, котра фіксувалась у нас шляхом еволюції, стала фактором, що приростав до нашого позасвідомого» [12, с. 106–107].

Використовуючи бінарну опозицію «свій» – «чужий», У.В.О. у газеті «Сурма» використовує як статичний (номінативний) аспект, задіюючи сталу семантику мовних одиниць і структур, так і динамічний (функціонально-прагматичний аспект), добираючи мовні одиниці й структури, що в основному своєму значенні є нейтральними й не можуть належати особі жодній із опозиційних аспектів.

Стратегічний вибір комунікування з населенням через бінарні опозиції стає тією основою, на якій вибудовується весь комунікативний ланцюг Української Військової Організації. Зв'язковою ланкою між поняттями «свій» і «чужий» є поняття терору, який розглядається, з одного боку, як форма взаємодії з ворогом («чужим»), а з другого – як метод агресивного інформування населення, лояльного до У.В.О. чи того, яке ще не визначилося, на чий бік пристати.

Отже, можемо говорити про те, що використання бінарних опозицій – це основа стратегічної побудови системи комунікування У.В.О. з населенням України.

5. Подяки. За допомогу в підготовці публікації висловлюю подяку факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка та особисто доктору історичних наук, професору І. В. Крупському, а також Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника та особисто керівнику Науково-дослідного інституту пресознавства доктору наук із соціальних комунікацій Л. В. Сніцарчук.

Список літератури

1. Галайко Б.М. Часопис «Сурма» – пресовий орган пропаганди української військової організації [Електронний ресурс] / Б.М. Галайко. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/18_8.pdf
2. Гандзюк В. Проблематика газети «Сурма» після утворення ОУН (1929–1934 рр.) [Електронний ресурс] / В. Гандзюк. – Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/handyuk_v_o_problematyka_hazety_surma_pislya_utvorenyya_oun.pdf
3. Дубчак О.В. Концептуальна опозиція «Свій» – «Чужий» як базовий регуляторний фрагмент української мовної картини світу / О.В. Дубчак // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 5. – К., 2011. – С. 91–98.
4. Горошко О. Гендерні аспекти інтернет-комунікації / О. Горошко // Автореф. дис. ...доктора соціологічних наук. – Х., 2010. – 35 с.
5. Холод О. Технології протестів: ознаки мутації натовпу / О. Холод // Комунікаційні технології: науковий журнал [наук. ред. О.М. Холод]. – Т. 5. – К.: КНУКиМ, 2014. – 232 с. – С. 184–192.
6. Strategic Communications and National Strategy : A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. – London, 2011. – 42 p
7. Демьянков В. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры / В. Демьянков // Язык как материал : Сборник статей в честь академика Н.Ю. Шведовой / Отв. ред. М.В. Лепон. – М.: Издательский центр «Азбуковник», 2007. – С. 606–612.
8. Терор як засіб самооборони // Сурма. – 1929. – Січень. – №1 (16). – С. 2.
9. Терор як засіб агітації // Сурма. – 1929. – Лютий-березень. – № 2–3 (17–18). – С. 3–5.
10. Як заховуватися при слідстві? // Сурма. – 1929. – Квітень. – № 4 (19). – С. 4–5.
11. Мовчальність // Сурма. – 1929. – Травень-Червень. – №5-6 (20-21). – С. 5–7.
12. Будовская Ю.В. Эгоизм как движущая сила пользовательской активности в социальных медиа и социальных сетях / Ю.В. Будовская // Вестник Российского университета дружбы народов : Научный журнал : Серия : Литературоведение. Журналистика. – 2011. – № 2. – С. 105–111.

References

- Galajko B.M. Chasopy's «Surma» – presovyj organ propagandy ukrayins'koyi vijs'kovoyi organizaciyi [Elektronnyj resurs] / B.M. Galajko. – Rezhym dostupu: http://vlp.com.ua/files/18_8.pdf
- Gandyuk V. Problematyka gazety «Surma» pislya utvorennya OUN (1929-1934 rr.) [Elektronnyj resurs] / V. Gandyuk. – Rezhym dostupu: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/handyuk_v_o_problematyka_hazety_surma_pislya_utvorennya_oun.pdf
- Dubchak O.V. Konceptual'na opozy'ciya «Svij» - «Chuzhyj» yak bazovyj regulatoryjnyj fragment ukrayins'koyi movnoyi karty'ny' svitu / O.V. Dubchak // Naukovyj chasopy's NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 9. Suchasni tendenciyi rozvy'tku mov. – Vy'pusk 5. – K., 2011. – S. 91-98.
- Goroshko O. Genderni aspekty' internet-komunikaciyi / O. Goroshko // Avtoref. dy's. ...doktora sociologichny'x nauk. – X., 2010. – 35 s.
- Holod O. Teknologiyi protestiv: oznaky' mutaciyi natovpu / O. Holod // Komunikacijni tekhnologiyi: naukovyj zhurnal [nauk. red. O.M. Holod]. – T. 5. – K. : KNUKiM, 2014. – 232 s. – S. 184-192.
- Strategic Communications and National Strategy : A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. – London, 2011. – 42 p
- Dem'yankov V. Termyn «koncept» kak element termynologiy cheskoj kul'tury / V. Dem'yankov // Yazyk kak materyal : Sbornyk statej v chest' akademika N.Yu. Shvedovoj / Otv. red. M.V. Lepon. – M. : Y'zdatel'skyj centr «Azbukovnyk», 2007. – S. 606-612.
- Teror yak zasib samooborony // Surma. – 1929. – Sichen'. – #1 (16). – S. 2.
- Teror yak zasib agitaciyi // Surma. – 1929. – Lyutyj-berezen'. – # 2-3 (17-18). – S. 3-5.
- Yak zaxovuvaty'sya pry' slidstvi? // Surma. – 1929. – Kviten'. – # 4 (19). – S. 4-5.
- Movchaly vist' // Surma. – 1929. – Traven'-Cherven'. – #5-6 (20-21). – S. 5-7.
- Budovskaya Yu.V. Egoizm kak dvy'zhushhaya sy'la pol'zovatel'skoj akty'vnosti' v socy'al'ny'x medya' y' socy'al'ny'x setyax / Yu.V. Budovskaya // Vestnyk Rossyjskogo uny'versy'teta druzhby narodov : Nauchnyj zhurnal : Serya : Ly'teraturovedeny'e. Zhurnaly'sty'ka. – 2011. – # 2. – S. 105-111.

Почапская Оксана Ивановна

БИНАРНЫЕ КОНЦЕПТЫ «СВОЙ» – «ЧУЖОЙ»: СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ПОСТРОЕНИИ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С АУДИТОРИЕЙ В ИЗДАНИИ «СУРМА»

В статье речь идет об особенностях концептуальной нагрузки понятий «свой», «чужой», которые использовались как доминанты в построении коммуникации Украинской Военной Организацией (У.В.О.) с населением. Планируя издание «Сурма» как платформу не только для информирования, но также и для определения общего настроения населения, У.В.О. активно использовала бинарные оппозиционные концепты, посредством которых происходило формирование ряда посвященных «своих», что так или иначе пытались вычислить оппозиционных «чужих». Такой прием давал возможность создавать так называемую «касту избранных», которая действовала как своеобразный разведывательный кластер организации. Таким образом, *цель исследования* состоит в изучении особенностей использования бинарных концептов «свой»–«чужой» для налаживания системы коммуникации У.В.О. со своими последователями через издание «Сурма».

Ключевые слова: бинарные концепты, коммуникация, Украинская Военная Организация, коммуникационная платформа, коммуникативная стратегия.

Pochapska Oksana Ivanivna

BINARY CONCEPTS “OURS” (“FRIEND”), “ALIEN” (“ENEMY”): SPECIFIC OF USING IN THE CONSTRUCTION OF COMMUNICATIVE INTERACTION WITH THE AUDIENCE IN THE PUBLICATION «SURMA» (“TRUMPET”)

This article deals with the problem of the conceptual capacity of the concepts “ours” (“friend”), “alien” (“enemy”), which were used as the dominant in the building of communication by Ukrainian Military Organization (U.M.O.) with Ukrainians. Planning to use the newspaper “Surma” (“Trumpet”) as the platform not only for informing but also with the purpose of detection of the general mood of the population of Ukraine, U.M.O. used binary opposite concepts very extensive. Using binary opposite concepts, Ukrainian Military Organization formed a group of “friends”, who detected “enemies” among the population of Ukraine.

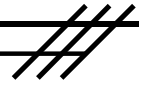
So the main objective of the study is the strategy of using of the binary opposite concepts “ours” (“friend”)–“alien” (“enemy”) by Ukrainian Military Organization (U.M.O.) in the publications of the newspaper “Surma” (“Trumpet”).

During the study there were used such methods as monitoring of publications in the newspaper “Surma” (“Trumpet”), processing of archival materials about functioning of Ukrainian Military Organization (U.M.O.), content analysis.

In the results the author came to conclusion that U.M.O. used binary opposite concepts “ours” (“friend”)–“alien” (“enemy”) to formulate so-called “caste of elected”, who acted as feelers among the population of Ukraine and also among the members and adherents of Ukrainian Military Organization. Basic categories that fill the concepts “ours” (“friend”)–“alien” (“enemy”) are: terror, friend, enemy, war, truth, lies, sympathetic, policemen.

Key words: binary concepts; communication; Ukrainian Military Organization; communication platform; communicative strategy.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ БІЛІНГВІВ

UDC 007 : 304 : 004.9

THEORY OF MIND OF RUSSIAN-GERMAN BILINGUAL CHILDREN

Hristo Kyuchukov,
Vera Yuseva

(Magdeburg, Berlin, Germany)

The focus of this work is the influence of bilingualism on the development of Theory of Mind (ToM) in bilingual children. We examined the understanding of preschool children, looking at how observers can have different thoughts and beliefs on the same facts or the same situation and can be wrong. 40 children between the ages of 3 to 5 years old participated in the study. Twenty spoke German only and 20 were German-Russian bilinguals. In addition to a ToM battery, which consisted of six first-order False Belief tasks, the children were given two language tests to determine the scope of their active and passive vocabulary (Expressive One-word Picture Vocabulary Test and Receptive One-word Picture Vocabulary Test). The language skills and ToM abilities of bilingual children were tested in German and in Russian. Monolingual German speaking children served as a control group. Contrasting with previous literature findings and our hypotheses, we found no positive effect of bilingualism on the development of the Theory of Mind. On the contrary, the monolingual children showed significantly better ToM performance than the bilinguals. On average, the bilingual children had significantly poorer language skills in German language in comparison with the monolingual children.

Keywords: *bilingualism, Theory of Mind, vocabulary richness, German, Russian*

1. Introduction

Due to the increasing globalization of today's world, in many countries the number of migrants is on the increase. The issue of bilingualism in recent years has become a focus of public attention and scientific interest (Nauwerck, 2005; Kannwischer, 2008). This trend can be observed in German society as well.

In the main, the advantages and disadvantages of growing up with two or more languages are discussed. Some studies showed a negative impact of bilingualism on language development and the development of various cognitive processes (for an overview, see Macnamara, 1966; Hakuta, 1986; Bhatia & Ritchie, and 2006). In early publications there are negative prejudices against bilingualism. However, more recent studies show the role of other possible factors such as socio-economic status of the family on the cognitive advantages of bilingual children (Adesope et al., 2010), cognitive flexibility (Hakuta, 1990; Kovacs & Teglas, 2002), better learning strategies (Bochner, 1996), better problem-solving skills (Bialystok, 2005; Duncan, 2005), more pronounced inhibition (Bialystok & Martin, 2004; Carlson and Meltzoff, 2008) and better-developed Theory of Mind (ToM) skills (Goetz, 2003; Chan, 2005; Kovács, 2009). The Theory of Mind is the ability to understand other people's mental states such as thoughts, desires and intentions (Premack & Woodruff, 1978, Doherty, 2009).

ToM skills are the focus of this article, because their development marks a very important development in

the life of every child. Thanks to such skills, we are able to understand our own behavior and that of others and to explain and predict behavior, and even to manipulate (Doherty, 2009), an ability that is very important for communication and coexistence with others. The main aim of the present study is to examine whether and how the development of ToM abilities between monolingual and bilingual children differs.

A special feature of this work is that a language combination was considered, namely German-Russian, which has to date not been examined in relation to the effects of bilingualism on cognitive development of children. In general, we find that German language was studied in earlier studies on bilingualism mainly in combination with other European languages such as English or French, Italian and Spanish (Müller et al., 2007). This includes Russian speakers from the former Soviet Union, the largest immigrant group in Germany (Federal Statistical Office, September 2011). For this reason, the exact study of the linguistic and cognitive development of individuals in this group of migrants is of great practical relevance and could provide important implications for improving their educational situation.

A generally accepted definition of the phenomenon of "bilingualism" does not exist. Just the opposite pertains: in the literature there is a variety of different, sometimes unclear and even conflicting definitions of the term.

This problem of definition is due to the fact that "bilingualism" appears in the context of several different disciplines, such as linguistics, education, sociology and psychology. Each of these disciplines has considered bilingualism independently from a different perspective and sets different criteria for its definition (Kannwischer, 2008). In the framework of psycholinguistics and sociolinguistics, bilingualism is defined in a clearly different way. In the following, the approaches of these two research directions are explained in greater detail, since they play a central role in bilingualism research and provide a good overview of the wide range of existing definitions of bilingualism.

The psycholinguistic approach

At the heart of this approach are the language skills of the speaker. But there is no consensus about what exactly constitutes a bilingual individual and what language skills s/he must have. One of the most extreme positions in this regard is that of Bloomfield, who defines the bilingualism as "the native-like control of two languages" (Bloomfield, 1933, [Kannwischer, 2008])

In terms of this definition, very few bilingual people have complete language skills in both languages. However, most often, one of the two languages is dominant (Fishman, 1971, Zydatiss, 2000 [Kannwischer] 2008).

MacNamara (1969) and Diebold (1964) are among the researchers who represent the opposite position and require minimal language skills of a bilingual speaker. According to MacNamara (1969), anyone can be classified as bilingual who has minimal skills in one of the areas "reading", "writing", "speaking" or "understanding" in the second language (Kannwischer, 2008). Diebold (1964) even calls bilinguals those speakers who have not mastered the second language, but only passively understand utterances in that language.

Between these two poles there are a number of other attempts at a definition, such as Haugen (1953). He claims that bilingualism is when "a speaker of one language can produce complete, meaningful utterances in the other language" (Haugen, 1953, [Romaine, 1996]). By this definition he tries both to avoid the maximalist demand for complete mastery of both languages and, on the other hand, a not too narrow view of bilingualism, along lines suggested by MacNamara (1969) and Diebold (1964). Nevertheless, the definition of bilingualism remains too vague and numerous authors fail to precisely define the key criteria that distinguish a bilingual individual from a monolingual.

The sociolinguistic approach

Critical to the definitions in the framework of this approach is no longer the language proficiency of the speaker, but the use of language that takes place in different social contexts and for different purposes.

One of the most famous definitions of bilingualism comes from Weinreich (1953, 1968): "The practice of alternate use of two languages will be called bilingualism, and the person involved, bilingual" (Weinreich, 1968; [Hoffmann, 1991]). Also Mackey (1957, 1970) like Weinreich considered bilingualism as "the alternative use of two or more languages by the same individual" (Mackey, 1970, [Hoffmann, 1991]).

The central idea of the sociolinguistic approach, which is reintegrated by various authors such as Hamers & Blanc (2000), is that both languages may not necessarily be used in the same frequency, but that the languages are different depending on the situation, the purpose and the social environment where they are used. The ability to change languages successfully, depending on the situation and the purpose of the communication between two languages, makes an individual bilingual. The two components (language skills and the use of language) play an important role in language acquisition (Kannwischer, 2008).

Simultaneous vs. sequential bilingualism

According to the time of acquisition of second language, the bilingualism can be divided into *simultaneous* or *sequential*. In *simultaneous* bilingualism, the child has been born with two contact languages and learned them at the same time. This kind of bilingualism exists among children whose parents have different native languages and speak them to the child from early on (Duarte, 2011).

If the second language is learned later, after the child has already mastered the first language, it is called *sequential* bilingualism, which is called by some *consecutive* bilingualism. This form of bilingualism occurs when a family in a foreign country emigrates at a time when the child already has basic skills in his mother tongue. It is important that second language acquisition, although later than the first language acquisition, takes place before puberty, so it is quite possible that the child has reached a very good level of competence in both languages and speaks both languages without accent (Duarte, 2011). In this case the bilingualism is called *additive sequential* bilingualism. If the second language acquisition has a negative effect on the child's first language, and deteriorates or even almost replaces the first language, it is termed *subtractive bilingualism*. This is common in immigrant children of the second generation (Duarte, 2011).

Coordinated vs. compositional bilingualism

These two forms are the best known and most widely discussed in the literature. They refer to the cognitive organization of the two languages and go back to Weinreich (1953). His classification was later used by Ervin and Osgood (1954) and modified into the *sub-coordinated* and the *coordinated* form of bilingualism. In coordinated bilingualism, the two languages are organized in two different, independent systems, because the languages are acquired in different contexts: one language at home, the second language in kindergarten, in school or abroad. Thus, each word has a different meaning depending on the language and a different form of expression (Müller et al., 2007).

In *compositional* bilingualism (also known as *composite* bilingualism), however, both languages are learned in a context such as within the family, if the parents are of different nationalities. This creates a common system for both languages, so the speaker has two words for one and the same object that have the same meaning, but two different expressions (Müller et al., 2007). This makes the languages depend one on the other (Romaine, 1995).

Yet this distinction between *coordinated* and *compositional* bilingualism is questionable and has been criticized by many authors such as Lambert (1969) and MacNamara (1970). They refer to this type of bilingualism as "deceptive" (Klein, 1992). According to Diller (1970), these two forms represent two different strategies for the use of several languages, rather than actual differences in cognitive or neuroanatomical organization of languages. Klein (1992) also questioned the usefulness of this distinction, and claims that a bilingual speaker does not necessarily belong to one of the two types, but that part of his/her lexicon is compositional and another part may be coordinated.

These various definitions of bilingualism clearly show that the bilingualism covers a wide range of possibilities. Different approaches look at it from different perspectives, but also within the framework of the same approach, different authors define different criteria, leading to different and partly contradictory definitions. The subsequent overview of the different forms of bilingualism seeks to better clarify the concept of bilingualism. Due to the fact that a clear and generally accepted definition of bilingualism is still a desideratum, in each study it is important to establish what the author's understanding of bilingualism is.

Our definition of *bilinguals* is a group of people who are able actively to use two languages and to switch successfully, depending on the situation and purpose of the communication between these two languages.

Theory of Mind

The term *Theory of Mind (ToM)* was first introduced by Premack and Woodruff in 1978, which featured the controversial question "Does the chimpanzee have a theory of mind?". They defined ToM as the ability to understand self and other mental states like thoughts, intentions, desires (Premack & Woodruff, 1978, [in Doherty, 2009]). In video sequences, they showed that the chimpanzee Sarah could understand various problem situations, such as a person trying to escape from a cage. Sarah was able to successfully find the right solution for this situation – choosing the right photo with a key on it (Sodian, 2007). Thus, it seemed to be confirmed that chimpanzees are actually able to attribute mental states. However, these experiments and their findings were criticized by many authors, since it is quite possible only by the mental representation of the given problem situation, without attribution of mental states, to find the correct solution (Sodian, 2007).

In the 1980, the concept of ToM was taken up by developmental psychologists and intensive research was conducted in relation to children. It also plays an important role in the field of clinical psychology and psychotherapy, especially in connection with autism, but also associated with schizophrenia and affective disorders.

Often, ToM as "psychology of common sense" (Bishop-Koehler, 2011) is defined as intuitive psychology or folk psychology (Sodian, 2008). The main components of this folk psychology are desires, intentions and

beliefs and the ability to recognize and understand them in ourselves and in others. This ability helps us in everyday life to explain our own and other's behavior and adapt the behavior according to the situation, predict behavior, but also to manipulate and deceive others (Doherty, 2009). With this capability, we are able to understand and predict, especially in regard to emotions that depend on beliefs such as the emotion of surprise (Hadwin & Perner, 1991, Sodian, 2008).

Theoretical approaches to the explanation of Theory of Mind

The *Theory - Theory* is the knowledge system connected to ToM and helps us to interpret our own behavior and that of others in everyday life and to make predictions. This knowledge system is an intuitive theory, "because mental states are not directly observable, but as theoretical terms are developed" (Premack & Woodruff, 1978; Sodian, 2008). Developmental changes in the system of conceptual knowledge are understood by Gopnik and Wellman (1994) as a theory of change. Before this change, the children only have the concepts of desires and emotions, but do not have the concept of beliefs and do not understand human behavior only based on these two concepts. After the change is made to a theory in which the concept of beliefs is already developed, the understanding of human behavior plays a key role. It is the change "to a representational understanding of the mental area" (Sodian, 2007), which develops an understanding of their own and others mental states.

In contrast to the *Theory - Theory*, our folk-psychological interpretations are not guided by behavior of conceptual constructs according to simulation *theory*, but are based on "our own immediate experiences mental functioning" (Sodian, 2007). Children learn over time to put themselves in the situation of the opposite parties and to simulate what they think in this situation, believe or would feel (Sodian, 2007, 2008). According to the simulation theory, we have direct access only to our own mental states and through the acquisition of the perspective of the other, we manage to understand and/or predict his/her behavior. This assumption represents a further important difference which is not necessary for putting oneself in the situation of another person (Wehrli & Modestin, 2009).

Children might be getting better over time in their ability to take a perspective. Harris (1992) emphasizes, however, that the simulation of mental states described above is not always a simple process. This makes it more difficult, because one's own mental state is different. In such cases, you must add your own presets and consider the conditions that are relevant to the mental state of others in order to simulate it (Sodian, 2007).

The theory - theory and simulation theory bring the child to an active role in ToM development. According to the theory - theory, the understanding of one's own and other mental states developed simultaneously and is guided by a theory similar to a knowledge system. According to simulation theory, children have direct access only to their own mental events. By putting oneself in the situation of others and their simulation, the understanding of other mental states is possible.

Modular theory considers ToM development from a biological perspective and leads back to the maturation of innate structures and mechanisms that are already present in early childhood but not yet active. As a result, the child has a passive role in ToM development.

There are findings that support the assumptions of all three theories. However, recent studies suggest that these three approaches are not necessarily in competition and are not perforce mutually exclusive. Thus, more and more researchers (Nichols & Stich, 2003) agree that Theory of Mind and simulation contain similar elements (Doherty, 2009). Nichols and Stich (2003) try to develop a hybrid model combining these two components. Perner & Berger (2006) seek to find an empirical way to prove whether given behavior predictions are based on theory or simulation (see Doherty, 2009). Accordingly, ToM is a combination of at least two of the theories described above.

Because of the considerations that have already been mentioned in connection with the experiments of Premack and Woodruff (1978), it may be that a person's behavior is understood and predicted on the basis of his/her true beliefs without attribution of mental states. Wimmer and Perner (1983) developed an experimental paradigm where the representation and understanding of false beliefs of a person require our Theory of Mind skills. The products developed by these tasks are known as false-belief-tasks, with a distinction between first-order false-belief tasks and second-order false-belief tasks. Both types of false-belief tasks are described in greater detail below, with emphasis on theoretical considerations as the description of the first-order false-belief tasks.

These objects capture the ability of children to understand that people can have different beliefs about the same facts or the same situation and that this ability is also known as first-order Theory of Mind. Children develop this ability to understand false beliefs from the age of between 3.5 and four years. Almost all children under three and a half years, however, are unable to solve these problems correctly (Sodian, 2007). There are three types of first-order false-belief tasks: change-in-location task, representational-change task and appearance-reality task.

In the change-in-location tasks, the child watched as the figure hides an object in one place A. In their absence, the object is redirected from the place A to place B. The aim is to check whether the child is able to cor-

rectly assess where the historical figure will look for the object when it is back. The classic change-in-location task is known as "Maxi and the chocolate" (Wimmer and Perner, 1983). In this case, the child is shown the following picture story (Sodian, 2008):

"Maxi and his mother come home from shopping. Maxi helps his mother unpack the shopping. He puts the chocolate in the green cupboard and remembers exactly where he has placed the chocolate so that it later which can get. Then he goes to the playground. While he is gone, his mother needs some chocolate for baking cakes. She takes the chocolate from the green cupboard and do a little of it into the cake. Then she puts them back, but not in the green cupboard, but in the blue cupboard. She goes from the kitchen to bring eggs. Then Maxi comes back hungry from the playground". At this point, the child is asked where Maxi will look for the chocolate (test question). To ensure that the child has understood the story properly, in addition, two control questions are asked, namely: "Where did Maxi put the chocolate?" and "Where is the chocolate now?".

If the child answered the test and the control questions correctly, it is assumed that the child is able to accept and understand the perspective of Maxi, that he has a false belief about where the chocolate is and that the child is able to make this false assumption in a correct behavior prediction, in the sense that Maxi will look where he mistakenly believes that the chocolate is. That would be an indication that the child has already developed ToM.

In the original version of this task, this story was playing with dolls. In other versions, it is told through images sequences or video sequences where real people or storybook figures illustrate the story. However, the art of presentation has no effect on the results (Doherty, 2009).

Representational-change tasks are still called deceptive container-tasks or unexpected-identity tasks. The best-known activity of this type is the "Smarties task" (Hogrefe et al., 1986). In this case, the child is shown a known package, namely a Smarties box and the child is asked: "What do you suppose is in that box there?". After the box is opened by the investigator, so that the child sees that it has another, unexpected content - instead of Smarties it contains a pencil. Then the box is closed and the test question asks: "If I show the box to another child who has not yet seen the case and would ask it: What's in there? The child as a last resort wondered what it said himself, since it has seen the box for the first time (control question).

The representational-change-tasks have been developed on the one hand to check whether children have been able to recognize false beliefs of other people, and on the other hand, to show children that they can have a false belief about an issue itself (Doherty, 2009). Similar to the change-in-location tasks, in the representational-change-tasks we find that children aged three years cannot properly resolve the matter. In addition to the fact that they cannot take the perspective of others and answer incorrectly, they often incorrectly indicate that they would have even believed that the box contains a pencil when they saw the box for the first time, although their response at the beginning of the task "Smarties" was that they often answer the control question incorrectly (Gopick & Astington, 1988, in Sodian, 2007). This fact that children cannot remember their own false belief (Wimmer & Hartl, 1991, in Sodian, 2007) but according to Gopick (1993, 2007) in children of this age, the notion of beliefs is entirely missing. For him, this is also an indication that behind the understanding of one's own and other beliefs are one and the same system. The child undergoes significant development progress between three and a half and four years of age.

Theory of Mind and Language

It could be demonstrated in numerous studies that the Theory of Mind performance of children and their language skills are closely linked. Significant correlations were observed in both healthy children (Astington & Jenkins, 1999; Ruffman et al., 2003) autistic (Tager - Flusberg & Joseph, 2005) and deaf children (P. de Villiers, 2005) and in other clinical samples (see Milligan et al., 2007). However, the strength of the reported correlations is very different from study to study and the question of causality is also controversial.

In a meta-analysis of Milligan, Astington & Dack (2007), which includes 104 studies with a total sample of 9000 children, there was a moderate to strong overall correlation ($r = .43$) between the linguistic performance of children and their achievements in various false-belief tasks. During an inspection of the influence of age, the correlation decreases slightly ($r = .31$), but is medium strong. Thus, the proportion of variance fluctuates in the Theory of Mind performance, which is informed by the language skills of the children. In studies that did not account for the influence of age, it is 18 % and drops to 10 % for control of the age influence. But this is still highly significant for the linguistic performance explained variance proportion, the results of this meta-analysis are clear evidence that ToM and language are significantly correlated with one another in respect to the influence of the variable age addition (see Milligan et al., 2007).

Some authors claim that in the type of false-belief tasks, in addition to age another reason for the large differences in the reported correlations between language and ToM performance could be on the grounds that the various ToM tasks different levels of language requirements. Milligan et al. (2007) have shown that despite some fluctuations of the correlations of the various types of false-belief tasks ($r = .52$ between $r = .35$ and r) there are no significant differences. They even consider the use of various types of false-belief tasks to be useful and

recommended, because the children have a better chance to get their false-belief understanding expressed (see Milligan et al., 2007).

Another important issue with respect to the relationship between ToM and language is whether all linguistic aspects of the child's ToM abilities are related. There are findings which show that the general verbal intelligence of the children related positively with their performance in false-belief tasks (Riggs et al., 1998, Mackowiak, 2007). There are also results for the significant association between ToM performance and individual linguistic components at the semantic level (e.g. Moore et al., 1999), on the syntactic level (J. de Villiers & Pyers, 2002) and at the level of pragmatics (Majer & Prior, 1991). The meta-analysis by Milligan et al. (2007) confirmed these results, suggesting that Theory of Mind performance with a range of linguistic components, such as semantics, syntax, receptive vocabulary, general language development, etc. significantly depends on the detected speech aspect. They found that the receptive vocabulary of children most vulnerable in their performance in the false-belief tasks correlated with their overall language development (Milligan et al., 2007).

The most important and widely discussed issue is the question of the cause-effect relationship between language and ToM. Does the language development effect the development of Theory of Mind, or vice versa?

Some of the researchers (Siegel & Beate, 1991; Bloom & German, 2000) are of the opinion that a particular language level must be achieved for a child to understand and solve the false-belief tasks (Mackowiak, 2007). In their view, language skills are necessary for the development of theory of mind abilities. Thus, for example, de Villiers (2000) found that on the syntactic level, the ability to produce complement clauses (phrases) must be developed to ensure that children are able to understand the false-belief tasks and to solve them (Ferstl, 2007). However, other authors such as Slade & Ruffmann (2005) emphasize that semantic linguistic components are no less important for the development of false-belief understanding than syntactic aspects (Slade & Ruffmann, 2005). The idea that language is necessary for the development of ToM is also supported by the results of many researchers. Longitudinal studies that have shown that one can predict his future performance in ToM tasks in the language skills of a child (de Villiers & Pyers, 2002; Astington & Jenkins, 1999).

Other authors argue, however, that the relationship between language and Theory of Mind is directed opposite (Mackowiak, 2007).

There is also a third assumption, that the connection between language and Theory of Mind is bi-directional (Slade & Ruffmann, 2005). The results of the meta-analysis by Milligan et al. (2007) support exactly this assumption by showing that both the language skills of a child are a good predictor of his later ToM performance, and that one can infer from the ToM performance of the child on his future language skills. In this case, however, the influence of language on the development of ToM was statistically stronger, so that the mechanism by which influence language and ToM still remains unclear and needs to be investigated further (Doherty, 2009).

2. Methodology of the study

Research questions and hypotheses

The research questions and hypotheses presented below were derived from the situation described above theoretical considerations and previous research results. They are the following analysis to reason and should be checked and answered in the present article.

Question 1. Are there significant differences in the ToM total score between the boys and girls?

Question 2: Are there significant differences in the ToM total score between the two age groups?

Question 3: If the ToM total score of children differs significantly depending on the extent of their passive vocabulary?

Question 4: If the ToM total score of children differs significantly depending on the extent of their active vocabulary?

Question 5: Are there significant differences in the ToM total score between the groups of monolingual and bilingual children?

Question 6: Is there a difference the relationship between bilingualism and ToM total score depending on the age of children?

Question 7: Are bilingual children in the ToM tasks in German just as well as in the ToM tasks in Russian?

Hypothesis: Bilingual children have a significantly higher ToM total score than monolingual children.

The study

The present empirical study is cross-sectional in design, because the participants were not randomly assigned to the two groups, but rather on the basis of their language skills. All German participants belonged to a

group and all German - Russian speakers were assigned to a second group. This yielded the "language skills" condition in two stages:

- Only German language skills
- German and Russian language skills.

Each of the monolingual children was tested once in the context of a single study in which all tests are performed in succession. Efforts have been made to ensure that all tests were in the form of a game, so that the child finds the tasks interesting and fun. If necessary, there were short breaks between tests, which were based on the needs of the specific child. The investigation lasted about 40-45 minutes, the child could cancel at any time and go when it felt uncomfortable in any way. The tests were always given in the following order: Expressive One-Word Picture Vocabulary Test (EOWPVT), Receptive One-Word Picture Vocabulary Test (ROWPVT), ToM battery.

The bilingual children were tested twice about a week apart. The examination in German, which always took place as the first was identical to the study of monolingual children, which has already been described. The second study took place in Russian. The tests were conducted in Russian by a native speaker.

The total sample consisted of 40 children. 20 of them were monolingual and 20 bilingual (German - Russian). The group of bilingual children had at least one parent with Russian as their native language and in addition attended a bilingual nursery school where the teaching and communication took place alternately in German and Russian. Thus daily contact with both languages was ensured. Accordingly, the children from the other group were allowed to speak only German. Furthermore children who were color blind or suffering from uncorrected vision or hearing, did not participate in the study. These criteria were met through personal meetings with the daycare center personnel, and subsequently with the help of the questionnaire.

The children examined were between 36-63 months old, with the average age of 48.48 months (SD = 7.81), or approximately 4 years, respectively. Among them there were 19 boys (47.5 %) and 21 girls (52.5 %). The sub-sample of monolingual children and the sub-sample of bilingual children did not differ significantly from each other, neither with respect to the average age [$t(38) = 1.03$, $p = .30$] nor with regard to gender distribution [$\chi^2(.05; 1, n = 40) = 0.90$, $p = .34$]. The children attended the school on average for 2.5 years (SD = 11.81), in a kindergarten and spent an average of 7.5 hours (SD = 1.17) daily. All monolingual children and 17 bilingual children (85%) were born in Germany. Only three bilingual children (15%) had a different birth country, namely Russia. These had resided for an average of about 2.2 years (SD = 13.6) in Germany.

The parents of all monolingual children were also born in Germany. 95 % of mothers of bilingual children had Russian as their mother tongue, and most of them were born in Russia (40%). A further 25% were born in Ukraine and 5% each in Germany and Belarus. The remaining mothers of bilingual children (25%) had some other country of birth. The country of birth of most fathers of bilingual children were Germany (40 %). Another 30 % were born in Russia, 10 % in Ukraine and the remaining 20% in another country. However, German was the mother tongue of only 26.3 % of the fathers. The most common mother tongue was also among the fathers Russian (57.9 %).

Measuring instruments

Expressive One- Word Picture Vocabulary Test (EOWPVT) (Brownell, R., 2000a)

The EOWPVT was used to capture the scope of the active vocabulary of the children, which includes all the words that they actively employ in their daily lives. In this case, the children were shown pictures and their task was to identify what was to be seen on it. After four initial sample images, which were the same for all children, we went over to the test images, which were indexed to the chronological age of the child. Once these were processed, we presented still images until the child offered six consecutive incorrect responses, as specified in the test manual. Consequently, the processing time varied depending on the age of the child and the extent of its active vocabulary 10 to 15 minutes. For bilingual children, the test was again in German and once performed in Russian.

Receptive One-Word Picture Vocabulary Test (ROWPVT) (Brownell, R., 2000b)

The ROWPVT recognized the extent of the passive vocabulary of children. It includes those words that they understand but that they may not regularly use. Thus, the passive vocabulary is typically larger than the active. When ROWPVT was showed to the children of four images and called a word. Children should show on the photo to fit the word. The execution and the processing time of this test were identical to the sequence from EOWPVT. However, the ROWPVT was terminated at the point where six incorrect responses within the scope of eight consecutive items appeared. The bilingual children were also given the ROWPVT once in German and once in Russian.

Both the ROWPVT and the EOWPVT are hardly known in Germany. We knew no Russian version of these tests, so both tests were translated for the purposes of the present study from English into German and once again into Russian by native speakers. Consequently, one must be very careful in the implementation and

in the interpretation of the results.

In German-speaking countries, there are even good and frequently used instruments for measuring active and passive vocabulary such as the Active Vocabulary Test for 3 - to 5 - year-old children - revision (AWST-R), or Peabody Picture Vocabulary Test (PPVT). Unfortunately, the latest versions of these tests were not available to us. Instead of working with test materials from the 80's , we preferred the ROWPVT and the EOWPVT to work that are more recent, have been used in numerous studies and have satisfactory quality criteria, as already explained. In addition, both tests together provide a more detailed overview of the acquired linguistic performance and allow for meaningful comparisons between the passive and the active vocabulary of a child, as they have been normalized to the same sample (Brownell, R., 2000a).

The results of these two language tests entered into the review of several of the hypotheses regarding the relationships between the linguistic performance of children and their ToM performance. In addition, these measures could confirm that the children speak both languages equally or provide information not obtained from the questionnaire. Furthermore, he could also assess the everyday language preferences of the child through these measures. All this enabled a classification of children as balanced or dominant bilinguals.

Theory of Mind - battery

The present study focuses only on the study of ToM of the first order (to understand the acquisition of the ability of children that they own and/or other people can have false beliefs about a situation or issue). This restriction to first-order ToM is understandable also from the average age of the selected sample, which was approximately four years. Theory of Mind of the second order, however, developed only at a later age of about five - six years. Accordingly, only first -order false -belief tasks were used in the present study. The children from both groups six theory of mind tasks were a total set in German language. The bilingual children were in addition to another six ToM tasks in Russian. Among them, there were two languages, two change-in-location tasks, two representational-change tasks and two appearance- reality tasks. Thus, the entire spectrum was covered on first-order false-belief tasks. The total score, which the children were able to achieve in each ToM battery, varied between 0 and 6 points.

The following describes the process and the evaluation of the individual tasks that were carried out in German. In the description of the ToM tasks in the Russian language is omitted, because they were identical to the tasks in German. They differed only by the historical characters and objects used. The original task of the ToM battery in Russian was to be used in verifying the hypothesis that promotes and accelerates the ToM development to the Russian language.

Change-in-location task

Among the employed change-in-location tasks was first the classical task of Wimmer and Perner (1983) "Maxi and the chocolate", which has already been described in detail above, " Sally -Anne task" (Wimmer and Perner, 1983), but which was renamed "Simone Anne task" because it was believed that these two names would seem familiar to the children. In the "Simone Anne task" the children were told the following story:

"Look, this is Simone. Simone has a basket. And this is Anna. Anna has a box and Simone has a ball. She puts the ball in the basket. After that Simone goes to outside to play. Anna takes the ball out of the basket and puts it in the box. Now comes Simone back and wants to play with her ball."

This was followed by the same as the "Maxi and the chocolate" task, with the test question: "Where Simone is looking for her ball" and the control questions "Where Simone has her ball lying down?" and "Where is the ball now?".

In these two tasks the children could each get a point if they answered the test and the control questions correctly. In case of wrong answers to the control questions, it can be assumed that the child did not understand the story.

The stories from the two change-in-location tasks were performed with dolls and stuffed animals by the experimenter; the children were also involved in the story through helping to flip the object from place A to place B, with the aim of focusing them on the task. This was especially advantageous in the younger children, who were distracted easily and tended to lose interest.

Representational-change task

In addition to the "Smarties task" of Hogrefe et al. (1986), the Patch "task" is used. The child is showed an empty patch box and asked, "What do you think is in this box there?". After opening the box the child is shown that inside is a Mickey Mouse sticker. Then the box is closed again, and is followed by the test question: "Look, here comes a little girl who has not seen this box. When I show her the box and ask her: What's in there? What they would then believe?" and the control question: "And what did you say when I showed you the box first?" When the test and the control question are correctly answered there is in each case to reach a point in both representational-change tasks.

Appearance-reality task

In the first appearance-reality task the children were shown a candle that looked like an apple. In the second task, they saw another candle, but it looked like a lemon. After the children had been deceived by the appearance of the object, they were given the opportunity to explore in more detail the object and determine that it was not a true fruit that you could eat, but rather a candle. This was followed by the test question that asked about the appearance of the object, and the reality question that inquired about the true nature of the object. If the child was able to answer both questions correctly, she got one point for each correct answer. If one of the answers was wrong, there were no points. The log sheet was designed so that one could see when needed which was the two questions answered was wrong.

False-belief-tasks have the advantage that they "provide a very good insight into the child's understanding of mental states" and "are very sensitive to developmental changes in early childhood" (Bruning et al., 2005). They also differentiate very well between a 'normal' children and children with ToM deficits, such as autistic children (Bruning et al., 2005). Furthermore, it was in a meta-analysis by Wellman et al. (2001, in Doherty, 2009) shown that allow the performance of children in the false-belief-tasks influenced by any factors, such as characteristics of the task (of presentation, version of the story, passive vs. active participation of the child in the story, etc.). Also cross-culturally we see the same performance pattern (Doherty, 2009), which in turn is an indication that false-belief tasks reliably detect the development of Theory of Mind abilities in childhood. For this reason, only false-belief tasks were used in the present study for the detection of ToM.

3. Data Analysis

The data was statistically analyzed using the Statistical Package of the Social Sciences (SPSS) 16.0. The testing of the difference hypotheses was performed using χ^2 - homogeneity or exact test according to Fisher, using t - tests for independent samples or one factor analysis of variance (when comparing more than two groups). Important prerequisites for the implementation of the last two methods are normal distribution of the feature being examined, homoscedasticity and independence of the sample or of the residuals (errors) in the analysis of variance (Eid et al., 2010).

The assumption of normal distribution was checked before each test using the Kolmogorov - Smirnov test. Advantage of the t- test is that it can be carried out in violation of this assumption as long as the samples are of equal size and not too small (we have: $n_1 = n_2 > 30$) (Rasch et al., 2004). In some cases, these two conditions were not observed for our group, so we implemented the Mann-Whitney U test, which is a distribution-free alternative to the t-test for independent samples. It assigns to the measured values of the examined metric variables rankings and checks whether the middle ranks of the two groups significantly differ from each other (Pallant, 2005). The F-test also reacts robust to violations of the assumption of normal distribution, as long as the sample size is greater than 25, which was a given in our study (see Eid et al., 2010). The review of homoscedasticity was performed using the Levene test. In case of violation of this assumption a correction of the degrees of freedom and the corresponding test statistic was performed automatically by SPSS (Welch correction). To test the hypotheses, related bivariate correlations and partial correlations were calculated. In addition, methods were also regression analysis and analysis of variance are used. In the results section, we have indicated each individual question on which statistical method was used.

Theory of Mind

Reminder: The theory of mind abilities of the children were the focus of the present study and were investigated with the aim to investigate the question of whether it actually, there are important differences in the development of ToM between monolingual and bilingual children,

For question 1: Are there significant differences in the ToM total score between the groups male and female?

The girls reached an average of 2.9 points (SD = 1.83) in the ToM battery and the boys 2.7 points (SD = 2:20). Due to violation of the assumption of normal distribution and the fact that the two groups studied were small and a different scope had (19 boys vs. 21 girls), we carried out at this point the Mann-Whitney U test to compare ToM performances of the two groups. It provided a non-significant result ($U = 181.5$, $Z = -0.494$, $p = .62$). This means that girls and boys did not differ significantly from each other in their ToM total score.

For question 2: Are there significant differences in the ToM total score between the two age groups?

On average, the three- year-olds reached 2.0 points in the ToM battery (SD = 1.74). The mean ToM total score of four year old children, however, was (SD = 1.89) at 3.7 points. After verification by means of t-tests for independent samples, this difference proved to be statistically significant [$t(38) = -2.95$, $p = .005$]. The additionally calculated effect size equal to 0.93 indicated that the difference in ToM total score of the two age groups is not only statistically significant but also practically relevant.

For question 3: the ToM total score of children differs significantly depending on the extent of their passive vocabulary?

To investigate this relationship, the product-moment correlation was calculated by Pearson between the ToM total score and the raw score of children in the Receptive One-Word Picture Vocabulary Test (ROWPVT) first. It was found with a value of $r = .613$ [$n = 40$, $p = .000$], a significant positive correlation. This suggests that the higher children's ToM total score, the higher their raw value in ROWPVT, or the more extensive their passive vocabulary and vice versa - the lower their raw value in ROWPVT, the worse their ToM performance. The calculated next simple linear regression provided additional information as to what proportion was elucidated on the total variance in ToM total score of children by the size of their passive vocabulary. It was found a value of 37.6 %.

To ensure that both variables were not simply correlated to age, the partial correlation was calculated in the next step while controlling the effect of age. After the influence of age was found, the correlation between the ToM total score and the raw score in ROWPVT fell while $r = .613$ to $r = .357$ [$n = 40$, $p = .026$], from strong to medium strong, but remained significant and practically important.

From these results it can be concluded that there is indeed a robust positive relationship between ToM performance of children and the extent of their passive vocabulary.

For question 4: the ToM total score of children differs significantly depending on the extent of their active vocabulary?

Again, the product-moment correlation was calculated by Pearson. The positive correlation found between the ToM total score and the raw score of children in the Expressive One-Word Picture Vocabulary Test (EOWPVT) was found with a value of $r = .702$ [$n = 40$, $p = .000$] not only as a significant but also as strong. The strong association between the variables was found in the results of the regression analysis also. The size of the active vocabulary of a child explained 49.2 % of the total variance in his ToM total score. After controlling for age, the correlation dropped to $r = .55$ [$n = 40$, $p = .000$], but, continued to be strong. Thus, it could be demonstrated that the ToM total score with increasing extent of the active vocabulary is significantly higher regardless of age.

There were significant differences in ToM performance of children depending on their age and the size of their active and passive vocabulary. Contrast, gender and socioeconomic status showed no significant association to reach ToM total score. As expected, the performance of children did not differ significantly between the individual ToM task types.

Relationship between Theory of Mind and bilingualism

For question 5: Are there significant differences in the ToM total score between the groups of monolingual and bilingual children?

The monolingual children reached an average of 3.6 points ($SD = 1.84$) in the ToM battery. The average result of the bilingual children was, however, with a score of 2.0 ($SD = 1.84$) significantly less. This difference proved to be statistically significant, as the t-test for independent samples showed [$t(38) = 2.74$, $p = .009$]. The calculated effect size in the amount of 0.86 confirmed that the difference found in the ToM performances of the two groups also has a great practical significance.

Since the language skills of children known to have an important influence on their ToM performance, then a covariance analysis was calculated using the raw scores of the children from the two language tests (EOWPVT and ROWPVT) as covariates. The originally significant effect of bilingualism variable (yes / no) [$F(1) = 7.51$, $p = .009$; $\eta^2 = .16$] proved by considering the influence of the linguistic abilities of children as not significant [$F(1) = 0.023$, $p = .879$]. On closer inspection, it was determined that the EOWPVT had a significant influence on the ToM performance of children [$F(1) = 5.37$, $p = .026$; $\eta^2 = .13$], but not the raw value of ROWPVT other hand [$F(1) = 0.060$, $p = .808$].

From these findings it can be concluded that mono- or bilingualism does not directly affect the ToM performance of children. Significant differences between the mono- and bilingual children were accountable to differences in language skills and the attention of children.

For question 6: Is there a difference the relationship between bilingualism and ToM total score depending on the age of children?

In the sub-sample of three year olds, there were significant differences in ToM performance of children, which were in turn in favor of the monolingual children [$t(18) = 2.25$, $p = .037$]. Their average total score was 2.8 points ($SD = 1.75$) and the average result of the bilingual children was 1.2 points ($SD = 1.39$). The fact that this is a difference with high practical relevance, showed the effect size equal to 1.01.

In the group of four-year olds, the mean total score of the monolingual children was 4.5 points ($SD = 1.58$) and the bilingual children 2.9 points ($SD = 1.91$). The result of the t-test for independent samples a level of significance [$t(18) = 2.03$, $p = .056$]. Thus, no significant difference between the ToM performance of monolingual and bilingual children could be detected in this age group.

In summary, in none of the age groups could be demonstrated that bilingual children have significantly better ToM performance than the monolingual children. The monolingual and bilingual children were not sig-

nificantly different from each other in all ToM task types.

Upon closer examination of the scores of the children in the individual ToM task types, it was found that significant differences in the performance of monolingual and bilingual children occur only with changes in the representational-change tasks templates ($U = 124.5$, $Z = -2.418$, $p = .016$). In the change- in -location tasks, the performance differences between the two groups proved to be not significant ($U = 140$, $Z = -1.837$, $p = .066$), exactly as in the appearance- reality tasks ($U = 165$, $Z = -1.019$, $p = .308$).

The significant differences in the representational-change tasks were not in favor of bilingual children, as hypothesized, but in favor of the monolingual ones.

For question 7: Are bilingual children in the ToM tasks in German just as well as in the ToM tasks in Russian?

The consideration of this question was carried out in an exploratory fashion. The bilingual children administered the ToM battery on German averaged 2.0 points ($SD = 1.84$), and on the ToM tasks in Russian 3.7 points ($SD = 1.62$). Using a t-test for related samples was demonstrated that this difference is significant in their performances in the various ToM batteries [$t(19) = -4.35$, $p = .000$]. Thus, the bilingual children are significantly better in the ToM tasks in Russian.

Regarding the relationship between bilingualism and ToM was found, contrary to our expectations, that the monolingual children possessed better ToM abilities than the bilingual children. This finding was confirmed for the sub-sample of three year olds. In the four- year-olds on the other hand showed no correlation between the knowledge of the children in one or two languages, and their ToM performance. A more detailed analysis of this relationship in each ToM task type showed that monolingual and bilingual children differ from each other significantly only in their performance in the representational -change tasks. In the remaining tasks they perform equally well. Furthermore, it was demonstrated that bilingual children have achieved significantly better performance in the ToM battery in Russian than in the ToM battery on German. Overall, we can say that the sought bilingual advantage in ToM development could not be found.

Language skills and language preferences

Below are some selected results from the two language tests and from the second part of the parent questionnaire are presented, which refers to the language preferences of bilingual children.

Expressive One- Word Picture Vocabulary Test (EOWPVT) and Receptive One- Word Picture Vocabulary Test (ROWPVT) in German

The EOWPVT raw scores from German bilingual children were significantly lower than the monolingual children [$t(38) = 3.74$, $p = .001$]. In the total sample, the four year old cut as expected significantly better than the three- year-olds from [$t(38) = -2.55$, $p = .015$]. Furthermore, no significant gender differences in the extent of the active vocabulary were found [$t(38) = 0.446$, $p = .658$].

Raw scores on ROWPVT for German bilingual children were significantly worse than those from monolingual ($U = 77$, $Z = -3.33$, $p = .001$).

Identical to the results of the EOWPVT (active vocabulary) were found in the results of the ROWPVT (passive vocabulary), i.e. no significant gender differences ($U = 182.5$, $Z = -0.461$, $p = .645$), but a clear superiority of the four- year-old in comparison to the three- year-olds ($U = 97$, $Z = -2.78$, $p = .005$) was observed.

It is clear from the findings of the two language tests that the bilingual children possess significantly poorer language skills in the German language than the German monolingual children.

Language preferences of bilingual children and comparing their linguistic performance in German and Russian

Surprisingly, the analysis of language skills of bilingual children in both languages ruled out that their active and passive vocabularies are equal across languages. The bilingual children show less mastery of the German language than the monolingual children. Their language skills in German, though, do not differ significantly from those in the Russian. Thus, it appears that the examined bilingual children have no dominant language. Therefore, one cannot speak of a dominant bilingualism with them. But neither can we speak properly of a balanced bilingualism, because although the bilingual children speak both languages equally well, their language skills in the German is not the same as those of monolingual children, and we might presume that this would be the same when compared with monolingual Russian children. And it is this ability to master two languages nearly as well as a monolingual person that defines balanced bilingualism.

4. Discussion

The main objective of this study was to analyze the relationship between bilingualism and the development of skills in the context of Theory of Mind. It has been suggested that bilingual children have a performance advantage in ToM development. In a number of studies (Goetz, 2003; Kovács, 2009), a positive effect of bilingualism has already been on the development of Theory of Mind detected in the sense that bilingual chil-

dren are earlier able ToM tasks to solve. In the present study, we reached conclusions, that monolingual children, not bilingual, showed better developed ToM skills. To all children the ToM tasks were offered in German language. The bilingual children have also received and processed further ToM battery in Russian. In the evaluation, however, the German adaptations of the two groups were almost exclusively involved, to which I will return later in the course of this chapter again.

The most plausible explanation for the fact that the expected bilingual advantage was not found with respect to the ToM development seems to be the fact that the bilingual children have proved not to be balanced bilinguals, that they do not understand German and Russian equally well. As the results have shown from the two language tests and from the parent questionnaires preferred, most children perform better in the Russian language than in German, and significantly less well than German monolingual children. The bilingual children have the language tests once in German and once in the Russian language. Their achievements in the two languages was compared in order to determine whether they speak Russian and German equally well.

In all studies known to the authors of this study, better ToM abilities have been shown by bilingual children (Goetz, 2003; Kovács, 2009) who perform equally well both languages, and nearly as good as the monolingual children when they are dominant in that language. That linguistic skills are closely related to the Theory of Mind performance of children, has been demonstrated in numerous studies (Astington & Jenkins, 1999; Ruffman et al., 2003; J. de Villiers & Pyers, 2002; Milligan et al., 2007, etc.), as explained and was confirmed in our study by the significant correlations between the ToM total score of the children examined and the extent of their passive and active vocabulary. The cause-and-effect question at this point is still not resolved properly in the literature, but it seems plausible that one must be able to linguistically understand a task first in order to deal meaningfully with its solution.

"Do bilingual children in the ToM tasks do just as well in German as with the ToM tasks in Russian?". It was found that the bilingual children achieved a significantly higher total score on the ToM tasks in Russian than in the tasks in German. This finding suggests that the investigated ToM abilities were most likely better developed in the bilingual children, but due to lack of language skills in the German language in the ToM battery on German could not be expressed. At this conjecture, it was also used for analysis of the performance of individual children. It was noticeable that children had reached a very high score in the ToM tasks in Russian (5-6 points), and in German only 1-2 points.

When comparing the ToM total score of bilingual children in the battery in Russian and the ToM total score of monolingual children in the German battery no significant distinguish revealed. This result confirms once more the assumption described above, and shows that both groups actually possessed the same well-developed ToM skills. Due to lack of understanding speech the bilingual children were not able to demonstrate these skills in the appropriate ToM tasks in German language.

In addition, some bilingual children had difficulties in communication during the investigation. It is questionable whether they are ever to be called bilingual. As discussed above, those persons are defined as bilingual are actively using two languages and can switch successfully depending on the situation and purpose of the communication between these two languages. We have assumed that children who attend a bilingual kindergarten and daily contact with both languages, would meet this definition. But as it turned out, it is doubtful in some children, whether they had laid down in the above definition capabilities.

Looking at the performance of children in the individual ToM task types, however, an image that appears contradictory to the findings and explanations already discussed at the first glance revealed. In the change-in-location tasks and the appearance-reality tasks, the one- and bilingual children fared equally well. The monolingual children showed significantly better performance only in the representational-change tasks. However, this finding is not necessarily against the explanation that lack of language skills of bilingual children in the German language. The reason for this finding could be assumed that the solution frequency was high in the first two ToM task types. In the total sample, it was three of the four predefined tasks between 50 % and 60 %. Only a single task was slightly lower, but 42.5 % is still relatively high. This indicates that these tasks were not well differentiate between children. In the representational-change tasks where significant performance differences in favor of the monolingual children were found, the solution frequency, however, was significantly lower and was accordingly 35% and 37.5 %. Thanks to the improved ability to differentiate these tasks were performance differences between the two subsamples lack of language skills and concentration performance by the bilingual children, was already explained.

The weakest point of the present study concerns the selection of bilingual children. As already mentioned several times, was manifestly no form of balanced bilingualism. In most children, the Russian language was dominant. 60% of it is preferred for their active or passive communication with other people. As expected, this preference was also reflected in the results of the two language tests, which showed that the children possessed, on average, significantly poorer language skills and a smaller active and passive vocabulary in the German language. There was also a smaller proportion of bilingual children (20%) who preferred the German language. As a result, some children lacking language skills in the Russian language were observed. Only a few children in

our sample performed in both languages about equally well. As has already been illustrated in several places were the lack of language skills in one of the two languages of the children studied, and thus the dominant form of bilingualism with a high probability of the reason for the absence of the required bilingual advantages in terms of ToM development and of inhibitory control.

Despite the knowledge that our group of bilingual children possessed a range of language preferences and language skills, we did test our hypotheses for the total group of all bilingual children. The alternative would have meant dividing the bilingual into three groups - children with better language skills in Russian, German children with dominant knowledge in German, and children with about equal command of both languages equally. In the last group, we would have had to ensure that the children did not simply use both languages equally well, but that their knowledge of each language was equal to that of monolinguals. Only then could one say that they represent a balanced form of bilingualism. Then you would have to check for each of these three groups, whether the expected relationships and bilingual advantages were to be found, and whether these differ between the three groups. Since our sub-sample of bilingual children included a total of only 20 children, we could not take such an approach. The individual groups were too small; thus the results would lack reliability and meaning. In addition, the language tests used by us did not allow for accurate and reliable sharing of bilingual children, depending on their language skills.

The problem of the dominant bilingualism would be the easiest to avoid by first detecting the language skills of all children. Then one could, for example, as Goetz (2003) did, put the worst result in the corresponding language test from the group of monolingual children as a lower limit, compare it with data from the examined bilingual children, and only allow those in the further course of the study whose competency exceeds this limit. Furthermore, of course, be ensured by averaging comparisons also that monolingual and bilingual children in the average score not differ significantly in their language skills. Such a procedure is indeed recommended for future studies, but it must be borne in mind that it requires much more time and effort and requires that you have a high number of bilingual volunteers, even after exclusion of dominant bilinguals. In the present study, we had great difficulty in recruiting bilingual volunteers, so it was not possible for us to proceed as Goetz (2003). In addition, it is generally difficult to find bilingual children who speak both languages equally well and as well as monolingual speakers, especially when the children at such a young age as our subjects (three to five year olds). A number of studies have shown that many bilingual children have a significantly smaller vocabulary in both languages than monolingual children (Pearson et al., 1993; Oller & Eilers, 2002; Mahon & Crutchley, 2006) and some authors argue that the observed disadvantages in the development of the vocabulary of bilingual children are restricted mainly to the first years of life and with increasing contact with the language slowly disappear (Nico Ladis, 2008). The investigation of other age groups, such as from the age of five - six years, would make more sense not only from this point of view but would also allow for the possibility of analyzing Theory of second-order mind- skills more accurately and to verify that there also exist significant differences between one- and bilingual children. Most known previous studies were focused solely on the first-order theory of mind.

Another criticism that has to be carefully taken into account in future studies, refers to the choice of language tests that were used to capture the scope of the active and passive vocabulary of children and thus played an important role in many of the examined in this work question. As introduced above, we have chosen two translated English-language tests - the Expressive One- Word Picture Vocabulary Test (EOWPVT) and the Receptive One-Word Picture Vocabulary Test (ROWPVT) - because these newer than all German tests to which we had access, and because they have already proven in many studies to be reliable. The downside was that neither a German nor existed a Russian translation of these tests. Both tests were translated for the purposes of the present study of native speakers from English into German and Russian. Although the investigators had expertise in psychology, but were not qualified interpreters or translators. Accordingly, the accuracy of the translations cannot be fully guaranteed. Furthermore, there was no validation of the tests on German and Russian samples. Both could lead to bias in the results, so we had to be very careful in their interpretation. In order to achieve error-free findings and conclusions, we have waived any comparisons of our sample with the American norm sample in the form of allocation of places rank or age equivalents. Instead, we have worked almost exclusively with the raw data of the investigated by us children and only comparisons between our subsamples performed (monolingual vs. bilingual children; three - vs four- year-olds, etc.). All this also limits the generalizability of our findings.

Furthermore, we have no separation of the bilingual children into groups of balanced and dominant bilinguals, as already indicated. Because in the determination of the above-mentioned threshold of Cummins (1979), which indicates whether a dominant or a balanced form of bilingual present need by Staples et al. (2002) the standard deviation and the mean are taken into account in the corresponding language test in both languages. But this relies on the validation and standardization of tests on a large sample (Staple et al., 2002), which was missing in our tests, as explained. For these reasons, it would certainly be more useful in future studies to use German language tests, provided one has access to tests that have a relatively current normalization, because the work with outdated materials and standardization data would cause as many problems and limitations.

Knowing that certain languages differ due to their specific syntactic construction development (de Villiers & Pyers 2002, de Villiers, 2000), we would like to imply the ToM battery in Russian, in connection with the claim support of ToM abilities. We originally wanted to test whether Russian is also one of these languages. To test this hypothesis, the ToM performance of our monolingual German-speaking children with these of Russian-speaking monolingual children would have to be compared. However, the realization of such a group of Russian-speaking monolingual children turned out in the present work as possible. Therefore, this hypothesis was not further investigated and the ToM battery in Russian was not considered further. A more detailed analysis of the results of the children in this battery would be even desirable, because they could at least provide the first evidence as to whether the Russian language actually different effect on the development of ToM abilities or not. One could, for example, check whether the ToM performance of children have in the tasks in Russian the same relationships to their linguistic performance in Russian to their socio-economic status as in the ToM battery on German.

As Müller et al. (2007) point out, it would be in future studies also interesting to compare bilingual children with different language combinations and to investigate whether the knowledge of two typologically different languages (German and Russian) influences the linguistic and cognitive development of children differently than the mastery of two typologically similar languages (German and Dutch). This could provide further insights into the advantages and disadvantages of growing up with two languages.

References

1. Abdelilah-Bauer, B. (2008). *Zweisprachig aufwachsen: Herausforderung und Chance für Kinder, Eltern und Erzieher*. München: Beck.
2. Adesope, O. O., Lavin, T., Thompson, T., & Ungerleider, Ch. (2010). A Systematic Review and Meta-Analysis of the Cognitive Correlates of Bilingualism. *Review of Educational Research, 80*, 207-245.
3. Astington, J. W. (2000). *Wie Kinder das Denken entdecken*. München : Reinhardt.
4. Baker, C. (2006). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
5. Bialystok, E. (1999). Cognitive complexity and attentional control in the bilingual mind. *Child Development, 70*, 636–644.
6. Bialystok, E., & Martin, M. M. (2004). Attention and inhibition in bilingual children: evidence from the dimensional change card sort task. *Developmental Science 7*, 325 –339.
7. Bialystok, E., & Senman, I. (2004). Executive Processes in Appearance–Reality Tasks: The Role of Inhibition of Attention and Symbolic Representation. *Child Development, 75*, 562-579.
8. Bialystok, E. (2009). The Effects of Bilingualism on Cognitive and Linguistic Performance across the Lifespan. In Gogolin, I., & Neumann, U. (Hrsg.) : *Streitfall Zweisprachigkeit = The bilingualism controversy*. 1. Auflage, Wiesbaden : VS, Verlag für Sozialwissenschaften.
9. Bialystok, E. (2010). Bilingualism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science, 1*, 559–572.
10. Bischof-Köhler, D. (2011). *Soziale Entwicklung in Kindheit und Jugend : Bindung, Empathie, Theory of Mind*. 1. Auflage, Stuttgart : Kohlhammer.
11. Blanz, B., Schmidt, M. H., & Esser, G. (1991). Familial adversities and child psychiatric disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 32*, 939-950.
12. Brosius, F. (2008). *SPSS 16 für Dummies - Statistische Analyse statt Datenchaos*. Weinheim: Wiley-VCH.
13. Brownell, R. (2000a). *Expressive One-Word Picture Vocabulary Test, Third Edition (EOWPVT)*. Novato, CA: Academic Therapy Publications.
14. Brownell, R. (2000b). *Receptive One-Word Picture Vocabulary Test, Second Edition (ROWPVT)*. Novato, CA: Academic Therapy Publications.
15. Bruning, N., Konrad, K., & Herpertz-Dahlmann, B. (2005). Bedeutung und Ergebnisse der Theory of Mind-Forschung für den Autismus und andere psychiatrische Erkrankungen. *Zeitschrift für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie, 33*, 77-88.
16. Carlson, S. M., & Moses, L. J. (2001). Individual differences in inhibitory control and children's theory of mind. *Child-Development, 72*, 1032-1053.
17. Carlson, S. M., Moses, L. J., & Claxton, L. J. (2003). Individual differences in executive functioning and theory of mind: An investigation of inhibitory control and planning ability. *Journal of Experimental Child Psychology, 87*, 299–319.
18. Carlson, S. M., & Meltzoff, A. N. (2008). Bilingual experience and executive functioning in young children. *Developmental Science, 11*, 282–298.
19. Demarco, S., & Bolen, L. M. (1990). Differential performance on the Expressive One-Word Picture Vocabulary Test. *Psychology in the Schools, 27*, 196-203.
20. Doherty, M. J. (2008). *Theory of Mind: how children understand others' thoughts and feelings*. Hove: Psychology Press.
21. Drechsler, R. (2007). Exekutive Funktionen. Übersicht und Taxonomie. *Zeitschrift für Neuropsychologie, 18*, 233–248.

22. Duarte, J. (2011). Bilingual language proficiency: a comparative study. Münster: Waxmann.
23. Eid, M., Gollwitzer, M., & Schmitt, M. (2010). Statistik und Forschungsmethoden, 1. Auflage. Weinheim: Beltz.
24. Evans, M. A., & Wodar, S. (1997). Maternal sensitivity to vocabulary development in specific language-impaired and language-normal preschoolers. *Applied Psycholinguistics*, 18, 243-256.
25. Farrar, M. J., Johnson, B., Tompkins, V., Easters, M., Zilisi-Medus, A., & Benigno, J. P. (2009). Language and theory of mind in preschool children with specific language impairment. *Journal of Communication Disorders*, 42, 428-441.
26. Ferstl, E. C. (2007). Theory of Mind und Kommunikation: Zwei Seiten derselber Medaille? In Förstl, H. (Hrsg.) (2007): Theory of Mind : Neurobiologie und Psychologie sozialen Verhaltens. Heidelberg : Springer Medizin Verlag.
27. Flavell, J. H., Flavell, E. R., & Green, F. L. (1983). Development of the appearance-reality distinction. *Cognitive Psychology*, 15, 95-120.
28. Flavell, J. H., Flavell, E. R., & Green, F. L. (1986). Development of knowledge about the appearance-reality distinction. (Monographs of the Society for Research in *Child Development*, 51).
29. Frye, D., Zelazo, P. D., & Palfai, T. (1995). Theory of mind and rule-based reasoning. *Cognitive Development*, 10, 483-527.
30. Goetz, P. J. (2003). The effects of bilingualism on theory of mind development. *Bilingualism: Language and Cognition*, 6, 1-15.
31. Henning, A., Spinath, F. M., & Aschersleben, G. (2011). The link between preschooler's executive function and theory of mind and the role of epistemic state. *Journal of Experimental Child Psychology*, 108, 513-531.
32. Hoffmann, Ch. (1991). An introduction to bilingualism. 1. Auflage, London: Longman.
33. Kain, W., & Perner, J. (2007). Theory of Mind. In Kaufmann, L. (Hrsg.): Kognitive Entwicklungsneuropsychologie. Göttingen : Hogrefe.
34. Kannwischer, K. (2008). Bilingualismus in der frühen Kindheit. Hamburg: Diplomica Verlag.
35. Klein, W. (1992). Zweitspracherwerb : eine Einführung. 3. Auflage, Frankfurt am Main: Hain.
36. Kliegel, M., Ramuschat, G., & Martin, M. (2003). Exekutive Funktionen und prospektive Gedächtnisleistung im Alter – Eine differentielle Analyse von ereignis- und zeitbasierter prospektiver Gedächtnisleistung. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 36, 35-41.
37. Kloo, D., & Perner, J. (2003). Training Transfer Between Card Sorting and False Belief Understanding: Helping Children Apply Conflicting Descriptions. *Child Development*, 74, 1823-1839.
38. Kochanska, G., Murray, K., Jacques, T., Koenig, A., & Vandegest, K. (1996). Inhibitory Control in Young Children and Its Role in Emerging Internalization. *Child Development*, 67, 490-507.
39. Kovács, A. M. (2009). Early bilingualism enhances mechanisms of false-belief reasoning. *Developmental Science*, 12, 48-54.
40. Krampen, G., Blatz, H., Brendel, M., Freiling, J., & Medernach, J. (2002). Komparative Befunde zur Wortschatzentwicklung und Sprachförderdiagnostik bei multilingualen Primarschulkindern. *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 34, 194-200.
41. Kyuchukov, H., & de Villiers, J. (2009). Theory of Mind and evidentiality in Romani-Bulgarian bilingual children. *Psychology of Language and Communication*, 13, 21-34.
42. Langenmayr, A. (1997). Sprachpsychologie : ein Lehrbuch. Göttingen : Hogrefe, Verlag für Psychologie.
43. Ledesma, H. M. L., & Morris, R. D. (2005). Patterns of language preference among bilingual (Filipino-English) boys. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 8, 62-80.
44. Mackowiak, K. (2007). Ängstlichkeit, Angstbewältigung und Fähigkeiten einer "Theory of Mind" im Vorschul- und Grundschulalter : Zusammenhänge zwischen motivationaler und kognitiver Entwicklung. Hamburg : Kovač.
45. Mahlstedt, S. (1996). Zweisprachigkeitserziehung in gemischtsprachigen Familien : eine Analyse der erfolgsbedingenden Merkmale. Frankfurt am Main: Lang.
46. Martin-Rhee, M. M., & Bialystok, E. (2008). The development of two types of inhibitory control in monolingual and bilingual children. *Bilingualism: Language and Cognition*, 11, 81-93.
47. Milligan, K., Astington, J. W., & Dack, L. A. (2007). Language and Theory of Mind: Meta-Analysis of the Relation between Language Ability and False-belief Understanding. *Child Development*, 78, 622 – 646.
48. Müller, N., Kupisch, T., Schmitz, K., & Cantone, K. (2007). Einführung in die Mehrsprachigkeitsforschung : Deutsch, Französisch, Italienisch. 2. Auflage, Tübingen: Narr.
49. Nicoladis, E. (2008). Bilingualism and Language Cognitive Development. In Altarriba, J., & Heredia, R. R. (Hrsg.): An introduction to bilingualism: principles and processes. New York: Erlbaum.
50. Pallant, J. (2005). SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using SPSS version 12. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
51. Perner, J. (1991). Understanding the representational mind. Cambridge, MA: MIT Press.
52. Perner, J., & Lang, B. (1999). Development of theory of mind and executive control. *Trends in Cognitive Science*, 3, 337-344.
53. Perner, J., Lang, B., & Kloo, D. (2002). Theory of Mind and Self Control: More than a Common Problem of Inhibition. *Child Development*, 73, 752-767.
54. Pintner, R. (1915). The standardization of Knox's Cube Test. *Psychological Review*, 22, 377-401.
55. Poulin-Dubois, D., Blaye, A., Coutya, J., & Bialystok, E. (2011). The effects of bilingualism on toddlers' executive functioning. *Journal of Experimental Child Psychology*, 108, 567-579.
56. Rasch, B., Frieese, M., Hofmann, W., & Naumann, E. (2004). *Quantitative Methoden, Bd. 1.*, Berlin: Springer.
57. Richardson, J. T. E. (2005). Knox's cube imitation test: A historical review and an experimental analysis. *Brain and Cognition*, 59, 183-213.

58. Rickheit, G. (2003) (Hrsg.). Psycholinguistik : ein internationales Handbuch = Psycholinguistics. Berlin: de Gruyter.
59. Romaine, S. (1995). Bilingualism. 2. Auflage, Oxford: Blackwell.
60. Röthlisberger, M., Neuenschwander, R., Michel, E., & Roebers, C. M. (2010). Exekutive Funktionen: Zugrundeliegende kognitive Prozesse und deren Korrelate bei Kindern im späten Vorschulalter. *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 42, 99–110.
61. Seiferth, N. Y., Thienel, R., & Kircher, T. (2007). Exekutive Funktionen. In: Schneider, F., & Fink, G. R. (Hrsg.) : Funktionelle MRT in Psychiatrie und Neurologie. Heidelberg: Springer.
62. Slade, L., & Ruffman, T. (2005). How language does (and does not) relate to theory of mind: A longitudinal study of syntax, semantics, working memory and false belief. *British Journal of Developmental Psychology*, 23, 117–141.
63. Sodian, B. (2007). Entwicklung der Theory of Mind in der Kindheit. In Förstl, H. (Hrsg.) : Theory of Mind : Neurobiologie und Psychologie sozialen Verhaltens. Heidelberg : Springer Medizin Verlag.
64. Sodian, B. (2008). Entwicklung des Denkens. In Oerter, R. & Montada, L. (Hrsg.): Entwicklungspsychologie. 6., vollständig überarbeitete Auflage, Weinheim: Beltz, PVU.
65. Stone, M. H., & Wright, B. D. (1983). Measuring Attending Behavior and Short-Term Memory with Knox's Cube Test. *Educational and Psychological Measurement*, 43, 803-813.
66. Vasic, N., Wolf, R. C., & Walter, H. (2007). Exekutive Funktionen bei depressiven Patienten: Zur Rolle der präfrontalen Aktivierung. *Nervenarzt*, 78, 628–640.
67. Vogt Wehrli, M., & Modestin, J. (2009). Theory of Mind (ToM) – ein kurzer Überblick. *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 160, 229-34. <http://www.sanp.ch/archive/2009/2009-06.html>
68. Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001). Meta-Analysis of Theory-of-Mind Development: The Truth about False Belief. *Child Development*, 72, 655–684.
69. Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103-128.
70. Zelazo, P. D. (2006). The dimensional change card sort (DCCS): A method of assessing executive function in children. *Nature Protocols*, 1, 297-301.

Христо Кучуков, Вера Юзева

ТЕОРИЯ РАЗУМА И РУССКО-НЕМЕЦКИЕ ДВУЯЗЫЧНЫЕ ДЕТИ

В центре внимания статьи находится влияние билингвизма на развитие теории разума (ToM) у двуязычных детей. Мы исследовали процессы понимания детей дошкольного возраста, наблюдая за правильными и неправильными высказываниями об одной и той же ситуации. В исследовании приняли участие 40 детей в возрасте от 3 до 5 лет. Двадцать испытуемых говорили только на немецком языке, 20 были немецко-русскими билингвами. В дополнение к батарее тестов, измеряющих ToM и состоящих из шести задач с ложными утверждениями первого порядка, детям были предъявлены два языковых теста для определения сферы их активного и пассивного словарного запаса (тест EOWPVT и тест ROWPVT). Языковые навыки и мыслительные способности двуязычных детей были протестированы на немецком и на русском языках. Немецкоязычные дети служили в качестве контрольной группы.

В результате исследования мы не нашли никакого положительного влияния билингвизма на развитие теории разума. Напротив, обследованные дети показали значительно более высокую производительность, чем ToM билингвы. Двуязычные дети имели значительно худшие языковые навыки на немецком языке по сравнению с одноязычными детьми.

Ключевые слова: двуязычие, теория сознания, богатство словарного запаса, немецкий язык, русский язык.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕДАГОГІЦІ Й МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ

УДК 316. 6; 372.881.11; 373.3/5

ТЕОРИИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Курдюмова И.М.

(г. Москва, Российская Федерация)

Цель исследования – рассмотреть теории эмоционального интеллекта, некоторые особенности и приемы применения концепции эмоционального интеллекта в процессе обучения и воспитания учащихся в Великобритании.

Методология исследования определяется особенностями работы в сфере зарубежной педагогики и педагогической компаративистики. Анализ источников в сравнительном исследовании занимает ключевую позицию. На основании анализа имеющихся источников проводится сбор, классификация и описание педагогических фактов, их интерпретация с использованием методов других наук, помимо педагогики. В данном случае это психология и социология. Кроме того, сравнительно-педагогическое исследование должно проводиться с точки зрения той или иной проблемы, а составными частями проблемного подхода являются: а) анализ проблемы; б) выдвижение гипотезы; в) определение условий и современного социального контекста.

В результате в статье рассмотрены особенности основных моделей эмоционального интеллекта и эмоциональной грамотности, показаны возможности и приемы применения этих моделей в практике обучения языкам в Великобритании; выявлена роль правительственной политики в последнее десятилетие во внедрении национально согласованных подходов к социальному и эмоциональному воспитанию, основанному на принципах эмоционального интеллекта.

Ключевые слова: теории эмоционального интеллекта, развитие учащихся, обучение, воспитание, эмоциональная грамотность.

1. Введение

Теории эмоционального интеллекта привлекли внимание работников образования в результате исследований, которые показали снижение эмоциональной активности молодежи. Изменения в структуре семьи, сокращение роли родителей в воспитании, мобильность и технологии рассматриваются в качестве факторов, ведущих к необходимости развития на всех уровнях образования в процессе обучения предметам учебной программы. При этом речь идет не только о развитии когнитивных способностей, но и эмоционального интеллекта.

Эмоциональный интеллект (ЭИ) – это обозначение, которым пользуются психологи-исследователи для описания того, насколько хорошо индивиды могут управлять своими эмоциями и реагировать на эмоции других. Люди, демонстрирующие ЭИ, обладают умениями, необходимыми для

разрешения конфликтов, ответа на потребности других людей, а также владеют своими собственными эмоциями, не позволяя им разрушить их жизнь.

Правительство Великобритании на протяжении последнего десятилетия уделяло внимание эмоциональному развитию учащихся, привлечению вновь появившихся понятий, таких как эмоциональный интеллект, к совершенствованию обучения и воспитания, к стимулированию взаимодействия как между отдельными участниками образовательного процесса, так и к их взаимосвязям с окружающей средой [1; 2; 3].

Эмоциональная способность (Emotional intelligence or EI) или эмоциональный коэффициент (the Emotional Quotient or EQ) есть способность индивидов распознавать свои собственные эмоции и эмоции других людей, различать чувства и уметь их называть, использовать эмоциональную информацию для руководства своим мышлением и поведением и управлять эмоциями с тем, чтобы адаптировать окружающую среду для своих целей [4]. Впервые этот термин появился в 1964 г. в работе Майкла Белдока (Beldoch M.) [5]. Расцвет теории эмоционального интеллекта пришёлся на 1980-е – 1990-е годы. В 1983 году Говард Гарднер (Howard Gardner) опубликовал свою модель интеллекта, в которой разделил интеллект на внутри-личностный и межличностный [6].

В 1990 году вышла широко цитируемая статья Питера Саловея и Джона Майера «Эмоциональный интеллект» (Emotional Intelligence), на долгое время определившая современное понимание эмоционального интеллекта [7]. После выхода этой статьи теория эмоционального интеллекта привлекла большое внимание научной общественности, последовала масса публикаций на тему эмоционального интеллекта. В 1995 году Дэниэл Гоулман (Daniel Goleman) опубликовал научно-популярную книгу «Эмоциональный интеллект» [8], в которой описал историю развития теории эмоционального интеллекта, дал обзор современных научных представлений об эмоциональном интеллекте, а также представил собственную модель эмоционального интеллекта, получившую впоследствии название *смешанной модели*. Книга приобрела огромную известность и стала одной из самых читаемых. Издания этой книги на разных языках имеют совокупный тираж более 5 миллионов экземпляров. В начале XXI века разработка концепции эмоционального интеллекта продолжилась, многие новые публикации по этой теме сделали Питер Саловея, Джон Майер, Говард Гарднер [6; 7; 8].

2. Методы исследования

Анализ источников в сравнительном исследовании занимает ключевую позицию. Среди источников выделяются следующие позиции: нормативные законы (законодательные акты), педагогическая документация; учебная и методическая литература; педагогическая и общественно-политическая периодика, труды педагогов-исследователей разных стран; периодические издания: педагогические журналы и газеты, общественно-политическая пресса [9; 10]. На основании анализа имеющихся источников проводится сбор, классификация и описание педагогических фактов, их интерпретация с использованием методов других наук, помимо педагогики. В нашем случае это психология и социология. Любое сравнительное исследование ставит перед собой ту или иную проблему или ряд проблем, поэтому согласно одной из позиций сравнительно-педагогическое исследование должно проводиться с точки зрения той или иной проблемы, а составными частями проблемного подхода являются: а) анализ проблемы; б) выдвижение гипотезы; в) определение исторических условий и современного социального контекста [9].

3. Результаты и обсуждение

Существует несколько моделей эмоционального интеллекта. Оригинальная модель Гоулмана рассматривается как *смешанная модель*, которая объединяет черты таких моделей, как *способность эмоционального интеллекта и особенности эмоционального интеллекта*. *Смешанная модель* предполагает, что эмоциональный интеллект состоит из 5 компонентов [11]:

1. Самопознание – способность идентифицировать свои эмоции, свою мотивацию при принятии решений, узнавать свои слабые и сильные стороны, определять свои цели и жизненные ценности.
2. Само-регуляция – способность контролировать свои эмоции, сдерживать импульсы.
3. Социальные навыки – способность выстраивать отношения с людьми, манипулировать людьми, подталкивать их в желаемом направлении.
4. Эмпатия – способность учитывать чувства других людей при принятии решений, а также способность сопереживать другим людям.
5. Мотивация – способность стремиться к достижению цели ради факта её достижения.

Три теста-опросника было создано на основе модели Гоулмана: Emotional Competency Inventory (ECI), Emotional and Social Competency Inventory (ESCI), Emotional and Social Competency — University Edition (ESCI-U).

Модель особенностей (отличительных черт) ЭИ [12] «направляет поведение и способности личности, которые эта личность осознает и может измерить». *Модель способностей ЭИ* [13] сфокусирована на способности индивида использовать эмоциональную информацию для ориентации в социальной среде.

Сторонники теории эмоционального интеллекта полагают, что измерение одних лишь познава-

тельных возможностей интеллекта игнорирует поведение и характер ученика; кроме того, исследования последних десятилетий показывают, что успехи в обучении и в жизни человека требуют как академических способностей, так и социальных умений. Питер Саловей и др. выделили пять основных областей (компонентов) ЭИ, на основе которых были разработаны тесты, измеряющие уровень ЭИ – коэффициент эмоционального интеллекта – EQ. ЭИ включает следующие способности [14, с. 24–25]:

1. **Знание собственных эмоций (Self-awareness).** Восприятие собственного состояния – узнавание своих чувств в момент их появления — это основа ЭИ.
2. **Мотивация (Motivation).** Способность продолжать действие, несмотря на неудачи.
3. **Само-регуляция (Self-regulation).** Способность так обращаться со своими эмоциями, чтобы избежать негативного эффекта. Она основана на способности к восприятию и распознаванию собственных чувств (п.1).

4. **Эмпатия (Empathy).** Способность понимать эмоции других людей.

5. **Способность к отношениям (адаптивность) (Adeptness).**

Чувствительность к чувствам других людей и способность строить с ними позитивные отношения.

От наличия этой способности (*социальной компетентности*) во многом зависят отношения людей.

Майер и Саловей [13] считали, что эмоциональный интеллект включает в себя, в частности, умение распознавать и управлять эмоциями других людей. Однако они не рассматривали возможные социальные последствия использования такой способности.

Модель, базирующаяся на понятии *способности (ability model)*, рассматривает эмоции как полезный источник информации, который может помочь вести себя в социальном окружении [14]. Согласно этой модели индивиды различаются по их способности использовать информацию эмоциональной природы и связывать эмоциональные процессы с более широким процессом познания. Такая способность проявляет себя при определенных типах поведения. Эта модель эмоционального интеллекта включает четыре типа способностей:

1. Различающие эмоции – способность проследить и расшифровать эмоции на лицах, картинах, культурных артефактах, включая способность определять свои собственные эмоции. Различающие эмоции представляют базовый аспект эмоциональной способности, так как они делают возможными все остальные процессы эмоциональной информации.

2. Использование эмоций – способность применять эмоции для стимулирования разных видов познавательной деятельности, как-от: мышление и решение проблем. Эмоционально способная личность может в полной мере использовать меняющееся настроение того или иного лица для наилучшего решения задачи.

3. Понимание эмоций – способность понимать язык эмоций и воспринимать сложное взаимодействие между ними. К примеру, понимание эмоций направляет способность быть чувствительным к тончайшим различиям между эмоциями, а также способность распознавать и описывать изменения эмоций во времени.

4. Управление эмоциями – способность регулировать как свои эмоции, так и эмоции других людей. Таким образом, эмоционально способная личность может использовать даже негативные эмоции и управлять ими для достижения намеченных целей.

Эту модель подвергали критике, однако тесты, построенные согласно этой модели ЭИ, имеют значительное преимущество, так как они сравнивают действия индивидов со стандартной шкалой и не полагаются на описания самих испытуемых.

Действующий измеритель модели эмоционального интеллекта Майера и Саловея (Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test – MSCEIT) основывается на серии вопросов по поводу решения эмоциональных проблем [14]. При оценке способностей личности по каждой из четырех ветвей эмоционального интеллекта тест дает обобщенный подсчет по всем направлениям и в целом. Главной в модели четырех типов способностей является идея о том, что ЭИ требует приспособления к социальным нормам. Эмоциональный интеллект является одной из составляющих социальной компетенции. Эмоциональные способности ранжируются от способности подстраиваться к чувствам других людей и понимать, что они думают до выполнения роли члена команды, коллаборатора, или эксперта на переговорах. Всем этим умениям мы обучаемся в течение жизни. Помощь в обучении может оказать модель, отражающая умения, которые следует улучшить. Такая модель может быть использована и в ходе обучения в классе, особое значение она может сыграть в процессе обучения языкам.

В образовании концепция эмоционального интеллекта (как и эмоционально коэффициента) применима и к учителям, и к ученикам; она нацелена на уменьшение негатива в ходе учебного процесса и, следовательно, позволяет улучшить академические результаты. В процессе обучения развиваются те умения, которые будут требоваться от учащихся во взрослой жизни.

Теория отличительных черт (особенностей) (trait theory) была создана К. Петридесом (K.V. Petrides) и определена им как эмоциональное само-восприятие, самооценка личностью своих эмо-

циональных способностей. Измерить ее можно с помощью самонаблюдения, составления собственных докладов (self-report), исследовать эту теорию можно в рамках модели личности [12].

В качестве измерителя этой способности широко используется Вопросник (Trait Emotional Intelligence Questionnaire – TEIQue), специально разработанный и доступный на многих языках. Тест состоит из 15 групп шкал, организованных вокруг четырех факторов: благосостояние, самоконтроль, эмоциональность, социабельность. Данные этого теста связаны также с результатами оценки таких личностных качеств, как открытость, способность к согласию, экстраверсия, самосознание.

На уровне образовательной организации, прежде всего школы, акцент делается на создании окружающей среды, позволяющей повысить эмоциональные коэффициенты учащихся. Следует отметить, что учителя, как и вся школа, несут ответственность за усиление действия таких моментов, как [15]:

- чувство принадлежности (attachment) – принадлежность школе или университету;
- подтверждение того, что другие испытывают затруднения;
- связующие узы – стимулирование дружеских отношений;
- введение – информирование учащихся о том, что им доступно;
- подготовка – в области учебных умений, использования времени и уменьшение стресса;
- холизм – сбалансированность академических программ с физической и социальной активностью.

Существует множество литературных источников по вопросам теорий эмоционального интеллекта; они освещают развитие учащихся, эмпирическое тестирование и его применение в школе. В литературе рассматривается также применение эмоциональной грамотности (emotional literacy). Одна из таких теорий – *теория эмоциональной грамотности* – принадлежит Клоду Стайнеру (Claude Steiner) [16], психологу и аналитику. Он описал четыре набора умений, ассоциируемых с развитием эмоциональной грамотности:

- способность любить и принимать любовь;
- способность говорить об эмоциях и о том, что их вызывает;
- способность к интуитивной эмпатии;
- извинение вреда, вызванного эмоциональными ошибками.

По контрасту с теориями эмоционального интеллекта, теория эмоциональной грамотности Стайнера в большей мере основывается на ценностях, связана с исследовательскими традициями релятивизма, использует качественные данные и может быть применена как к отдельным людям, так и к системам и организациям [17].

В таблице 1, приведенной в Приложении (Таблица сравнения моделей способностей и отличительных черт и эмоциональной грамотности [17, с. 45]), рассмотрены преимущества и недостатки моделей Эмоционального интеллекта – модель способностей ЭИ, а также модель особенностей ЭИ и модели эмоциональной грамотности.

Концепция эмоционального интеллекта привлекла особое внимание педагогов, занятых совершенствованием преподавания языковых дисциплин: родного и иностранного языка в особенности. В эпоху механического запоминания, когда учитель был в центре учебного процесса, взаимодействие между группами и учениками было не важно, однако в ходе коммуникативного обучения, при котором работа в парах и в группах становится нормой, поддержка и кооперация между учащимися очень важна.

Между тем именно подростки часто не умеют кооперироваться, испытывая страх перед своей неспособностью к обучению языкам. В таких случаях учитель может сфокусировать внимание на тех областях, где язык используется для выражения эмоций, а также использовать приемы, снижающие напряжение и способствующие групповой динамике. От него также зависит успешность развития взаимодействия в группе учащихся.

Приемы обучения эмоциональному интеллекту. Эмоциональный интеллект развивается с помощью видов деятельности, которые позволяют продвигать коммуникацию в классы. Среди приемов, которые уже стоят на вооружении учителя, можно выделить [15]:

- Различные виды деятельности, повышающие интерес и позволяющие разные подходы к учению и его индивидуальным стилям.
- Всевозможные виды деятельности помогают учащимся лучше узнать друг друга и повысить интерес к занятиям, которые связаны с темами общения.
- Мозговые штурмы и дискуссия поощряют обмен знаниями и мнениями.
- Для отдельных учащихся легче выразить себя через ролевые игры. Управляемая ролевая игра является полезным приемом при обучении.
- Групповая работа поддерживает кооперацию. Все участники группы должны внести свой вклад и получить тот же результат; могут быть использованы коллаборативное чтение и письмо, а также говорение в группе.

- Проектные работы. Учащиеся часто соревнуются. Групповая работа также способствует кооперации.
- Обратная связь позволяет судить о результатах деятельности и прояснить, чего еще можно ожидать. Она должна быть целенаправлена и позволять судить о самочувствии учащихся.
- Продолжающееся оценивание позволяет судить обо всех аспектах деятельности учащихся, включая их взаимодействие в группе.

Преподаватель языка имеет возможность поощрить учащихся использовать простой язык эмоций, прежде чем они получают возможность выражать более сложные чувства [15].

4. Выводы

Следует отметить, что развитие эмоционального интеллекта, повышение эмоционального коэффициента и успешное коммуникативное обучение языку идут рука об руку, однако осуществление групповой динамики не осуществляется автоматически, его следует развивать и усиливать с помощью особых приемов, которые создают чувство уверенности, творческую атмосферу в классе и поощряют к сотрудничеству. Персонализированная языковая практика поощряет учащихся говорить о самих себе, и их чувства в процессе использования языка интересны и стоят того, чтобы их заповнили. Такая практика способствует языковому развитию учащихся.

Очень важно заметить, что развитие эмоционального интеллекта, эмоциональных способностей оказывает самое положительное воздействие на социализацию учащихся. Приведем некоторые выводы, подчеркивающие позитивную роль эмоциональных способностей, коррелирующих со следующими явлениями:

1. Лучшее социальное взаимодействие для детей – эмоциональный интеллект у детей и подростков позитивно связан с социальным взаимодействием, и негативно – с отклонением от норм поведения, как в школе, так и вне ее. Об этом сообщают и сами дети, и те, кто за ними наблюдает: родители, учителя.
2. Личности с более высоко развитым эмоциональным интеллектом более позитивно воспринимаются окружающими.
3. Лучшие академические достижения – эмоциональный интеллект коррелирует с лучшими достижениями в учении, но не на самом высоком уровне (фактор IQ следует также принять во внимание).
4. Лучшие социальные связи в процессе работы и переговоров.
5. Лучшее психологическое самочувствие – эмоциональный интеллект позитивно влияет на чувство удовлетворенности жизнью, на самооценку и снижает уровень беспокойства и тревоги [18].

В последнее десятилетие правительственная политика в Великобритании сфокусирована на внедрении национально согласованных подходов к социальному и эмоциональному воспитанию, основанному на принципах эмоционального интеллекта. В Программу действий для школ Великобритании, озаглавленную «Касается каждого ребенка» (Every Child Matters) [19] и представляющую собой национальный план поддержки целостного развития учащихся, включены и вопросы их эмоционального благополучия.

В ходе реализации этой политики была также разработана специальная Программа «Социальные и эмоциональные аспекты учения» Social and Emotional Aspects of Learning (SEAL) [3], которая представляла собой межшкольную программу, направленную на развитие социальных и эмоциональных аспектов учения. Действует также программа «Здоровые школы» (Healthy schools), долгосрочная инициатива, которая должна обеспечить связь между здоровьем (включая социальное и эмоциональное благополучие), поведением и достижениями учащихся.

Все эти меры свидетельствуют о том, что, несмотря на имеющиеся разногласия ученых – исследователей по целому ряду вопросов, касающихся уточнения самих терминов «эмоциональный интеллект», «эмоциональная способность», «социальная способность» (social intelligence), «эмоциональная грамотность» (emotional literacy) и др., на разные подходы к созданию моделей эмоционального интеллекта, работники образования Великобритании заинтересованы в самом широком использовании этих понятий в своей работе, в разработке механизмов, способствующих эффективности их применения. Представляется, что педагоги других стран смогут по достоинству оценить возможности развития учащихся, которые открываются в ходе применения концепций эмоционального интеллекта в практике обучения.

5. Благодарности. Редакции журнала «Соціальні комунікації: теорія і практика» и организаторам симпозиума «Соціальні комунікації: теорія і практика» (25 марта 2017 г. в г. Киеве) Анне и Александру Холод.

6. Приложения и таблицы

1. Таблица сравнения моделей способностей и отличительных черт и эмоциональной грамотности [17, с. 45].

	Модель способностей ЭИ	Модель особенностей ЭИ	Эмоциональная грамотность
Возможные области исследования	Идентификация детей с разными уровнями эмоционального интеллекта. Оценка действенности вмешательств с целью формирования ЭИ.	Использование способов, с которыми дети используют эмоции. Оценка моделей эмоциональных ответов детей.	Идентификация компонентов эмоционально грамотного взаимодействия со средой. Исследования для построения эмоционально грамотных систем.
Уровни анализа	Индивидуальный.	Индивидуальный.	Системный.
Тип данных	Большинство исследований сфокусировано на развитии количественных инструментов измерения.	Количественные и качественные данные.	Качественные данные.
Преимущества	Предоставление количественных данных, которые легко интерпретировать. Представление хорошо исследованной концептуальной модели.	Может предложить информацию о способах использования детьми эмоций. Взаимосвязь между моделью и измерительными инструментами более валидна, чем у теории способностей.	Может быть использована на системном уровне. Может быть адаптирована к ценностям системы организаций, в которых она используется.
Недостатки	Валидность максимального использования измерительных инструментов постоянно обсуждается. Использование этого подхода может привести к игнорированию системных факторов.	Клинические и теоретические исследования все еще на ранней стадии развития.	Недостаток количественных инструментов измерения может сделать трудным оценку действенности.

В Таблице 1 рассмотрены преимущества и недостатки моделей Эмоционального интеллекта – модель способностей ЭИ, а также модель особенностей ЭИ и модели эмоциональной грамотности.

Список литературы

1. DfES (2005) *Social and Emotional Aspects of Learning: Improving behavior, improving learning*. London: HMSO.
2. DCSF (2007). *Social and emotional aspects of learning for secondary schools*. Nottingham: DCSF Publications.
3. DCSF (2007a). *Social and emotional aspects of learning for secondary schools: tools for monitoring, profiling and evaluation*. Nottingham: DCSF Publications.
4. Coleman Andrew (2008). *A Dictionary of Psychology* (3 ed.), Oxford University Press.
5. Beldoch M. (1964), "Sensitivity to expression of emotional meaning in three modes of communication", in J.R. Davitz et al., *The Communication of Emotional Meaning*, McGraw-Hill, pp.31-42
6. Gardner Howard (1983) *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
7. Salovey, P. & Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, pp. 185-211.
8. Goleman, D., (1995) *Emotional Intelligence*, New York, NY, England: Bantam Books, Inc.
9. Воскресенская Н.М. Некоторые вопросы методологии сравнительной педагогики в Англии в 80-х годах: концепция Б. Холмза // Методологические проблемы сравнительной педагогики. – М., 1991. – 93 с. С. 51–70.
10. Вульфсон Б.Л. Методы сравнительно-педагогических исследований // Педагогика. – 2002. – № 2. – С.70–80.
11. Goleman Daniel (1998), *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
12. Petrides Konstantin; Furnham, Adrian (2001), "Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies", *European Journal of Personality*, pp. 425-448
13. Mayer, J.D., Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* (pp.3-31). New York: Basic Books.
14. Salovey, Peter; Mayer, John; Caruso, David (2004), "Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications", *Psychological Inquiry*, pp. 19-25.
15. *Emotional Intelligence and ELT*. British Council BBC. Written by Steve Darn, Freelance Trainer, Izmir, Turkey www.teachingenglish.org.uk/sitemap (дата обращения 09.09.2016).
16. Steiner, C. (2003) *Emotional Literacy: Intelligence With a Heart*. California: Personhood Press
17. Gillum James (2010) *Using emotional literacy to facilitate organizational change in a primary school: a case study*, A thesis submitted to the Univ. of Birmingham for the degree of Doctor of applied educational and child psychology, School of Education, College of Social Sciences, The Univ. of Birmingham, 309p.
18. Mayer J.D. (2008). "Human Abilities: Emotional Intelligence" *Annual Review of Psychology*.59: pp. 507-536.
19. DfES (2004) *Every Child Matters: Change for Children*, London: The Stationary Office

References

1. DfES (2005) *Social and Emotional Aspects of Learning: Improving behavior, improving learning*. London: HMSO.
2. DCSF (2007). *Social and emotional aspects of learning for secondary schools*. Nottingham: DCSF Publications.
3. DCSF (2007a). *Social and emotional aspects of learning for secondary schools: tools for monitoring, profiling and evaluation*. Nottingham: DCSF Publications.
4. Coleman Andrew (2008). *A Dictionary of Psychology* (3 ed.), Oxford University Press.
5. Beldoch M. (1964), "Sensitivity to expression of emotional meaning in three modes of communication", in J.R. Davitz et al., *The Communication of Emotional Meaning*, McGraw-Hill, pp.31-42
6. Gardner Howard (1983) *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
7. Salovey, P. & Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, pp. 185-211.
8. Goleman, D., (1995) *Emotional Intelligence*, New York, NY, England: Bantam Books, Inc.
9. Voskresenskaya, N.M. (1991) Nekotoryye voprosy metodologii sravnitel'noy pedagogiki v Anglii v 80-kh godakh: kontseptsiya B. Kholmza, *Metodologicheskiye Problemy Sravnitel'noy Pedagogiki*, s. 51–70.
10. Vul'fson, B.L. (2002) Metody sravnitel'no-pedagogicheskikh issledovani, *Pedagogika*, no. 2, s.70–80.
11. Goleman Daniel (1998), *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
12. Petrides Konstantin; Furnham, Adrian (2001), "Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies", *European Journal of Personality*, pp. 425–448.
13. Mayer, J.D., Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* (pp.3-31). New York: Basic Books.
14. Salovey, Peter; Mayer, John; Caruso, David (2004), "Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications", *Psychological Inquiry*, pp. 19–25.
15. *Emotional Intelligence and ELT*. British Council BBC. Written by Steve Darn, Freelance Trainer, Izmir, Turkey www.teachingenglish.org.uk/sitemap (дата обращения 09.09.2016).
16. Steiner, C. (2003) *Emotional Literacy: Intelligence With a Heart*. California: Personhood Press
17. Gillum James (2010) *Using emotional literacy to facilitate organizational change in a primary school: a case study*, A thesis submitted to the Univ. of Birmingham for the degree of Doctor of applied educational and child psychology, School of Education, College of Social Sciences, The Univ. of Birmingham, 309p.
18. Mayer J.D. (2008). "Human Abilities: Emotional Intelligence" *Annual Review of Psychology*.59: pp. 507-536.
19. DfES (2004) *Every Child Matters: Change for Children*, London: The Stationary Office

Курдюмова Ірина Михайлівна

ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ Й РОЗВИТОК УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Мета дослідження – розглянути теорії емоційного інтелекту, деякі особливості й прийоми застосування концепції емоційного інтелекту в процесі навчання й виховання учнів у Великій Британії.

Методологія дослідження визначається особливостями роботи у сфері зарубіжної педагогіки та педагогічної компаративістики. Аналіз джерел у порівняльному дослідженні займає ключову позицію. На підставі аналізу наявних джерел проводиться збір, класифікація та опис педагогічних фактів, їх інтерпретація з використанням методів інших наук, крім педагогіки. У даному випадку це психологія й соціологія. Крім того, порівняльно-педагогічне дослідження має проводитися з точки зору тієї чи іншої проблеми, а складовими частинами проблемного підходу є: а) аналіз проблеми; б) висування гіпотези; в) визначення умов і сучасного соціального контексту.

У результаті в статті розглянуті особливості основних моделей емоційного інтелекту та емоційної грамотності, показані можливості й прийоми застосування цих моделей на практиці навчання мовам у Великій Британії; виявлено роль урядової політики в останнє десятиліття у впровадженні національно узгоджених підходів до соціального й емоційного виховання, заснованого на принципах емоційного інтелекту.

Ключові слова: теорії емоційного інтелекту, розвиток учнів, навчання, виховання, емоційна грамотність.

Kurdyumova Iryna Mihaylovna

THEORIES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS IN THE UK

The main objective of the study is to consider some theories of emotional intelligence and its applicational mechanisms in the field of British education.

The methodology of the study is determined by the peculiarities of comparative pedagogy and foreign pedagogy studies. Foreign texts on the chosen problem are closely analysed and discussed from the point of view of the researches. On the base of the analysis the author of the article discusses and classifies some pedagogical acts, and tries to interpret them with the help of psychology, sociology and other disciplines. Comparative pedagogical research is based on some of actual pedagogical problems, its main components being: a) problem analysis, b) putting forward hypotheses, c) determining basic conditions and modern social context.

The article deals with some main features of basic models of emotional intellect, emotional literacy, some possibilities of these models and their application to language education in Great Britain. The author finds out the role of UK Government in introduction of nationally agreed educational policy based on emotional intellect and emotional literacy principles.

Such educational programmes as *Every Child Matters: Change for Children*, London: The Stationary Office, DfES (2004), *Social and Emotional Aspects of Learning: Improving behavior, improving learning*. London: HMSO, DfES (2005) are the main examples of such an approach.

Key words: emotional intelligence theories; student development; education; emotional literacy.

УДК 007 : 304 : 004.91

ПРОБЛЕМАТИКА ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Фіголь Н.М.

(м. Київ, Україна)

У статті проаналізовано основні напрями досліджень електронного навчального дискурсу, виявлено передумови виникнення електронних видань та перспективи їхнього поширення, проблеми цієї галузі. Задля всебічного розкриття теми використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняльний та описовий методи, що дозволило зробити конкретні висновки. Результатом дослідження є з'ясування проблемних питань електронного навчального дискурсу, міри дослідженості цих питань та окреслення перспектив подальших розробок. Приходимо до висновку, що, аналізуючи електронний навчальний дискурс, дослідники або зупиняються на загальних проблемах усвідомлення їх специфіки, або розглядають ЕНВ окремої галузі, тоді як єдиної концепції та усталеного розуміння цього явища немає. Одержані результати можуть бути використані для розробки єдиної концепції електронних навчальних видань, уніфікації термінологічного апарату та класифікації.

Ключові слова: електронне навчальне видання, електронний підручник, електронний посібник, електронний навчальний дискурс.

1. Вступ

Електронні навчальні видання останнім часом стали активно обговорюваною темою як на шпальтах періодичних видань, так і в науковій спільноті. Спричинено це кількома факторами: необхідністю реформування навчального процесу, який потребує нових форм збереження, передавання інформації, що збільшується в геометричній прогресії; удосконалення дидактичних можливостей навчального матеріалу, який завдяки електронному формату (використання мультимедійних засобів – аудіо, відео стає більш різноманітним та цікавим); економічними чинниками – фінансова криза спонукає до пошуку шляхів оптимізації витрат, а електронна книга може стати архівом не для одного навчального видання; екологічними причинами – для друкованої книги потрібні витратні матеріали: папір, фарба тощо.

Важливо наголосити, що, на думку П. Полянського, не стільки технічні характеристики й значний педагогічний потенціал електронних пристроїв, скільки наслідки світової фінансової кризи були поштовхом до розгортання дискусії довкола того, чи можливо й наскільки це доцільно замінити друковані підручники електронними, і саме через нестачу бюджетних коштів на друкування підручників адміністрації американських штатів Каліфорнія й Техас оголосили про плани відмовитися від друкованих шкільних підручників на користь електронних книг [10]. На сьогодні Україна також опинилася перед викликами часу: фінансовою кризою, низькою купівельною спроможністю громадян, браком та здорожчанням паперу, тому буде доречно скористатися світовим досвідом упровадження електронної книги, електронних підручників.

2. Методи дослідження

Серед методів, використаних для проведення дослідження, можна навести такі:

- історичний – дає змогу простежити виникнення, формування та розвиток подій та явищ у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків – було використано для опису передумов виникнення та становлення електронного навчальних видань;

- описовий – застосовано для аналізу та опису проблематики електронного навчального дискурсу;

- аналіз та синтез: аналіз дає змогу поділяти предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості й відношення); синтез – навпаки, припускає з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле – було використано для виділення переваг та недоліків ЕВ, характеристик електронних навчальних видань, формулювання на цій основі вимог до них;

- типологізації – дозволив виділити типи електронних навчальних видань, визначити їхні характеристики.

Крім того, для вивчення явища електронного навчального дискурсу було використано методи індукції, дедукції й абстрагування, які дозволили на основі знання загалом про дискурс виділити риси саме електронного навчального дискурсу, а виділивши його характеристики, зробити певні узагальнення, що дозволили типологізувати складники.

Огляд літератури

Дослідження електронних навчальних видань можна систематизувати в декілька груп: науковці, що заклали теоретико-методологічні засади до вивчення ЕВ, вивчали історіографію, типологію, особливості створення та функціонування цих видань (Т. Киричок, М. Женченко, Г. Вараксин, В. Вуль, С. Сисоева, С. Фіялка), та дослідники, що вивчали специфіку створення та функціонування ЕВ саме з певної галузі знань (А. Литвин, О. Алексєєв, Н. Самарина, О. Шмегера, Е. Блинова та ін.).

Проте, незважаючи на активне зацікавлення цією проблематикою, на сьогодні єдиної концепції електронних навчальних видань не існує, є лише поодинокі статті або ж наукові дослідження, у яких розроблено теорію та вимоги до електронних навчальних видань із певної галузі знань. Тому метою нашого дослідження є систематизація досліджень у галузі електронного навчального книговидання, виокремлення основних напрямів та подальших перспектив вивчення електронного навчального дискурсу.

3. Результати й обговорення

В Україні ця галузь наукових досліджень лише розвивається у вигляді окремих поодиноких розробок інформаційних і технічних дискурсів, тож зупинимось на окремих аспектах.

С. Федорчук у статті «Електронний підручник як засіб інформатизації сучасної освіти» з'ясовує сутність інформатизації освіти та узагальнює досвід щодо використання електронних підручників у навчальному процесі. Автор наводить розлогу законодавчу базу інформатизації освіти: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки»; Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», Постанова КМУ від 7 грудня 2005 р. № 1153 «Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки» та ін., стверджуючи, що сьогодні «інформатизація освіти визнана одним із пріоритетних державних завдань» [11]. Проте, головне, щоб ці позитивні ініціативи не лишилися тільки на папері й були підкріплені реальними джерелами фінансування. Дослідник виділяє слідом за М. Чепіль два основні види електронних навчальних видань: електронний посібник і підручник, що видається дещо суб'єктивним, тому що електронна навчальна книга має набагато більше типів, які буде розглянуто в окремому підрозділі.

Питання філософського, буттєвого гатунку: що краще – електронна чи друкована книга – порушують у своїх статтях П. Полянський, Є. Єсіна, О. Лінгур. Ця тема стала предметом обговорень Форуму нових технологій, що відбувся в рамках щорічного Варшавського книжкового ярмарку в 2012 році. Учасники заходу констатували той факт, що книжка на електронних носіях стрімко завойовує європейську читацьку аудиторію. На думку представника однієї з польських фірм, яка займається випуском оцифрованої літератури, А. Давідзюка, електронна книжка підкорить серця читачів упродовж кількох найближчих років, що нагадуватиме експансію мобільного зв'язку: «Те, що маємо книжку у вигляді зшитих аркушів, а цей винахід має приблизно дві тисячі років, не означає, що так має бути завжди і що це єдина форма. Книжка розвивається. Ми вважаємо, що електронна книжка – це природна форма розвитку традиційної книжки, вона буде, незважаючи на те, подобається нам це чи ні» [13].

Зокрема Є. Єсіна та О. Лінгур виділяють такі основні риси електронного видання: використання можливостей мультимедіа; інтерактивність та мультимедійність; швидкий зворотний зв'язок; швидкий пошук необхідної інформації; можливість організованого доступу зі сторінок електронного підручника до необхідних інформаційних ресурсів інтернету; наявність ілюстративних прикладів та моделей; супровід текстового матеріалу аудіо- та відеоінформацією; організація різнорівневого контролю навчальних досягнень студентів; багаторівневість викладу навчального матеріалу [5].

П. Полянський наголошує, що «підручник у традиційному (друкованому) своєму вигляді й функціональному призначенні як вмістилище наукових фактів і виховного потенціалу вже не може посідати монополіє становище в умовах інформаційного суспільства» [10], зазначає, що майбутнє за електронним виданням, проте найважливіше наразі питання сертифікації таких видань. Вважаємо це дуже слушним акцентом, на який неодноразово звертали увагу й у власних публікаціях, адже невиробленість нормативної бази, брак єдиної типологічної класифікації, а головне – відсутність контролю з боку дер-

жави – робить можливим продукування ЕВ неналежної якості, із порушенням санітарних, ергономічних норм, що може спричинити шкоду здоров'ю користувачів (а це переважно діти – майбутнє нації), а також робить можливим розповсюдження неякісної електронної продукції, коли навіть самі автори таких видань не можуть чітко визначити, що це насправді – посібник, підручник чи довідник.

Значну групу досліджень становлять праці, у яких розробляються окремі аспекти проблематики електронних видань для конкретних галузей, тому на них варто зупинитись окремо. Так, О. Алексеев у своїй праці «Відмітні класифікаційні ознаки електронних навчальних видань для інженерних спеціальностей» досліджує поняття «електронне навчальне видання» конкретно для інженерних спеціальностей, наводячи певні ознаки підручників такого типу. Досить розлогою є класифікація, із якої видно, що всі електронні навчальні видання інженерної галузі поділено за такими класифікаційними критеріями:

- модель відображення фізичних і виробничих об'єктів і процесів (визначення ефективності заміни електронним навчальним виданням реальних машин і процесів під час їх вивчення в лабораторному практикумі): *об'єкт штучної реальності, мультимедійна лабораторія, розрахунково-графічна модель, графічна форма, символічна форма;*

- технологія формування професійних компетентностей (виокремлення електронних навчальних видань за їх дидактичною спрямованістю): *технологія модульного навчання, технологія проектного навчання, технологія проблемного навчання, технологія різнорівневого навчання, технологія програмованого навчання, технологія бригадного навчання, репродуктивна технологія навчання;*

- форма роботи з навчальними об'єктами (особливості роботи з об'єктами досліджень): *дистанційна форма, форма відкладеного доступу, очна форма;*

- методичне призначення (спосіб використання видання в навчальному процесі): *описово-ілюстративне, демонстраційне, тренінгове, для тестування й діагностики, методичне, довідкове, допоміжне;*

- спосіб забезпечення доступу до матеріалів (доступ учасників навчального процесу до електронного навчального видання): *локальний, локально-розподілений, корпоративний, нерегламентований* [1].

Але більшість із цих класифікаційних ознак є актуальними та ефективними для електронних видань різних галузей.

А. Литвин у статті «Електронні навчальні посібники і підручники для ПТНЗ» [7] розглядає інформатизацію освіти як процес створення розвинутого інформаційно-навчального середовища, що сприяє виникненню й розвитку процесів навчальної взаємодії між учнями (студентами), викладачем і засобами інформаційних технологій. Зокрема, наведено функції та ефективність електронних видань в інформаційному процесі навчання в ПТНЗ. Дослідник наводить перспективи розвитку цієї галузі дослідження.

С. Фіялка в статті «Принципи організації електронних навчальних видань із культурознавства» розглядає галузеві особливості електронних навчальних видань із культурознавства, виокремлюючи основні етапи їх підготовки та ролі редактора в цьому процесі. Також наводить класифікаційні ознаки, зазначаючи, що є різні підходи до створення електронних навчальних видань, та єдина концепція їх проектування відсутня, тому є потреба у вирішенні багатьох організаційних, методичних, технічних завдань та проведення глибоких теоретичних досліджень у сфері розробок електронних видань [12].

Вагомим внеском у дослідження функцій, розвитку та процесів створення електронних навчальних видань є довідник Т. Ю. Киричок «Електронні видання», у якому розглянуто класифікаційні ознаки електронного видання як окремого категоріального виду. Наведено особливості розробки та перспективи розвитку й удосконалення наявних видів електронних видань, систематизовано формати електронних видань. Значну увагу приділено саме технологічному аспекту розробки електронних видань у форматі HTML [6].

Важливим предметом зацікавлень науковців є поняттєвий апарат електронного навчального дискурсу, адже від правильного розроблення термінології насправді залежить ясність і чіткість наукових пошуків, а отже, й успішний розвиток галузі. Насамперед слід зазначити, що основоположний аспект, що має бути покладений в основу електронного дискурсу – розробка понятійно-категоріального апарату електронних видань – має неоднозначний та хаотичний характер. Наразі можна говорити про невиробленість термінологічного апарату щодо ЕВ, дослідження в цій царині обмежуються лише основоположними поняттями, які різними науковцями розуміються по-різному. Найбільше дискусій точиться довкола понять «електронний підручник» та «електронний посібник». Принагідно зазначимо, що є два прямо протилежні погляди на поняття ЕП:

1) електронний підручник є окремим елементом електронного навчально-методичного комплексу. Крім нього, є ще електронні довідники, глосарії, лабораторні практикуми, фонди тестів, комп'ютерні тренажери та ін. (П. Полянський);

2) електронний підручник – програмно-методичний комплекс, що забезпечує й виклад нового теоретичного матеріалу, і забезпечення контролю, самоперевірки, і методичні вказівки для самостійної роботи (О. Тищенко, Л. Коваль, М. Жалдак).

Водночас усі науковці сходяться на тому, що електронні підручники мають істотні відмінності від паперових завдяки можливості застосування сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедіа.

Концепцію електронного підручника дослідив Ю. О. Жук. У праці «Електронний підручник та проблема систематики комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання» було розглянуто структурний аспект підручника, що передбачає виявлення типів системності знання, яке складає змістовне наповнення підручника, та здійснено класифікацію сучасних електронних підручників зі структурної точки зору за чотирма критеріями, серед яких логіко-лінгвістична, модельно-репрезентативна, прагматико-процедурна та проблемно-евристична підсистеми зв'язків між елементами систем знань, що безпосередньо пов'язано з побудовою структури електронних підручників [4].

Л. Гризун у дисертації «Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника» пропонує ще один різновид електронного навчального видання – «комп'ютерний підручник». У своєму дослідженні науковець указує на ефективність і доцільність застосування таких видань, адже завдяки застосуванню гіпермедійних засобів і телекомунікаційних технологій навчальне видання перетворюється на принципово новий засіб пізнання, який інтегрує функції інших елементів системи дидактичних засобів і утворює таким чином навчально-пізнавальне середовище. Наведено такі особливості цього видання:

- новий багаторівневий принцип подання інформації, що підлягає засвоєнню, та поєднання інформаційних масивів різних типів на підставі асоціацій у єдине смислове ціле;
- можливість навчатися за індивідуальною траєкторією навчання та в найбільш зручному темпі;
- здійснення діяльнісного характеру навчання;
- використання гіпермедійних можливостей сучасних комп'ютерних технологій;
- електронна форма подання інформації дозволяє поєднати підручник із дослідницькою лабораторією [3].

Серед українських наукових розробок, дотичних до теми дослідження, варто виділити праці В. Різуна, М. Тимошика, О. Тріщук, Л. Гризун, В. Маркова, В. Сави, Т. Ярошенко, К. Серажим, у яких закладено теоретичні основи розуміння процесів редагування різних видів видань.

Найбільше конкретних розробок і теоретичних досліджень із цієї тематики належить закордонним дослідникам, праці яких носять більш прикладний характер. Це пояснюється, по-перше, економічними чинниками та зацікавленістю досліджень у цій сфері з боку держави, по-друге, технічним розвитком країн, адже впровадження нових технологій в освітній системі там іде більш швидкими темпами. За кордоном електронну навчальну книгу як наукову проблему досліджує педагогічна кібернетика, що дозволяє робити якісні розробки як змістової, так і технічної частини цього явища. На основі базових технічних інститутів із проблем сучасних засобів інформаційного розвитку створюються підрозділи, відділи, у яких поглиблено вивчають ефективність застосування новітніх технологій навчання.

Проаналізувавши основні наукові доробки в цій сфері, варто також акцентувати на працях таких закордонних дослідників: М. І. Беляєва, А. П. Колошеїна, Є. Н. Баликіної, С. І. Макарова, І. В. Заболотської, С. Каннінгхема.

Узагальненням напрацьованого науковцями досвіду в галузі електронних навчальних видань є «Положення про підготовку навчальних видань та розробку електронних засобів навчального призначення» на базі Національного технічного університету України «КПІ» [9] та Львівської політехніки [10], а також ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» [2], що визначає сутність й ознаки електронних видань. На основі цих базових розробок державного значення українськими науковцями проводяться дослідження дискурсу електронних видань загалом, а також їх особливостей для окремих галузей.

4. Висновки

Отже, проаналізувавши основні наукові доробки з досліджуваної теми, ми бачимо, що сьогодні, у час технічного прогресу та застосування новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі, актуальними є розробки та дослідження в галузі електронних видань. В Україні ця тема є новим полем для дослідження, більш ширше та повніше цій проблематиці присвячено закордонні дослідження. Основна увага науковців сконцентрована на виділенні електронних навчальних видань як окремого освітнього продукту, що має свої особливості, переваги та недоліки. Висвітлюються такі аспекти: загальні принципи підготовки електронних видань, можливості мультимедійних засобів у здобутті знань, психологічні особливості сприйняття інформації дітьми, критерії відбору матеріалів для електронного видання та методика його проектування. Приходимо до висновку, що, аналізуючи електронний навчальний дискурс, дослідники або зупиняються на загальних проблемах усвідомлення їх специфіки, або розглядають ЕНВ окремої галузі, водночас єдиної концепції та усталеного розуміння цього явища немає. Крім того, немає і єдиного усталеного термінологічного апарату електронного навчального дискурсу, що ускладнює наукову комунікацію, процес розробки електронних видань, тому ця проблема потребує негайного вирішення на державному рівні, розробки чітких вимог до електронних видань і навіть заходів контро-

льного характеру, щоб унеможливити надходження неякісних електронних навчальних видань до користувачів – учнів, школярів.

Список літератури

1. Алексєєв О. М. Відмітні класифікаційні ознаки електронних навчальних видань для інженерних спеціальностей / О. М. Алексєєв. – Режим доступу: www.ii.npu.edu.ua (дата звернення: 10.10.16).
2. ДСТУ 7157 : 2010. Інформація та документація. Електронні видання. Основні види та вихідні відомості. – Чинний від 2010–07–01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 18 с.
3. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. ... к. пед. наук : 13.00.09 / Л. Е. Гризун ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 20 с.
4. Жук Ю.О. Електронний підручник та проблема систематики комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання / Ю.О. Жук // Нові технології навчання: Науково-метод. зб. – Київ, 2000. – вип. 25. – С. 44–49.
5. Єсіна О. Г., Лінгур Л. М. Електронні підручники: переваги та недоліки використання. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vsed/2012_44/44/181-186.pdf (дата звернення: 10.10.16).
6. Киричок Т. Ю. Електронні видання / Т. Ю. Киричок. – Київ : НТУУ«КПІ», 2010. – 400 с.
7. Литвин А. В. Електронні навчальні посібники і підручники для птнз / А. В. Литви. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua : офіц. веб-сайт Національної бібліотеки ім. Вернадського (дата звернення: 12.10.16)
8. Положення про електронні навчальні видання Львівської політехніки. – Режим доступу: <http://nauka.lp.edu.ua/> Збірник нормативних документів Національного університету "Львівська політехніка" / Нац. ун-т "Львів. політехніка" ; [редкол.: А. Г. Загородній, В. А. Павлиш, Р. О. Корж. та ін. ; відп. ред. Ю. Я. Бобало]. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. – 468 с.
9. Положення про підготовку навчальних видань та електронних засобів навчального призначення / Уклад.: В. Т. Горбенко, Г. І. Лоза, І. О. Мікульонюк. – Київ : НТУУ «КПІ», 2008. – 48 с.
10. Полянський П. Про переваги і вразливі місця електронних підручників. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/school_today/16840 (дата звернення: 12.10.16).
11. Федорчук В. В. Електронний підручник як засіб інформатизації сучасної освіти // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2012. – №. 12. – С. 153–158.
12. Фіялка С. Б. Принципи організації електронних навчальних видань із культурознавства / С. Б. Фіялка. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua> (дата звернення: 12.10.16).
13. Чи є майбутнє в паперовій книжці в добу електронної літератури. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/24578247.html> (дата звернення: 12.10.16).

References

1. Aleksjejev (2013), O. M. «Distinctive classification features electronic educational books for engineering specialties», available at: www.ii.npu.edu.ua (accessed 10.10.16)
2. DSTU 7157 : 2010. Information and documentation . Electronic Publishing . Andbasic types and outgoing information. – Effective as of 2010–07–01. – Kiyv : State Standard of Ukraine , 2010. – 18 p.
3. Ghryzun, L. E., (2002), «Teaching the basics of creating modern computer tutorial», Abstract of the PhD diss. (ped. sci.), Kharkiv State Pedagogical University, Ghryghorij Skovoroda of Kyiv, 20 p.
4. Zhuk, Ju.O. (2000), «Electronic textbook issue and taxonomy of computer-oriented learning tools», *Novi tehnologiyi navchannya*, Kiyv, 2000, vol. 25, pp. 44–49.
5. Yesina, O. H. & Linhur, L. M. (2016), «Electronic textbooks: the advantages and disadvantages of using», available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vsed/2012_44/44/181-186.pdf (accessed 10.10.16)
6. Kyrychok, T. Yu. (2010), «Electronic Publishing», NTUU«KPI», Kyiv, 400 p.
7. Lytvyn, A. V. (2012), «Electronic manuals and textbooks for vocational schools», available at: www.nbuv.gov.ua (accessed 12.10.16)
8. Zahorodnii, A. H. & Pavlysh, V. A. & Korzh, R. O. (2009), «Regulation of electronic educational editions Lviv Polytechnic», Publisher National University "Lviv Polytechnic", Lviv, 468 p.
9. Horbenko, V. T. & Loza, H. I. & Mikulonok, I. O. (2008) «The provisions on the preparation of educational publications and electronic media for educational purposes», NTUU«KPI», Kyiv, 48 p.
10. Polianskyi, P. (2010), «The advantages and vulnerabilities of e-books» available at: http://osvita.ua/school/school_today/16840 (accessed 12.10.16)
11. Fedorchuk, V. V. (2012) «Electronic textbook as means of modern education informatization», *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, no. 12, pp. 153-158.
12. Fiialka, S. B. (2010), «The principles of e-learning editions of cultural studies», available at: <http://journalib.univ.kiev.ua> (accessed 12.10.16)
13. Is the future of paper books into electronic literature night, available at: <http://www.radiosvoboda.org/a/24578247.html> (accessed 12.10.16)

Фиголь Надежда Николаевна

ПРОБЛЕМАТИКА ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНОГО ДИСКУРСА

В статье проанализированы основные направления исследований электронного учебного дискурса, определены причины возникновения электронных изданий и перспективы их распространения, проблемы этой отрасли. Для всестороннего рассмотрения темы использованы общенаучные методы анализа, синтеза, дедукции, индукции, сравнительный и описательный методы, что позволило сделать определенные умозаключения. Результатом исследований стало выявление проблемных вопросов электронного учебного дискурса, степени исследования этих вопросов и определение перспектив дальнейших разработок. Приходим к выводу, что, анализируя электронный учебный дискурс, исследователи либо касаются общих проблем осознания их специфики, либо рассматривают ЭУИ отдельной отрасли, тогда как единой концепции и общепринятого понимания этого явления не существует. Полученные результаты могут быть использованы для разработки единой концепции электронных учебных изданий, унификации терминологического аппарата и классификации.

Ключевые слова: электронное учебное издание, электронный учебник, электронное пособие, электронный учебный дискурс.

Figol Nadija

ISSUES ELEARNING DISCOURSE

Basic directions of researches of electronic educational discourse are analysed in the article, pre-conditions of origin of electronic editions and prospect of their distribution, problem of this industry are educed. For the sake of the all-round opening of theme the scientific methods of analysis, synthesis, deduction, induction, comparative and descriptive methods are used, that allowed to do concrete conclusions. Basic attention of scientists is concentrated on the selection of electronic educational editions as a separate educational product, that has the features, advantages and defects. Such aspects are illuminated: general principles of preparation of electronic editions, multimedia capabilities in acquiring knowledge, psychological features of information perception by children, criteria of selection of materials for electronic edition and methodology of its planning.

A research result is finding out of problem questions of electronic educational discourse, measure of investigationalness of these questions and lineation of prospects of further developments. Come to the conclusion, that analysing electronic educational discourse researchers stop on the general issues of realization of its specific problems, or examine e-learning educational separate industry, but there are not the only conception and withstand understanding of this phenomenon. Moreover, there is no single established terminology of Electron academic discourse, which complicates scientific communication, electronic publications development process, so this issue needs urgent attention at the state level. The results can be used: for development of single conception of electronic educational editions, unitization of terminological vehicle and classification.

Keywords: electronic educational edition, electronic textbook, electronic manual, electronic educational discourse.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»

Обсяг та форматування

Повний обсяг статті разом з анотаціями трьома мовами (англійською, російською, українською), додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури має становити **25-50 тис. знаків** (символів та пробілів).

Обсяг рецензії на книгу має становити 5-10 тис. знаків.

Файли необхідно називати прізвищем автора статті латиницею, наприклад, Petrenko.doc. Якщо авторів кілька, то прізвищами перших двох авторів, наприклад, Petrenko_Sydorenko.doc.

Рукопис необхідно подавати у форматі, сумісному з Microsoft Word (можливі розширення файлів: .rtf, .doc, .docx). Розмір сторінки А4; книжкова орієнтація; поля з усіх боків по 2 см; шрифт Times New Roman; розмір шрифту – 14; інтервал між рядками – 1,5.

Назву статті треба набирати звичайним текстом; не допускається набір із використанням опції Caps Lock.

Необхідно розрізняти символи дефіс і тире (тире відокремлюється з обох боків пропусками й довше за дефіс).

Стиль тексту Звичайний (Normal). Використання інших стилів не допускається.

Схеми, графіки, діаграми (далі – ілюстрації), формули й таблиці нумеруються.

Ілюстрації таблиці не повинні перевищувати розміром зазначених вище розмірів сторінки (А4 мінімум по 2 см на поля).

Таблиці формуються в редакторі таблиць (пункт меню "Таблиця"). Формат таблиць тільки книжковий.

Формули в статтях мають бути набрані за допомогою редактора Equation Editor.

Не рекомендується користуватись автоматичною нумерацією.

Ілюстрації. Кількість ілюстрацій не повинна перевищувати п'яти. Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кожну ілюстрацію треба надсилати окремим файлом. Називати файл ілюстрації треба прізвищем автора статті латиницею. Якщо ілюстрацій кілька, то потрібно додавати в назві файлу до прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Petrenko1.jpg; Petrenko2.jpg; Petrenko3.jpg.

Перед основним текстом статті потрібно вказати такі дані:

- індекс УДК;
- прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання;
- назву статті;
- **анотацію (детальні вимоги – див. далі);**
- 3-5 ключових слів.

Вимоги до структури основного тексту статті

Основний текст статті повинен мати визначену структуру. Підрозділи статті, які наведено нижче, повинні бути пронумеровані, виділені в тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки.

1. Вступ (актуальність теми, огляд літератури й попередніх досліджень із цієї чи суміжної проблематики, мета й завдання статті). Обсяг – близько 3000 знаків.

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження – яким чином було отримано його результати).

3. Результати й обговорення (навести основні результати дослідження).

4. Висновки. Обсяг – близько 2000 знаків.

5. Подяки (коротко висловити подяку ВНЗ та дослідникам, які надали допомогу при підготовці цієї публікації).

6. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки й

порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями. У тексті статті обов'язково мають бути посилання на ці додатки чи таблиці).

7. Список літератури подавати в порядку цитування в тексті. Реквізити джерела для журнальних статей – автор, назва статті, назва журналу, номер журналу, рік видання, номери сторінок. Реквізити джерела для книжок – автор, назва книжки, місто видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок. Приклади оформлення списку літератури див. нижче.

Вимоги до анотації

Анотація українською та російською мовами

Анотація українською та російською мовами мають бути ідентичними за змістом.

Обсяг анотації: 90-110 слів (800-1000 знаків, урахуваючи пробіли).

Анотація має бути якісною, інформативною та лаконічною. Її мета – стисло відобразити основний зміст проведеного дослідження. **Уникайте повторення в анотації назви статті й загальних фраз.**

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- **мету** дослідження;
- **методи** (не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження – яким чином було отримано його результати);
- **головні результати й висновки** дослідження, із яких має бути зрозумілою їх **значимість** для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Усі названі складові анотації мають чітко ідентифікуватися. Для цього рекомендуємо вживати в анотації слова: мета, методи, результати, висновки, значення.

За необхідності можна на початку анотації вказати одним реченням актуальність дослідження, якщо вона не є очевидною з назви, мети чи висновків дослідження.

Ключові слова

Після анотації потрібно вказати 3-5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Анотація англійською мовою (Abstract)

Анотація англійською мовою має бути **вдвічі більшою за обсягом, ніж анотація українською та російською мовами**, адже для іноземних читачів це буде основним джерелом інформації про всю публікацію й проведене вами дослідження.

Обсяг анотації англійською: 200-250 слів (1500-2000 знаків, урахуваючи артиклі та пробіли).

Анотація має бути написана **правильною англійською мовою**, з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати анотації, перекладені лише за допомогою комп'ютерних перекладачів.

Структура анотації. В анотації необхідно чітко вказати:

- **мету** дослідження (**main objective(s) of the study**);
- **методи (methodology)** – не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження – яким чином було отримано його результати (**how the study was done**);
- **головні результати й висновки** дослідження (**results/findings and conclusions**), із яких має бути зрозумілою їх **значимість (significance)** для науки, суспільства, освіти тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези тощо).

Усі названі складові анотації мають чітко ідентифікуватися. Для цього рекомендуємо вживати в анотації слова: **main objective(s) of the study, methodology, results, findings, conclusions, significance.**

За необхідності можна на початку анотації вказати одним реченням актуальність дослідження (**relevance of the study**), якщо вона не є очевидною з назви, мети або висновків дослідження.

Ключові слова (Keywords)

Після анотації потрібно вказати 3-5 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Добираючи ключові слова, урахуйте, що вони мають сприяти пошуку Вашої публікації в електронних каталогах та наукометричних базах. Рекомендуємо проаналізувати, які ключові слова зазвичай використовують у публікаціях за тематикою Вашого дослідження в ключових світових наукометричних базах, наприклад, ScienceDirect видавництва Elsevier (Scopus): <http://www.sciencedirect.com/science/search>. Правильно підібрані ключові слова сприятимуть пошуку Вашої публікації колегами та підвищенню індексу її цитування.

Вимоги до оформлення списку літератури

Усі наведені в тексті цитати й статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті тощо). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, крім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоцитування дозволяється лише в разі нагальної потреби.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо треба). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел, слід розділяти їх крапкою з комою. *Напр.*: [1, 44; 2, 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел у тексті вашої публікації (просимо звернути увагу: **не** за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що містять посилання на джерела, опубліковані виключно латиницею (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що містять посилання на джерела **не** латиницею (кириличні, арабські, китайські тощо) або комбінують посилання латиницею й іншими шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина – українською), необхідно подавати **два варіанти** списку літератури:

1. **Список літератури** мовою оригіналу (усі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела й кирилицею, і латиницею тощо);

2. **References** (той самий список літератури латиницею, правила перекладу й транслітерації див. нижче).

Приклади оформлення списку літератури

Різун В.В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. / В.В. Різун, Т.В. Скотникова. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.

Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В.В. Різун // Світ соціальних комунікацій. – Т. 2. – 2011. – С.7–11.

Яхно О.М. Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Яхно Олеся Михайлівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2006. – 189 с.

Випуск видавничої продукції в Україні в 2013 році (9 місяців) [Електронний ресурс] // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». – Режим доступу: http://www.ukrbook.net/statistika_2013_9_mis.htm#zag_dani. – Назва з екрану. – Дата доступу: 20.12.2013.

References

За основу оформлення списку літератури латиницею взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила такі:

- спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали; вказуються всі автори;
- після прізвища й ініціалів автора/авторів у дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);
- після дати публікації в лапках вказується "Назва статті" або "Назва розділу", якщо це посилання на розділ колективної монографії;
- потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (усі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);
- потім вказуються номер журналу й сторінки статті АБО видавництво, місто видання й загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статті така:

Author, A.A. (2013), "Title of article", *Title of Journal*, vol. 10, no. 2, pp. 49-53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – назва статті в лапках, через кому – курсивом назва журналу (усі значимі слова назви журналу пишуться із великої літери), через кому – номер журналу, через кому – сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), "Title of article", *Title of Journal*, vol. 11, no. 3, pp. 85-94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), "The art of writing a scientific article", *Journal of Scientific Communications*, no. 163, pp. 51-59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 51, pp. 1173-1182.

Посилання на статтю в електронному журналі.

Оформлюється майже так само, як і посилання на статтю в друкованому журналі, проте номерів сторінок публікації може не бути. Наприкінці посилання через кому додаються слова available at: та вказується веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Gilmore, J. (2014), "Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad", *International Journal of Communication*, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Передача латиницею посилань на українськомовні й російськомовні статті.

Прізвище автора передається транслітерацією відповідно до Таблиці транслітерації українського алфавіту латиницею, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України №55 від 27.01.2010 р. (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-p>). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/#lat/passport> (у випадуючому списку має бути обрано *Стандарт Паспортний КМУ 2010*).

Назва статті перекладається англійською мовою.

Назва журналу передається транслітерацією (усі значимі слова назви журналу пишуть із великої літери). Рекомендуємо використовувати стандарт транслітерації, розроблений Термінологічною комісією з природничих наук (ТКПН) Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 1994 р., оскільки він має високу зворотність і максимальну сумісність із комп'ютерними кодуваннями (URL-сумісність). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn> (у випадуючому списку має бути обрано *Стандарт ТКПН*).

Після назви журналу транслітерацією треба у квадратних дужках подати назву журналу, перекладену англійською мовою (усі значимі слова назви журналу пишуть із великої літери).

Приклад:

Rizun, V.V. (2011), "Outlines of the methodology of social communication studies", *Svit Socialjnykh Komunikacij [World of Social Communications]*, vol. 2, pp. 7-11.

Посилання на книгу / монографію.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на книжки / монографії виглядає так:

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – курсивом назва книги / монографії (усі значимі слова назви пишуть із великої літери), через кому – номер видання (якщо перевидавалося кілька разів і це вже не перше видання), через кому – назва видавництва, через кому – місто видання, через кому – загальна кількість сторінок. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and).

Якщо джерело кириличне, то:

- прізвище автора передається транслітерацією за стандартом КМУ 2010 (<http://translit.kh.ua/#lat/passport>);

- назва книжки / монографії перекладається англійською мовою (усі значимі слова назви писати з великої літери);

- назва видавництва передається транслітерацією за стандартом ТКПН (<http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn>);

- місто видання перекладається англійською мовою.

Приклад:

Rizun, V.V. & Skotnykova, T.V. (2008), *Research Methods in Journalism Studies: a Textbook*, 2nd ed., Presa Ukrainy, Kyiv, 144 p.

Посилання на колективну монографію.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на колективну монографію практично така сама, як у випадку авторської монографії (див. вище), із тією різницею, що на початку посилання, замість прізвища та ініціалів автора, вказуються прізвище та ініціали редактора:

Editor, E.E. (Ed.) (2014), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 503 p.

Приклад:

Perepelytsia, H.M. (Ed.) (2014), *Foreign Policy of Ukraine – 2013: Strategic Assessments, Forecasts and Priorities*, Stylos, Kyiv, 352 p.

Посилання на розділ у колективній монографії.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на розділ у колективній монографії така:

Author, A.A. (2014), "Title of chapter", in Editor, E.E. (Ed.), *Title of Book*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – у лапках назва розділу, через кому слово in та прізвище редактора, через кому – ініціали редактора й у дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів, через кому – курсивом назва монографії (усі значимі слова назви пишуть із великої літери), через кому – номер видання (якщо є), через кому – назва видавництва, через кому – місто видання, через кому – сторінки розділу.

Приклад:

Mettam, G.R., & Adams, L.B. (2009), "How to prepare an electronic version of your article", in Jones, B.S. & Smith, R.Z. (Eds.), *Introduction to the Electronic Age*, E-Publishing Inc., New York, pp. 281–304.

Посилання на дисертацію й автореферат.

Схема оформлення посилання приблизно така, як для книжки/монографії. Із тією відмінністю, що після назви роботи додаються слова PhD diss. (для тексту кандидатської дисертації), D.Sc. diss. (для тексту докторської дисертації), Abstract of the PhD diss. (для автореферату кандидатської дисертації), Abstract of the D.Sc. diss. (для автореферату докторської дисертації). Після цього в дужках скорочено називається сфера науки, із якої захищено дисертацію. Потім вказується назва закладу, де вона захищала, через кому – назва міста (якщо не є очевидним із назви навчального закладу), потім – кількість сторінок.

Приклади:

Yakhno, O.M. (2006), *Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects)*, PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), *Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects)*, Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Посилання на матеріали конференції.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали конференції така:

Author, A.A. (2014), "Title of proceedings", in Editor E.E. (Ed.), *Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference*, Publisher, City of publication, pp.89-91.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації матеріалів, через кому – у лапках назва виступу чи тез, через кому слово in та прізвище редактора, через кому – ініціали редактора й у дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів (якщо є), через кому – курсивом повна назва конференції, через кому – курсивом місце проведення конференції, через кому – курсивом дата проведення конференції, через кому – видавництво (якщо є), через кому – місце публікації матеріалів, через кому – сторінки публікації.

Приклад:

Khylko, M.M. (2014), "Modern social and communication technologies: international experience and Ukrainian prospects", in Rizun, V.V. (Ed.), *Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference "Criteria of Diagnostic and Methods of Estimation of the Media Impact"*, Institute of Journalism, Kyiv, 10 April 2014, Kyiv, pp. 89-91.

Посилання на матеріали з інтернету.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали з інтернету така:

Author, A.A. (2014), "Title of article", available at: url (accessed date).

Спочатку вказується прізвище автора, через кому – його ініціали (без пробілів між ініціалами), потім у дужках – рік публікації, через кому – слова available at: та веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Seddon, M. (2014), "Documents Show How Russia's Troll Army Hit America", available at: www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america (accessed 03 June 2014).

Посилання на матеріали з інтернету, автор яких не вказаний.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали без автора така:

Title of edition (2014), "Title of article", available at: url (accessed date).

Приклад:

BBC NEWS (2014), "Ukraine profile", available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18018002> (accessed 09 December 2014).

Посилання на закони, резолюції, рішення й тощо.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на закони, резолюції, рішення й подібні документи така:

Organization name (2014), *Title of document*, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується назва органу чи організації – автора документу, потім у дужках – рік публікації, через кому – курсивом назва документу, через кому – дата документу (якщо є), через кому – назва видавництва (якщо є), через кому – місто видання (якщо є), через кому – кількість сторінок (якщо є). Якщо документ доступний онлайн, через кому додаються слова available at: та веб-адреса, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до документу.

Приклад:

Council of the European Union (2014), *Council conclusions on Ukraine*, 20 October 2014, Luxembourg, available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145211.pdf (accessed 05 December 2014).

Шаблон розміщення матеріалів у статті

Індекс УДК.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання українською мовою.

Назва статті українською мовою.

Анотація українською мовою з 3-5 ключовими словами.

Текст статті.

Список літератури.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, учене звання російською мовою.

Назва статті російською мовою.

Анотація російською мовою з 3-5 ключовими словами.

Прізвище, ім'я та по батькові автора/авторів, науковий ступінь, вчене звання англійською мовою.

Назва статті англійською мовою.

Анотація англійською мовою з 3–5 ключовими словами.

Транслітерований список літератури.

Якщо оформлення статті не відповідає зазначеним вимогам, редакція повертає статтю автору на доопрацювання.

Наукове видання

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Том 5

Науковий журнал

Науковий журнал «Соціальні комунікації: теорія і практика»
зареєстрований у Міністерстві юстиції України
як друкований засіб масової інформації
(свідоцтво – серія КВ № 21875-17775 Р від 01.02.2016 року)

Українською, російською, сербською,
польською, німецькою та англійською мовами

Наукові редактори	– Холод Г.Я., Холод О.М.
Літературний редактор	– Холод Г.Я.
Комп'ютерний набір	– автори текстів.
Комп'ютерна верстка, дизайн, архітектоніка видання	– Багірова Н.В.
Технічне забезпечення	– Багіров С.Б.

Підписано до друку 8.02.2017. Формат 60x84/8.
Папір офіс. Гарнітура «Times New Roman». Друк лазер.
Ум. др. арк. 16,37. Тираж 320 прим. Зам. № 710.

Друкарня "СТІПРЕС", 50025, м. Кривий Ріг, вул. Окружна, 12
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2794 від 19.03.2007 р.
тел. +380 (564) 04-35-88

С 72 Соціальні комунікації: теорія і практика : наук. журн. [наук. і літ. ред. Г.Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. – Т. 5. – К., 2017. – 142 с.

Том 5 періодичного наукового журналу містить результати досліджень фахівців із соціальних комунікацій, презентовані авторами чотирьох країн світу (Німеччини, Польщі, Росії й України) під час роботи другого Міжнародного симпозіуму «Соціальні комунікації: результати досліджень» (25 березня 2017 року, м. Київ, Україна).

Дослідження стосуються теорії та історії соціальних комунікацій, теорії та історії журналістики, прикладних соціально-комунікаційних технологій, соціальних комунікації білінгвів, соціальних комунікації в педагогіці й методиці викладання.

Окрім фахівців із соціальних комунікацій, матеріали будуть цікавими для психологів, політологів, філологів, соціологів та філософів.

УДК 316.28 : 316.77(075.8) + 007 : 304 : 001 + 002 + 004 + 004.9 + 01 + 02 + 08 + 070 + 659

С 72

ББК 83.56я73